

PŘÍLOHY

Následující část obsahuje přílohy různých typů, které práci doplňují. Kvůli značnému rozsahu nedodržují standardní formátování práce.

Textové přílohy

Příloha 1: Komorní hůrka

Charakteristika oblasti

Komorní hůrka patří do skupiny nejmladších sopek na území České republiky. Její aktivita je datována na období před 726 tisíci lety. O její výzkum i popularitu se zasloužil německý básník J. W. Goethe, známý též objevem nedaleké nejmladší sopky na našem území – Železné hůrky.

Chráněné území se nachází v blízkosti Chebu a Františkových Lázní. Veřejnosti je přístupné po značené naučné stezce.

Rozsáhlé území chráněné lokality, zahrnující zalesněný vrch i travní společenstva vytvořená na místě dřívějšího lomu, jsou domovem celé řady významných a jedinečných rostlinných druhů. Hojně rozšířen je vstavač kukačka (*Orchis morio*). Teplomilné druhy zastupuje penízek prorostlý (*Thlaspi perfoliatum*), užanka lékařská (*Cynoglossum officinale*) a ovsíř pýřitý (*Avenula pubescens*). Z ostatních pak zasluhuje pozornost výskyt zběhovce lesního (*Ajuga genevensis*), pryskyřník hlíznatý (*Ranunculus bulbosus*), ostřice jarní (*Carex caryophyllea*) a mochna jarní (*Potentilla tabernaemontani*). Prohřáté jižní svahy sopky a vlhké chladnější lesní porosty v severní části území jsou pak předpokladem velkého množství rozličných živočišných druhů, zejména z řádu hmyzu.

Vznik sopky

Patří mezi naše nejmladší, nejmenší a nejprozkoumanější sopky, nachází se nedaleko města Cheb. Vznikla ve starších čtvrtohorách na dně vysychajícího slaneého jezera. Sopka vznikla jediným výbuchem, se strombolskou aktivitou pojmenovanou podle sopky Stromboli. Strombolskou aktivitou se rozumí vymršťování roztavené horniny opakovaně v kratších, nebo delších intervalech, což vymodelovalo tvar pahorku. Žhavá láva je při tomto typu erupce vymršťována vzhůru, ale obvykle padá zpět do kráteru. Jícen sopky pak vyplnil čedič (olivinický nefelinit) a překryl i oblast sopečného popela na jihozápadní straně sopky.

Počátky a důvod výzkumů (spor neptunistů a plutonistů)

Komorní hůrka a především badatelský duch doby, kterému nedala spát otázka, zda je pravou sopkou, vedl k tomu, že se stala nejprobádanější českou sopkou, prokopanou „křížem krážem“.

První dochované zprávy o sopce pocházejí z roku 1766, již tehdejší majitel hrabě Zedwitz zde nechal kopat štolu dlouhou přes 100 metrů, aby našel ložisko uhlí a tím potvrdil rozšířenou domněnku o vzniku kopce. Právě tehdy v Evropě totiž probíhal spor o to, zda má na vytváření zemské kůry zásadní podíl voda, nebo oheň. Neptunisté a plutonisté se svářili, zda povrch vzniká výlevem ze sopek či usazováním z vody. O sopkách se domnívali, že vznikají při podzemních požárech (uhlí), které taví okolní horniny a vytváří jakési „pseudosopky“. O původu Komorní hůrky vyslovovali své názory mnozí slovní vědci (např. Ignaz von Born, či F. A. Reuss...).

Debaty se zúčastnil dokonce i básník J. W. Goethe, často pobývajícím v západočeských lázních. Právě on, že Komorní hůrka je pravá sopka vzniklá pod hladinou vodní, svůj názor však později upravil. Abychom se těmito historickými spory nemuseli zabývat příliš dlouho, shrňme, že se nakonec dospělo k závěru, že je Komorní hůrka sopkou pravou, suchozemskou.

Doklad badatelského nadšení – odkaz Kašpara Sternberka a rozluštění záhady sopky

Na úpatí kopce stojí před vchodem do bývalého průzkumného systému chodeb žulový portál s železnými mřížovými dveřmi, na němž stojí nápis v Němčině, jehož překlad by zněl asi takto: „*Přátelům přírody věnováno hr. Kašparem Sternbergem, 1837*“ (Kamarád 1959: 6–7).

Caspar Maria von Sternberg (majitel na jiném místě rozebírané Šternberské obory v Březině) byl spoluzakladatel Národního (Vlasteneckého) muzea v Praze a mecenáš české národní vědy v době

národního obrození, v otázce sporu o původ sopky se přikláněl spíše k platonistům. Věnováním portálu chtěl vzdát hold přírodovědnému bádání a lidské zvědavosti. Letopočet označuje, kdy byla dokončena ražba štoly, kterou hrabě financoval. Trvalo celé tři roky, než konečně dosáhla sopouchu a rozhodla tak několikaletou při.

Dalším památkem bádání je reliéf podobizny básníka Goetha hlásající, v jakých letech zde pobýval a sopku zkoumal.

Ničení sopky

Nejvíce profil sopky ovlivněn (narušen) těžbou sopečné strusky. Bohužel ještě v šedesátých letech se ze sopky stále odvažela škvára (přírodní struska), čímž docházelo k narušování povrchu a znehodnocování památky. O narušení v důsledku samotného výzkumu nemluvě – navíc je sporné, zda tyto stopy památce spíše na přitažlivosti nepřidávají. Za velice negativní lze také považovat zalesnění nepůvodními druhy území koncem 19. století. Zalesnění přineslo do oblasti nejen řadu nepůvodních až invazivních druhů, které narušily přirozené utváření porostu, ale také zamezilo celkovému výhledu na památku.

Dalším, posledním výrazným narušením tělesa byla již historicky vysoká návštěvnost spojená s erozí, sešlapem a hromaděním odpadků.

Pověsti a legendy

K zajímavému přírodnímu útvaru se váže hned několik pověstí více či méně souvisejících s pravou podstatou pahorku. První z nich vypráví o zakletých duších (obláčky páry stoupající ze sopky). Další z báchorek mluví o trpasličím královi žijícím kdesi na severu. Tenhle král měl tři syny. Když dospěli, poslal je král pokračovat v tradici a zahřívát nehostinnou zemi, aby byla pro jeho národ pohostinnější. Všichni se usadili v podhůří Slavkovského lesa. Nejstarší pořádně zatopil na místě dnešních Karlových Varů. Tam vytryskl horký pramen a nebylo daleko k založení lázeňského města. Další z bratrů péči o území zanedbával, a proto jsou dnes v Mariánských Lázních prameny studené. A nejmladší byl také nejnetrpělivější. Pod kotel přidával v takovém rozsahu, až jednou došlo k výbuchu. Vzedmutá voda z podzemí uhasila žár na povrchu, ale sopečný sopouch zde už zůstal. Jedná se právě o místo Komorní hůrky (Hájková 2008).

Příloha 2: Šemnická skála

Charakteristika oblasti

Tato přírodní památka – znělcová skála, se nachází v Karlovarském kraji, nedaleko obce Šemnice, v nejseverovýchodnějším výběžku chráněné krajinné oblasti Slavkovský les mezi obcemi Andělská Hora a Dubina. Šemnická skála je součástí přírodní rezervace Olšová vrata. Nadmořská výška vrcholu je 645 m. n. m. Na znělcovém podkladu se nacházejí zajímavá rostlinná společenstva vázaná na skalní štěrby a droliny. Můžeme zde nalézt porosty nápadně žlutě kvetoucí tařice skalní (*Aurinia saxatilis*) či různé druhy kapradin, např. sleziník červený (*Asplenium trichomanes*), osladič obecný (*Polypodium vulgare*) nebo puchýřník křehký (*Cystopterix fragilis*). Výskyt velmi vzácné kapradinky skalní (*Woodsia ilvensis*) zde byl naposledy zaznamenán v roce 1938, od té doby ji zde botanici marně hledají. Na Šemnické skále je jedno z nejdéle známých hnízdišť výra velkého (*Bubo bubo*) v kraji. Pravidelné hnízdění je známo přibližně 80 let. V okolních porostech se můžeme setkat s krkavcem velkým (*Corvus corax*) a byl zde zaznamenán i výskyt kulíška nejmenšího (*Glaucidium passerinum*) a jestřába lesního (*Accipiter gentilis*).

Místní legenda a vývoj názvu

Místní legenda praví, že na skálu utekla dívka pronásledovaná zlým rytířem z nedaleké Andělské hory. Rozzuřený rytíř, který si chtěl vzít dívku za ženu, prý pobídl koně na skále tak prudce, že se s ním zřítíl do hluboké propasti. Dívka byla zachráněna od zlého muže a celý kraj os krutého šlechtice.

Na vzpomínku celé události a jako dík za záchranu dívky bal na vrchol skály umístěn kříž (dnes zde již není) (<http://semnicka-skala.ceskehory.cz/>). Skále se také začalo říkat Panenský skok,

později Heřmanův kámen, nebo také Heřmanův kámen (Hermannstein) podle majitele kysibelského panství Heřmana Černína. Současný název se uchytil až v 19. století.

Historie oblasti

V 19. století se skála stala vyhledávaným výletním místem obyvatel z okolí i lázeňských hostů a to nejen jako zajímavý geomorfologický útvar, ale také jako vrchol s rozhledem do dalekého okolí. Skála se v meziválečném období začala objevovat také jako námět pohlednic z Karlovarského kraje (<http://www.obeckyselka.cz/semskala.htm>).

Příloha 3: Svatošské skály

Charakteristika oblasti

Jde o jedinečný geologický útvar v kaňonovitém údolí řeky Ohře mezi Loktem a Doubí u Karlových Varů. Tvoří jej žulové skalní stěny s charakteristickou blokovou odlučností. Najdeme zde mj. skalní stěny, věže a jehly. Samotné skalní bloky dosahují výšky 50 metrů. Na jejich vrcholcích jsou často vzácné erozní obří hrnce. Jde nejspíše o jedno z nejznámějších chráněných území Karlovarského kraje.

Místní legenda a původ názvu

K Svatošským skalám se vztahuje legenda o Janu Svatošovi (Hans Heiling), který se zamiloval do vodní víly z Ohře. Přislíbil jí věčnou věrnost, avšak zamiloval se do pozemské dívky, kterou si také chtěl vzít. Zklamaná vodní víla však celý svatební průvod zaklela do kamene, takže na břehu řeky stojí dodnes. Celé „sousoší“ se proto podle nevěrného ženicha nazývá Svatošské skály, jednotlivé, až 50 m vysoké skalní útvary pak mají jména podle svatebních hostů.

Historie využití oblasti

Oblast je velmi dlouho známá (minimálně od první pol. 19. stol.) jako turistické a výletní místo, a to i díky blízkosti známých lázní v Kalových Varech a historického města lokte. Motiv skal se objevuje na starých pohlednicích už kolem roku 1900. Navštívila je (nebo se jimi nechala inspirovat) řada velmi významných osobností, jako byli K. Marx,¹¹⁸ J. W. Goethe, V. Mrštík, H. Marschner (použil motivu pověsti ve své nejznámější opeře Hans Heiling), Körner, Spiess, Mužik, Grimmové aj., psychoanalytika Sigmunda Freuda okouzly skály natolik, že se mu po jejich návštěvě zdály podivné sny později sepsané v pojednání "*Sen o Svatošských skalách*". Díky své přitažlivosti posilované ještě tajemnou legendou i zájmem slavných osobností skalám nikdy nehrozilo odtěžení a vzhledem k žulovému materiálu zvláště netrpí ani horolezeckými aktivitami (ČT24 2009).

Příloha 4: Rotava

Charakteristika oblasti

PP Rotava, zvané též „Rotavské varhany“, se nachází cca 1,1 km jihovýchodně od hasičské zbrojnice v části Horní Rotava a cca 0,7 km severně od křižovatky silnic v dolní části obce Rotava. Vede k ní turisticky značená cesta. Lokalita leží na vrcholu kopce s kótou 640,3 m s místním názvem „U chaty“, nebo též „Selský vrch – Bauernberg“.

¹¹⁸ Na jeho návštěvu vzpomíná Franciska Kugelmannová, dcera Marxova přítele - hannoverského lékaře dr. Ludwiga Kugelmanna: „*Romantické překrásné procházky po zalesněných kopcích, zejména pak romantické údolí Ohře, se Marxovi velmi líbily. Marx bavilo hledat ve skalních útvarech muzikanty, kteří jdou v čele průvodu s rohy a trubkami, svatební kočár, nastrojenou starou paní, která si starostlivě nadzvedá dlouhé šaty a nastupuje do vozu. Přitom naslouchal šumění bystré, zpěněné říčky, jejíž zurčení v začarovaném údolí je prý věčným nářkem nesmrtelné bytosti nad lidskou vrtkavostí...*“ (Zahradnický, Mackovčín 2004 in: Web14).

Varhany jsou součástí třetihorního vulkanického pásma, které protíná severozápadní Čechy od Bavorska po Polsko. Skalní výchozy jsou situovány na východní a západní straně ZCHÚ. Dokonalá sloupcovitá odlučnost byla odkryta na východní straně při těžbě kamene. Sloupy mají průměr 13 až 15 cm a délka činí až 12 m. Jsou uspořádány do tvaru milíře. S Panskou skálou jsou nejhezčí ukázkou sloupcovité odlučnosti čediče u nás. Po stranách a v západní části přechází sloupcovitá odlučnost v kulovitou.

Z geologického hlediska je území součástí karlovarského plutonu. Čedičové těleso se nachází na kontaktu autometamorfovaného granitu a rotavského kvarcitu s nerozlišenou metamorfózou (Zoubek 1963 in Masopustová 2007). Čedičová hornina limburgitového až bazanitového typu obsahuje četné uzavřeniny okolních hornin, především metamorfovaného fylitu. Podle odlišného rozpadu horniny ve východní a západní části území lze usuzovat, že zde existují dvě samostatné intruze. Půdy se zde vytvořily kambizem eutrofní, která přechází v kyselou kambizem typickou a kambizem dystrickou (Červená 1979, Zahradnický J., Mackovčín P. Et Al. 2004 in Masopustová 2007).

V době vyhlášení ZCHÚ původně bezlesá plocha je postupně zarůstána náletem dřevin. Především vrcholové nenarušené partie a zazemňující suťovité svahy na okrajích lokality jsou zarůstány smrkem ztepilým (*Picea abies*), břízou bělokorou (*Betula pendula*), jeřábem ptačím (*Sorbus aucuparia*), borovicí lesní (*Pinus sylvestris*), vrbou jívou (*Salix caprea*) a javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*).

Holé skály jsou osidlovány skalními druhy, nachází se zde např. sleziník severní a červený (*Asplenium septentrionale*, *A. trichomanes*), silně ohrožená kapradinka skalní (*Woodsia ilvensis*), meltička křivolaká (*Avenella flexuosa*), lipnice smáčkutá (*Poa compressa*), osladič obecný (*Polypodium vulgare*), kaprad' samec a rozložená (*Dryopteris filixmas*, *D. dilatata*).

Zazemněné suť hojně porůstá ožanka lesní (*Teucrium scorodonia*), divizna malokvětá (*Verbascum thapsus*), konopice širolistá a dvouklaná (*Galeopsis ladanum*, *G. bifida*), kostřava různolistá (*Festuca heterophylla*), silenka nadmutá (*Silene vulgaris*) a hojné jsou druhy lesních okraj – jetel prostřední (*Trifolium medium*), jahodník obecný (*Fragaria vesca*), černýš lesní (*Melampyrum sylvaticum*).

Ve vrcholové části jsou hojné luční druhy a druhy mělkých půd – hvozdík kropenatý (*Dianthus deltoides*), psineček rozkladitý (*Agrostis capillaris*), třezalka skvrnitá (*Hypericum maculatum*), mateřídouška douškolistá (*Thymus pulegioides*), kyselka obecná (*Rumex acetosella*), mochna sříbrná a jarní (*Potentilla argentea*, *P. tabernaemontani*).

Svahy zarůstá janovec metlatý (*Cytisus scoparius*). Ve vrcholové partii jsou hojné ruderalní druhy, zejména kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), vratič obecný (*Tanacetum vulgare*), vikev ptačí (*Vicia cracca*).

Bazální část bývalého lomu je upravena do plošiny s trávnickem, který je ruderalizovaný a nyní kosený. Dominuje zde kerblík lesní (*Anthriscus sylvestris*), bolševník obecný (*Heracleum sphondylium*), pcháč lnolistý (*Cirsium heterophyllum*) a bršlice kozí noha (*Aegopodium podagraria*). V ochranném pásmu se nachází kulturní smrčiny (Masopustová 2007).

Ze zvláště chráněných živočichů se zde nachází kriticky ohrožená zmije obecná (*Vipera berux*).

Historie využití lokality

Těžba kamene

První zprávy o čedičovém lomu v Rotavě máme z konce 18. století, kdy se tzv. „Blaustein–modrokámen“¹¹⁹ tavil s dalšími rudami v tavné peci postavené hrabětem Nosticem nedaleko Rotavy pod Amálčinou myslivnou. Lom postupoval od východního úpatí kopce a postupně odkryl více než 60–tí metrový vějíř kamenných sloupců.

Kdy byla těžba ukončena, nevíme přesně, můžeme ji však pravděpodobně spojit s rokem 1818, kdy byl přibližně ukončen provoz vysoké pece v údolí Bystřiny a vystavěna nová pec u Šindelové.

V období před I. sv. válkou a mezi válkami pak byl štěrk z Varhan využíván hraběcími kameníky pro výstavbu lesních cest, čedičové hranoly také vymezovaly hranice lesních pozemků v okolí Rotavy.

¹¹⁹ Samotný čedič není bohatou železnou rudou a je značně magnetický, hlavním důvodem pro jeho přidávání do tavicích směsí je tedy patrně vysoký obsah sloučenin usnadňujících tavení (Rojík 2009).

Konečné zastavení prací v lomu způsobilo vybudování většího lomu mezi Rotavou a Jindřichovicemi a zavedení strojního drcení kamene (Rojík 2009).

Lesnictví

V době těžby bylo území odlesněno. V okolí lokality probíhalo tradiční lesní hospodaření a původní smíšené porosty byly nahrazeny kulturami smrku. Samotná ZCHÚ je stále v lesnických materiálech vedena jako bezlesí. V ZCHÚ docházelo k dočasnému skládkování těžného dřeva (Masopustová 2007).

Antropogenní původ památky

Tato přírodní památka je antropogenního původu, kdy bylo lidskou činností umožněno vyniknout jedinečné přírodní architektuře čedičových sloupců. Lámání kamene bylo zastaveno přesně ve správnou dobu, částečně z praktických důvodů (zestřmování úklonu sloupců, výstavba nového lomu), částečně snad dílem náhody. Toto načasování však bylo zcela zásadní jak pro maximální rozsah památky, tak pro její zachování (jiné ukončení mohlo stěnu narušit a vést k samovolné destrukci) (Rojík 2009).

Turistika

Varhany a přilehlá skalky jsou tradičním cílem turistických i uměleckých výprav, díky své estetické hodnotě byly v minulosti Nostici renaturovány a okolí bylo upraveno. Z vrcholku Skalky se nabízí nádherný výhled na Rotavu a západní část Krušných hor.

Ještě ve 20. Století však nepatřily mezi klasická výletní místa, nevedla k nim značená cesta, a tak přes svou nápadnost a malebnost zůstávaly ve stínu varhan na Kernberku. Až hospodářská krize ve 30. letech přivedla obec Rotavu ke snaze zvýšit návštěvnost místa a k vybudování turistické okružní stezky kolem Varhan. Na Skalce byl postaven srub s občerstvením, na jejím západním svahu fungoval také za 1. republiky skokanský můstek.

Jak samotné Varhany, tak výhled ze Skalky se stal zdrojem inspirace mnoha umělců (P. Lederer, Z. Ladwig, K. Vedral, J. Kroc aj.), za socialismu již byly Varhany jako frekventované turistické místo zapojeny do sítě značených cest KČT a staly se cílem jednotlivých i organizovaných výprav.

V současné době se Varhany dostávají do povědomí geologů i laiků jako jeden z nejdokonalejších čedičových milířů v republice (ne-li nejdokonalejší) (Rojík 2009).

Pojmenování lokality

V ústředním seznamu ochrany přírod je památka vedena pod prostým názvem „Rotava“. Na rozcestnicích je památka označována většinou jako „čedičový výtvar“ nebo „sloupový rozpad čediče“, mapa hlásá pojmenování „U chaty“, kterou by zde ovšem člověk marně hledal. Jednotné české jméno zde není vžitě v důsledku výměny sudetského obyvatelstva po válce.

Nejstarší známý název čedičového hřbetu s kamennými varhanami a vyhlídkou je *Lewenbergk* (smlouva o dědickém dělení majetku Šliků 1560). Původ jména je dávno zapomenut, snad souvisel s osadníkem jménem Lew či Löw. Z této podoby se v příštích staletích odvíjela řada zvukových variací s proměnlivými významy – *Löwenberg*, *Lebenberg*, *Lehnberg*, *Lehmberg* a nářeční podoby *Läimberg* i *Läimberch*. Poslední tři se používaly do poloviny 20. století (Schaller 1785, Jokély 1857, Lischka 1908, Bartl 1961, četné mapy z 19.–20. stol. aj. in Rojík 2009).

Další používané jméno, zejména pro východní část návrší, kde se lámal čedič jako přísada do tavících pecí, bylo *Flössberg/Flößberg* („Hutnický vrch“). Ve 20. století se pak používalo hlavně označení *Felsl* („Skalka“) či *Lehmberg* (spíše západní část). Náhorní rovina, z níž oba pahorky vyrůstají, byla známá pod jménem *Bauernberg* („Selský vrch“).

Po válce ovšem upadly původní názvy v zapomnění a tak vzniklo označení „U chaty“ – podle trosek turistického srubu, jméno se však neujalo. Krátce se pak používal název „Rozhledna“ podle triangulační věže, pro samotnou čedičovou stěnu se však dnes nejčastěji používá označení *Varhany* či *Rotavské varhany* (Rojík 2009).

Historické zmínky a výzkumy lokality

Geologické spisy o Varhanech jsou překvapivě chudé, rozsáhlejší monografie neexistuje, historické zmínky mají spíše vlastivědný ráz.

Nejstarší dochované zmínky pochází z 18. století od Schallera (1785), z geologů se jimi zabýval Jokély (1857), Jiránek (1969), Škvor et al. (1970) a Shrbený (1980). Nejdůležitější odbornou prací je pak patrně diplomová práce německého autora Heinicha (1907) (Rojík 2009). Botanické výzkumy lokality nebyly dlouho provedeny, až v 60. letech začal lokalitu navštěvovat M. Hostička a později J. Nesvadbová a B. Pleva. Od té doby však přes svou pozoruhodnost opět uniká pozornosti (Krása 2009).

Příloha 5: Šternberská obora v Březině

Charakteristika oblasti

Obora v Březině nikdy nebyla vyhlášena za chráněnou, je však zajímavým dokladem lásky k přírodě a péče o ní již z počátku 19. století. Nachází se nedaleko Rokycan a kolem vrchu Hradiště ji nechal vybudovat Kašpar Maria Šternberk, významný přírodopisec a zakladatel Národního musea. V oboře i zámecké botanické zahradě se nachází řada dlouhověkových stromů a vzácných rostlin, které hrabě shromáždil při svých cestách.

Šternberkovy aktivity a založení obory

Nedaleko Rokycan se ve vsi Březině nachází empírový zámek z počátku 19. století, který si nechal postavit dědic panství, Jáchym ze Šternberka. Jelikož se nikdy neoženil a neměl právoplatného dědice, zámek po jeho smrti připadl jeho bratru, hraběti Kašparu Maria Šternberkovi (1761 – 1838), výbornému přírodopisci, cestovateli, zakladateli Národního musea a příteli takových významných vědců, jakými byli A. Humboldt, P. S. de Laplace, či G. Cuviere aj.¹²⁰ Na zámek se tedy dostaly Šternberkovy paleontologické a botanické sbírky, a byla u něj založena botanická zahrada s mnoha vzácnými a cizokrajnými druhy. Roku 1810 nechal hrabě rovněž zbudovat 150 hektarovou oboru s daňčí a mufloní zvěří, uprostřed které se vypínal vrch Hradiště porostlý věkovitými smíšenými porosty. V té době byla také na vrchu vystavěna besídka s překrásným výhledem na Šumavu i Krušné hory (dnes vyhlídka Hradiště). Na některých místech obory měl hrabě svá pokusná pole, kde pěstoval cizokrajné druhy, podobné pokusy s pěstěním se opakovaly až do konce 19. století (okrasné i vědecké – šlechtění proti okusu).

Pozdější zájem o oboru a její pohnutý osud

Po smrti majitele hraběte Kašpara (1838) bylo bohužel v Březině zničeno mnohé, sbírky byly odvezeny či rozkradeny, na krásu místa se téměř zapomnělo. Ne však úplně. Lokalitu z botanického hlediska sledoval například botanik Maloch (obdivovatel hraběte Šternberka), který také vyzval Památkový úřad, aby držel zámecký park pod dohledem. Mnohé lesnické a botanické práce inspirovaly nezvyklé variace starého smrku v pralesní části rezervace. Bohužel část obory byla poničena polomem v roce 1939 (což je také rok, do něhož patřil zámek Šternberkům). V 80. letech bylo ještě na tomto zámku provozováno lesnické učiliště, po roce 1990 byl nakonec v restitucích vrácen rodině původních majitelů a dnes patří Zdeňku Šternberkovi a veřejnosti je nepřístupný. Obora však „rezervací“ nezůstala, v blízkosti se nachází „jen“ přírodní památka Rumpál a Přírodní park Radeč, k počtě hraběte samého pak byla pojmenována nedaleká památka Kašparův vrch.

Příloha 6: Americká zahrada

Charakteristika oblasti

Americká zahrada se nachází v lesním komplexu Žďár pod rozhlednou Bolfánek zhruba 2 km od Chudenic. V roce 1969 (platnost 1970) byla Americká zahrada, o rozloze 1,89 ha, vyhlášena

¹²⁰ Ve článku Březina (Hrady, zámky a Tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku, Západní Čechy (doplněno redakcí hrady.cz); text uložen dne: 22.1.2003; <http://www.hrady.cz>).

ministerstvem kultury za chráněné území v kategorii Národní přírodní památka. Dnes je arboretum v majetku Lesů ČR a správu vykonává Správa Chráněné krajinné oblasti Český les. Tato mimořádná dendrologická sbírka má přírodovědné i kulturní hodnoty a slouží ke studiu ekologické valence introdukovaných dřevin v našich podmínkách.

Národní přírodní památka Americká zahrada je nejucelenějším souborem introdukovaných dřevin z území Severní Ameriky v České republice s významnými taxony dřevin. V zahradě se doposud uchovaly některé dřeviny z dob jejího založení.

Mezi nejvýznamnější dřeviny Americké zahrady patří: *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco, douglaska tisolistá, *Cornus florida* L., dřín květnatý, *Thuja plicata* Lamb., zerav obrovský (túje), *Thujaopsis dolabrata* (L. fil.) Sieb. et Zucc, zeravinec japonský a další.

Vznik arboreta

Původně byla část plochy Americké zahrady založena v r. 1828 jako okrasná školka cizokrajných rostlin pro rozsáhlý park u blízkého Lázeňského domu v Chudenicích (ten nechal postavit a park založil Jan Rudolf Černín). Od r. 1832 byla školka využívána jako zásobní zahrada (pro doplňování odumřelých dřevin v parcích) a v letech 1841–48 byla postupně budována jako sbírka cizokrajných, převážně severoamerických dřevin.

Vznik arboreta se datuje rokem 1842. Iniciátor byl Evžen Černín (syn Jana Rudolfa), spoluzakladatel Dendrologické společnosti v Průhonicích. Tohoto roku upustil od záměru zbudovat školku a přeměnil ji na arboretum. Realizaci prováděl zahradník Karel Zahn ve spolupráci s lesmistrem Baselem a slavným českým botanikem prof. Ladislavem Čelakovským.

V letech 1847–48 zde bylo vysázeno 143 taxonů dřevin. V průběhu 2. čtvrtiny 19. století se zde již nacházelo 600 taxonů okrasných dřevin. Vysoký podíl zde tvořily zejména atraktivní dřeviny s barevnými či stříhanými listy, případně nezvyklými květy či zvláštního růstu (Lišková a kol. 2002).

Úloha americké zahrady v rámci ČR

Zahrada sehrála významnou roli především v introdukci jehličnatých dřevin do ČR. Poprvé zde byla na našem území pěstována řada exotů – například *Pseudotsuga menziesii* apod. Tato douglaska tisolistá je dnes v zahradě nejvíce obdivovaným exponátem, je pravděpodobně nejstarší na evropském kontinentě. Do Chudenic přišla v zásilce dřevin z Ameriky v roce 1844. Je to 165 starý unikátní exemplář s mimořádnými rozměry: výškou 39 metrů a obvodem kmene přes 5 metrů. Navíc patří mezi nejstarší jedince tohoto druhu v Evropě.

Výzkumy v oblasti

V arboretu také prováděla své výzkumy a pozorování řada významných osobností české botaniky a dendrologie. Mezi nimi například L. Čelakovský, K. Domin, J. Dostál, F. Maloch, I. Klášterský, J. Hofmann, K. Hieke, J. Pokorný, A. M. Svoboda či M. Vaňousek (Lišková a kol. 2002).

Černínové a jejich vztah k přírodě

Evžen Černín (1796 – 1868)

Evžen Černín byl synem Jana Rudolfa z Černína a pokračoval v jeho stopách v duchu romantismu. Jan Rudolf začal se zakládáním zámeckého parku plného cizokrajných dřevin, jeho syn sem pak nechal navézt všemožné exotické dřeviny a zřídil školku pro vypěstování a dopěstování stromů a keřů do zámeckého parku. „Prostý“ Lázeňský dům se nakonec k takovému požitku přestal hodit, a tak byl v letech 1849 až 1859 přestavěn na zámek. V něm pobývaly osobnosti jako Josef Dobrovský, František Palacký či Ladislav Čelakovský.

Mladý hrabě Černín (panství převzal kolem 20 let) byl pokrokovou osobností, nebyly mu cizí české vlastenecké snahy (přestože nemluvil dobře česky), měl oblibu v přírodopise a historii.

Další ochrana

Černínové projevovali svůj kladný vztah k přírodě i na jiných místech, pod jejich „ochranou“ byly další přírodní památky – například **Háj Petra Bezruče** vyhlášený oficiálně až v roce 1956, či **Chudnická bažantnice** vyhlášená po návrhu J. Roubala z roku 1945, který navrhnul k ochraně některé části zabavených černínských pozemků (park Lázeň, Vrchy doubrava, Bělč, Řičej i s bažantnicí a okolím).

Příloha 7: Zábělá

Charakteristika oblasti

Oblast Zábělá se rozkládá na pravém břehu Berounky mezi obcemi Bukovec a Chrást. Jádrem oblasti je přírodní rezervace Zábělá vyhlášená v r. 1969 k ochraně společenstev suťových lesů s bohatou vegetací hájové květeny a především listnatých dřevin na strmých svazích údolí Berounky, o rozloze 6,6 ha. Nejedná se o pozůstatek původních, nedotčených lesů, ale o „novověký“ porost vzniklý samovolně na „jednotlivé mýtině“ v 15. století nebo i v dřívějších dobách (Berkovec 2009).

Historie vývoje oblasti a jejího užívání

Relativně podrobný nástin možného vývoje zalesnění této oblasti sepsal ve své studii Ing. Jiří Berkovec (2006), který se podrobněji zabývá především přechodem od přípravného lesa k fázi zralosti malého vývojového cyklu habrové doubravy.

Okolí rezervace je osídleno již od neolitu, archeologické nálezy dokladují nejen přítomnost člověka, ale i chované a lovené zvěře a částečně i porostů (nelezen uhlík smrku).

Sledovaný porost v PR Zábělá vznikl podle Berkovce pravděpodobně samovolně před 328 lety na opuštěných pastvinách, případně se jedná o předržené zbytky pařezin. Zhruba od konce 18. století jsou k dispozici záznamy mapující hospodaření v místních lesích, například rozpisy plánované těžby. Z 19. Století se nám zachoval popis skladby lesů: „V Zábělé vypadaly poměry takto: na vrchu byl borový porost; na Pusté vsi borovo–dubový s příměsí buku a smrku; v Habří dubovo–borový s bukem a smrkem“ (Holovský 1956 in Berkovec 2009: 4).

Další vývoj lesa se již prolíná s jeho ochranou.

Vývoj ochrany území a její vývoj do zřízení státní rezervace

Přestože státem byla této lokalitě ochrana přisouzena až na konci 60. let 20. století, chráněna byla různými způsoby již mnohem dříve – takže se vlastně řadí mezi nejstarší chráněné lesy v republice a počátky ochrany jsou dokonce nedohledatelné. Vývoj porostu patrně nebyl již od konce 17. století přerušen velkoplošnou holosečí a od poloviny 19. století byl les udržován jako rekreační (jen na malých plochách byl ovlivněn umělou obnovou).

V lesní porostní mapě z roku 1796 je revír Hrádek (dnes Zábělá) jehož součástí je i dnešní rezervace rozdělen na pravidelná lesní oddělení, u nichž je poznamenán rok plánovaného odtěžení. Sledovaná část lesa Habří měla být vytěžena v letech 1819–1822, což se ovšem (z neznámého důvodu) prokazatelně nestalo a zdejší les byl ušetřen přeměny na borovou či smrkovou kulturu. V lesním plánu z roku 1877¹²¹ je již les označován přídavkem „park“ – v té době ještě pro ochranu nebylo používáno pojmu „rezervace“, ovšem zajímavé je možné spojení s americkým Národním parkem Yellowstone, který v té době již 5 let existoval (Berkovec 2009).

Od zmíněného roku až do roku 1932 nebyla také v porostu provedena žádná záměrná těžba, odklízely se pravděpodobně jen zlomy, vývraty a souše. Minimálně od roku 1877, ale spíše již od počátku 19. století, je tedy porost udržován s minimálními lesopěstebními opatřeními. Tuto prvotní ochranu mu zajistil jeho správce, v tomto případě Velkostatku královského města Plzně, s cílem uchránit poslední rozmanité a krásné části přírody před zprůmyslněnou lesní výrobou (Berkovec 2009).

Jeho vyjmutí z běžného hospodaření souviselo v poslední třetině 19. století také s rekreační funkcí, jejíž důležitost se stále zvyšovala. V r. 1889 zde byla zřízena lesní výletní restaurace a tím se stala Zábělá oblíbeným cílem hromadných rodinných i spolkových výletů. Restaurace umožňovala pořádání studentských majálesů, zábavných programů, společenských her a ohňostrojů. 2. června 1889 zahájila provoz železniční zastávka s peronem.¹²² V sezóně sem byly z Plzně vypravovány dokonce zvláštní vlaky. V roce 1955 je v mapách les označován jako rezervace („R“), o rok později se Holovský o porostu zmiňuje jako o městské rezervaci.

¹²¹ V mapách je k tomuto roku vepsán věk stromů 196 let, v popisu porostů je uveden věk 150 – 200 let, střední věk 175 (Berkovec 2009).

¹²² Jak zastávku, tak restauraci nechalo zřídit město Plzeň.

V roce 1961 patrně poprvé padl návrh na státní ochranu lesa a to z úst ředitele Lesního závodu Plzeň, který informoval o existenci rezervace (lesa), Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody

v Plzni. Návrh byl nakonec projednán a bylo doporučeno zřízení 14–ti hektarové rezervace, k němuž došlo až v roce 1970. Ochrana se navíc netýkala lesa, ale skalnaté ostrožny a sutí o rozloze 6,6 ha. Záměna prý vznikla na základě žádosti Západočeských státních lesů, které nechtěly o produktivní část lesa přijít. V 80. letech tedy byly podány nové návrhy na rozšíření rezervace. Části rezervace zahrnující zájmové, původně navrhované území, byly nakonec vyhlášeny až v 90. letech (Berkovec 2009).

Komplikace ochrany

Původní osvětlená ochrana krásného, zchovalého lesa byla ke konci 19. století podpořena a paradoxně i narušena jeho rekreační funkcí. Volný vstup do lesa totiž v 19. století nabyl zcela běžný a tak byla všem přístupná Zábělá (vybavená navíc zastávkou a restaurací) doslova zaplavena návalem turistů z Plzně i zbytku republiky. Již na konci 19. st. se tedy mluví o pustošení lesa a je zvažován i poplatek za vstup, který by sloužil k odstraňování škod (http://www.geocaching.com/seek/cache_details.aspx?guid=5695e971-53db-4a91-95fc5f3adf739164).

Zpřístupnění všech lesů význam Zábělé postupně klesal, po válce byl zrušen restaurační provoz (1957 objekt zbourán) a v 70. letech i zastávka, která fungovala až do r. 1972 (jinde se uvádí 1970 – Berkovec 2009). Restauraci dnes již připomínají jen rozvaliny, zastávku zpustlý strážní domek č. 87.

Další komplikací byla nepochybně zdlouhavá jednání (či spíše odkládání) na straně socialistické vlády i tlak ze strany státních lesů. V důsledku toho tedy v případě této rezervace můžeme mluvit nejen o jedné z nejstarších, ale i o jedné s nejdélším procesem vyhlásování.

Zábělský les v beletrii

Zábělskému lesu je dokonce věnována kniha beletrických příběhů (Cingroš 1959), sepsaných synem místního lesníka. Toto dílo dokládá působení lesa na místní obyvatele a návštěvníky, pro něž byl (a patrně stále je) neodmyslitelnou součástí jejich životů. Úvodní věty této knihy vzletně popisují stav lesa: „*Jenom několik kilometrů od statisícového města na východním okraji Plzeňské kotliny, v místech, kde se již zasmušilá Mže začíná rozlévat v široké řečiště budoucí Berounky, zdvihá se nad jejím pravým břehem rozlehlejší doubrava, zvaná Doubí. Není to vlastně čistá dubina. Mezi mohutnými duby je tu a tam vtroušena lípa, habr i borovice a ve východní části najdeš i věkovité smrky, jejichž štíhlé vrcholky čnějí nad zeleným mořem rozložitých dubů jako stožáry oceánských lodí. A jejich stáří? Pobělohorskou dobu ti velikáni pamatují ... Už před lety zastavila tu lesní správa těžbu dřeva, aby neporušila tuto velebnou krásu, a jen věkem zašlé jedinci se odstraňují. Jako majestátní starobylý park působí proto celé lesní oddělení. Mohutné kmeny prořídých kmetů tu stojí pod tmavou klenbou rozložitých korun jako vznosné sloupoví starobylého domu, bohatý půdní humus z opadu listů je zakryt modrým kobercem jaterníků nebo zas houfem sasaneček či skromnými, něžnými pomněnkami a nechybějí tu ani oázy s bujným listovým vonných konvalínek. A kolik života tu je!*“ (Cingroš 1959 in Berkovec 2009: 6)

Příloha 8: Černé a Čertovo jezero („Na Jezerní stěně“)

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Černé a Čertovo jezero byla založena k ochraně dvou z osmi šumavských ledovcových jezer (5 jezer na české a 3 na německé straně) – šumavská jezera jsou jediná jezera ledovcového původu na území České republiky. Příkré skalní stěny u Černého a Čertova jezera jsou jediným místem na Šumavě, kde každoročně vznikají sněhové laviny. Mezi oběma jezery probíhá hlavní evropské rozvodí. Jezera, vyplňují dna výrazně modelovaných ledovcových karů s vyvinutými suťovými karovými smrčínami a fragmenty subalpínských bezlesých společenstev a s přirozenými klimaxovými smrčínami na hřbetu Jezerní hory.

V Černém jezeře roste na jediné lokalitě v ČR šídlatka jezerní (*Isoetes lacustris*).

Zcela převažující smrkové porosty jsou různorodého původu. Staré porosty na náhorní planině Jezerní hory jsou pravděpodobně přirozenou klimaxovou smrčinou. Nejstarší smrky dosahují věku 300 let a mají solitérní habitus naznačující, že před zhruba 150 až 300 lety zde rostl nezapojený smrkový les. Tato smrčina byla na větších plochách kácena při zásazích proti kůrovci v letech 1996 až 1998 (dřevo zůstalo dřeva na místě), jinak je ponechávána samovolnému vývoji. Svahy Jezerní hory, stejně jako svahy karů, pokrývají mladší smrčiny, vyvinuté na místech, kde bylo pravděpodobně holosečně káceno na počátku 19. století.

Na stupňovitých skalních plochách v obou karech jsou vyvinuty také ostrůvkovité porosty borovice kleče (*Pinus mugo*) s ojediněle vtroušeným jeřábem ptačím (*Sorbus aucuparia*) a vrbou velkolistou (*Salix appendiculata*) řazené do svazu *Pinion mugii* (*Myrtillo-Pinetum mugii*). Stanoviště sněžníků umožňují vývoj vysokobylinných společenstev horských niv svazu *Dryopterido-Athyrium* (*Gentiano pannonicae-Athyrietum alpestris*). Na svazích obou karů se nacházejí fragmenty přirozených porostů dvou typů bučin. Druhově bohatší společenstvo s vysokobylinným podrostem nad Černým jezerem lze označit jako klenovou bučinu (*Aceri-Fagetum*), kdežto chudší porost ve stěně Čertova jezera odpovídá acidofilní třtinové bučině (*Calamagrostio villosae-Fagetum*).

Druhově poměrně bohatá je řasová flóra obou jezer, zejména Černého. V něm a v jeho jezerní stěně bylo dosud nalezeno 205 druhů sinic a řas.

Fauna rezervace odpovídá svým složením zóně klimaxových smrčin Královského hvozdu. Je druhově relativně chudá, obsahuje však velmi významné reliktní prvky. Na Jezerní hoře v biotopu periglaciálních kamenných sutí žije vzácný arкто-alpínský severský pavouk slíďák *Acantholycosa norvegica*. Ve vrcholových partiích Jezerní hory a v karech jezer se vyskytuje šumavská endemická forma střevlíka *Oreonebria castanea sumavica*.

Využití území v minulosti

Lesnictví

Do roku 1500 byla oblast Jezerní hory a ledovcových jezer pravděpodobně lidskou činností zcela nedotčena. Zřizování hamrů a hutí v 16. století nepochybně znamenalo těžbu dřeva v jejich okolí, lesní porosty na Jezerní hoře však byly v té době těžko dostupné a značně vzdálené. Prodej tzv. Jezerního lesa pro hutě v Zelené Lhotě a Hamrech v 18. století přinesl exploatační posun do lesů v dnešní rezervaci, šlo však většinou o porosty v těsném okolí Čertova a Černého jezera a níže podél jejich odtoku. Z té doby možná pochází nejrazantnější exploatační zásah ve stěně Černého jezera, který byl zřejmě veden do spodní poloviny karu z břehu jezera a jeho jižní boční morény. Nejstarší porostní mapy (1879) totiž uvádějí tyto porosty jako cca 60 ti leté, i jejich současné stáří a skladba signalizují možné velkoplošné odlesnění na přelomu 18. a 19. stol. Nedošlo k němu zřejmě před rokem 1750, neboť v mapě z roku 1754 je území souvisle zalesněné, mimo cca 100 až 200 m široké vykácené pásy podél vodotečí vytékající z obou jezer a spodní stěny ledovcového karu Černého jezera.

Lesní porosty v karech obou jezer jsou pravděpodobně prvními lesy po pralese, zatímco porosty na morénách jsou pravděpodobně druhým lesem po pralese.

O hospodářských aktivitách se zmiňuje počátkem 19. století lesní písař Stránský: " *Kupující si volně vyhledávají v celém lese vhodné porosty, ze kterých si vyřezávají co chtějí a zbytek, jakož i buky, nechávají ležet a v dřevinách se tak drancuje, že je odporno se na takové hospodářství dívat...*" (Správa NP a CHKO Šumava 2010: 20). Stránský se zde stal polesným a zavedl rývkovou síjku smrku, kterou chránil klestem. Tyto aktivity mohly odstartovat vznik hustěji zakmeněných porostů i v rezervaci, které trpí vrcholovými zlomy a v současné době se začínají rozpadávat.

Porosty podél bavorských hranic byly rovněž poškozeny pastvou.

Kolem roku 1860 byly zdejší lesy obhospodařovány toulavým způsobem. Šlo o plochu 260,27 ha, kde se už tehdy v podstatě hospodařilo způsobem odpovídajícím potřebám rezervace (celková rozloha tohoto porostu byla větší, než později vyhlášená rezervace).

Dle úředních dokladů pochází většina porostů rezervace z období 1790 až 1860, přičemž holé seče zde proběhly nejspíše kolem roku 1800 až 1830. Pravděpodobně šlo v těchto případech o těžbu původních pralesních porostů nebo o těžbu prvního lesa po pralese. Intenzita těžby poklesala s

narůstající nadmořskou výškou, na vrcholu Jezerní hory lze porosty považovat zřejmě za původní, bohužel kontaminované umělými sítěmi či dosadbami v 19. a 20. stol.

Turistika

Území dnešní rezervace se stalo turistickou atrakcí již koncem 19. století. V roce 1901 dal majitel panství zbudovat na levém břehu Černého jezera dřevěnou chatu s výletní restaurací, a to na místě, kde v letech 1839 až 52 stál glorieta. Restaurace byla později přestavěna Klubem českých turistů, v roce 1931 je zde uváděno 22 pokojů a 65 lůžek. Po roce 1949 byla restaurace zničena a nahrazena stavbou roty Pohraniční stráže, která byla takto využívána až do roku 1970. V letech 1921 a 1922 jsou v oblasti rezervace vyznačeny turistické stezky. Vrcholová oblast Jezerní hory se stává křižovatkou turistických cest s nejhustší sítí cest v prostoru mezi Zwieselem a Nýrskem.

V letech 1949 – 1964 bylo území součástí hraničního pásma s vyloučením přístupu veřejnosti. Poté byl umožněn pouze omezený přístup na hráze jezer. V 70. a 80. letech zde byla zavedena kyvadlová doprava autobusem na morénu Černého jezera od Špičáckého sedla. Po roce 1990 byla zrušena a nahrazena koňským povozem. V současné době není ani ten provozován.

Údaje z roku 1986 uvádějí špičkové návštěvnosti kolem 600 – 700 osob/ hodinu (kolem 1500 až 2000/den), maximální počet byl 1200 návštěvníků/hod (Černé jezero).

Ostatní vlivy

Ostatní vlivy jako myslivost či rybářství pro rezervaci nemají takový význam, rybářské aktivity byly utlumeny v 70. letech vlivem acidifikace jezer a tím zániku hojné populace sívena amerického (Správa NP a CHKO Šumava 2010).

První zmínky o oblasti a její výzkumy

První písemné zmínky o této oblasti se týkají Čertova jezera (Krotensee) z roku 1571. V 17. století se o jezerech zmiňuje Bohuslav Balbín, a pak až v polovině 18. stol. J. F. J. Schaller.

Obě jezera byla předmětem přírodovědeckého zkoumání už v 19. stol. První záznamy o výskytu rostlinných druhů jsou od I. F. Tausche z roku 1816. Následují výzkumy profesora Ladislava Čelakovského v 70. letech 19. stol. a hydrobiologický průzkum prováděný A. Fričem a V. Vávrou v letech 1892 až 1896 (Správa NP a CHKO Šumava 2010).

Vývoj ochrany přírody

Vilém Hohenzollern a Hugo Conwentz

Traduje se, že ochrana byla vyhlášena již v roce 1911 Vilémem L. Hohenzollernem–Sigmaringen – o této akci ovšem neexistuje žádný doklad ani jiná korespondence. Ochranu dosvědčují pouze starší porostní mapy, kde je území značeno jako rezervace.

K ochraně došlo údajně po intervenci německého botanika Huga Conwentze¹²³ – zakladatele dnešního pojetí ochrany přírody, který už dříve doporučoval ochranu tohoto území (nevíme v jakém roce). Můžeme se domnívat, že se návrhu tohoto slavného vědce (s hojnými mezinárodními styky) nedalo příliš odolat. Naopak vyhlášení rezervace i za cenu ušlého zisku (nehledě na nepřístupnost terénu) znamenalo pro knížete jisté zvýšení společenské prestiže – vlastnit rezervaci se dalo považovat i za důkaz majetnosti a pokrokovosti.

Státní ochrana a její nedostatky

Po převratu bylo území převzato československým státem a zachováno jako rezervace. V roce 1922 v rámci pozemkové reformy je už oblast považována za státní rezervaci¹²⁴ (Hubený, správa NP a CHKO Šumava, osobní korespondence 2012).

Nicméně teprve se rozvíjející státní ochrana přírody se zatím ještě nedokázala efektivně postarat o převzaté rezervace, proto byla Šumava devastována nejen vichřicemi, ale i nezřízenými návštěvníky (nešetřné rybaření v Černém jezeře v roce 1921). Vývoj záležitosti byl sledován i *Staatliche Stelle für Naturdenkmalpflege* v Berlíně (zejména prof. Conwentzem, kterému na osudu

¹²³ Hugo Conwentz byl významný německý botanik, který se u nás zasadil o změnu vnímání ochrany přírody, aktivně se zapojoval především do ochrany Šumavy, pokrokové názory měl i v oblasti výstavby a dalších oblastí vlivu člověka na přírodu. 1904 zpracoval podklady péče o přírodní památky. Zaměřoval se zejména na ochranu jezer a ledovcových karů se vzácnou faunou a flórou (www.multilingualarchive.com).

¹²⁴ Patrně se však jednalo o rezervaci ne zcela odpovídající dnešní rozloze a byla známá spíše pod názvem „Na Jezerní stěně“.

rezervace velmi záleželo). Nakonec vznesl Státní památkový úřad v roce 1922 požadavky upřesňující podmínky ochrany na Státní pozemkový úřad, který na ně posléze přistoupil. V roce 1933 se území stalo součástí výnosu tehdejšího Ministerstva školství a národní osvěty č. j. 143.547/33–V ze dne 31. 12. 1933, který (mimo jiné) stanovil podle tehdejších norem principy ochrany MŠANO.¹²⁵

Příloha 9: Rokytská slat' (Weitfällerská slat') a další šumavské slatě

Charakteristika oblasti

Rokytská slat' se nachází poblíž Modravy, rezervace o výměře 104 ha zaujímal téměř celé rašeliniště a byla vyhlášena oficiálně roku 1933. Dnes se nachází v jádrové zóně NP Šumava. Zdejší flóra i fauna jsou natolik výjimečné, že celé území je veřejnosti nepřístupné. Nachází se zde mrazové formy stromů (zakrslé a mrazové formy), kupříkladu smrků, borovic a bříz. Několik druhů vážek nežije nikde jinde na světě. Slat' se také může pochlubit největším počtem jezírek ze šumavských slatí – je jich 69. Výjimečný je i tzv. Mrtvý les s odumřelými kmeny stromů (<http://cs.wikipedia.org>).

Neklidná doba První republiky pro majitele velkých statků

Na rozdíl od minulých klidných let, kdy se hospodářství Schwarzenbergů rozmáhalo a modernizovalo, nastoupil postarší Jan do čela rodového majetku v předvečer světového válečného konfliktu.

Schwarzenbergové navíc po roce 1920 relativně silně postihla odzemková reforma, která je připravila o 6 statků a zbylé zmenšila (1922–1931) (Trčka, *nedatováno*).

Jan Nepomuk II. ze Schwarzenbergu, lesník a mecenáš

Z dochovaných materiálů víme, že Jan Nepomuk vystudoval lesnictví na Mnichovské univerzitě, chodil na dlouhé procházky po kraji a rád lovil. Od roku 1903 pomáhal svému otci a spravoval téměř veškerý rodový majetek. Aktivně také pracoval v mnoha kulturních, vědeckých i humanitárních organizacích a finančně je podporoval, zabýval se také péčí o památky a nechal pečovat i o starou boubínskou rezervaci.

Příloha 10: Chejlava („buková rezervace“ u Žd'áru–Ždírcu)

Charakteristika oblasti

Rezervace se nachází v katastrálním území Měcholupy u Blovic v okrese Plzeň – jih a rozkládá se na ploše necelých 26 ha, přibližně v polovině spojnice mezi obcemi Měcholupy a Ždírec, v nadmořské výšce 538 – 616 m.

Předmětem ochrany je starý smíšený listnatý porost (zachovalá a druhově bohatá bučina) s bohatou hájovou květenou v podrostu. Prioritním zájmem ochrany přírody je zachování a obnova starých smíšených listnatých porostů a postupné omezení, až vyloučení lidských zásahů s cílem dosažení režimu samovolného vývoje.

¹²⁵ „Normální učební osnovy pro obecné (ľudové) školy ... ukládají, aby žactvo bylo vychováno k lásce k přírodě, k chápání její zákonitosti a krásy, k probouzení lásky k domácímu kraji, k národu a naší vlasti – Československé republice, k poučování o památkách přírodních a kulturních a k pěstování smyslu pro jejich ochranu. Podobně i podle učebních osnov pro střední školy... přírodopisné vyučování nesmí býti v rozporu s ochranou přírody a mravními zásadami, které hlásá.

Ministerstvo školství a národní osvěty připomínajíc tato ustanovení uveřejňuje k informaci profesorských a učitelských sborů a za účelem prohloubení a doplnění přírodopisného a zeměpisného vyučování účelnými a se zřetelem k ochraně přírodních památek připravenými vycházkami (školními výlety) tento seznam chráněných území (rezervací), dosud zřízených buď dohodou s majiteli, po příp. na základě ustanovení § 11 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n. (zákona záborového) a § 20 zákona ze dne 30. ledna 1919, č. 81 Sb. z. a n. (zákona přidělového) za součinnosti Státního pozemkového úřadu...“ (text k Silvestrovskému výnosu z prosince 1933: MŠANO, č.j. 143/547 V).

Území NPR Chejlava a její okolí je z regionálně–geologického hlediska součástí proterozoika (starohor) Českého masivu a podle geomorfologického členění reliéfu ČR leží v okrsku Bukovohorské vrchoviny, která náleží podcelku Radyňské vrchoviny v rámci Švihovské vrchoviny. Horninové podloží je budováno nepřeměněnými nebo jen slabě přeměněnými břidlicemi a drobnými proterozoického stáří, ve kterých se vyskytují vložky (čočky) buližníku.

Většinu území NPR pokrývají květnaté bučiny svazu *Fagion*. Při průzkumu bylo v rezervaci zjištěno 211 druhů živočichů. Východní okraje území hostí pozoruhodně bohatou faunu měkkýšů. Při průzkumu bylo v rezervaci zjištěno 211 druhů živočichů. Východní okraje území hostí pozoruhodně bohatou faunu měkkýšů.

NPR Chejlava je zároveň součástí evropsky významné lokality v soustavě Natura 2000.

Průzkumy oblasti

Jedni z prvních vědců, kteří prováděli výzkumy oblasti, byli botanici Berndorf (1934) a Maloch (1936). Nejstarší výzkum, zaměřený na mapování lišejníků pak provedl v oblasti Maloch v roce 1913.¹²⁶ Rozsáhlejší komplexní, zoologické a mykologické průzkumy byly prováděny až v 80. letech, rozsáhlejší entomologický výzkum poté až v roce 2005 (Doležal).

První záznamy o zelenohorských lesích

První zmínky o zelenohorských lesích nalzáme v historických pramenech týkajících se rozdělení rozsáhlého, tehdy zelenohorského, panství po smrti Adama a Ladislava ze Šternberka v roce 1560 a 1583. Les Chejlava, popisovaný v dělení z roku 1560, je doporučován k dalšímu využití pro stavební účely a výrobu šindele. Vzhledem k tomu, že šindel se vyráběl především ze dřeva jedlového a smrkového, méně borového a jen místně i ze dřeva bukového a dubového, vypovídá tato informace zprostředkovaně i o druhové skladbě tehdejších zelenohorských lesů (Zatloukal a kol. 2006).

Využití lesa

Kromě výše zmíněného použití na stavbu šindele byly od 2. pol. 17. století využívány místní lesy jako palivo do místních železáren. To mělo patrně za následek částečné vytěžení smíšených porostů a jejich nahrazování smrkem o jeho četnějším zastoupení máme doklady z 80. let 18. stol. (měření Ing. Jana Krále při tvorbě Tereziánského katastru). V lesním plánu z roku 1821 se dovídáme o doporučení výsadby rychle rostoucích dřevin, přesto zde jsou zaznamenány doposud rozsáhlé bučiny.

V roce 1839 již bylo zastoupení smrku na Zelenohorsku tak významné, že po suchých letech tam došlo k přemnožení kůrovce. V polovině 19. Století pak obecně dominovala velmi vysoká těžba, která vedla k zavádění holosečného hospodářství a následné umělé obnovy lesa (a to i cizími semeny). Podle dochovaných záznamů je možné odvodit, že porosty, které jsou starší než cca 130, pocházejí z místních semen.

Už krátce po přelomu minulého století, nejspíše pak ve 20. letech 20. století byl ovšem porost na místě současné rezervace vyňat z běžného hospodaření a úmyslně se zde netěžilo - povoleno bylo jen „odstraňování vyhynulého dřeva“.

Obora u Šternberka

Existence obory pro zvěř je v lokalitě doložena již z roku 1708. Její poloha pravděpodobně odpovídala umístění Chejlavské rezervace – byla tvořena lesy revíru Chejlava. Její plocha byla téměř 800 ha. Obora zanikla patrně v průběhu 2. světové války. Po válce se pak rezervace postupně stala součástí několika střídajících se mysliveckých společností.

Ochrana přírody

Počátky ochrany

¹²⁶ Nalezl 20 druhů lišejníků, z nichž asi 5 bylo vzácných – v 90. letech jich nenalezeny.

První nalezená zmínka o ochraně porostu nad Ždírcem u Blovic pochází z roku 1925, kdy Státní pozemkový úřad odpovídá na dopis F. Malocha.¹²⁷ Botanik se totiž velmi zajímal o osudy území – zda bude předmětem záboru a jak s ním bude v tom případě naloženo. SPÚ mu odpověděl, že les není předmětem přidělového zákona, jelikož jej velkostatek chrání jako rezervaci a kácení v něm nebude ani v budoucnu dovoleno. Od toho roku je také území považováno chráněné silvestrovským výnosem.

Prof. Maloch se ovšem o území zajímal již delší dobu, a tak můžeme předpokládat i jeho zásluhu na konečném státním vyhlášení v roce 1933 (výnos čj. 140.096/1925). Botanik se totiž o pralesovitých zbytcích domníval, že jsou obrazem původních šumavských lesů – „*Šumava byla dříve porostlá nikoliv pouze jehličnatými lesy, jako za naší paměti, ale listnatými pralesy, o nichž se dovídáme jen z vědeckého bádání a z lidových pověstí. Podle těchto byla Šumava u Boubína třikrát porostlá a třikrát holá a bývaly tu lesy bukové...*“ (A B–N 1946: 55).

Ochrana po II. sv. válce

Vzhledem k režimu ochrany se na území současné NPR ani v období po II. světové válce již lesnický nehospořádal. Zprávy z té doby ovšem Malochův „bohatý podrost“ rezervace popírají – alespoň co se týče srovnání s typickým původním šumavským pralesem. Dle doktora Mikyšky zde chybí horské druhy i osobitá svéráznost – popírá též razantně Malochův názor, že by to měla být nejkrásnější bučina v Čechách, ale je možné, že se podoba podrostu za dvě desetiletí od vyhlášení rezervace poněkud změnila.

Mikyška mnohem více vyzdvihuje bučiny na Klatovsku a Kdyňsku, které zmiňuje také Hilitzer. Také některé lesní rezervace v Brdech prý stojí více za povšimnutí – zejména pak **teslínský prales** jehož ochrana zatím není bohužel ustavena (Mikyška 1946).

Příloha 11: Příšovská homolka

Charakteristika oblasti

Přírodní památka Příšovská homolka je izolovaná mladá pozdně třetihorní sopka, která je nejjižnější sopkou v Českém masívu. Vznikla v druhé až třetí třetihorní sopečné fázi Českého masívu erupcí na tektonickém zlomu. Geneticky a časově je řazena mezi neovulkanity na okraji Doupovských hor. Nachází se 800 m severozápadně obce Příšov, 9,5 km severozápadně Plzně. Lokalita leží na svahu levého břehu potoka Třemošná, nad silnicí Příšov – Nevřeň. Je chráněnou lokalitou od roku 1933 (doplnění statutu v r. 1956) (Krása 2007).

Historie lokality a její využití

V oblasti jsou patrné dva hlavní vlivy minulé lidské činnosti. Prvním byla drobná těžba tufových materiálů, která vedla k vytvoření lomových stěn a odkryvu geologických vrstev což umožnilo její budoucí přírodovědné ocenění a následně i ochranu. Jako negativní se však ukázal druhý typ zásahu – zalesnění spodní lomové části smrkem, který vytváří uzavřené prostředí podporující erozi stěn a také památku zakrývá a zhoršuje její přehlednost a estetickou hodnotu.

Výzkumy lokality

O tuto památku se od jejího odkrytí zajímali mnozí učenci, za něž lze mezi prvními jmenovat profesora Cyrila ryt. Purkyně¹²⁸ (vnuka J. A. Purkyně a ředitele státního geologického ústavu), který o této památce sepsal studii „*O tuffovém pahorku Homolce u Příšova a jiných zbytcích třetihorních okolí plzeňského*“ (1911). Vzhledem k zaměření profesora geologie a jeho zálibě v minerálních sbírkách se dá předpokládat, že i on vyvíjel určité ochrannářské snahy nebo je alespoň podporoval.

¹²⁷ František Maloch (1862-1940) byl botanik a učitel, autor rozsáhlých herbářů a znalec flóry Plzeňska (<http://cs.wikipedia.org>).

¹²⁸ Zájem Purkyněho byl nepochybně také lokální, jelikož v Plzni už od konce 19. století vyučoval a geologie západních Čech, zejména pak okolí Plzně byla jeho hlavním oborem (Otto 1903).

Příloha 12: Žofínský prales

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Žofínský prales se nachází v Novohradských horách v Jihočeském kraji, v okrese Český Krumlov. Jedná se o zbytek dochovaného jedlo–bukového pralesa hercynské oblasti. Společně s pralesem **Hojná voda** byl Žofínský prales nejen první chráněnou oblastí v Čechách, ale i v celé pevninské Evropě (polemizuje se i o světovém prvenství, ovšem záleží na parametrech ochrany).

Předmětem ochrany NPR Žofínský prales je pralesovitý zbytek horského smíšeného lesa a na podmáčených místech podmáčené smrčiny. Vegetaci tvoří plošně nejrozsáhlejší mezotrofní květnaté bučiny (*Asperulo–Fagetum*), eutrofní bučiny (*Hordelymo–Fagetum*) a na vodou ovlivněných místech třtinové bučiny (*Calamagrostio villosae–Fagetum*). Významnou plochu také zaujímají podmáčené přesličkové smrčiny (*Equiseto–Piceetum*), vegetace pramenišť a pramenných stružek.

Na smíšené lesní ekosystémy pralesa je vázána řada vzácných druhů rostlin – např. řeřišnice trojlistá (*Cardamine trifolia*), kyčelnice cibulkonosná (*Dentaria bulbifera*), k. devítilistá (*D. enneaphyllos*), lipnice oddálená (*Poa remota*) atd. Z fyto geografického hlediska je významný hojný výskyt zmíněné řeřišnice trojlisté (*Cardamine trifolia*), která nalézá v Novohradských horách těžiště rozšíření v České republice.

Žofínský prales je jednou z nejvýznamnější bryologických lokalit v České republice, zaznamenáno zde bylo 181 taxonů mechorostů.

Historické záznamy, dochované zmínky

Jedním z prvních, kdo popsal lesy na novohradském panství, byl lesmistr Gottfried Grohmann roku 1768 a to zejména z hlediska jejich obnovy. Již v této době byl z instrukcí lesních úřadů patrný nebývalý pokrokový zájem o obnovu lesa a to i s nápaditým řešením problémů kácení stromů či hrabání steliva. Starost o hospodaření v lese dokládá i zřízení lesnické školy roku 1796 na Jakuli (Landa, Polák 2006).

Již tedy bylo hospodaření v lese založeno na celkem propracovaných šetřeních a pozorování. První hospodářské plány lesa stanovující citlivější přístup zejména k těžbě dřeva souvisely s šetřením nadlesního Kastla, který provedl odhad zásob stojícího dřeva na přelomu 18. a 19. století (Andreska 1988). O několik let později převzal Novohradské panství mladičský hrabě Jiří František August de Langueval–Buquoy (1781 – 1851).

Český překlad hraběcího příkazu

„*Mému inspektoru Františku Železnému!*

Při své dnešní pochůzce v polesí lužnickém našel jsem trať II. hlavního dílu mezi pasekami č. 10 a 20, mezi potokem Almbach a dělicí čarou jako prales, vzbuzující obdiv a úctu svým stavem. Vzhledem k tomu, že lesy těchto vlastností budou známy brzy jen z historického líčení, rozhodl jsem se zachovat zmíněnou lesní část jako památník dob dávno minulých názornému požitku pravých přátel přírody, vzdáti se v ní veškerého lesohospodářského těžení a příkazuji Vám, abyste dalšími rozkazy uvedl tuto moji vůli v skutek, aby v této části žádné dříví se nekácelo, stelivo nehrabalo a drobné dříví nesbíralo, zkrátka, aby vše bylo ponecháno v dnešním stavu.“

Nové Hrady, 28. srpna 1838¹²⁹

Překážky a komplikace ochrany

Hrabě se svým velkorysým počinem připravil o značné výnosy pramenicí z těžby dřeva, což si velmi dobře uvědomoval jeho lesník William Rowland, který nastoupil na panství v roce 1844. Podle jeho poznámek zůstává nevyužito kolem 4000 m³ dřeva na hektar, což představuje zisk asi 30 000 zlatých (Landa, Polák 2006). Svůj nesouhlas se zbytečným plýtváním dřeva, které by mohlo po dobu šesti let udržet provoz v okolních sklárnách, demonstroval lesník tím, že nechal na území pralesa kácet 200–400 let staré stromy, čímž proti sobě popudil nejen ostatní lesníky, ale i samotné

¹²⁹ Viz například Andreska 1988: 368, či Vrška, Hort 2008, nebo Buček 2002: 1.

dřevorubce. Ve svých pamětech o tom později napsal: „Když jsem při svém vyměřování a přerozdělování vytýčil v tomto pralesě své tenatnice a hospodárnice a při tom jsem dal pokácet mnohé stromové velikány, které přicházely do linií, tu potřásali pracovníci povážlivě hlavami. Večer neměli na práci nic spěšnějšího, než dáti lesmistrovi o mém přestupku zprávu. Také lesmistra přepadla hrůza a prosil mne, abych si k tomu dodatečně obstaral plnou moc...“ (Andreska 1988: 368). Tak se ovšem nestalo a přísný zákaz kácení zůstal ve své platnosti.

Zbytečně rozlehlá však připadala plocha pralesa i Buquoyovo nástupci Jiřímu Janu (1814–1882), který dal po převzetí panství¹³⁰ na Rowlandův návrh chráněnou plochu zmenšit.¹³¹ Přesto uražený Rowland roku 1850 služby hraběte opustil a prales nám zůstal uchován do dnešních dob jako přírodní památka nevyčíslitelné hodnoty, prestiže rozlohou ani jakostí nedosahuje bývalé výše.

Osobnost hraběte

Georg Franz, jak znělo jméno hraběte v originále, byl v mnohém jako jeho strýc, podnikavý a pokrokový muž. Snad proto, a kvůli nedostatku jiných velkých osobností mezi českou šlechtou se k němu upřely vlastenecké naděje revolučního 19. století. Přestože nebyl původem Čech, česky mluvil a také zastával státní zájmy. Hodil se do romantického ideálu doby – byl učený a vzdělaný v mnoha oblastech, zajímal se od filosofie po techniku, přednášel na pařížské akademii, psal básně...¹³²

Příloha 13: Boubínský prales

Charakteristika oblasti

Je naší druhou nejstarší a zároveň jednou z nejznámějších chráněných oblastí. Rezervace leží na Šumavě na východním svahu hřbetu Pažení a na vrcholu Boubína asi 2 – 6 km severně od obce Zátoň a předmětem ochrany je zde mimo jiné biotopy s vysokou ekologickou stabilitou a genetické zdroje původních druhů rostlin, význam ovšem zdaleka přesahuje lesnické zájmy a je v podstatě nepostižitelný. Některé stromy jsou zde staré až 400 let.

Vzhledem k výjimečně velkému výškovému rozpětí zahrnuje rezervace tři základní vegetační jednotky: květnaté bučiny (*Fagion*), acidofilní horské bučiny (*Luzulo–Fagion*) a klimaxové smrčiny (*Piceion excelsae*). V druhově bohatém bylinném podrostu mimo jiné rostou čarovník prostřední (*Circaea ×intermedia*), pitulník horský (*Galeobdolon montanum*), kyčelnice devítিলístá (*Dentaria enneaphyllos*), k. cibulkonosná (*D. bulbifera*), vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*), samorostlík klasnatý (*Actaea spicata*) a bukovník kaprad'ovitý (*Gymnocarpium dryopteris*), na suťovém terénu je častý vranec jedlový (*Huperzia selago*). V keřovém patru se objevují zimolez černý (*Lonicera nigra*) a lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*). Bylinné patro kyselých třtinových bučin je, vyjma vlhčích a prosvětlenějších partií, velmi chudé. Kromě třtiny chloupkaté (*Calamagrostis villosa*) v něm rostou kokořík přeslenatý (*Polygonatum verticillatum*) a věsenka nachová (*Prenanthes purpurea*), poměrně velké polykormony vytváří plavuň pučivá (*Lycopodium annotinum*). Boubínský prales je vzhledem k množství tlejícího dřeva a vysoké vzdušné vlhkosti mimořádně cennou a jedinečnou bryologickou lokalitou. Mezi běžné epixylické mechorosty patří pařezovec křivolistý (*Nowellia curvifolia*), křepenka řetízková (*Cephalozia catenulata*), kryjnice švédská (*Calypogeia suecica*) a stěkovec prstnatý (*Riccardia palmata*), roste zde také velmi vzácná křížítka vystoupavá (*Lophozia ascendens*). V minulosti zde byly nalezeny pařezníček celokrajný (*Anacamptodon splachnoides*) a šikoušek zelený (*Buxbaumia viridis*). Zajímavý je v rezervaci výskyt některých epifytických druhů lišejníků, např. důlkatce plicního (*Lobaria pulmonaria*) a

¹³⁰ Převzal ho již po roce 1848, kdy byl hrabě za své radikální a výrazně pročeské politické názory na nějaký čas internován policií (Andreska 1988).

¹³¹ Jiří Jan souhlasil se zmenšením na setinu – tedy na zhruba 1,7 ha, navíc na území i poté probíhalo zpracovávání souší a polomů. Plocha rezervace se roku 1888 zase zvětšila a poté ještě několikrát. I tak je ovšem v současnosti asi na polovině původně stanovené plochy (Andreska 1988).

¹³² Více o schopnostech tohoto nedoceneného polyhistora například v člancích *Kapitoly z dějin vědy* in Novohradské hory a podhůří: příroda, historie, život 2006 či Turková, H.: Zapomenutý polyhistor hrabě Jiří Buquoy. *Miscellanea* 7, 1990 [vyd. 1991], č. 2, s. 131-165.

mikrolišejníků *Cyphelium inquinans*, *Mycobilimbia epixanthoides* a *Pertusaria hymenea*. Rovněž z mykologického hlediska je Boubínský prales velmi významný a dobře prozkoumaný. Klimaticky oblast náleží do oblasti C1 – chladné, okrsku mírně chladného.

Ochrana území

Stručné srovnání s Žofínským pralesem

Podobně jako u Žofínského pralesa je příběh toho Boubínského relativně dobře známý. Přeci jen se zde ovšem vyskytují i okolnosti, které vrhají poněkud jiné světlo na obvyklý příběh vyhlášení zdejší rezervace. Na rozdíl od Žofína zde také ochranu neinicioval sám osvícený majitel panství, nýbrž jeho „poddaný“ lesmistr John, který si pravděpodobně uvědomoval nevyčísitelnou hodnotu přírodních porostů, které odrážejí přirozené procesy vedoucí k pochopení principů, na nichž jediných může fungovat udržitelné lesní hospodářství.

Lesmistr John

John se stal vedoucím lesní správy ve Vimperku na schwarzenberském panství u knížete Jana Adolfa II. Schwarzenberga roku 1843. Dlouhou dobu se zde zabýval pozorováním vývoje stromů a výsledky se snažil použít zpět v lesnické praxi – už tehdy velmi pravděpodobně pomýšlel na zachování lesa pro budoucí generace (Nožička, 1958; 1959 in Vrška, Hort 2008), podle jiných názorů se mimo to i zcela racionálně bránil hrozbě kácení tak vhodné výzkumné plochy (Hubený 2012). Právě jemu můžeme (alespoň zprostředkovaně) přičítat zásluhu za proslavení šumavských lesů i za to, že do tohoto kraje zamířila v září roku 1849 výprava České lesnické jednoty za účasti vynikajících odborníků – byla zde uspořádána historicky první exkurze, která dala mnohým jedinečnou možnost spatřit skutečně původní prales, tehdy o rozloze až 33 000 jiter – 19 992 ha (Göppert 1868 in Vrška, Hort 2008). Zpráva z této exkurze vzbudila ohlas i v sousedních zemích.

Josef John již nějakou dobu usiloval o ochranu šumavského přírodního skvostu a pokoušel se přesvědčit knížete o její nutnosti: „*V tomto prostoru leží takřka otevřená kniha přírody, z jejíchž rádků lze vyčíst zákony, jimiž matka příroda, je-li v lesích volná a nerušená, jako právě zde po staletí, vegetaci zachovává, v různé formě dovršuje, ničí a znovu obnovuje a jak zde taková a onde jiná dřevina vykazuje zvláštní nebo výlučné stanoviště, jinde opět četné druhy harmonicky rozděluje a sestavuje, jak současně uvnitř lesa může být udržen řád plný života a smrti s hmotovým bohatstvím a individuální nejvyšší silou a plný nápadných dokladů proti násilnému pustošení...*“ (Nožička 1958 in Vrška, Hort 2008: 9). John prý knížeti zasílal pro motivaci k ochraně i všemožné výsledky své výzkumné práce, podrobné zákresy lesních ploch a s jeho svolením zde pořádal vědecké exkurze s elitní návštěvností (Pannewitz, Conwentz, Purkyně a další).

Johnovy ochrannářské motivace nám mohou přiblížit i slova jeho blízkého spolupracovníka adjunkta Františka Haase, který se intenzivně podílel na výzkumných pracích v Boubíně: „*Zachovat obraz několika málo pralesovitých partií, které ještě zbývají v současné době slovem i obrazem pro budoucí věky je jednou z nejkrásnějších a nejvřelejších povinností lesního, tím spíše, že patrně v ne příliš vzdálené době ustoupí i poslední stopy pralesů proudu nezadržitelně postupující kultury a industrializace a stanou se budoucím generacím spíše mythem ze starých zašlých věků...*“ (Hasse in Hubený 2012: osobní korespondence).

Konečný úspěch – kníže svoluje

Nakonec, po několikaletém úsilí a působení na knížecí kancelář (a po přimluvě vřatislavského zemského lesmistra von Pannewitze¹³³), kníže Schwarzenberg přeci jen přistoupil k ochraně pralesa, a to údajně „až“ roku 1858. Rozhodl, že lesy v oddíle 31b, 34b a 35a v zátoňském revíru mají zůstat trvalými rezervacemi a být vyloučeny z hospodaření. K vyhlášení rezervace přispěla

¹³³ Lesmistr Julius von Pannewitz píše 30.5.1860 z Vřatislavi knížeti dopis, že děkuje za dovození provedení návštěvy pralesa a prosí, aby mu byla dána na ukázkou kresba, znázorňující rozměry stromů v jednom jitru (jedna trvalá výzkumná plocha). Má se tedy za to, že podpurným prvkem ochrany byl právě zahájený průzkum založený Johnem, na jehož pokračování sice knížecí kancelář neměla zájem, ale zřejmě jej považovala za přijatelný krok pro posílení dobré pověsti. Poněkud vlašný vztah vrchnosti k lesu ukazuje Mgr. Pavel Hubený ze správy CHKO Šumava i na jejím chování po vichřici a následné kůrovcové kalamitě roku 1870, kdy z původních 144 ha nedotčeného pralesa zbylo jen kolem 47 ha (dodnes nedotčených) – v ostatních plochách se kácelo, takže byla zničena většina pralesa včetně Johnových výzkumných ploch.

pravděpodobně i skutečnost, že se na tomto území nacházela neoplocená knížecí lovecká obora,¹³⁴ kterou bylo záhodno ponechat pokud možno v nedotčeném stavu (Hubený 2012).

Rok 1870 – první velké ohrožení rezervace a pomalé znovunabytí zájmu o rezervaci

V podstatě nedlouho po vyhlášení ochrany v Boubínském pralesu byla rezervace vystavena první velké zkoušce, která vedla k porušení nařízení o „nedotčeném stavu“. Rezervace původně zahrnovala poměrně rozsáhlou oblast (údajně až 1/10 pralesů), avšak roku 1870 postihla Šumavu ničivá vichřice, kvůli níž, a z obavy o masivní šíření lýkožrouta v polomech, bylo zpracováno dřevo i z valné části rezervace (přes dosavadní mínění o čistě lesnické rezervaci iniciovali vykácení asi 2/3 porostů sami lesníci). Bez zásahu zůstal jen malý zbytek pralesa, zbytek byl obhospodařován běžným způsobem. Zásadní vliv na rezervaci mělo zejména zalesnění kalamitních holin smrkem na konci 19. století.

Po katastrofě v rezervaci a následné nešťastné reakci vlastníků se opětný zájem o ochranu zdejší přírody objevil až v 50. letech, do té doby byl za prales považován jen 47 hektarový pralesní zbytek.

Historické rozpory

Na rozdíl od obecného mínění, Jan Svatopluk Procházka ve své publikaci *Ochranné oblasti přírodní* uvádí tuto rezervaci jako první přírodní „rezervát“ na našem území. Přitom za rok jejího vzniku považuje rok 1860, kdy prý kníže Schwarzenberk ustanovil, „aby 3200 jiter pralesa ponecháno bylo ve stavu, v jakém se dosud nalézal“ (Procházka 1917: 66). Podle autora je také velikost rezervace přeceňována nehledě na to, že velká její část byla poničena orkánem roku 1870. Podle profesora Conwentze je současná velikost kolem 115 ha, což je mnohem méně, než dříve odhadovaných 1800 ha (Schleichert). Procházka nicméně také zmiňuje, že prales, který skutečně plně odpovídá pojmu pralesa (dle Göppert 1868) je údajně „velmi přísně hlídán a dbá se na to, aby lidská ruka nikde ničivě nezasahovala do života přírody, vůdci pralesa mají rozkaz choditi vždy jinou cestou, aby se pralesem neprošlapaly stezky“ (Procházka 1917: 66).

Již tehdy je souzeno, že v porostu začíná pomalu převažovat smrk, který se snadněji udržuje. Dále je konstatováno stárí a mohutnost stromového porostu a relativní chudost živočišné i hmyzí fauny. K nejistotě ohledně datace vyhlášení oblasti (a tím i k jistému zpochybnění celého tradovaného procesu ochrany tohoto území) přispívá i zmínka archivního rady Hynka Grosse z roku 1922, který ve svém spise *Prales na Boubíně* (Zemědělsko–lesnický archiv Český Krumlov) zmiňuje: „*Jest zajisté s podivením, že ačkoliv nelze pochybovati o důležitém rozhodnutí knížete J. A. ze Schwarzenberku, aby byla na Boubíně část dřívě rozsáhlých pralesů zachována v netknutosti pro budoucnost, aby byla vyloučena z těžby, přece není možné vypátrat ani v ústředním archivu tohoto rekrptu nebo resoluce a administrační zprávy o tom rozhodnutí vůbec a z roku 1858 zvláště*“ (Gross 1922 in Hubený 2012: osobní korespondence).

Přes veškeré nesrovnalosti, nezdary či vedlejší záměry nemůže být pochyb o záslužném činu knížete a téměř „hrdinském“ počínání jeho lesmistra, který neváhal za prales neúnavně orodovat.

Příloha 14: Jindřichohradecké rybníky

První tištěná zpráva o rezervaci

Ještě ve 20. letech nebyla rezervace příliš známá ani vzdělané veřejnosti, dokud na ní neupozornil roku 1922 ředitel rybníkářské školy V. J. Štěpán¹³⁵ na své přednášce na Rybníkářském sjezdu v Jindřichově Hradci. Zpráva o této přednášce v časopise *Rybáři* (roč. II, č. 9) se pak stala patrně vůbec první tištěnou zmínkou o existenci této výjimečné – speciálně rybí, rezervace. Dále se jí pak věnoval ve svých článcích a výzkumech např. Miloš Záleský.

Ohrožení rezervace a poselství budoucím generacím

¹³⁴ V roce 1750 zřídil kníže Schwarzenberg v Zátoni lovecký zámeček, který později doplnil dřevěným loveckým zámečkem na jižním svahu Boubína (v polovině 19. stol.) (Koutecký 2003).

¹³⁵ Zabývající se zejména možnostmi reliktní povahy sumce ve vodách Jindřichohradeckých spojující jeho zdejší výskyt s výskytem v Podýjí.

V roce 1923, tedy rok po „pravém“ zveřejnění rezervace se její osud ukázal být značně nejistý pod vidinou pozemkové reformy, která mohla její existenci výrazně ovlivnit. Provedenou reformou připadla většina pozemků ministerstvu zemědělství, výtěžek z výlovu od roku 1924 měl tedy připadnout státní rybničné správě, pro niž šlo patrně o zajímavou sumu.

Dr. Miloš Záleský, referent pro ochranu přírodních památek, uveřejnil s přáním upozornit povolané činitele na význam rezervace a nutnost jejího zachování do budoucna v roce 1924 článek v Kráse našeho domova. Na jeho závěru uvádí vzkaz budoucím generacím pro případ, že by hospodářský užitek nad ochranou přírody nakonec převládl. Jelikož se nakonec přesně toto stalo a sumci se zde dnes zde chovají již jen jako „pochoutka“, uvádím zde alespoň onen Záleského odkaz: „*Bude-li chov sumců zde zrušen, tu stůjž má správa jako záznam toho, že tu taková rezervace kdysi byla...*“ (Záleský 1924a: 24).

Jedinečnost rezervace

Rezervace byla význačná především neobvyklým pokrokovým spojením hospodářského využití a ochrany přírody, neboť sumec byl na většině ostatních míst vyhuben a chráněn byl v té době jen na tomto jediném místě. Hospodářsky využíván bel jen do té míry, která neohrožovala jeho populaci (nemusel být do rybníků uměle dosazován).

Příloha 15: Krvavý rybník

Charakteristika oblasti

Krvavý rybník se nachází v oblasti přírodního parku Česká Kanada u Jindřichova Hradce a je součástí přírodní rezervace Krvavý a Kačležský rybník, pod jejíž ochranu spadá velké množství druhů vodního ptactva. Krvavý rybník patří mezi největší z rybníků v této oblasti, které místy připomínají kanadská jezera. Byl vybudován již ve 13. století a do 16. století se jmenoval Zármutek. Svůj nynější název získal díky hlinitému dnu, jehož barva připomíná krev. Rybník má rozlohu 137 ha a nachází se nedaleko obce Člunek (Albrecht a kol. 2003). Rybník byl v minulosti také vyhledávanou předlohou slavných umělců – například malířem Antonínem Chitussim, který jej zvěčnil na několika svých obrazech.

Ochrana lokality

První výzkumy

Ochrana byla po odhalení významného hnízdiště racka posílena o příznivce ornitologie z řad vědců i poučené veřejnosti. Hlavními osobnosti v její historii byli výzkumníci A. Frič, Dr. Vávra a následně hlavně M. Záleský podporován J. S. Procházkou a R. Maximovičem, prezentována pak prof. B. Řezníkem (Záleský 1923).

Problémy v ochraně

Rezervace byla sledována a během let bylo plánované i zpřísnění ochrany a zavedení např. značkování ptáků (návrh 1923 neuskutečněn). Stále však přetrvával problém se špatnou informovaností veřejnosti, která mnohdy ani o rezervaci nevěděla, tím méně pak chápala její význam. Dále musely být řešeny nové záležitosti, s nimiž počínající ochrana neměla dosavadní zkušenosti (zamrzení vstupu, úprava hnízdišť, škůdci, zájmové výpravy, státní versus soukromá správa pozemků atd.)

Ochrana se navíc vztahovala především na rybník s ostrůvkem a zákaz lovu racků, pobřežní hnízdiště ovšem bohužel již chráněná nebyla, jak se dá usuzovat ze zprávy o této rezervaci z roku 1923 i 1924, v níž se profesor Gantner zmiňuje o stopách po spálení¹³⁶ na ostrůvku v rybníku a potřebu rozšířit ochrannou oblast o břehy, na nichž rackové hnízdí. Tento návrh profesor také vyslovil v přípisu, který zaslal Památkovému úřadu (1924). Roku 1924 se také o zpřísnění ochrany rezervace pokusil Dr. Záleský (referent pro ochranu přírodních památek Okresního sboru osvětového v Jindřichově Hradci), který se domáhal komisionálního průzkumu, kterému měla následovat chybějící opatření. Komise se však bohužel nesešla a vše zůstalo v dosavadním stavu.

¹³⁶ Spáleníště pocházela od pálení prořezaného houští, které bylo nutné odstranit, ovšem k usnadnění práce se s ním nechtělo nikomu dopravovat na břeh. Naštěstí byly úpravy provedeny v zimě, kdy je ostrov racky neosídlen.

Ještě těžší rána byla rezervaci zasazena roku následujícího, kdy byl rybník letněn a periodický stav vody nestačil na zaplavení okolí ostrůvku obyčejně osídleného racky. Správa rybníka oznámila, že letnění bylo nutné kvůli opravám na spouštěcím zařízení a hrázi, nicméně Záleský se domnívá, že tyto opravy bylo možné provést na podzim či na jaře a rybníka pro vodní ptactvo na léto zase napustit, a že tedy šlo správně spíš o hospodářský zájem (ryby a tráva z plochy rybníka), než o nutné opravy.

Dr. Záleský byl nicméně nakonec velmi překvapen skutečností, že rackové na ostrově přesto zahnízдили, avšak ve velmi omezeném počtu, a to i z důvodu, že voda byla vypuštěna i ze sousedních rybníků (Soused, Kačležský). „*Okolnost, že rackové přece hnízdili na ostrově, ač rybník byl bez vody, lze vysvětliti jakousi setrvačností. Jest pravděpodobno, že na ostrově hnízdí většinou ptáci téhož pokolení, tu již sídlivši a tu se vylíhnuvši...*“ (Záleský 1926: 88). Tato skutečnost bude podle Záleského bohužel nejspíš využita hospodářsky smýšlejícími kruhy, které se těší na výdělek z prodeje trávy. Záleský tedy vyzývá, aby i v případě zestátnění rybníka zůstali ochránáři důslední a nenechali v rezervaci hospodařit. „*Zakládají-li se rezervace, ať nejsou polovičaté, nýbrž úplné...*“ (Záleský 1926: 89). Na tomto pojetí měl mít hlavní zásluhu Okresní sbor osvětový z Jindřichova Hradce, který po lepší ochraně volal již třetím rokem (cca od roku 1923).

Sřet ochrany s ekonomikou

Záleský se zde celkem oprávněně rozčiluje nad něčím, s čím se můžeme setkat (a setkáváme) i dnešní době, kdy by již po tolika letech „profesionální“ ochrany přírody, měl být rozpor mezi hospodářským užitkem a potřebami ochrany vyřešen. Zdůrazňuje, že je nemyslitelné, aby počínání správy ohrožovalo v rezervaci objekt, kvůli němuž byla zřízena a také potřebu zcela se zaměřit na vedení rezervace jako rezervace, s příslušným dozorem, výzkumem, záznamy apod.

Vidíme tedy, že v místech, kde se vyskytuje alternativní, hospodářský, zájem majitelů chráněných pozemků (a zvláště nejsou-li tito vlastníci nakloněni dohodě), bývá mnohem těžší ochranu prosadit, a to i státní správou.

Příloha 16: Chýnovská jeskyně

Charakteristika oblasti

Jeskyně leží v jižním úbočí Pacovy hora (589 m n. m.) poblíž Dolních Hořic, 2 km severovýchodně od města Chýnova. Objevena byla v roce 1863 při práci v lomu. Roku 1868 se po úpravách stala první turisticky zpřístupněnou jeskyní na území České republiky. Předmětem ochrany je zde nejrozsáhlejší jeskynní systém jihočeského regionu, vzniklý v hrubozrnných krystalických vápencích i nekrasových horninách. Jedná se o pozoruhodnou geologickou a mineralogickou lokalitu a o přirozené zimoviště několika druhů netopýrů (největší známé přirozené zimoviště netopýra řasnatého v Evropě).

Systém jeskyně dosud zahrnuje více jak 1,5 km prozkoumaných a zdokumentovaných chodeb vytvořených v několika odvodňovacích úrovních, přičemž nejnižší úrovně jsou trvale zatopeny vodou.

V Chýnovské jeskyni najdeme minimální zastoupení krápníkové výzdoby; zato se Chýnovská jeskyně pyšní složitou modelací vlastních prostor jeskyně a jedinečnou barevností vodou vyhlazených stěn, způsobenou především střídáním tmavozelených amfibolitů s bělostnými partiemi krystalických vápenců a dolomitů a přítomností dalších chemických příměsí.

Mezi devíti zaznamenanými druhy netopýrů jsou nejpočetnější netopýr vodní (*Myotis daubentonii*), netopýr ušatý (*Plecotus auritus*), netopýr řasnatý (*Myotis nattereri*) a netopýr velký (*Myotis myotis*). Vzácně se vyskytují netopýr vousatý (*Myotis mystacinus*), netopýr velkoduchý (*Myotis bechsteinii*), netopýr Brandtův (*Myotis brandtii*), netopýr černý (*Barbastella barbastellus*) a netopýr večerní (*Eptesicus serotinus*).

Objev Chýnovské jeskyně

Chýnovská jeskyně vděčí za své náhodné objevení těžbě vápence v lomech na Pacovské hoře – roku 1863 totiž spadlo do díry ve skále v malé lomové otvírce skalníkovi Rytíři kladivo. Šetrný skalník se nechtěl kladiva vzdát, a tak se sám protáhl do díry, která se po chvíli rozšířila v chodbu

sestupující do hloubky... Tím byl vlastně odstartován běh událostí vedoucí až k zpřístupnění jeskynního systému a vyhlášení této přírodní památky.

První průzkumy jeskyní

První ohledání provedl „privátní učitel“ Riedl z Českých Budějovic a načrtl zběžný plánek jeskyně. Celý objev byl hlášen do Prahy, kde přírodovědná sekce Musea „uzavřela v sezení svém dne 27. července 1863 vyslati kustody musejní“ – profesora geologie Jana Krejčího a profesora zoologie a paleontologie Antonína Friče, aby provedli odborný výzkum. Učitel Riedl jim předložil svůj plánek a při výzkumu se k nim připojil ještě inženýr Wett aby jeskyni vyměřil a sestrojil plán přesnější. Ještě tentýž rok vyšel v *Živě* článek o jeskyni doplněn Fričovo obrázky.

Jméno jeskyně

Drobnou zajímavostí je, že jméno jeskyně je jaksi nezasloužené, neboť se nenachází na chýnovském, nýbrž dolnohořickém katastru, již se však natolik vžil, že není myslitelné jej měnit.

Zpřístupňování jeskyní veřejnosti

Pozemek nad jeskyní byl v době objevení jeskyně v majetku selské rodiny Rothbarů (v roce 1948 již třetí generace). Ta se aktivně podílela na většině zpřístupňovacích a objevných pracích (od roku 1865), finančně i fyzicky, což svědčí o jejich zájmu a lásce k přírodě a historickým památkám. Tak vznikl postupně široký vchod, mřížové dveře i kamenné schody.

V polovině 20. století nebyla jeskyně ještě elektricky osvětlena, neboť nízké vstupné i návštěvnost nestačily na pořízení nákladného osvětlení a prohlídky se tedy odehrávaly za svitu karbidových lamp (elektrifikace proběhla v roce 1952).

Počátky ochrany a péče o jeskyni

Největší potenciální nebezpečí, které by jeskyni hrozilo – totiž těžba krystalického vápence, byla ihned po jejím objevení majiteli zastavena. Správcovství jeskyně náleželo již od jejího objevení majitelům – přecházelo od děda Václava Rothbauera na jeho potomky. Ti všichni se zasadili o zpřístupnění a údržbu jeskyně.

Ohrožení jeskyně po téměř sto letech

Původně nebyla jeskyně nijak ohrožena a ochranu nepotřebovala, až v době obnovy intenzivního lámání vápence při okupaci vyvstaly opodstatněné obavy o narušení skalního masivu a hrozíci zřícení části podzemních prostor neustále otřásaných nadměrnými náložemi trhavin. Tehdy bylo nutno zasáhnout a podniknout vše proti pokračujícímu lámání vápence alespoň v těch částech lomu, blízkých jeskynním prostorám. Nezájem obchodních stran a válečné rabování českých zemí začalo být alespoň částečně vyvažováno rostoucími návštěvami škol a turistů, které si brzy vynutili úpravy prostor založené na zkušenostech speleologů.

Zásah ministerstva

Veškeré toto dění nezůstalo nakonec bez povšimnutí MŠAO – oddělení pro ochranu přírody a domoviny, které nakonec zakročilo proti lámání vápence (jen v největší blízkosti jeskyně) – rozhodnutí se setkalo s výraznou nelibostí ze strany komerčních subjektů.

Následoval další podrobný průzkum jeskyně i jejího okolí, mapování katastrálních poměrů i terénu potřebné pro následnou ochranu. Tímto úkolem byl pověřen Státní fotoměřičský ústav – dočasně přidělený škpt. Matějka provedl měření povrchové, podzemní prostory mapovali J. Brynda a J. Vodička – měřiči ministerstva veřejných prací.

Další badatelské práce přinesly objevy nových prostor a jeskyně poté byla mapována ještě několikrát.

Přístup majitele jeskyně za okupace

Sám majitel jeskyně usiloval o co možná největší zpřístupnění jeskyně veřejnosti – alespoň jejích nejdůležitějších prostor, i za nejhrošších dob okupace. Neúnavně bojoval za její ochranu a snažil se napravovat i staré chyby – čistit chodby, omývat očouzené stěny, spravovat schody a vůbec se pokoušel o obnovu původního stavu jeskyně i za krajně nepříznivých podmínek. Pozdější úpravy již byly dohodnuté s ústředím KČT (prof. Kettner a Dr. Hlávka).

Konečná ochrana a pomoc ostatních subjektů

Památku spadla přímo pod dohled tábořského konzervátora. Podrobný průzkum pomohl stanovit nutné ochranné pásmo bránící jeskyni proti dopadům lámání (cca 1947). Většina nutných financí byla poskytována MŠAO, které ovšem nebylo sto zmáhat jiné překážky, které zůstávaly na bedrech majitele, který je zvládal s pomocí lásky k přírodě a nezištné práci speleologů z KČT Praha. Nakonec byla v roce 1949 vyhlášena ochrana pozemku se vchodem do jeskyně, přestože ostatní pozemky, pod nimiž se jeskynní systém nachází, byly vyhlášeny až později a lámání vápence bylo zcela ukončeno až v roce 1992, jednalo se o významný krok, který minimálně zajistil starostlivým majitelům jakýsi nárok na státní pomoc.

Tak byla jeskyni zajištěna trvalá existence...

Příloha 17: Černická obora

Charakteristika oblasti

Tato přírodní památka se nachází v Jižních Čechách v bývalém panství Bechyně nedaleko dnes již zaniklé obce Černice.

Celou plochu chráněného území porůstá převážně listnatý les. Většina jeho plochy odpovídá ochuzeným společenstvům černýšových dubohabřin. Jejich relativně malá izolovaná enkláva je zčásti ovlivňována sousedícími porosty acidofilních doubrav, zachovanými v západní části lokality, u nichž se předpokládá velkoplošné rozšíření v této oblasti. Ve stromovém patře dubohabřin dominují místy habr obecný, nebo dub letní. Přimíšeny jsou smrk ztepilý, velmi staré exempláře borovice lesní a vzácně lípa malolistá.

V bylinném patře kromě běžných acidofytů rostou ptačinec velkokvětý (*Stellaria holostea*), pšeničko rozkladité (*Milium effusum*), svízel vonný (*Galium odoratum*), s. okrouhlostý (*G. Rotundifolium*), sasanka hajní (*Anemone nemorosa*), žindava evropská (*Sanicula europaea* L.), strdivka nicí (*Melica nutans*), čarovník pařížský (*Circaea lutetiana*) a pryskyřník hajní (*Ranunculus nemorosus*).

V území přírodní památky žije chráněný střevlík a mnoho druhů brouků vázaných na přirozené lesní porosty, např. krasci, červenáček a lenec. Dříve se tu údajně vyskytoval i roháč obecný (*Lucanus cervus*). Také mezi dvoukřídly je pozoruhodný výskyt některých na prostředí náročných druhů, zejména smutnice, bedlobytek a zelenušky. V poslední době se v oboře zdržuje menší stádo (asi pět jedinců) losů (Vyhnal 2011).

Historie obory

První zmínky o oboře pochází z konce 16. století, v souvislosti s chovem bažantů u Sudoměřic. Obora jako taková byla založena posledním Rožmberkem Petrem Vokem v roce 1586 na poddanské půdě – byly kvůli ní zrušeny obce Černice, Benešov a Obrovka (obyvatelé přestěhováni do Nové Vsi).

O dva roky později byla obora ještě dále rozšířena o zakoupené statky Vyhnanic a Březnice. Obora sloužila zejména pro chov černé zvěře, daňků a jelenů. Původní rozloha byla kolem 4 500 ha, nyní má jen něco kolem 2 000 ha (<http://www.panstvi-bechyne.cz/cernicka-obora/>).

Režim obory

Co se týče ochrany Černické obory, podobně jako tomu bylo u ostatních obor, již jen ze své povahy požívala režimu, který by bylo možné považovat za ochranný, již mnohem dříve, než byl stvrzen státem, a také nikdy nebyla její existence výslovně ohrožena. Potíže se vlastně začaly objevovat až dlouho po jejím vyhlášení v 50. a 60. letech, kdy došlo k výrazné degradaci chovu zvěře a musel být proveden podrobný myslivecký průzkum (Stropanický in Junek 2009).

Umělecké volání po ochraně

Pro zajímavost uvádím, že ochranu Černické obory navrhuje i K. Klostermann ve své knize *Kulturní naléhavost* z roku 1920 – přál si totiž, abychom po vzoru ostatních vyspělých států založili rozlehlou „útulnu“, jejíž klid by nesměl být nijak narušen a jejíž rozloha by byla dostatečně velká, „aby se mohla státi také útulnou zvěře“ (Klostermann 1920 in Klostermann 1922: 93).

Ke zřízení takovéto (několika set hektarové) rezervace by měla republika využít zabrané velkostatky. Klostermann je přesvědčen, že by tato rezervace byla hojně navštěvována i domácím i zahraničním obecnstvem a přinesla by tedy státu i hmotný užitek: „Znamenitě by se hodila obora Černická u Bechyně, založená již koncem 16. stol. Staré jedle a duby stojí tam dosud...“ (Klostermann 1920 in Klostermann 1922: 93).

Příloha 18: Rukávečská obora (Staré sáhy)

Charakteristika oblasti

Přírodní památka leží v komplexu stejnojmenné obory cca 2 km jihovýchodně od obce Květov, na mírném severním svahu nad levostranným přítokem Hrejkovického potoka v Jihočeském kraji, v okrese Písek.

Z ornitologického hlediska je významný výskyt druhů s úzkou vazbou na staré listnaté porosty – hnízdí zde např. holub doupňák (*Columba oenas*) a lejsek malý (*Ficedula parva*). Významný je také výskyt sýce rousného (*Aegolius funereus*) a datla černého (*Dryocopus martius*). Zajímavý je zde výskyt chráněného brouka *Osmoderma eremita* (páchník hnědý).

Chráněné území je centrální částí schwarzenberské obory a v současnosti je oploceno.

Využití oblasti v minulosti

Záznamy o této oblasti lze najít až ze 13. století, v souvislosti s hradem Zvíkovem. V 16. Století jsou zmiňovány i okolní lesy – pouze jako lovecký objekt. Z první třetiny 18. st. se již můžeme dozvědět o starém a kvalitním bukovém dříví v lesích u Rukávče.

Roku 1848 byla na tomto místě zřízena obora pro chov zvěře (spárkaté, později i muflonů), což značně změnilo charakter oblasti jak z hlediska poškození přirozeného zmlazení porostu, tak složení zvěře – do této doby se v lesích běžně vyskytovaly i velké šelmy (Mejstřík, Taubr 2006).

Příloha 19: Řežabinec a Řežabinecké tůně a vodňanské rybníky

Charakteristika oblasti

Rybník Řežabinec leží cca 7 km jihozápadně od Písku poblíž soutoku řek Otavy a Blanice. Na území Národní přírodní rezervace Řežabinec a Řežabinecké tůně je na ploše 110,67 ha chráněn rozsáhlý komplex vodních, litorálních, bažinných a dalších mokřadních společenstev, vytvořených na ploše rybníka i v přilehlých tůních. Lokalita je rovněž významným hnízdištěm a tahovou zastávkou mnoha druhů vodních ptáků.

Rezervace zde byla vyhlášena v roce 1949 a rozšířena v roce 1986. V roce 2004 zde byla ve stejných hranicích vyhlášena Ptačí oblast zařazená do evropské soustavy chráněných území NATURA 2000, v západní části je vymezena evropsky významná lokalita pro vzácný mech srpnatku fermežovou (*Drepanocladus aduncus*). Rybník patří k nejvýznamnějším ornitologickým lokalitám v Čechách.

Porosty jsou tvořeny převážně rákosem obecným (*Phragmites australis*) a menšími plochami vysokých ostřic. Roste zde mimo jiné pryskyřník velký (*Ranunculus lingua*) a bazanovec kytkokvětý (*Naumburgia thyrsiflora*). V západní části rybníka se nachází přechodové rašeliniště s ostřicovomechovými společenstvy a výskytem ostřice plstnatoplodé (*Carex lasiocarpa*) a rosnatky okrouhlosté (*Drosera rotundifolia*). Okolí rybníka patří ke klimaticky nejsušším a nejteplejším oblastem jižních Čech. Součástí rezervace je i pahorek Pikárna s porosty xerothermní vegetace.

Pravidelně zde hnízdí zvláště chráněné druhy jako bukáček malý (*Ixobrychus minutus*), chřástal malý (*Porzana parva*), chřástal kropenatý (*Porzana porzana*), slavík modráček (*Luscinia svecica*), sýkořice vousatá (*Panurus biarmicus*), rybák obecný (*Sterna hirundo*), cvrčilka slavíková (*Locustella luscinioides*) nebo rákosník velký (*Acrocephalus arundinaceus*).

Využití lokality v minulosti

Zajímavá je i historie lokality. Již v paleolitu a mezolitu vzniklo na břehu mokřiny, která se zde zachovala jako zbytek třetihorního jezera, lidské sídliště. Blízkost řeky bohaté na ryby (řekou protahovalo množství lososů) a bažinatý terén, který přitahoval větší savce a ptáky, zajišťovaly

tehdejšími obyvatelům dostatek obživy. Při archeologickém výzkumu zde byly nalezeny mimo jiné zbytky pazourkové dílny, opracované čepele, rydla i suroviny sloužící k jejich výrobě. Na místě zbytků jezera nechal okolo roku 1530 majitel zdejšího panství Kryštof ze Švamberka postavit rybník, na kterém probíhalo až do roku 1991 běžné hospodaření.

Významnější problémy se v oblasti vyskytly až v 50. letech v souvislosti s celováním pozemků a zvýšením eroze a v 70. letech v důsledku neúnosné intenzifikace rybářského hospodaření.

Komplex vodňanských rybníků

Vodňanské rybníky v ochraně můžeme historicky spojit jedním základním tématem, kterým je racek chechtavý (*Chroicocephalus ridibundus*) a vodní ptactvo obecně. Tento hospodářsky užitečný pták, dávno již státem chráněný motivoval úsilí o ochranu mnohých lokalit, i za jiné zde uvádím několik příkladů, mezi nimiž figurují i známé vodňanské rybníky.

Výzkumy v oblasti

Botanický průzkum

Relativně šetrné hospodaření a především zachování rozsáhlého litorálu vytvořili u rybníka výborné stanoviště pro mnoho druhů mokřadních a vodních rostlin. Vzácné druhy upoutaly pozornost mnoha významných botaniků jako např. J. Ambrože, S. Hejného a J. Růžičku, kteří později na základě svých výzkumů navrhli území k ochraně (<http://www.municipal.cz/turistika/rezabinec.htm>). Ambrož lokalitu patrně zkoumal již ve 30. letech, druzí dva až kolem poloviny minulého století. V té době již v lokalitě probíhaly i výzkumy vodního ptactva.

Výzkum avifauny

Podrobný soupis racčích kolonií na území vodňanských rybníků pořídil během svých kontrolních obchůzek Dr. Václav Dyk (1912 – 1995), dlouholetý pracovník katedry parazitologie Vysoké školy veterinární v Brně, zakladatel čs. ichtyoparazitologické školy, přední odborník a znalec čsl. rybářství, hydrobiologie, myslivosti a ochrany přírody. Dyk své poznatky mimo jiné prezentoval v článku v časopise Krása našeho domova z roku 1943.

Výsledky výzkumů ptačích kolonií

Jako nejvýznamnější kolonii racků uvádí Dyk tu kolem Řežabineckého rybníka – dnešní národní přírodní rezervace **Řežabinec a Řežabinecké tůně**, považuje ji za největší v celých jihozápadních Čechách, a to především díky povaze rybníka „*který velkou plochou plovoucích bahen a celkovým stavem je skutečnou přirozenou rezervací vodního a bažinného ptactva a mělo by se mu dostati v tomto směru i ochrany úřední*“ (Dyk 1943: 84).

Počet každoročně hnízdících párů na tomto rybníce odhadoval Dr. Dyk jako srovnatelné s počty na jindřichohradeckých, či třeboňských rybnících – čili několik tisíc párů.¹³⁷ Velikost kolonie v budoucnu bude závislá především na množství vhodných hnízdících míst a může být ohrožena zejména nákladnými melioračními pracemi, které údajně ve 40. letech rybníku Řežabinci nehrozily.

Další kolonie objevil Dyk také na rybnících Novém (zde již probíhá kroužkování mláďat), Dřemliny, Bukovém, Tálínském, Velkém potočném a Hlavateckém.

Dnes je z oblasti kromě Řežabince chráněn Velký potočný a Ražický rybník, jiný z výše zmiňovaných status ochrany nezískal (sám Dyk o nich v souvislosti s ochranou také přímo nemluvil, její potřebu zmiňoval kromě Řežabince už jen u Nového, maximálně Tálínského rybníka).

Příloha 20: Velký a malý Tisý

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Velký a Malý Tisý byla vyhlášena (jako SPR) v červnu roku 1957 na ploše 615 ha a patří mezi nejvýznamnější rybníční rezervace v Čechách. Nachází se zde soustava 14 rybníků, z nichž největší je Velký Tisý s 313 ha katastrální a přibližně 275 ha vodní plochy.

¹³⁷ Dnes je jich zde zaznamenáno kolem 5000 párů a jedná se o největší racčí kolonii v jižních Čechách (<http://www.municipal.cz/turistika/rezabinec.htm>).

Členité pobřeží Velkého Tisého s mnoha ostrovy a poloostrovy a návaznost břehů na okolní mokré louky a množství menších vodních ploch umožnily vytvoření mimořádně bohaté mokřadní lokality s rozlehlými litorálními porosty a množstvím rostlinných i živočišných druhů. K nejvýznamnějším druhům chráněných rostlin, které se na území rezervace vyskytují, patří: vstavač kukačka (*Orchis morio*), masnice vodní (*Tillaea aquatica*), bazanovec kytkokvětý (*Naumburgia thyrsoflora*), bublinatka prostřední (*Utricularia intermedia*), všivec lesní (*Pedicularis sylvatica*), hadilka obecná (*Ophioglossum vulgatum*), kapradiník bažinný (*Thelypteris palustris*), plavuň pučivá (*Lycopodium annotinum*), pupečník obecný (*Hydrocotyle vulgaris*), tolíje bahenní (*Parnassia palustris*), vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*) nebo žebratka bahenní (*Hottonia palustris*). Desítky dalších druhů jsou vedeny v seznamech ohrožené flóry Čech. Pro litorální pásmo je typická například šípka střelolistá (*Sagittaria sagittifolia*).

K nejvýznamnějším chráněným druhům bezobratlých patří: brouk páchník hnědý (*Osmoderma eremita*), motýli batolec duhový (*Apatura iris*) a bělopásek tavolníkový (*Neptis rivularis*) nebo mlž škeble rybníčná (*Anodonta cygnea*).

Z hlediska fauny jsou zde zřejmě nejvýznamnější a relativně nejlépe prozkoumanou skupinou živočichů ptáci. Kromě běžnějších druhů vodních ptáků hnízdí v rezervaci pravidelně orel mořský (*Haliaeetus albicilla*), pochop rákosní (*Circus aeruginosus*), rybák obecný (*Sterna hirundo*), slavík modráček (*Luscinia svecica*), chřástal vodní (*Rallus aquaticus*), chřástal malý (*Porzana parva*), moudivláček lužní (*Remiz pendulinus*), luňák hnědý (*Milvus migrans*) nebo sýkořice vousatá (*Panurus biarmicus*). Plochy rákosin a okolních porostů jsou významnými hnízdišti desítek druhů ptáků, kteří jsou vázáni na tyto biotopy. Rybník Velký Tisý je rovněž významným ptačím tahovým shromaždištěm.

Z historie rybníků

Rybník Velký Tisý, který je nejvýznamnější částí rezervace, byl postaven na Miletínském potoce jako jeden z prvních velkých rybníků Třeboňska v roce 1505¹³⁸ a při jeho stavbě se poprvé objevilo jméno Štěpánka Netolického (dozor nad stavbou). Jméno rybníka bylo odvozeno od porostů tisů na místě budoucího rybníka. V letech 1506–1520 byla postavena Zlatá stoka, která obtéká rybník z jihu a stala se pro něj stálým zdrojem vody. Umístění do krajiny spolu s neobyčejně členitými břehy i následným hospodařením¹³⁹ vytvořily, zřejmě neúmyslně, ideální podmínky pro bohatá mokřadní společenstva.

Výzkumy a ornitologický význam lokality

Již od 19. století byla lokalita vědcům známá, tehdy především botanikům, intenzivní ornitologický výzkum zde začal až v polovině 20. století.

O významu lokality z hlediska vodní fauny se ovšem vědělo již mnohem dříve, jak lze usuzovat z dochovaných záznamů dokládajících například počty ulovených kachen (3020 v roce 1507). Na konci 17. století dal v oblasti Ferdinand Schwarzenberg vybudovat kačeník mezi dnešním Velkým a Malým Tisým (jeho existenci potvrdil výzkum J. Andresky a W. Černého z roku 1973). O „velikolepých honech na husy divoké“ ze 17. a 18. století se zmiňuje také Princ (1883). Záznamy v podobném duchu pokračují až do 20. století (Hora a kol. 2009).

Skutečný ornitologický průzkum

Počátky skutečného ornitologického výzkumu lokality se pojí s rokem 1943, kdy na doporučení W. Černého navštívil Velký Tisý J. Hanzák. Spolu s kolegy J. Podhorským a V. Zemanem zahájil systematický průzkum na jaře 1947. V následujících letech navštívil Lomnicko mnohokrát sám i v doprovodu dalších kolegů a členů ornitologické společnosti. Z konce 40. let pochází i první publikace o hnízdění několika druhů ptáků, v roce 1951 pak první přehled avifauny.

V říjnu 1952 byla otevřena nová terénní stanice pro pozorování ptactva (Československé ornitologické společnosti), která se stala základnou pro další rozsáhlý výzkum a podporu ptactva

¹³⁸ Jeho stavba započala v roce 1502 podle výměry královského porybného Kunáta Dobřenského.

¹³⁹ Hospodaření v této oblasti bylo ještě v 50 letech 20. století spíše maloplošné, s extenzivním rybnářstvím a respektováním terénních formací (meze, břehy, nivv...). Většinu obhospodařovaného území pokrývala orná půda doplněná travnatými plochami. Litorální porosty rákosu a orobince byly ponechávány bez zásahu (až do nutného prosekání v poválečných letech) (Hora a kol. 2009).

(počet zjištěných druhů stoupl ze 145 na 159 při hodnocení změn mezi lety 1947–1957). Stanice byla rovněž využívána odborníky z jiných oborů, od roku 1953 ji také pravidelně navštěvuje fotograf a ornitolog Jan Rys (Hora a kol. 2009).

Příloha 21: Zaječí skok

Charakteristika oblasti

Je kolem 1,5 ha velká přírodní rezervace nacházející se poblíž Jihlavy. Jedná se o smíšený les na skalách a příkrém svahu nad pravým břehem řeky Jihlavy. Rulová skalní stěna je zde 170 m dlouhá a až 30 m vysoká s pěti výraznými skalisky a oddělené od sebe úžlabinami. Pod nimi až k řece jsou rozsáhlá suťová pole.

Území je pozoruhodnou botanickou lokalitou, kde na poměrně malé ploše rostou druhy různého geografického původu s rozdílnými stanovištními nároky (jak teplomilné, tak i podhorské a horské druhy rostlin). Nejvýznamnějším zdejším druhem je drobná kapradinka skalní (*Woodsia ilvensis*). Ve skalách pravidelně hnízdí výr velký (*Bubo bubo*) a v okolí řeky lze spatřit i ledňáčka říčního (*Alcedo atthis*) (<http://www.turistika.cz/mista/zajeci-skok>).

Místní legenda

K této památce se váže známá legenda o rytíři, který trýznil své poddané více než okolní pánové, kteří se mu sami raději vyhýbali. Rytíř nadevše miloval lov a s oblibou si nechával zvěř nadhánět poddanými, a to i nejstaršími sedláky. Když se jednou za chmurného podzimu rozhodl opět lovem zahnat špatnou náladu, potkal při jízdě vsí vetchého starce, kterého, přestože se belhal o holi, zahnal do houfu nadháněčů. Stařec tedy pravil k spolutrpicím: „Bůh tomu chce, že dnes ulovíme to strašné zvíře!“ V lese začal zuřivý lov, při kterém rytíř bičoval opozdivší se honce a štvál zvěř. Tak se stalo, že přes nebohého starce, který se únavou svezl na kolena, přešel ve vzteku s koněm a stařec zemřel. V tu chvíli vyrazil z houští velký zajíc, kterého rytíř vyrazil sledovat. Když zoufalý zajíc doběhl na okraj skalní stěny svažující se prudce k Jihlavě, nezbylo mu nic jiného než skočit do údolí. Rytíř, neschopen již zastavit svého koně, spadl ze skály za ním a zahynul. Starcova slova se naplnila. Skála se od té doby nazývá zaječí skok a v kameni nad řekou lze spatřit otisk podkovy rytířova koně (Polák 1993).

Příloha 22: Žákova hora

Charakteristika oblasti

Lesní komplex Žákovy hory se nachází asi 1,5 km severovýchodně od obce Cikháj, na ploše 38,10 ha a v nadmořské výšce 726–810 m (v k. ú. Cikháj). Tento výjimečně zachovalý, již od roku 1933 chráněný segment přirozených pralesovitých lesních společenstev bohatších stanovišť vyšších poloh Žďárských vrchů je biotopem řady organismů, které již z okolních, převážně smrkových porostů vymizely, a je důležitým objektem vědeckého výzkumu zákonitostí vývoje lesa.

V dřevinné skladbě převládá buk lesní (*Fagus sylvatica*), přimísen je javor klen (*Acer pseudoplatanus*) a javor mléč (*A. platanoides*), místy smrk ztepilý (*Picea abies*) a ojediněle jsou vtroušeny ještě olše lepkavá (*Alnus glutinosa*), jilm drsný (*Ulmus glabra*), jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*) a jeřáb ptačí (*Sorbus aucuparia*). Jedle bělokorá (*Abies alba*), jedna z hlavních přirozených dřevin pralesa, již z nynější porostní skladby vymizela a objevuje se jen v mladších porostních skupinách v později rozšířené části rezervace. Zjara v bylinném podrostu rozkvétají význačné druhy jedlobučin, které již z okolních smrkových lesů vymizely, jako jsou kyčelnice devítilistá (*Dentaria enneaphyllos*), k. cibulkonosná (*D. bulbifera*), bažanka vytrvalá (*Mercurialis perennis*), svízel vonný (*Galium odoratum*), dymnivka dutá (*Corydalis cava*), vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*) a samorostlík klasnatý (*Actaea spicata*). Vyšší polohy charakterizuje výskyt ptačince dlouholistého (*Stellaria longifolia*) a ostřice lesní (*Carex sylvatica*). Ve vlhčích partiích a kolem pramenišť roste např. kaprad' samec (*Dryopteris filix-mas*), bukovník kaprad'ovitý (*Gymnocarpium dryopteris*), čarovník alpský (*Circaea alpina*), rozrazil horský (*Veronica montana*) a ojediněle v nižších polohách i bledule jarní (*Leucojum vernalis*), lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*) a podbílek šupinatý (*Lathraea squamaria*).

Na zachovaný segment pralesovitých jedlobučin je vázán výskyt střevlíků *Carabus linnei*, *C. coriaceus*, *C. auronitens*, *Cychrus attenuatus*, *Pterostichus burmeisteri*, *Trechus pulchellus*, *T. splendens*, boreomontánních druhů mravenců *Camponotus herculeanus*, *Manica rubida*, *Myrmica lobicornis*, *Formica picea*, *F. lemami*, *F. lugubris* a řady dalších bezobratlých. Území obývají čolek horský (*Triturus alpestris*), ropucha obecná (*Bufo bufo*), skokan hnědý (*Rana temporaria*), ještěrka živorodá (*Zootoca vivipara*) a slepýš křehký (*Anguis fragilis*). V lesním porostu hnízdí mj. datel černý (*Dryocopus martius*), strakapoud velký (*Dendrocopos major*), holub doupuňák (*Columba oenas*), sýc rousný (*Aegolius funereus*) a další.

Využití oblasti v minulosti

Prvním záznamem o zastoupení dřevin v lesích této oblasti je pozemkový josefinský katastr z roku 1786 a později v roce 1796 mapa lesní soustavy. Podrobný popis pochází až z let 1811–1812 kdy bylo zpracováno ocenění lesů. V tomto protokolu lze nalézt zmínku o neprůchodnosti porostu na Žákově hoře – bažinatým terénem vedla jen jediná „česká cesta“, která musela být zpevňovaná dřevěnými trámy a každoročně opravovaná. Přesto patrně i do těchto končin zasáhla toulavá těžba, která 200–400 leté porosty „proředila“. Z roku 1815 pak pochází zpráva, že byla na vrcholu hory postavena čistírna javorového cukru, což dokazuje hojný výskyt javoru kleny (*Acer pseudoplatanus*), tato skutečnost zároveň vedla k jeho dalšímu vysazování.

Kácení v této oblasti se dostavilo ve větší míře s rozšiřováním průmyslu a hutí až na konci druhého desetiletí 19. století. Z této doby také pocházejí smrkové monokultury, které se ve Žďárských vrších začínají objevovat později než jinde, v následujících letech byl porost několikrát těžen i jinak poškozen, zásadní byla např. holoseč z roku 1900 a polom z roku 1930 – obojí bylo „napraveno“ vysazením smrku (Vrška, Hort 2002).

Díky unikátnosti dochovaného porostu byl také již v minulosti prales navštěvován a jeho okrajové partie byly protkány sítí turisticky značených stezek.

Dnes je les zejména ve vrcholové partii poškozován větrem a námrazou, smrk trpí imisním znečištěním ovzduší a hnilobami působenými dřevokaznými houbami, často v důsledku dřívějšího ohryzu přemnoženou jelení zvěří, jež škodí i okusem semenáčků. Historické jádro rezervace je ponecháváno přirozenému vývoji a tvoří prostorově i výškově diferencovaný čtyřetážový porost, v němž se přirozeně prolínají všechna vývojová stadia lesních dřevin, od klíčících semenáčků, přes stadia dorůstání a optima, až po rozpad věkovitých mohykánů (Staněk a kol. 2008).

Příloha 23: V Klučí (Bývalé PR Kloc a PR Loučky)

Charakteristika oblasti

Rezervace se nachází asi 4km severovýchodně od města Třešť poblíž Národní přírodní rezervace Velký Špičák. Rezervace vznikla spojením dvou dříve existujících rezervací Kloc a Loučky. Vegetační kryt je tvořen přírodě blízkými lesními společenstvy květnatých bučin, částí porostu jsou i zachovalé původní jedlové bučiny.

Nejvýznamnějšími rostlinami jsou zde jedle bělokorá (*Abies alba*), jilm horský (*Ulmus glabra*), měsíčnice vytrvalá (*Lunaria rediviva*), lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*), vemeník zelenavý (*Platanthera chlorantha*), česnek medvědí (*Allium ursinum*), kyčelnice devítilistá (*Dentaria enneaphyllos*).

Z živočichů je v rezervaci bohatá a nepříliš prozkoumaná především fauna bezobratlých, vyskytuje se zde například klepítník členěný (*Ischyropsalis hellwigi*), střevlík zlatolesklý (*Carabus auronitens*), střevlík (*Carabus irregularis*), zdobenec (*Gnorimus nobilis*), ohniváček (*Pyrochroa coccinea*), z obratlovců jsou zajímaví především ptáci žluna šedá (*Picus canus*), budníček lesní (*Phylloscopus sibilatrix*), lejsek malý (*Ficedula parva*).

Dnešní území rezervace je součástí nadregionálního biocentra Špičák.

Využití území v minulosti

Do konce 18. století se v revíru Jezdovice, do něhož obě původní rezervace patřily, hospodařilo výběrnou sečí, porost se přirozeně zmlazoval. V roce 1838 byly toulavé seče zakázány a řídké porosty musely podsety nebo osázeny – nejprve z vlastních, později i zahraničních zdrojů

(nevhodných). Zastoupení smrku se tak od začátku do konce 19. století zvýšilo z cca 35% na 90% v porostu.

Společenstva jsou dlouhodobě pod nepříznivým tlakem muflonů a srnčí zvěře.

První výzkumy lokality

O studium přírodních podmínek místních rezervací se nejvíce zasloužili Ambrož, Canon, Horník, Batelka a v dobách svých studií také RNDr. J. Roháček, který zde prováděl výzkum brouků (Slavinger 2009).

Ochranné snahy v jednotlivých částech rezervace

Staffelstein

Sledujme tedy zatím starší ochranu lesa na Staffelsteinu. Na tomto území se ochrana týkala zachování staršího lesního porostu (100–150 let) smíšené povahy s bohatým bylinným podrostem se zajímavými druhy (např. výskyt vzácných plžů v humusu). Tento les byl vyhlášen za rezervaci městskou radou v Jihlavě především díky úsilí Josefa Ambrože, profesora jihlavského gymnázia a předsedy Přírodovědeckého klubu a Stanislava Ambrože, městského lesmistra.

Na jejich doporučení byla část pralesovitého lesního oddělení (kolem 6,5 ha) vyňata z obhospodařování a její hranice byly v terénu vyznačeny příkopem. K roku 1937 byla pak lesními plány z hospodaření vyloučena úplně (Červenka 2006, Slavinger 2009).

Kloc

Lesní rezervace Klotz byla podle některých zdrojů vyhlášena také již roku 1933 (Slavinger 2009), podle jiných (Červenka 2009), byla vyhlášena až roku 1942 z popudu jihlavského zoologa Hanse Canona¹⁴⁰ (nejprve jako rezervace částečná s vyloučením těžby mimo nahodilou). V seznamu „silvestrovských“ rezervací tato rezervace není uvedena.

Příloha 24: Mohelenská hadcová step

Charakteristika oblasti

Mohelenská step představuje soubor xerotermních společenstev hadcové skalní stepi, teplomilných trávníků a hadcových borů představuje unikátní území z řady hledisek. Byl vyhlášen chráněným územím již v roce 1933, čemuž předcházely mnohaleté snahy o ochranu.

Fyzikální a chemické vlastnosti hadců spolu členitostí reliéfu a proměnlivostí mikroklimatických podmínek v území jsou příčinami neobyčejné pestrosti vegetace, květeny i zvířeny. Specifika hadcového podloží ovlivnila i vznik některých morfologických zvláštností flóry i fauny, zejména nanismů – těch popsal botanik R. Dvořák, žijící v Mohelně na 320 jakožto forem 196 druhů rostlin (Trefulka 1998).

Rovněž unikátní je i fauna bezobratlých. Její podrobný průzkum byl zahájen již v 30. letech 20. století a dosud přinesl obrovské množství údajů a poznatků. Podrobně je zpracována zvláště fauna pavouků, mravenců a také dalších skupin. Vyskytuje se tu také na jediném místě v ČR (a nejseverněji v Evropě) kapradina podmrška hadcová (*Notholaena marantae*), kterou zde objevil v roce 1858 úředník a botanik Carl Roemer.

Na území stepi se nachází sleziník nepravý (*Asplenium adulterinum*) a ze živočichů kudlanka nábožná (*Mantis religiosa*), ploskoroh pestrý (*Libelloides macaronius*) a ještěrka zelená (*Lacerta viridis*). Bylo zde také zjištěno 91 ze 107 středoevropských druhů mravenců.

Využití lokality v minulosti

Území leží v oblasti, ve které lze soustavné zemědělské využití předpokládat již od neolitu. Jelikož se nachází v blízkosti obce, avšak terén nepředpokládá jiné zemědělské využití, byla step používána coby obecní pastvina. V různých obdobích se na stepi pásli skot, ovce a kozy. O intenzitě pastvy částečně vypovídají snímky z první poloviny 20. století, ukazující pustou step s výraznými

¹⁴⁰ Hans Canon (1883 – 1960) byl akademický malíř pobývající od roku 1914 v Jihlavě, proslul hlavně malbami Vysočinské přírody (<http://www.jihlava.cz/osobnosti-mesta-jihlavy/d-1769>). Byl také blízkým přítelem korunního prince Rudolfa Franze Karla Josefa (http://www.freizeitbetriebe-wien.at/guides/download/KPRudolf/Finales%20Handout_eng.pdf).

stopami eroze. Jelikož bylo od vyhlášení ponecháno území dlouho bez jakéhokoliv zásahu, začalo na něm docházet k sekundární sukcesi hlavně borovicí lesní a dalšímu zarůstání. Proto bylo od konce 80. let přistoupeno k odbornému odstraňování náletů a dalším zásahům. Roku 1997 byla obnovena pastva ovcí na náhorní plošině. Pozornost se také upíná k likvidaci invazivního trnovníku.

Ochrana lokality

První návrh

Nejstarší známé snahy o ochranu této lokality se pojí se jménem profesora Josefa Podpěry, který roku 1914 vyslovil v článku „Ochrana přírodních památek v českých zemích“ požadavek chránit toto území pro přirozený charakter vegetace. Zde hned v úvodu konstatuje: „*Není to sentimentalita, která dnes vede vědecké kruhy k tomu, aby činně zasáhly do hnutí po ochraně památek přírodních, jsou to vědecké motivy, které daly impuls k těmto snahám...*“¹⁴¹ (Podpěra 1914 in Knotek 2006: 51).

Počátek praktického úsilí

První praktický krok od tohoto návrhu byl učiněn v roce 1924, snad z důvodu Podpěrova zajetí v Rusku, kvůli němuž se vrátil do republiky až roku 1920. Tento krok učinilo MŠANO po zveřejnění článku oznamujícího výsadbu akátů na mohelenské stepi tamním okrašlovacím spolkem. Tehdy se o věc začal zajímat tehdejší generální konzervátor pro ochranu přírody Rudolf Maximovič. Ten zjistil majitele pozemků (obec Mohelno) a vyžádal si vyjádření prof. Podpěry k úmyslu pronájmu či odkoupení pozemků za účelem zřízení rezervace. Profesor potvrdil neodkladnou nutnost rezervaci zřídit.

Průtahy v jednání a snahy o urychlení ochrany

Kvůli průtahům v jednání však Okrašlovací spolek v Mohelně začal na jaře roku 1926 na step opět vysazovat akáty. Tehdy o tomto počínu informoval prof. Podpěru mohelenský učitel Dvořák, načež se mezi přírodovědnou obcí vyvinula značná aktivita na shromáždění dostatečně průkazných materiálů dokládajících nutnost ochrany tohoto cenného území. Následoval příkaz MŠANO a Státní památkový úřad v Brně nakonec získal slib obecního zastupitelstva, že upustí od všech činností vedoucích ke znehodnocování území, jakmile budou vytyčeny hranice a bude ochotno území postoupit státu.

Další potíže a botanická exkurze

Další šetření zastupovaná R. Maximovičem probíhala na jaře následujícího roku, kdy se ukázala další překážka v podobě dvacetiletého pronájmu území majiteli Dukovanského mlýna a nájemci hadcových lomů Bedřichu Blimsritterovi, který od smlouvy odmítl ustoupit.

Prvního června 1928 však proběhla na stepi exkurze světových botaniků – účastníků II. sjezdu slovanských botaniků v Praze, kteří po návštěvě sepsali žádost adresovanou československé vládě o ochranu tohoto „evropského unika“ světového významu, zvláště z hlediska geobotanického. K tomuto prohlášení se připojili 13. července i účastníci V. mezinárodní geobotanické exkurze v Praze. Knotek ve svém textu cituje také výrok prof. Pařížské univerzity Dr. J. Hadamera pronesený na úvod exkurzu: „...*je to skvělý případ, jak česká obec dovede chápati snahy kulturní a že jako majitelka tohoto území oslaví tak jistě nejkrásnějším způsobem desítileté výročí trvání československé samostatnosti*“ (Hadamer 1928 in Knotek 2006: 52).

Mezery v nájemní smlouvě

Ministerstvo tedy nakonec zahájilo pátrání po právních náležitostech smlouvy, přičemž o posouzení požádala Moravský zemský výbor (smlouva nebyla nalezena v obecních záznamech, ani nebyla výboru odeslána ke schválení). Výbor smlouvu na základě platného zákona shledal neprávoplatnou, avšak dál se k situaci postavil neurádně a nechával řešení na Praze, mezitím se situace vyostřovala, což se projevilo jako spor stran podporujících i odmítajících vyhlášení rezervace probíhající hlavně v tisku – za rezervaci se tenkrát postavil i Karel Čapek.

V červnu roku 1929 je nakonec rozhodnuto, že takto dlouhodobý nájem nelze bez schválení považovat za platný, a proto se okresní úřad rozhodl vyjednat s nájemcem dobrovolné odstoupení

¹⁴¹ Pro zákonnou ochranu navrhoval 4 směry – 1. utvoření částečně chráněných krajín, 2. utvoření chráněných území, 3. ochranu útvarů půdy (tj. zjevně geologických), 4. ochranu společenstev rostlinných. Lokality v Mohelně navrhoval chránit jako rostlinné společenstvo podle bodu 4 (Podpěra 1914 in Knotek 2006).

od smlouvy – nájemce neodstoupil, a tak okresní úřad smlouvu neschválil (v říjnu), čímž pozbyla platnost a po zamítnutí Blimsritterova odvolání k druhé instanci dne 7. 2. 1930, pozbyl jmenovaný nájemní právo. Vzápětí se však vynořila další komplikace a to, že zánikem nájemní smlouvy nezaniká však právo kutací udělené báňským revírním úřadem, a tak pozemky nebylo možné odkoupit.

Konečné řešení

Ministerstvo tedy platilo stanovený nájem a podpořilo žádost obce o přidělení lesních pozemků, které skutečně roku 1931 dostala. Koncem téhož roku také vypršela každoročně obnovovaná smlouva s báňským úřadem, která již nebyla prodloužena. Konečně výsledkem šetření Československého báňského revírního úřadu v Brně z června 1932 se stal výměr z 21. března 1933, kterým se stanoví na základě hornického a botanického posudku ochranné pásmo pro území stepi. Nález byl odůvodněn tím, že hadcové území u Mohelna „je se svojí pustinnou a skalní stepí územím botanicky ve střední Evropě jedinečným, a že ochrana tohoto území proti případným účinkům dolování a kutání je podle znaleckých posudků, které potvrdily potřebu chránit unikátní vegetaci hadcových strání, bezpodmínečně nutná...“ (Knotek 2006: 54). Tento dokument můžeme proto považovat za výsledek bezmála dvacetiletého úsilí o ochranu této oblasti (jejíž hodnota byla doložena již od samého počátku těchto aktivit) a neoficiální vyhlášení rezervace, pro niž jiný předpis ani nebyl vydán.

Příloha 25: Dářko

Charakteristika oblasti

Lesní rašeliniště asi 1 km jižně od obce Radostín (v k. ú. Radostín) se prostírá na ploše 64,91 ha v nadmořské výšce 619–623 m. Chráněné území tu bylo vyhlášeno v roce 1933. Je to nejrozsáhlejší rašeliniště Českomoravské vrchoviny typu přechodového vrchoviště, v němž se ojediněle zachovala rašeliništní společenstva s porostem borovice blatky (*Pinus rotundata*) a řada chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů.

Z pokryvu rašeliničů (*Sphagnum magellanicum*, *S. rubellum*, *S. papillosum*, *S. recurvum*) a mechů (*Hylocomium splendens*, *Bazzania trilobata*, *Aulacomnium palustre*, *Ptilidium ciliare* aj.) vystupují trsy suchopýru pochvatého (*Eriophorum vaginatum*). Hojná je keříčkovitá vegetace s borůvkou černou (*Vaccinium myrtillus*), brusinkou obecnou (*Vaccinium vitis-idaea*), borůvkou bažinnou (*Vaccinium uliginosum*), klikvou bahenní (*Oxycoccus palustris*), kyhankou sívolistou (*Andromeda polifolia*) a vřesem obecným (*Calluna vulgaris*). Roste zde řada ostřic, především ostřice šlahounovitá (*Carex chordorrhiza*), o. plstnatoplodá (*C. lasiocarpa*).

Na zachovalá společenstva rašeliniště je vázán výskyt řady bezobratlých. Mezi motýly to jsou modrásek stříbroskvrnný (*Vacciniina optilete*), okáč stříbrooký (*Coenonympha tullia*), dále např. *Lithomoia solidaginis* a další.

Zachované přírodní prostředí dokumentuje výskyt střevlíků (*Carabus linnei*, *C. nitens*, *C. auronitens*, *C. glabratus* a *Trechus pulchellus*), mravenců (*Formica picea*, *F. lugubris*) a pavouků (*Aphileta misera*, *Notioscopus sarcinatus* a *Dolomedes fimbriatus*). Velmi rozšířeni jsou obojživelníci, z nichž zde žijí čolek horský (*Triturus alpestris*), ropucha obecná (*Bufo bufo*), skokan hnědý (*Rana temporaria*), s. zelený (*R. kl. esculenta*) a s. ostronosý (*R. arvalis*).

Využití území v minulosti

Okolí rezervace bylo v dávné minulosti ovlivněno založením rybníka Velké Dářko (okolo roku 1480) a haťové cesty procházejí po dnešní východní hranici rezervace.

Z počátku 19. století jsou datovány staré, dnes již zcela zarostlé odvodňovací příkopy. Počátkem osmdesátých let 20. století byly při odvodnění lesních půd komplexu Padrtiny zřízeny hluboké příkopy až k západní a jihozápadní hranici rezervace. Při opravě odvodňovací sítě však již tyto úseky recipientů v ochranném pásmu NPR nebyly obnoveny a vodní režim území je Správou CHKO Žďárské vrchy monitorován 6 sondami.

Dílčí negativní vliv na území mělo také zalesnění pozemku na severním okraji území. Lesní porosty však byly již v minulosti řazeny do kategorie lesa ochranného a byly ponechávány bez zásahu, což mělo na zachování rezervace jednoznačně pozitivní vliv.

Co se týče zemědělského využití, zánikem extenzivního hospodaření došlo k nežádoucím sukcesním změnám a rozšíření náletů. Zintenzivněly také splachy z okolí, čímž se zvýšila eutrofizace území.

Území bylo a je, vzhledem ke své poloze, ovlivněno turismem (haťová cesta), což v sezóně přináší s tím spojené problémy.

V minulosti byla na severozápadním okraji území provozována těžba rašeliny borkováním (Zabloudil a kol. 2006).

Osoba majitele panství – Zdenka Radslava Kinského

Dr. Zdenko Radslav Kinský (1896 – 1975) byl v nově vzniklé Československé republice známou osobností. Svou statečnost projevil především během mnichovské krize, kdy vystoupil s deklarací proti okupaci republiky u prezidenta. V důsledku toho byla během války na jeho panství nucená německá správa a pouornový režim definitivně zhatil vyhlídky na zámecký život tohoto šlechtice, když byl Kinským zabrán veškerý majetek a zámek (Zlatá Koruna) byl přeměněn na muzeum barokního umění (<http://www.kinsky-dal-borgo.cz/>).

Vztah hraběte k lesu

Kinského šlechtnost a pokrokové postoje se ovšem projevovaly i v jiných stránkách života než politických. Hrabě sice neměl lesnického vzdělání (byl doktorem přírodních věd a veterinárního lékařství), ovšem pro svůj výjimečný vztah k lesům a obrovskou skromnost byl uznávaný lesníky a oblíbený lidmi z okolí. Působil dokonce jako místopředseda Národního lesnického komitétu. Dobré lesnické hospodaření považoval za svou osobní povinnost a čest svého rodu a tento svůj přední zájem dokazoval do konce svého života obětavou a neúnavnou prací jak v kanceláři, tak v terénu – šestnáct let nesl odpovědnost za správu 5626 hektarů lesa, 176 hektarů zemědělské půdy, 470 hektarů rybníků a také za zhruba stovku zaměstnanců, vstával kolem šesté, aby šel do práce, odpoledne trávil v terénu, skoro každý večer lovem, který byl podle něho samotného spíše záležitostí k pozorování dění v lese. Dny trávil v lesnické uniformě hospodařením za své syny a vnuky a rozmluvami s fořty ve žďárských lesích. Za jeho hlavní zásluhu v oblasti lesnictví můžeme považovat snahu o ekologické hospodaření a obnovu přírody Žďárských vrchů. Většinou s humorem se zamýšlel nad změnami doby, kdy „namísto tetřívků tokají kolem rybníka Dářko turisté“. Za dobu spravování pozemků investoval do obnovy památek desítky milionů korun, snad jako poděkování za zisky z hospodaření a nejkrásnější chvíle svého života, které ve zdejších revírech prožil (Junek 2008).

Příloha 26: U Bezděkova

Charakteristika oblasti

Tato přírodní památka se nachází poblíž obce Nové Město na Moravě a byla vyhlášena ministerstvem kultury v roce 1953. Předmětem ochrany je vlhká louka s jedinou populací šafránu bělokvětého (*Crocus albiflorus*) na Českomoravské vrchovině. Každoročně tu rozkvétá několik tisíc květů této vzácné byliny. Kromě šafránu zde roste i žluťucha orlíčkolistá (*Thalictrum aquilegifolium*), prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), bradáček vejčitý (*Listera ovata*). Lokalita je také domovem mnoha druhů ptáků a obojživelníků.

Počátek zájmu o lokalitu

V roce 1934 byl v časopise Příroda publikován článek *Šafrány Československé republiky* od V. Krista.¹⁴² Autor v něm zmiňuje louku u Bezděkova jako jedinou lokalitu šafránu bělokvětého na Českomoravské vrchovině.¹⁴³

¹⁴² V. Krist, časopis Příroda, 27: 206, 231 – 233.

¹⁴³ Tato horská rostlina je přirozeně rozšířena především v Alpách, výskyt v ostatních vzdálených lokalitách je proto pravděpodobně způsoben buď úmyslnou výsadbou či náhodným zavlečením. V případě bezděkovské louky se uvažuje o možnosti dovozu semen v seně, které bylo údajně do místního velkostatku přiváženo z Alp.

Příloha 27: Pernovka (Vodičkova louka)

Charakteristika oblasti

Přírodní památka se nachází v lese Ochoza asi 3 km severozápadně od Nového Města na Moravě. Je jí mozaika společenstev různě vlhkých, na prameništích zrašelinělých luk, která je klasickou, dlouhodobě sledovanou lokalitou s výskytem chráněných a ohrožených druhů rostlin a živočichů.

Na malé ploše území je vytvořena mozaika lučních společenstev, od zrašelinělých pramenišť s porosty ostřic přes vlhkomilné vysokobylinné porosty až po okrajově zastoupené krátkostébelné porosty. Rostou zde mj. rosnatka okrouhlolistá (*Drosera rotundifolia*), prstnatec májový (*Dyctylorhiza majalis*), všivec ladní (*Pedicularis sylvatica*), tolije bahenní (*Parnassia palustris*), zábělník bahenní (*Comarum palustre*), kozlík dvoudomý (*Valeriana dioica*) a starček potoční (*Tephrosia crispa*).

V území přírodní památky jsou hojní obojživelníci, zejména skokan hnědý (*Rana temporaria*), dále s. zelený (*R. kl. esculenta*) a ropucha obecná (*Bufo bufo*). Žijí zde ještěrka živorodá (*Zootoca vivipara*) a zmije obecná (*Vipera berus*). Na louce a přilehlých lesních okrajích hnízdí linduška lesní (*Anthus trivialis*), bramborníček hnědý (*Saxicola rubetra*), ťuhák obecný (*Lanius collurio*) a řada dalších druhů ptáků (<http://old.ochranaprirody.cz>).

Využití území v minulosti

Dříve bylo toto území extenzivně obhospodařováno jako pastvina, po zániku tohoto managementu ovšem došlo k nežádoucím sukcesním změnám společenstev a k rozšíření dřevinného náletu zejména smrku, břízy a osiky. V 90. letech bylo proto obnoveno jednosečné sklizení luk a vyklizení hmoty z chráněného území.

První ucelený průzkum a hodnocení lokality

První souhrnné hodnocení této lokality nám poskytl Miroslav Smejkal z univerzity v Brně (dnešní MU) ve své dizertační práci roku 1953. Smejkal byl rodák z nedalekého Nového Města, a proto lokalitu velmi dobře znal a popsal ji jako stanoviště vzácných druhů rostlin, zásobárnu podzemní vody a odhalil i její další významné charakteristiky.

Ochrana založená na dohodě s vlastníkem

V obou posledně zmíněných příkladech počátků ochrany území (Bezděkov i Pernovka) vidíme velmi podobný proces, častý i u mnohých dalších oblastí, kdy dojde k vědeckému popsání území (místním) přírodovědcem, velmi často botanikem (někdy i místním studentem, často v diplomových pracích), a tento odborný posudek následně upoutá zájem ostatní vědecké veřejnosti nebo přímo zástupců ministerstva, kteří se následně přisadí o jeho ochranu. Nejde tedy ochranu iniciovanou samotnými majiteli pozemků, ti se ovšem následným omezením spojeným s ochranou nebrání a většinou jsou i ochotni se o nové rezervace postarat.

Příloha 28: Šibeničník

Charakteristika oblasti

Šibeničník je přírodní rezervace vyhlášená roku 1946. Rozkládá se na nevysokém vrchu Šibeničník (238 m n. m.) v katastrálním území obce Mikulov a je velmi zajímavou botanickou a geologickou lokalitou. Osamocený vrch se dvěma vrcholy oddělenými mělkým sedlem je tvořen dolomitizovanou vápencovou deskou. Na jeho západním svahu se nachází izolovaná skála.

Díky svému geologickému podloží vyniká Šibeničník zajímavou květenou. Roste zde například pryšec sivý menší (*Euphorbia seguieriana minor*) a řebříček štětinolistý (*Achillea setacea*), které jinde na Pálavě chybějí. Významný je výskyt reliktního ovsíře stepního (*Helictotrichon desertorum*).

Výskyt ovsíře stepního, který zde představuje reliktní kontinentálních chladných stepí konce doby ledové, je fytogeograficky velmi významný (další lokality v Českém středohoří, v Hainburských

kopcích, dále až v Rusku). Dokládá kontinuální existenci primárního bezlesí od konce würmského glaciálu (Podpěra 1912 in <http://tourism.cz>).

Využití oblasti v minulosti

V minulosti patrně povaha stanoviště neumožňovala jiné využití než jako pastvina.

Pod jižním vrcholem byl v minulosti menší vápencový lom, dnes již zarostlý. Na hřbetu u jižního vrcholu je umístěno nevelké vojenské opevnění z 30. let 20. století – v době budování byl tedy patrně celý svah odlesněn.

Celá plocha vrchu (kromě nejvyšších partií) byla v 50. letech 20. století uměle zalesněna (převážně akát, jasan, borovice černá). V kombinaci s nepříznivými podmínkami však vznikl hospodářsky bezvýznamný porost. V současnosti jsou nepůvodní dřeviny odstraňovány.

Státní ochrana lokality

Šibeničnick se poté stal jedním z nejstarších státem chráněných území, když byl vyhlášen botanickou rezervací roku 1927, spolu s celými Pavlovskými vrchy, hřebenem nad Březím, jižními svahy vrchu Tuoldu severně od Mikulova, jižními svahy Svatého kopečku východně od Mikulova, soutěskou Klausen jihovýchodně od Horních Věstonic, dále Pouzdřanským kopcem a dvěma rezervacemi na území Dunajovických kopců – jižními svahy Starého vrchu a jižními svahy Liščího vrchu severně od Březí – „*se zvláštním důrazem na ochranu úzkých neobdělávaných pruhů mezi vinohrady se vzácnou květenou*“ (Rigasová 2007: 31).

Následná ochrana

Velmi podobné znění jako v předchozím případě měla i vyhláška okresní správní z roku 1946, která je dnes (dle DRÚSOP) považována za počátek ochrany lokality. Až do 90. let šlo ovšem (jako v mnoha případech) stále o ochranu pasivní, která vedla k některým nežádoucím samovolným procesům. Dnes je v lokalitě prováděn nutný management.

Příloha 29: Květnice

Charakteristika oblasti

Květnice vystupuje jako výrazná ostrovní hora z ploché Tišnovské kotliny, která je výběžkem střední části Boskovické brázdy. Převládajícím typem reliéfu Květnice jsou strmé svahy (20° a více). Svědčí o tom skutečnost, že na vzdálenosti 0,5 km (od nivy Besénku na vrchol „Pálenky“) dosahuje relativní převýšení 215 m.

Velmi složitá je geologická stavba Květnice. Nejstaršími horninami jsou zde kataklastické a aplitické granity svrateckého masivu (ÚÚG Praha 1991 in Lacina 2009), někdy též označované jako svratecká žula, rula či žulorula. Je jim přisuzováno předkambrické (starohorní) stáří. V oblasti se dále nachází vrstvy jiných hornin včetně vápenců tvořících Tišnovský kras, v území je řada jeskyní. Lokalita je rovněž významným mineralogickým nalezištěm (citrín, záhněda, morion).

Specifikum Květnice je také výskyt mnoha typů stanovišť, které jsou domovem řady nespočetných druhů. Květnice totiž leží v severním okraji biogeografického regionu č.1.24 Brněnského, pro nějž je typické mísení druhů a společenstev xerothermních, mezofilních i submontánních. Tato složitá druhová skladba a pestrá mozaika společenstev odlišných nároků na faktory a podmínky abiotického prostředí je charakteristicky vyvinuta zvláště právě na Květnici.

Zdejší teplomilné rostliny patří k submediteránnímu a ponticko–jihosibiřskému floroelementu. Některé z nich zde dokonce rostou na severní hranici svého areálu – pryšec mnohobarvý (*Euphorbia epithymoides*), oman oko Kristovo (*Inula oculus–christi*), oman mečolistý (*Inula ensifolia*). Několik dalších zde má nejdále na sever vysunuté lokality v povodí Svratky – např. dub pýřitý (*Quercus pubescens*), mahalebka obecná (*Prunus mahaleb*), mateřídouška časná (*Thymus praecox*), pelyněk ladní (*Artemisia campestris*), žluťucha menší (*Thalictrum minus*) a další. Naopak na stinných severních svazích mají na vápencových skalách svoje izolované populace některé vzácné druhy dealpinské a perialpinské – lomikámen vždyživý (*Saxifraga paniculata*), lomikámen trojprstý (*Saxifraga tridactylites*), pěchava vápnomilná (*Sesleria caerulea*) a huseník chudokvětý (*Arabis brassica = Arabis pauciflora*)

Z výrazně teplomilných živočichů je nutno uvést alespoň plže *Pupilla triplicata*. Senzací bylo objevení kudlanky nábožné (*Mantis religiosa*), která zde byla poprvé chycena r. 1995 a dnes zde již má trvalou populaci. Teprve nedávno byl právě na Květnici objeven a popsán nový teplomilný druh pavouka – stepník moravský (*Erasus moravicus* Řezáč 2008 in Lacina 2009)

Květnice je jedinečná i biotou svých podzemních prostor. V průběhu desítek let zde bylo zjištěno 12 druhů netopýrů a vrápenců. Zejména Květnická propast a v menší míře i jeskyně Pod Křížem patří k nejvýznamnějším zimovištím vrápence malého (*Rhinolophus hipposideros*) v České republice (Lacina 2009).

Využití území v minulosti

Květnice je ovlivňována lidskými aktivitami od pradávna. Leží totiž na severozápadním okraji ekumeny – krajiny, která byla kultivována již neolitickým zemědělcem (5000 – 2200 let před n. l.). I když nebyla pro svůj velmi členitý a skalnatý reliéf na rozdíl od ploché Tišnovské kotliny obdělávána, je velmi pravděpodobné, že již tehdy do jejích porostů vnikala pasoucí se stáda dobytka.

Lesnictví

Podle dochovaných dobových kreseb je patrné, že na počátku 18. století byly jižní a jihovýchodní svahy vrchu odlesněny a to především díky pastvě koz a ovcí a probíhajícím těžebním pracím. Z tohoto se dá také odvozovat eroze příkrých svahů. Až ke konci 19. století začal tehdejší majitel vrch zalesňovat. Práce to musela být na takovémto stanoviště velmi náročná, nakonec pro zalesnění musely být vybrány druhy „stavěné“ pro extrémní podmínky – akáty a borovice. Za hlavního strůjce zalesnění je považován Tomáš Weinzettel (1863–1952), který spravoval celý lesní majetek kláštera *Porta coeli*.

V 90. letech začaly staré borovice černé usychat a jejich stavy výrazně poklesly, problém byl rozrůstající se akát, který byl v posledním desetiletí usilovně likvidován.

Zastíněná část svahů byla patrně bučinami zalesněna kontinuálně. Negativním zásahem do porostu byly holoseče ve 40. letech 20. století osazované smrkem, který však kvůli zástině buku postupně mizí z porostu.

Zemědělství

Na části jihozápadního svahu byla v minulosti vinice, později třešňový sad, na celém úbočí se patrně páslo. Pastva však v podstatě pozitivně ovlivňovala stav stanovišť a zajišťovala udržení bezlesí.

Turistika

Jakožto dominantní kopec vystupující z Tišnovské kotliny a ze dvou stran obklopený městem je Květnice odpradávná vyhledávaným turistickým a krátkodobě rekreačním objektem, a to nejen obyvatel Tišnova, ale i širšího okolí, zejména Brna. Pro zlepšení přístupnosti inicioval začátkem 40. let minulého století Klub českých turistů vybudování vyhlídkové stezky uprostřed jihozápadních a jižních svahů, což tehdy vyvolalo ostrou diskuzi. Přední představitel tehdejší ochranné organizace (Spolku na ochranu domoviny) profesor brněnské lesnické fakulty Augustin Bayer ji odsoudil v časopise Krása našeho domova (1941 in Lacina 2009: 30): „*Bohaté stepní stanoviště Květnice u Tišnova, kde měla být zřízena rezervace, je těžce poškozeno, místy zničeno promenádní stezkou, vadně trasovanou, neodborně provedenou*“. Okraje tohoto turistického chodníku však již dávno zarostly teplomilnými keři i bylinnými xerothermofyty, takže se dnes toto řešení zpřístupnění Květnice jeví i z ochranného hlediska jako vhodnější, než byl původní vějíř živelných stezek od Tišnova vzhůru.

Jinak se v oblasti spolu se zvýšenou návštěvností objevovaly a objevují „běžné problémy“ s tím spojené (odpadky, ohně, narušení klidu...), specifickým byly výpravy hledačů vzácných forem minerálů.

Těžba

Již za Přemyslovců se zde hledalo stříbro, později zde byly těženy rudy železa a mědi. Nejvýznamnější byla těžba barytu, který zde byl dolován v druhé polovině 19. století a opakovaně, ale jen krátce, začátkem 40. let 20. století. Při těžbě rozmanitých nerostů vznikly v průběhu staletí soustavy různě dlouhých štol, lokalizované ve více patrech na severozápadním a západním svahu,

v menší míře i v oblasti Malé skály. Tato důlní činnost znamenala i vybudování sítě přístupových cest a tvorbu menších odvalů, z nichž mnohé jsou dnes už zarostlé lesem a jen málo patrné.

Zřetelnější, i když také částečně zarostlé dřevinami, jsou drobné, dávno opuštěné lomy na jihozápadním úpatí, kde byly v 17. až 18. století těženy metamorfované vápence tišnovské (mramory), používané pro výzdobu chrámových interiérů (např. Porta coeli v Předklášteří, sv. Jakub v Brně, Vranov).

Pozůstatky této rozmanité těžební činnosti dnes již v krajině zdomácněly a jejich důsledky jsou i pozitivní (např. některé delší štoly jsou útočištěm netopýrů a vrápenců, umělé skalní stěny zčásti zarostly i vzácnými rostlinami – dřín, mahalebka, kavyly aj.) (Lacina 2009).

Výzkumy lokality

Lokalita již v minulosti upoutala pozornost vědců, především místních botaniků i geologů. Její vegetaci zkoumali například Pluskal (ještě v 19. století) a zejména doc. Jan Šmarda. Z geologů můžeme uvést V. J. Procházku. Později se lokalitou zabýval i Alois Král, který na Tišnovsku působil jako konzervátor ochrany přírody (je po něm pojmenována Králova jeskyně).

Zájem o lokalitu

To, že byla lokalita hojně navštěvována, zkoumána i obdivována je jisté už jen z jejího velmi nápadného vzhledu. Zájem nám dokládají i historické zprávy, některé již dosti odborné, jiné spíše romantické:

„Tyto křemence červené skládající útes na jižní homoli, známý jménem Velká skála. Jejich balvany, namnoze velikých rozměrů, leží svaleny po svazích, ba i v polích kukýrnských. Téměř všechny jsou prostoupeny buď většími, buď menšími skulinami a puklinami, vyplněnými drusami křišťálu a ametystu tou měrou, že je základní hornina, křemenec, jakoby do pozadí zatlačena.“ (V. J. Procházka 1893 in Lacina 2009:10, 11)

Zájem o lokalitu se ještě zvýšil s příchodem vzdělanců, kteří měli zájem opěvovat a propagovat krásy své vlasti: *„V čase prašných cest a vlasteneckého nadšení nadějného začátku 20. století..., vstoupili mezi otrhané lidi kočovné Josefa Uhra na stejné cesty necesty i uhlazení a vzdělání pánové, dychtiví poznání zapadlých přírodních krás... Dokázali se do krajiny vnímavě ponořit a v duchu vlasteneckého entuziasmu doby získat málo známému Tišnovsku neregionální věhlas...“* (Lacina 1999). Ve výše zmíněném kolektivu vedeném c. k. soudním radou J. E. Nečasem, vynikla osobnost A. Červinky, který obzvláště pečlivě popisoval tišnovské krásy:¹⁴⁴ *„V rozkošné kotlině ověňčené lesnatými vrchy na úpatí památné hory Květnice, omýván jsa modrými vlnami bystrotoké Svratky a prudké její sestry Loučky, uprostřed Štávnatých lučin, vynořuje se vládce pohorácké krajiny, Tišnov starodávny...“* (Lacina 1999: 1).

Spory o zpřístupnění rezervace

O poznávání a zpřístupňování přírody Tišnovska usilovně staral KČT, který nechal ve 40. letech zbudovat pohodlný a Ottem Parmou opěvovaný chodník, který i méně zdatným turistům nabídl *„pohledy na krásy nevídané a dříve naprosto neznámé.“* Tento počín byl však s mnohem menším nadšením přijat v ochranářských kruzích. Např. A. Bayerem, profesorem brněnské lesnické fakulty, byl označen v časopise *Krásy našeho domova* za příklad nežádoucího narušení přírody neodborně a nevhodně zbudovanou stezkou v místech, kde měla být zřízena rezervace. Z dnešního pohledu je tato stezka v podstatě pozitivním řešením přístupu do chráněného území (Lacina 1999).

Čebínka a další

Krátce se zde zmíním ještě o nedaleké Čebínce – zaniklé rezervaci, která byla podle Šmardy neméně krásná než Květnice, avšak padla za oběť stavbě velkokapacitní vápenky roku 1957 – prý

¹⁴⁴ V turistickém průvodci *Pernštýn a poříčí Svratky z Tišnova ku pramenům*, (Nečas, J.E. a kol., tisk a náklad knihtiskárny Jindřicha Slováka v Kroměříži, 1903)

snad výměnou za záchranu Svatého kopečku u Mikulova. Podobný osud postihl bohužel na Tišnovsku vícero míst, která přišla o značný počet svých cenných druhů (Vinohrady u Drásova, Zlobice u Kuřimi, Kutané u Skaličky, louky Besénku...).

Příloha 30: Moravský kras: Vývěr Punkvy (Moravský kras střed)

Charakteristika oblasti

Moravský kras patří mezi nejvýznamnější krasové oblasti ve střední Evropě. Na celém území je známo více než 1 100 jeskyní, z nichž pět je přístupných veřejnosti.

Vývěr Punkvy je největší a zároveň nejstarší rezervací vyhlášenou roku 1930, zaujímá rozlohu 556,5 ha na svazích Punkevního údolí, Suchého a Pustého žlebu a části navazujících plošin. V rezervaci se nachází umělý vchod do nejdelšího jeskynního systému na území České republiky – Amatérské jeskyně. Centrálním bodem je 188 m (138,5 m pod hladinou Spodního jezírka) hluboká propast Macocha. Z povrchových krasových jevů je třeba zmínit i trosky jeskyní Čertovu branku v Pustém a Čertův most v Suchém žlebu.

Rozhodující plochy krasové plošiny zaujímá buk lesní (*Fagus sylvatica*) v příměsí s javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*), javorem mléčem (*A. platanoides*), jasanem ztepilým (*Fraxinus excelsior*), dnes řídkou jedlí (*Abies alba*) a dalšími druhy.

Skály a skalní ostrožny patří k nejnápadnějším tvarům reliéfu. Na obnažených skalách téměř chybí půdní kryt a vegetace je na těchto stanovištích omezena pouze na lišejníky a mechorosty. Na místech se sporým půdním pokryvem se již uchytili cévnaté rostliny. Důležitou roli hraje orientace těchto stanovišť ke světovým stranám a případné zastínění, které má vliv na jejich vlhkostní poměry.

Lokalita je pro své specifické podmínky rovněž domovem mnoha zajímavých a ohrožených druhů. Mezi endemické druhy rezervace řadíme skupinu bezobratlých živočichů ze skupiny roztočů chvostoskoků, jejichž vědecké popisy byly provedeny na základě nálezu těchto živočichů v jeskyních Moravského krasu, zejména v Amatérské jeskyni.

Nejvýznačnější historickou památkou rezervace je zřícenina hradu Blansek. Pozůstatky obranné středověké architektury představují dnes již téměř neznatelné trosky jeskynního hradu v Rytířské jeskyni.

Moravský kras a jeho výjimečnost

Jeskyně Moravského krasu jsou výjimečné jak z hlediska přírodního, tak historického. Doktor Rudolf Musil o krasu říká, že „*se chová skoro ve všech aspektech vůči okolní nekrasové oblasti výjimečně. Tato výjimečnost spočívá především v tom, že uchovává velké množství informací nejrůznějšího druhu a různého stáří. Má proto v poznání rostlinstva, zvířeny, člověka, tehdejšího prostředí a jeho změn nezastupitelnou úlohu a je proto nutné se k němu chovat z hlediska ochrany rovněž výjimečně. Vzhledem k tomu, že zachovává kontinuální soubor informací od pozdního glaciálu až do dnešní doby, poskytuje i základ pro řešení jakýchkoliv současných ekosystémových problémů způsobených činností člověka*“ (Musil 2006: 225). Najdeme v něm totiž například doklady o životě neandrtálců (jeskyně Kůlna), i dalších předchůdců našeho rodu, které jsou staré i kolem 120 000 let, nejstarší datovaná jeskynní kresba je stará více než 5 200 let (Býčí skála). Některá místa v krasu byla pravděpodobně kultovními místy sloužícími jen pro náboženské obřady¹⁴⁵ (Štefka 2011). A střediskem sociálního rozvoje tato teplá, úrodná oblast zůstala i nadále.

Stručná historie oblasti a jejího využití

Zhruba od 8. do 11. století byla ve střední části Moravského krasu těžena a zpracovávána železná ruda, dle průzkumů šlo o největší hutnické centrum západních Slovanů té doby. Poslední těžba byla ukončena pro vyčerpání ložisek roku 1893. Kras dále sehrál rozhodující roli pro řadu rozvíjejících se vědních oborů, v nichž figuruje již od 17. století.

¹⁴⁵ Například obětiště - i nejznámější soška býčka z bronzu s vložkami železa byla s největší pravděpodobností obětinou (Štefka 2011).

Lesní porosty v této NPR byly silně ovlivňovány v minulosti těžbami pro hutě a sklárny a za účelem získání pastvin, na mnoha místech dnešní NPR byly proto ještě na počátku 20. století holiny.

Dalším silně negativním vlivem bylo intenzivní zavádění smrkového hospodářství koncem 19. a počátkem 20. století. Porosty původních dřevin byly zejména na dopravně dostupných místech těženy a holiny po těžbě byly zalesňovány téměř výhradně smrkem, čímž zde došlo ke vzniku rozsáhlých smrkových monokultur.

Zemědělské hospodaření v minulosti bylo soustředěno na několik drobných lokalit v nivě Punkvy a na plošinách nad žleby. Ve středověku byly z obranných důvodů odlesněny svahy v okolí hradu Blansek. Je pravděpodobné, že se na odlesněných plochách pásli dobytek. Po té, co hrad ztratil svůj vojenský význam, většina takových ploch zarostla náletem původních dřevin (smíšený les pod Blansekem patří k nejcennějším a nejkrásnějším v rámci celé NPR).

Počátky jeskyňářství

Novodobé osudy jeskyní jsou již úzce spjaté se speleologickou tradicí – především okolí Sloupu, kde již před cca 400 lety začínaly první průzkumy jeskyní v Evropě¹⁴⁶ (Musil 2006). Značný rozvoj „jeskyňářství“ zaznamenal kras ve století devatenáctém. Šlo o aktivity dobrodruhů, geologů nadšenců a později amatérských speleologů České speleologické společnosti, což s sebou na počátku 20. století začalo přinášet i řadu problémů (Štefka 2011).

Jeskyně byly zpočátku navštěvovány jen skupinami nadšenců z okolí, později pak členy speleologické společnosti, masové poškozování se jim však relativně dlouho vyhýbalo. Největší objevy pocházejí až ze začátku 20. století, některé části jeskyní na své objevení teprve čekají.

Počátky výzkumů lokality a úvod do problematiky speleologického dilema

Výzkumy této lokality byly nesčetné, z mnoha přírodovědných oborů. Při snaze o jejich výčet by bylo nemožné postihnout je všechny a nevynechat žádné důležité. Byla by ovšem škoda na tomto místě nezmínit alespoň dvě osobnosti spojené se samými počátky bádání v krasové oblasti.

Jindřich Wankel (15. července 1821– 5. dubna 1897)

Mezi jedny z nejvýznamnějších osobností, patří bezpochyby Jindřich Wankel. Stal se jedním ze zakladatelů archeologických i speleologických věd v českých zemích a to již v polovině 19. století. Již za svého života byl Wankel současníky až mytologicky přezdívan otcem prehistorie rakouské a později i otcem moravské archeologie. V 50. až 80. letech 19. století začal Wankel, když mu to zrovna umožňoval čas, systematicky mapovat jeskyně Moravského Švýcarska. Prozkoumal propast Macochu, Sloupské jeskyně, Výпустek, Pekárnu a především Býčí skálu, kde učinil fenomenální objev pohřebiště z halštatského období.

Známa soška bronzového býčka, která tam byla nalezena, jakožto i celá Wanklova archeologická sbírka, skončila pro nezáměr ze strany českých muzeí v přírodovědném muzeu ve Vídni (Čeladín 2012).

Karel Absolon (16. června 1877 – 6. října 1960)

Další významnou, a zároveň rozporuplnou, osobností Moravského krasu byl Wankelův vnuk, prof. Karel Absolon. Ten se zasloužil zejména o slavný objev a zpřístupnění Punkevních jeskyní a dna Macochy. Pokrokově k tomu využil tehdy nejmodernějších technických prostředků a inspiroval mnohé následovníky, kteří se s romantickým nadšením bohužel podíleli nejen na objevech, ale i značném poškození mnohých československých jeskynních systémů. Wankel objevil například suchou cestu na dno Macochy (1914). Některé jeho způsoby a praktiky byly z dnešního hlediska neodpustitelné, používal například prorážení tunelů trhavinou (Hromas 2012).

Pomocná byla Absolonovi v začátcích bádání především Sekce pro výzkumy moravského krasu (Jeskynní sekce) při Přírodovědeckém klubu v Brně. Později ovšem vznikly spory o využívání jeskyní a Sekce musela rájický velkostatek¹⁴⁷ opustit.

¹⁴⁶ Rovněž unikátní je pojmenování jeskyní, které se na našem území objevuje běžně již od 17. století, což znamená, že vznik jejich pojmenování musí být ještě starší. Obzvláště výjimečné je pak, že z této doby jsou dochované i názvy všech tehdy dostupných chodeb v jeskyni Staré skály. Znamená to, že ses nejvyšší pravděpodobností jedná o nejstarší známá pojmenování jeskynních chodeb v Evropě (Musil 2006).

¹⁴⁷ Poslední vlastník tohoto velkostatku byl Hugon Nikolaus Salm-Reifferscheidt (1893-1946).

V případě těchto prvních objevitelů tedy o ochraně přírody nemůže být řeč, v jejich pojetí jde spíše o dobrodružné objevné výpravy.

Společnost pro zachování jeskynních krás v Moravském krasu a spor o jeskyně

V roce 1909 vznikla Společnost pro zachování jeskynních krás v Moravském krasu, jejímiž členy se stali i tři pracovníci Sekce, Absolon, Boček a Sýkora, jejím posláním bylo mimo jiné umožnit přístup do jeskynní veřejnosti a pokračovat v objevech. V tu dobu ovšem postupně došlo k vyhrocení sporu o práva na výzkum (rájecký velkostatek začal přítomnost badatelů odmítat) a Absolon se náhle postavil proti Společnosti na stranu velkostatku.¹⁴⁸ Došlo k soudnímu procesu, který nakonec vyhrála Společnost, ale za jisté odškodnění jeskyně stejně přenechala velkostatku (s Absolonem). Jeskyně se tak pro Sekci a Společnost uzavřely a jejich činnost se přesunula k jiným jeskyním (Dvořák 2008).

I činnost těchto spolků z hlediska ochrany přírody je tedy přinejmenším sporná, přestože dokladuje zájem o jeskyně a snahu o upozornění na jejich krásy.

Počátky ochrany oblasti a její překážky

Od konce 19. století zde, stejně jako ve většině oblastí začaly vznikat okrašlovací spolky, které se mimo jiné zabývaly ochranou přírody a i hospodaření Liechtensteinů v okolních lesích v oblasti Moravského krasu bylo překvapivě citlivé. Problémem však začal být narůstající tlak na jeskynní systémy.

Již na konci 19. století spolu s vývojem snah o odbornou ochranu přírody se začala řešit také problematika jeskyní. Nešlo samozřejmě ještě o ochranu krasu jako ekosystému – ochrana se vztahovala jen na jeskyně, u nichž bylo zřejmé, že jejich poškození je nevratné. Proto začaly fungovat první normy na nakládání s jeskyněmi a často zakročovaly místní úřady.

Zároveň se ovšem začala rozmáhat amatérská speleologie přinášející nové poznatky i nové problémy a s ní se vyvstala i otázka poměru mezi objevováním a zpřístupňováním jeskyní a jejich uchováním. Zároveň začínají vznikat různé zájmové spolky (viz výše) jejichž působení je bohužel spíše sporné a i vliv různých vědců, kteří zřejmě neměli na záměrném poškozování krasu zájem, se dnes jeví v mnoha ohledech negativně. Přesto jejich působení lze považovat za předchůdce ochrany.

Je jisté, že takto významné území nezůstalo bez povšimnutí, což dokládají záznamy o jeho pokračujících výzkumech, které dokladují nejen jeho geologickou (speleologickou), ale i například botanickou jedinečnost (např. Podpěra 1928).

Přestože je tedy těžké vysledovat konkrétní návrhy na ochranu, je patrné, že ochrana krasového území se stávala veřejným zájmem jako např. v případě Krkonoš (bez ohledu na četné překážky). V průběhu příprav na vyhlášení ochrany či jejího rozšiřování se na iniciativě podílelo mnoho význačných českých osobností, které zde nelze všechny jmenovat a nejde ani jednoznačně přičíst prvenství některému z nich. Podle doložených výzkumů a návštěv se však dá předpokládat vliv např. brněnské univerzity i dalších (J. Podpěra, J. Šmarda, J. Jedlička, A. Zlatník...), kterým jistě nebyly osudy krasu lhostejné.

Chování velkostatku – majitele pozemků

Za posledního majitele rájeckého velkostatku, k němuž Moravský kras náležel, byl správcem majetku od roku 1926 velmi schopný Karel Belcredi. Ten převzal statky silně zadlužené a stagnující. Během třinácti let činnosti se mu podařilo splatit značnou část dluhů, především dávky z majetku a další dlužné daně. Navíc majiteli, Salm–Reifferscheidtovi při první pozemkové reformě vyjednal značné ústupky a tak mu zachránil významnou část majetku. Chytrými investicemi statek modernizoval a pozvedl.

Zmíněný osvícený správce také mnohými intervencemi zasahoval do poškozování Moravského krasu a umožnil také jeho záchranu (Jelínková 2011). Nicméně za velkostatek rozhodl také o financování některých pochybných Absolonových podniků (projekt na odvodnění Macochy).

¹⁴⁸ O tomto sporu a nepříliš dobrém charakteru prof. Absolona je i celý spis Společnosti pro zachování přírodních krás v Moravském krasu (1912), který byl vydán jako odhalení pravé osobnosti Absolona a zároveň prevence proti dalšímu ovlivňování a zneužívání tímto člověkem.

Zřízení rezervace a následná ochrana

První skutečná ochrana zde tedy opravdu čekala až do 30. let 20. století na vyhlášení rezervace Moravský kras střed (1930). Ta byla patrně vyhlášena na základě odborného posudku. V seznamu částečných rezervací dle silvestrovského výnosu (Maximovič 1933) je uvedeno, že území bude rezervace, pokud bude ve správě Blansko–Rájeckého velkostatku, který se tedy na jeho ochraně aktivně podílel.

I v případě státní ochrany přírody však nebylo stále s určitostí řečeno jak s jeskyněmi nakládat, do jaké míry je zpřístupnit a jak je ošetřovat. Na konkrétnější opatření si musely počkat až do 50. let.

V období války a po ní se starost o ochranu přírody pochopitelně oslabila a nové ochrannářské snahy se rozjížděly relativně pomalu. Významným dílem k další ochraně přispěla práce A. Zlatníka z let 1949 – 1959, kdy navrhl k vyhlášení jako rezervace 13 lesnický cenných ploch na dnešním Školním lesním podniku „Masarykův les“ MZLU Brno (Štefka 2006).

Nakonec byla v roce 1956 vyhlášena CHKO Moravský kras, druhá po Českém ráji.

Příloha 31: Stepní stráň u Komořan

Charakteristika oblasti

PR Stepní stráň se nachází v okrese Vyškov a je tvořena bývalými pastvinami se S – SZ expozicí od silnice z Komořan do Dražovic, krytá lesem, na severovýchodním okraji sousedí bezprostředně s PP Mechovkový útes. Svah je značně členitý, s rozdílnou svažítostí, modelovaný erozními sesuvy a terénními zlomy, které vytvářejí malá údolíčka, v nichž je zadržována srážková voda stékající po povrchu. Důvodem ochrany je výskyt xerothermních a subxerothermních rostlinných společenstev ponticko – panonského typu, mezi něž patří škarda panonská (*Crepis pannonica*), třemdava bílá (*Dictamnus albus*), len žlutý (*Linum flavum*), koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*), záraza bílá (*Orobanche alba*) a další. Vyhlášena byla roku 1948 na 5 ha. V minulosti byla lokalita využívána jako sad a pastva, což se v terénu dosud znatelně projevuje (<http://www.biolib.cz>).

Objev lokality a počátky výzkumu

Tato krásná lokalita byla (vědecky) objevena 25. června 1928 Františkem Neuwirthem a botanikem Františkem Vlachem, lékárníkem z Bučovic při toulkách po kraji. Ostrůvek tvořený nullipovými vápenci, které místu dávají specifický charakter, s asi 4–5 metrů vysokou skalkou upoutal ihned pozornost obou výletníků. V útesu mezi silně zvětralými plochami našli i tvrdší zoaria (hlízovité až kuličkovité trsy) mořských mechovek, které odolaly povětrnostním podmínkám a vystupovaly ze skalní stěny: „*Pohled na tyto nesčetné hlízy je vskutku překvapující... Po miliony let, jež nás dělí od mladších třetihor, do nichž geologové tyto památky přírodní řadí, zůstala tato vysoce cenná geologická a paleontologická památka uchována až po naši dobu. Vzácný je to pamětník dob, kdy ještě se člověk na světě nenacházel...*“ (Neuwirth 1947: 18).

Památka zůstala dle soudu objevitelů takto zachována pravděpodobně díky slínovému svahu pod skalou, který způsobuje nestabilitu půdy a znemožňuje tedy polní obhospodařování a také díky odlehlosti od obcí.¹⁴⁹ Neuwirth dále přirovnává lokalitu k nalezišti pontické květeny na Větrnicích.

Zřejmě po uvědomění zmíněnými pány byla lokalita i odborně prozkoumána asistentem geologického ústavu Masarykovy univerzity v Brně, panem Kalabisem, který ji označil za „jedinečný mechovkový neogenní útes v Čechách a na Moravě“ (Neuwirth 1947:18).

Botanický průzkum

Přes značný geologický význam vědcům neunikla ani pozoruhodnost botanická – plochy sloužící dosud jako pastviny otočené k jihu jsou již od dubna plny konikleců (*Pulsatilla*), které prozrazují příslušnost k pontické květeně, později se přidávají další vzácné druhy. Botanicky byla stráň velmi dobře zmapována ve stejné době RNDr. Kudrmanem ve spise „Lesostep na jižním okraji Hané“ (Prostějov 1927). Roku 1946 navštívil v květnu lokalitu i generální konzervátor R. Maximovič, kterého tamní květena také velice zaujala. Z hub zde byla nalezena palečka obecná (*Tulostoma mammosum*).

¹⁴⁹ Lidmi z okolí je prý tato lokalita pro svou pochmurnou atmosféru nazývána „V pekle“ (Neuwirth 1947).

Příloha 32: Exkurz: Bítov – „rezervace pod vodou“

(Hrozící) Vranovská přehrada

Na uskutečnění plánu výstavby mohutné přehrady nebylo kolem roku 1924 ještě dostatek peněz a Nauman si dovoluje doufat, že později „*nebude dosti odvahy zničití jedinou přírodní část jihozápadní Moravy, malebné Podyjí, jež bylo kdysi oblíbeným letním sídlištěm Vídeňáků, a které se stává stále vyhledávanějším turistickým cílem naším*“ (Nauman 1924: 95).

Dnes již víme, že toto Naumanovo přání nebylo vyplněno. Již v době, kdy psal tento pražský rodák svůj článek, bylo o budoucí stavbě 720 hektarové přehrady vlastně již dávno rozhodnuto.¹⁵⁰ A bylo by velmi naivní doufat, že několik rostlin mohlo snad tento megalomanský projekt zvrátit.

Dnešní stav

Dnešní obyvatelé „nového“ Bítova vystavěného roku 1932, již pravděpodobně o ztracených památkách nemají ani ponětí a naopak vítají čilý cestovní ruch posílený atraktivními lokalitami v okolí nádrže. Pro úplnost můžeme doplnit, že na podél jejích břehů se dnes rozkládají tři chráněná území – U Doutné skály (1999), Růžový vrch (1996) a Tisová stráň (1996). První z nich je mimo jiné vyhlášena k ochraně reliktních borů a bramboříku nachového – nejde o přesnou „Naumanovu“ lokalitu, estetika borovic a vonných bramboříkových porostů však nakonec přeci jen nezůstala bez povšimnutí.

Příloha 33: Exkurz: Napoleonovy duby – příklad ochrany stromů v ČR za první republiky

Historické souvislosti

Pod těmito duby tábořil v létě 1809 císař Napoleon a řídil odsud bitvu u Znojma. Hájek se stal vztyčným bodem francouzských vojsk, dělostřelecká linie byla dokonce rozestavěna v jeho těsné blízkosti a místo se tak stalo i svědkem krvavé bitvy.

Ráno 11. července 1809: „*O 10. hod. ujal se Napoleon u zmíněných 2 dubů u Suchohrdel velení sám a uložil sborům Oudinota a Davouta obchvácení levého nepřátelského křídla...major Salis vypadl proti Francouzům a zahnal je...Tak uhájeno prozatím Znojma proti nepříteli a na frontě nastal klid*“ (Marák 1931: 90). Bitva nakonec skončila příměřím vyjednaným 11. července odpoledne mezi Napoleonem a arcivévodou Karlem. Francouzi však opustili Znojmo až 4. listopadu. Napoleonova sláva byla pak završena sňatkem s Marií Louisou domluveným po jeho příjezdu do Vídně.

Tyto stromy tedy nebyly nijak pozoruhodné ani vzrůstem, ani obzvláště vysokým stářím ale zejména dějinnými souvislostmi coby pamětníci Napoleonovy slávy.

Zánik stromů

Bohužel, druhý dub byl poražen ještě roku 1931 jako suchý, i jemu ke konci dopomohlo několik zásahů bleskem, ještě dříve, než kolem mohl být vysazen plánovaný sad, který by jej býval byl patrně před zkázou uchránil. Na jeho místě byl ovšem vysazen pro připomínku nový dub, který je dnes součástí naučné stezky „Po stopách Napoleona“ (zastávka č. 3), kterou zbudovalo vinařství Lahofer a vinařství Hort (Mucha 2007).

¹⁵⁰ Otázkou využití vodní síly řeky Dyje v úseku od Frejštýna po Znojmo v délce 139 km se již od roku 1908 zabývaly bývalé Podyjské závody (THAYAWERKE für STAU – und ELEKTRIZITÄTSANLAGEN). Využití bylo navrženo v pěti stupních, přičemž Vranovská přehrada byla stupněm nejhořejším. Její výstavba včetně udělení koncese na využití vodních sil pro výrobu elektřiny byla Podyjským závodům povolena vodohospodářským rozhodnutím Okresního hejtmantství Znojmo ze dne 28. srpna 1912 na dobu devadesát let trvání. Rozhodnutí nabylo právní moci v roce 1914. Především z finančních důvodů však Podyjské závody vlastní výstavbu přehrady ani hydrocentrály nezahájily.

Další rozhodnutí (modernizované) o přípustnosti stavby přehrady Vranov vydalo Ministerstvo veřejných prací dne 24.5.1930. Stavba hydroelektrárny byla povolena výměrem Zemského úřadu v Brně ze dne 25.7.1933. - 11. dubna 1934 bylo připojeno na síť první soustrojí (<http://www.ouvrnov.cz/turisti02.htm>).

Příloha 34: Javorina

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervaci Javořina se nachází v k. ú. Strání, okres Uherské Hradiště tvoří horská vrcholová louka v nadmořské výšce 835 – 970 m a na rozloze 79,29 ha. Území bylo vyhlášeno chráněnou oblastí v roce 1951. V současné době je území ponecháno přirozenému vývoji. Většinu území pokrývají květnaté bučiny, na prudších sklonech suťové lesy s klenem a jasanem. Lesní porosty jsou tloušťkově i výškově diferencovány a mají pralesovitý charakter. Na bizarní tvary stromů při horní hranici lesní části významně působí vrcholový fenomén hřbetu Javořiny. Lokalita je domovem mnoha zajímavých a vzácných druhů rostlin i živočichů, před časem zde byl nalezen i vzácný lišejník *Thelopsis rubella*.

Počátky ochrany přírody ve Zlínském kraji

Ke konci 19. a počátkem 20. století na území dnešního Zlínského kraje působila řada přírodovědců, zejména botaniků, kteří zaznamenávali jednak výskyt jednotlivých druhů a zároveň také začínali podnikat první kroky v ochraně přírody (D. Sloboda, J. Bubela, G. Říčan, J. Klvaňa, J. L. Holuby, L. Schloegel, F. X. Veselý, F. Gogela – aj.).

První skutečně doložený záznam o aktivním přístupu k ochraně přírody je zřejmě opatření uherskoostrožské větve Liechtensteinů, majitelů zdejších lesů.

Liechtensteinové a příroda

V historických dokumentech se často setkáváme s označením „milovník přírody“ či podobnými názvy pro osoby, a zejména šlechtu, které na svém panství umožnili ochranu přírody, podnikaly časté vyjížděky na koních či například pořádali hony. Ne všechny tyto aktivity se dají označit za ochrannářské, mají ale společné to, že člověka učí se na přírodu dívat, pozorovat ji a nacházet v ní zalíbení. I lov tedy může být (nemusí) určitým počátkem a předstupněm skutečné ochrany přírody.

Liechtensteinové jakožto jeden z nejbohatších, moravských, českých a rakouských šlechtických rodů (druhý nejbohatší rod v habsburské monarchii po Schwarzenberzích) vlastnili v roce 1918 okolo 170 000 hektarů lesů a polí. Již ze 17. století pochází zmínky o jejich slavném chovu psů a koní a parforsních honech,¹⁵¹ které byly hlavní společenskou událostí navštěvovanou samotným císařem. Tato lovecká obliba v rodu Liechtensteinů přetrvávala, dokladem jsou četné obrazy či honosná konírna v Lednici a další památky.

Se silicím zájmem o ochranu přírody i zvěře se divoké hony staly poněkud rozporuplnou zábavou. Roku 1877 tedy kníže Jan II. proslulé hony na svém panství zrušil. Již v 50. letech se také zasloužil o otevření lesnické školy v Úsově.¹⁵² Na svém oblíbeném letovisku, hradě Šternberku u Olomouce si kníže Jan II. nechal dokonce vybudovat vyhlídkový pokuj odkud rád pozoroval zvěř (Juřík 2011).

Pozemková reforma

Při uskutečňování pozemkové reformy byl na záslužné činy knížete v ochraně přírody brán zřetel, a proto mu v roce 1928 byla Státním pozemkovým úřadem v Praze prominuta ze záboru odpovídající výměra zemědělské půdy. Zbytek majetku byl zabrán v reformě či zkonfiskován po II. sv. válce a to i přes značné protesty knížete.

¹⁵¹ S tímto druhem honu se kníže Karel Eusebius seznámil ve Francii v polovině 17. století. Při tomto druhu honu šve smečka psů jeden předem vybraný kus zvěře. K dorozumívání lovců a myslivců se používaly signály předávané lesními rohy. Ty také vytrubovaly fanfáry na konci lovu, při příjezdu nebo odjezdu panstva apod. V Bobřím lese mezi Valticemi, Lednicí a Břeclaví byla postavena tzv. Oborová zeď, která ohradila lovecký revír o rozloze 270 hektarů. Zeď byla 3 metry vysoká a 5 kilometrů dlouhá a patřil k ní domek hlídače (Juřík 2011).

¹⁵² Od roku 1898 se Úsov stal sídlem muzea lesnictví a myslivosti, které bylo ve své době ojedinělé v Evropě. Zde Liechtensteinové soustředili bohaté lovecké sbírky ze svých panství a z loveckých cest v Evropě, Indii a Africe, které si můžeme prohlédnout dodnes (Juřík 2011).

Příloha 35: Razula

Charakteristika oblasti

Nachází se nedaleko Velkých Karlovic, pod severními svahy Lemešné (950 m n. m.), v pramenném vějíři potoka Hanzlůvky. Rezervace byla vyhlášena v roce 1949 na rozloze 23,52 ha k ochraně původního jedlobukového porostu pralesovitého charakteru s příměsí smrku ztepilého (*Picea abies*) a javoru kleny (*Acer pseudoplatanus*), typického pro pohoří Javorníky. Rezervace je charakteristická vysokým podílem odumřelého dřeva (souše, zlomy, vývraty).

Převažuje květnatá bučina s kyčelnicí žláznatou (*Dentario glandulosae–Fagetum*). Hlavními dřevinami jsou buk lesní (*Fagus sylvatica*) a jedle bělokora (*Abies alba*), přičemž nejstarší jedinci dosahují 300–350 let. Z ostatních dřevin má významnější podíl smrk ztepilý (*Picea abies*), jednotlivě se vyskytuje javor klen (*Acer pseudoplatanus*) a jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*).

Ze zástupců fauny zde soustavněji byli studováni například střevlíkovití brouci. Mezi jejich typické představitele patří *Pterostichus metallicus*, *P. foveolatus*, *P. unctulatus*, *Cychrus attenuatus*, *Trichotichnus laevicollis* a *Carabus auronitens*.

Na přírodě blízké lesní porosty jsou vázány ohrožené druhy ptactva, jako je strakapoud bělohřbetý (*Dendrocopus leucotus*), lejsek malý (*Ficedula parva*), čáp černý (*Ciconia nigra*) a sluka lesní (*Scolopax rusticola*). V rezervaci a jejím okolí je často zaznamenán pohyb medvěda hnědého (*Ursus arctos*).

Vyskytují se zde také kriticky ohrožení závoznatky (*Macrogaster latestriata*) a další druhy, území je domovem zhruba 318 druhů motýlů.

Využití území v minulosti

Lesy v území měli osud společný s ostatními lesy v Beskydech či Javorníkách, od 15. do 18. století se porosty využívaly k pastvě dobytka, zejména ovcí a koz.

Později se lesní hospodaření obrátilo ve prospěch lesnictví, především z důvodu velké spotřeby dřeva v rozvíjejících se sklárnách, pastva byla zakázána a bylo nařízeno zalesňování (vedené lesmistrem Bernardem a později podpořené zákonem o zalesnění Horní Bečvy (konec 19. st.). Než byla v roce 1908 postavena železnice, převládalo ve zdejších lesích toulavé hospodaření. Poté bylo zavedeno holosečné hospodaření se zaměřením na pěstování smrku.

I přes velké využití lesů, výrazné zmenšení porostů a tlak zvěře i pastvy se s podivem tento pralesní zbytek v polesí Leskové udržel – důvody jeho zachování nejsou zcela jasné.

První zmínky o pralese jsou doložené k roku 1924, kdy je porost popisován jako dobře vyvinutý, řídké zakmeněný, místy upravený tmavou sečí.¹⁵³ V předpisu je uvedeno, že má být tento porost dále prosvětlen. Od roku 1927 se na tomto území prováděla převážně nahodilá těžba.

Příloha 36: Zubří

Charakteristika oblasti

Přírodní památka Zubří byla vyhlášena pro ochranu vzácného šafránu Heuffelova (karpatského), který každoročně rozkvétá v zahradě u domu č. 137 v horní části obce Zubří.

Využití lokality v minulosti

Vzhledem k tomu, že přírodní památka se nachází na zahradě rodinného domku, bylo jako takové místo využíváno. K výskytu ohroženého druhu se však již v minulosti přihlíželo, a proto nebyly prováděny zásahy, které by jeho existenci ohrozily.

Lokalita za původních majitelů

¹⁵³ Zastaralý termín převzatý z němčiny (Dunkelschlag) pro bavorskou formu clonné seče, která zdůrazňovala význam světlostního přírůstku postupně rozvolňovaného mateřského porostu. Ve starší české lesnické literatuře se používalo označení seč tmavá nepřesně i jako obecné synonymum pro seč clonnou, popř. pro přípravnou fázi seče clonné.

(http://inldf.mendelu.cz/projekty/pestovani/ucebnitext/obnova/obn_var_seci.html)

Původně se jednalo o pozemek (sad) manželů Vlkových, který nebyl z větší části rytý a dá se předpokládat, že byl obhospodařovaný sečením bez nebo jen se slabým hnojením: „...majitel kosí trávu v červnu, v tu dobu zrající šafránové semeno rozsypané leží na zemi. Trávník rozhodně nebyl často a nakrátko zasekáván!“ (Staněk in Chytil, 2003: 5) Výskyt šafránu je tu popisován jako velmi hojný. Vidíme tedy, že jaksi samovolně docházelo k vhodnému managementu samotnými majiteli pozemku.

Péče manželů Vlkových

Již v dubnu 1947 podepsal majitel pozemků pan Josef Vlk prohlášení, v němž souhlasí, aby na jeho majetku byla zřízena přírodní rezervace, a zavazuje se „chrániti rezervaci před jakýmkoli poškozováním, tj. odvodňováním, vypalováním, lámáním kamene a dobýváním písku, pastvou, trháním a vytrháváním rostlin atd.“ (Vlk in Chytil, 2003: 5–6).

Z vyhlášení rezervace i pozdější péče je patrný velmi starostlivý zájem majitelů, kteří pozemky vlastnili až asi do poloviny 70. let, protože je možné v rezervační knize nalézt poznámky typu: „Rezervace je ve velmi dobrém stavu. Majitelé tuto rezervaci v době květu *Crocus heuffelianus* hlídají...“ (Neuschlová 1970 in Chytil 2003: 6).

Následná péče v rukou nových majitelů

Když byla rezervace v roce 1948 oficiálně vyhlášena, domluvilo ministerstvo s majiteli konkrétní ochranné podmínky a zavázalo se platit majiteli roční úhradu za omezení hospodářské činnosti 300,- Kč. Majitelé dohodu po celou dobu vlastnictví pozemků plnili. Naproti tomu již na konci 70. let po změně majitelů je v knize konstatováno, že nový majitel neplní podmínky ochrany lokality. Toto konstatování i stížnosti se poté objevují ještě několikrát v následujících letech, naposledy v roce 2003. Dá se předpokládat, že problémy pokračují nadále (bohužel jsou charakteru silně omezujícího/ohrožujícího výskyt šafránu).

Příloha 37: Pod Juráškou

Charakteristika oblasti

Přírodní památku tvoří silně podmáčená rašelinná louka s cennými mokřadními společenstvy. Nachází se pod prudkým zalesněným svahem Jurášky (Kotelnice) v údolí potoka Kněhyně v Radhošské hornatině, po pravé straně silnice z Prostřední Bečvy na Pustevny, v nadmořské výšce 510 až 520 m.

Památky byla zřízená roku 1952 MŠVU (jako státní přírodní rezervace) a má rozlohou rovný hektar. Hlavním předmětem ochrany jsou mokřadní ekosystémy s výskytem typických druhů, v původním vyhlášení byla předmětem ochrany květena.

Využití území v minulosti

Louka byla v minulosti extenzivně využívaná zřejmě jako pastvina či pro sečení trávy. Z této doby jsou dochovány pozůstatky odvodňovacích struh. Od vyhlášení ochrany (spíše až od 70. let) přestala být louka sečena a začala zarůstat sukcesní řadou. Z toho důvodu došlo k vyhynutí rosnatky a muselo být v 80. letech přistoupeno k odstranění náletových dřevin. Od 90. let je louka opět pravidelně sečena.

Popis území v 60. letech

Území bylo v 60. letech popisováno jako „slatinná louka, nejmokřejší ve své střední části, kde se vyskytuje *Drosera rotundifolia*¹⁵⁴ a *Sphagnum acutifolium*“ (Skřivánek, Vulterin, Olšanská 1963 in Chytil 2004: 5).

Nedatovaný (snad dřívější popis)

Staněk pak popisuje území takto: „Okrouhlé luční prameniště se zvedá jako rašelinné vrchoviště nad okolní loukou. Prameniště a zamokřené plochy jsou vyznačovány pásy sítin (*Juncus effusus*). Kolem kalužiny s kameny je nízké mechaté *Cariceto–juncetum*, ve kterém kromě rašeliničky rostou hlavně *Carex echinata* a *Juncus supinus*, s nimi je tu hojná *Drosera rotundifolia*. V hraničním

¹⁵⁴ Pravděpodobně vyhynula v 80. letech při zarůstání louky v důsledku upuštění od sečení kolem roku 1975 (Chytil, 2004).

příkopu rostou druhy zabíhající sem z rašelinné louky. Jsou to *Mentha sylvestris*, *Cirsium balustre*, *Cynosurus cristatus*, *Prunella vulgaris*, *Deschampsia caespitosa* a *Mysostis palustris*“ (nedatovaný zápis v rezervační knize in Chytil 2004: 5).

Paradox hospodaření a ochrany

Dokud byla louka v soukromých rukou a obhospodařována běžným (extenzivním) způsobem, byla sice odvodňována (snad jen jednorázový zásah v minulosti), avšak byla pravidelně sečena, což zajišťovalo zachování typických společenstev s rosnatkou. Od vyhlášení ochrany a následného upuštění od hospodaření začala louka zarůstat a došlo ke změně společenstev, což mělo za následek vymizení rosnatky a naproti tomu uchycení jiných vzácných druhů (např. prstnatce plamatého sedmihradského *Dactylorhiza maculata subsp. transsilvanica*) – došlo tak ke změně předmětu ochrany – o jehož vyšší kvalitě/vzácnosti zde polemizovat nebudu.¹⁵⁵

Příloha 38: Strabišov–Ouleha

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervaci s rozlohou 69,7 ha tvoří les a přilehlé svahy na pravém údolním svahu Strabenického potoka a říčky Litavy, severovýchodně od obce Lísky. Rezervace vznikla vlastně spojením dvou menších chráněných území v roce 1993. Část NPR Oulehla byla vyhlášena v roce 1953, druhá část – Strabišov – o tři roky později. Rezervace je jednou z nejbohatších lokalit vstavačovitých na Moravě, najdeme zde společenstva teplomilných doubrav, dubohabřin a teplomilných trávníků.

V lesní části rezervace (Strabišov) byla v minulosti dřevinná skladba z velké části silně pozměněna ve prospěch smrku ztepilého (*Picea abies*). Ten je v podmínkách Strabišova dřevinou nepůvodní a jeho plošné uplatnění v minulosti znamenalo výrazný zásah do lesního ekosystému. Ve stromovém patru se objevuje také dub letní (*Quercus robur*), javor babyka (*Acer campestre*), habr obecný (*Carpinus betulus*) a jasan ztepilý (*Fraxinus excelsior*). Keřové patro tvoří mj. dřín jarní (*Cornus mas*), svída krvavá (*Cornus sanguinea*) a brslen bradavičnatý (*Euonymus verrucosa*). V lesním podrostu a na světlinách rostou střevíčník pantoflíček (*Cypripedium calceolus*), vstavač bledý (*Orchis pallens*), vstavač nachový (*Orchis purpurea*), vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*), kruštík růžkatý (*Epipactis muelleri*) a další. Část Oulehla má charakter teplomilného travnatého porostu s dominujícím sveřepem vzpřímeným (*Bromus erectus*), válečkou prapořitou (*Brachypodium pinnatum*) a kostřavou žlábkatou (*Festuca rupicola*) s roztroušenými soliterními borovicemi lesními (*Pinus sylvestris*) a skupinkami jalovců obecných (*Juniperus communis*), v nichž se vyskytuje vstavač trojzubý (*Orchis tridentata*), vstavač vojenský (*Orchis militaris*), koniklec velkokvětý (*Pulsatilla grandis*), zvonek klubkatý (*Campanula glomerata*) a zvonek sibiřský (*Campanula sibirica*). Z dalších chráněných a vzácných druhů byly zjištěny hořec křížatý (*Gentiana cruciata*), hvězdnice chlumní (*Aster amellus*) a orlíček obecný (*Aquilegia vulgaris*).

Historie využití lokality

Písemné zprávy dokládají osídlení oblasti již ve středověku. Lesní porosty v rezervaci jsou tedy obhospodařovány a využívány dlouhodobě, nelze vyloučit ani dřívější odlesnění. Přední Oulehla byla v minulosti využívána jako třešňový sad, předtím pravděpodobně jako pastvina. Změna druhové skladby způsobená hospodařením znamenala rovněž posun ve skladbě podrostu s bylinného patra, přirozené druhy nacházíme jen ve fragmentech. Přesto našla řada zákonem chráněných druhů ekologicky vázaných zejména na světlé listnaté porosty uplatnění i porostech takto pozměněných. Po ukončení pastvy začala část rezervace zarůstat borovicí, zásadní problém nastal v roce 1979, kdy bylo v části rezervace vypuštěno několik fekálních vozů s fatálními následky pro stepní trávník na postižených místech. Postupně však tato část SPR úspěšně zregenerovala.

¹⁵⁵ Prstnatec plamatý sedmihradský je zařazen ke kriticky ohroženým taxonům naší květeny (C1), stejně tak chráněn zákonem (§1). Rosnička okrouhlostá patří k ohroženým rostlinným druhům naší květeny (C3), podle zákona je chráněna dokonce v kategorii silně ohrožených druhů (§2) (<http://botany.cz>).

Vliv člověk v této lokalitě nelze celkově označit za negativní, je spíše dokladem vyváženého a extenzivního hospodaření podporujícího existenci druhů, které jsou dnes předmětem ochrany.

Výzkumy v oblasti

Lokalita (především její nezalesněná část) byla známá jako středomoravská orchidejová lokalita již na začátku 20. století. Botanicky tedy byla zkoumána již dávno (pravděpodobně výše zmíněnými vědci). O lokalitě psal v roce 1958 ve svém přehledu chráněných území v okrese Kroměříž i konzervátor Hynek Zavřel (Zavřel 1958). Průzkumy vegetačního krytu byly provedeny v 70. letech (Šeda 1976), průzkum fauny není dodnes kompletní, byl proveden jen podrobnější entomologický průzkum denních motýlů a průzkum ornitologický (až 2004).

Počátky ochrany přírody ve Zlínském kraji

Množství lokalit ve sledované oblasti byla známá, zkoumaná i navrhovaná k ochraně již před druhou světovou válkou (zkoumaná již na přelomu století), která tyto aktivity omezila a zpomalila. Po druhé světové válce se tedy především navazuje na meziválečné aktivity a je prováděna revize již navrhovaných území či jejich přehlašování. Na výzkumech a mapování významných lokalit se před válkou v tomto kraji podíleli především botanici St. Staněk, J. Podpěra, P. Sillinger, H. Zavřel a A. Zlatník, kteří rovněž navrhuji vybraná území k ochraně.

Nedlouho po skončení války, následuje první vlna vyhlásování připravených lokalit v roce 1948 (chráněná území Bečevná, Lačnov, Pozdětchov a Zubří, Kruhy u Tučap). Další lokality jsou od tohoto roku vyhlášovány v pravidelných, v podstatě ročních, intervalech (Hrabec 2007).

Poválečná ochrana přírody v okrese Kroměříž

Mimo již zmíněné přírodovědce–botaniky je třeba v Kroměřížském okrese vyzdvihnout konkrétně úsilí Hynka Zavřela a Jana Coufalíka, konzervátorů státní ochrany přírody. Hynek zavřel, přírodovědec a pedagog zastával funkci konzervátora již od roku 1938 (holešovický, později kroměřížský okres) a v této pozici připravil podklady pro vyhlášení všech 20 rezervací tohoto okresu (Jarošová 2008).

Příloha 39: Mionší

Charakteristika oblasti

Prales Mionší patří k nejznámějším rezervacím v Moravskoslezských Beskydech a svou rozlohou k největším pralesům v České republice (169,7 ha). Nachází se na hřebeni a přilehlých příkrých svazích vrcholů Úplaz (949,6 m) a Velká Polana (893 m) exponovaných k východu a západu, s lesními loukami, pramenisky a v jihovýchodní části i drobnými skalkami. Leží v nadmořské výšce 720 až 950 m, asi 9 km jihozápadně od Jablunkova. Jedná se o největší komplex přírodě blízkých jedlobukových porostů karpatského typu s klenem v České republice. Charakter pralesa dotvářejí mohutná torza odumřelých stromů, zlomy a vývraty.

NPR Mionší představuje jednu z nejvýznamnějších mykologických lokalit v ČR. Je typovou lokalitou vzácných chorošovitých hub ohňovce Pouzarova (*Phellinus pouzarii*) a outkovky beskydské (*Antrodiella beschidica*).

V NPR a jejím okolí zatím zjištěn trvalý nebo přechodný výskyt 110 druhů obratlovců – 5 druhů obojživelníků, mezi nimi i čolek horský (*Triturus alpestris*), 4 druhy plazů, 73 druhů ptáků, 28 druhů savců. Patří rovněž mezi historické tetřeví oblasti srovnatelné se Šumavou.

Vstup veřejnosti je odedávna silně omezen. V současné době je možné do území nahlédnout po trase naučné stezky, která je otevřena sezónně, od 1. 6. do 15. 9.

Využití oblasti v historii

Využití lokality v dávné minulosti je spojené s obecnou historií zdejší oblasti (valašská kolonizace apod.).

Již od 17. století byly lesní porosty ponechávány bez pěstebních zásahů s ohledem na nerušený úkryt zvěře, hlavně jelení, srnčí a tetřevů. V druhé polovině 18. století, při začínajícím cílevědomém lesním hospodaření, byly těšínskou komorou ohraničeny lesy určené k produkci dříví, ve kterých se nesmělo pást. Do těchto lesů byla pojata také trať Mionší a s ní sousedící trať

Úplaz. Po zákazu pastvy (konec 19. století) se polany pouze kosily a od 70. let 20. stol. se tyto plochy vyvíjely většinou bez zásahů. Teprve od roku 1995 se začaly vybrané plochy znovu kosit.

Původ názvu

Původ názvu lze nejspíše chápat jako nářeční protějšek českého „menší“, tedy menší mezi ostatními lesy. Odbyt dříví z tohoto značně odlehleho polesí byl špatný – to nám dnes vysvětluje, proč se prales Mionší uchránil před ničivou těžbou dřeva a osudem značné části beskydských lesů.

Stav lesa za „markýze Gera“

Za držby pozemků arcivévodou Bedřichem Habsburským (1856 – 1936),¹⁵⁶ oním pověstným „Markýzem Gero“, jak jej nazval Petr Bezruč, v lesích nepřiměřeně narostl podíl spárkaté zvěře. Tento arcivévoda sem často zajížděl s dalšími šlechtici na lov. Nechal si zde také postavit loveckou chatu (1904), kde měl na stěně jedné místnosti vyvěšený seznam zastřelené zvěře. Dřevo se v pralese vůbec netěžilo a tak Mionší zůstalo zachováno v původním stavu prakticky až do dnešní doby (také zde údajně žijí medvědi, vlci a rysy).

S cílenou péčí o lesní faunu a floru začal arcivévoda Bedřich Habsburský relativně pozdě, až na konci 19. století, ovšem celkem radikálně. Jediným důvodem byla jeho obrovská vášeň – lov. Proto také zakázal veškerou těžbu i vstup do pralesa, aby zde zvěř mohla nerušeně pobývat (pořad Toulavá kamera: Prales Mionší, nedatováno).

Exkurz: Beskydy, lesnické experimenty a smrková invaze

Jelikož se smutný osud Beskyd týká ve větší či menší míře i zbytku lesů v republice a určitým způsobem ovlivnil pozdější snahy i výsledky ochrany přírody v těchto oblastech, rozhodla jsem se tuto kapitolku uvést stručným exkurzem o vývoji beskydských lesů a lesnictví jako takového od 18. století do současnosti. Tato kapitoly by měla být rámcem a východiskem pro

Žalostného stavu beskydských lesů si všimly zdejší úřady již ve druhé polovině 18. století. Do té doby převládal především kořistnický způsob využívání a na plánovanou péči o les se nedbalo. Až nyní si úředníci uvědomili, že oblasti Beskyd hrozí vážný nedostatek dříví. Kvůli němu začalo gradovat i napětí mezi vrchností a poddanými (obyvatel přibývá, hutnictví si žádá také více topiva). Na počátku 19. století tedy úřady nařizují přísný zákaz pastvy koz v lesích, pasoucí se kozy po stanoveném datu mají být rovnou stříleny. Ohromné množství dřeva však spotřebovaly skelné i železné hutě – nezbytný uhličitán draselný, čili salajka (rovněž jméno jedné z beskydských rezervací), se získával z dřevěného popela, pro železné hutě se zase páliho dřevo v milířích, a jelikož v Beskydech sídlily jedny z nejvýznamnějších skelných hutí, byly lesy v okolí drancovány. Jako reakce na zvyšující se poptávku po dříví nastupuje v 19. století intenzivní hospodaření zaměřené na rychle rostoucí a dlouhé stavební dříví smrku, který je „obhospodařován“ holosečemi a následnou obnovou sítí či sadbou a to později i z cizích proveniencí (Jeseníky a Alpy). Původní součásti lesní skladby – jedle a buk se pro tento management naprosto nehodí, byly proto často z porostu vyřezávány, tato praxe bohužel přetrvalo na některých místech až do 70. – 80. let 20. století, tedy pře období komunistické vlády.

Od 30. let 20. století se pomalu začínají v lesnictví prosazovat osvětové tendence, pravděpodobně zejména kvůli mnohým zkušenostem s problémy smrkových monokultur. Tato nová lesnická vlna se naplno rozvinula v po druhé světové válce, hlavně v 50. a 60. letech, kdy naše republika patřila k evropské špičce. Mimo jiné bylo přijato velmi pokrokové rozhodnutí o ochraně horských lesů nad 900 m. n. m., tento příznivý vývoj byl ovšem zvrácen socialistickou normalizací, která znovu přijímá již odsouzenou praxi. Znovu se tedy navrácí éra smrkových polí obdělávaných těžkou technikou. Po „emisních“ 70. letech, kdy byly značné plochy lesa bez rozmyslu těženy se v posledních 20 letech lesnictví znovu navrácí k metodám zlatých 50.–60. let a v současnosti se chlubí úspěšným, přírodě blízkým hospodařením (Myslikovjan 2011).

¹⁵⁶ Pozemky držel zhruba v letech 1895-1923.

Příloha 40: Mazák

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Mazák představuje význačné beskydské jedlobukové pralesy a klimaxové smrčiny. Nachází se na prudkých západních svazích pod vrcholem Lysé hory (1323 m) v okrese Frýdek Místek, mezi rozsochami Lukšince a Kobylanky v nadmořské výšce 715 až 1315 m v centru Lysohorské hornatiny v Moravskoslezských Beskydech. Její rozloha je 92,9082 ha.

Tato oblast se nachází ve středu nejmocnějšího vývoje vlastních godulských vrstev. Půdní povrch je rozbrázděn stržemi zdrojnic potoka Mazák ve tvaru V s vysokým spádem.

Pro malou narušenost ekosystémů a přírodních procesů a těžkou přístupnost je toto území vyhledáváno mnoha druhy vzácných a ohrožených živočichů. Pravidelně jej navštěvuje rys ostrovid (*Lynx lynx*). Přítomnost mnoha souší a doupných stromů vytváří vhodné podmínky pro život ptáků hnízdících v dutinách. Pozorován byl například datel černý (*Dryocopus martius*), strakapoud bělohřbetý (*Dendrocopus leucotus*), krutihlav obecný (*Jynx torquilla*) a vzácný puštík bělavý (*Strix uralensis*). V porostech hnízdí čáp černý (*Ciconia nigra*), jeřábek lesní (*Bonasa bonasia*). Vzácně bývá pozorován tetřev hlušec (*Tetrao urogallus*).

Různověký les s množstvím trouchnivějšího dřeva je domovem velkého množství bezobratlých živočichů. Z brouků se jedná například o roháčka *Ceruchus chrysomelinus* nebo tesařika *Tragosoma depsarium*, jehož životním prostředím jsou smrkové pralesy.

Ve vrcholové části je vylišený 8. lesní vegetační stupeň, který se v Moravskoslezských Beskydech vyskytuje velice vzácně. Obdobná lokalita se v této oblasti nachází pouze na vrcholu Smrku.

Využití lokality v minulosti

Vrchol Lysé hory byl v minulosti odlesněný a na horských pastvinách byl provozován salašnický způsob chovu ovcí (asi od 16. st.), který dosáhl největšího rozvoje v 80. letech 18. stol. Později nastal úpadek v důsledku snahy o větší využití lesů (<http://nature.hyperlink.cz>: Beskydy). Lesy byly ovšem káceny spíše v nižších polohách pro potřeby skláren a železáren, ve vyšších polohách se hospodařilo extenzivně.

První zařizování lesů a využívání odlehlejších lesních částí na tomto území začalo v roce 1840. V hospodářském lesním plánu na léta 1889 – 1898 byla stanovena stoletá obmýtní doba a nejvyšší polohy Lysé hory byly vylišeny jako hospodářská skupina výběrného lesa, která byla zrušena až po roce 1910.

Do začátku 20. století byl zdejší les spíše mysliveckou záležitostí, obnově lesa se pozornost v podstatě nevěnovala, a tak byl poškozován hojnými kalamitami i pastevectvím. Důkladné lesní plány byly pořízeny až po roce 1930. V jádrové části rezervace však již od roku 1926 nebyly prováděny úmyslné mýtní zásahy a už nějakou dobu zde probíhala těžba výběrným způsobem (či kalamitní).

Stručná historie Lysé hory v národních souvislostech

Lysá hora je zmiňovaná již v listinách z roku 1261 jako *Lissa huera* avšak její známost začala narůstat až v 19. století spolu s rozvojem turistiky.

O Lysou hory byly již historicky sváděny dlouholeté boje, neboť územně náležela Slezsku a byla majetkem frýdeckého panství. Od svého posledního šlechtického držitele hraběte Jana Pražmy spadla i s celým frýdeckým panstvím do majetku těšínských arcivévodů, členů císařské rodiny Habsburků. Za arcivévodou Albrechta byla pod jejím vrcholem zbudována Těšínskou komorou lovecká chata (kolem 1870), která se stala oblíbeným výletním místem těšínského panstva.

Právě tyto lovecké návštěvy české smetánky se staly velmi nevídané pro nacionální Němce, pro které byla „habsburská hora“ symbolem němectví. Z toho důvody byla na Lysé hoře postavena roku 1880 útulna na památku výstupu arciknížete Albrechta. O 14 let později pak byla zahájena výstavba nové, větší útulny s názvem Erzherzog Albrecht–Schutzhaus, jejímž provozovatelem byl Beskiden Verein (otevřena byla v roce 1895). Velmi vysoké ceny zde zajišťovaly omezený přístup „obyčejných“ návštěvníků.

Češi se sice od té doby začali Lysé hoře vyhýbat, ale s německou državou se nehodlali smířit, proto obnovili výstupy na vrchol a výlety doprovázely národními zvyky.

Po roce 1918 patřila Albrechtova chata spolku Beskiden Verein, který nechal v roce 1933 přistavět ještě noclehárnu. Toho samého roku se začala stavět i česká chata (později Bezručova), která byla slavnostně otevřena o dva roky později. Financovaná byla KČT z Ostravska. Po znárodnění chaty vytvořily jeden celek, obě vyhořely v 70. letech.

Turistika a Beskiden verain

Konkrétněji patrně můžeme ochranu zdejší přírody spojovat s její turistickou atraktivitou a vznikem spolku Beskiden verain. Tento spolek (založen 1893) vyslal ještě v roce svého založení prof. Alois Schwarze, dr. Karl Richtera (předseda spolku) a prof. Alois Steinera vyjednat podporu u Těšínské komory, které se jim dostalo. Mnozí jeho členové byli zaměstnání u lesní správy komorních statků a vyjednávali spolku všemožné výhody i materiální pomoc při stavbě cest a zpřístupňování okolí.

Dr. Steiner, častý host na panských lovech se snažil arcivévodu přesvědčit, aby své pozemky nechal přístupné turistice s výjimkou tetřevích revírů. Roku 1894 tedy skutečně vévoda Albrecht svolil a převzal dokonce nad spolkem patronát. Spolek se poté zasadil o vybudování chat a stezek.

Lysá hora byla již tradičně čteně navštěvovaná turisty i s dalekého okolí, kteří na ni vystupovali obdivovat východy a západy slunce. O krásném rozhledu hovoří i Ottova encyklopedie.

Příloha 41: Národní přírodní památka Šipka („Národní park Štramberk–Kotouč“)

Charakteristika oblasti

Přírodní památka vyhlášená až roku 1960 (na ploše 29 ha k ochraně významného archeologického naleziště a lokality reliktní květeny) se nachází nedaleko obce Štramberk a rozkládá se na severozápadním úbočí kopce Kotouč, v okolí „burianovské“ jeskyně Šipky.¹⁵⁷

Geologickým podkladem velké části chráněného území jsou vysoce čisté částečně zkrasovělé jurské vápence, pouze severní úbočí hlavního vrcholu je tvořeno pískovci těšínsko – hradištského souvrství. Štramberské vápence jsou jedním z nejbohatších nalezišť zkamenělin v Evropě. Bylo zde nalezeno více než 600 druhů mořských živočichů.

V souvislosti s těžbou a dalšími hospodářskými změnami byly vyhubeny jedinečné druhy organismů jako třeba nosatec *Hypera libanotides*, devaterníček skalní (*Helianthemum rupifragum*), kakost lesklý (*Geranium lucidum*), žluťucha menší (*Thalictrum minus*) nebo čistic německý (*Stachys germanica*). Stejný osud potkal okolo roku 1930 i endemický poddruh jasoně červenookého (*Parnassius apollo ssp. strambergensis*).

I dnes je význam území vysoký a mnohé druhy rostlin a živočichů zde mají ojedinělý výskyt v České republice. Dodnes se zde vyskytuje například lipnice tlustonohá (*Poa crassipes*) či hlaváč lesklý vápnomilný (*Scabiosa lucida ssp. calcicola*). Kromě vyšších rostlin zde můžeme najít i pozoruhodné mechorosty a kapradiny. Za všechny lze uvést například drobnou kapradinu jelení jazyk celolistý (*Phyllitis scolopendrium*), bukovinec osladičovitý (*Phegopteris connectilis*) nebo mech (*Timmia bavarica*), rostoucí zde na jednom ze tří míst v České republice.

Zdejší lesy jsou útočištěm pro mnoho druhů živočichů vázaných na staré listnaté stromy. Žije zde mimo jiné datel černý (*Dryocopus martius*), holub doupňák (*Columba oenas*), zdobenec zelenavý (*Gnorimus nobilis*).

Využití lokality v minulosti

Osídlení

Tato lokalita byla lidmi pravidelně osídlována již od pravěku, největším sídelním rozmachem bylo pravděpodobně období mladší doby bronzové, kdy se na vrcholu nacházelo rozlehlé hradiště s akropolí. Ve středověku se pak osídlení z vrchu začalo postupně přesouvat dolů na území dnešního města, avšak kopec stále zůstával útočištěm v době nebezpečí.

¹⁵⁷ Tato jeskyně byla u zrodu touhy Zdeňka Buriana, tehdy ještě malého chlapce, poznat tajemství dávno ztraceného světa. Své vzpomínky na Šipku později zúročil například při ilustrování Štorchových povídek a později i knihy Lovci mamutů či díla prof. RNDr. Josefa Augusty DrSc., který byl jeho dlouholetým přítelem (<http://www.stramberk.cz/muzeumzb/index.php?mzb=divypravsveta>).

Lesnictví a pastva

Před zahájením těžby bylo patrně území zalesněné, po jejím ukončení bylo opět zalesněno, avšak nepůvodními druhy. V 90. letech 20. století bylo započato jejich odstraňování. Znavuvysazení jedle nebylo doposud příliš úspěšné. Na území má negativní dopad také okus porostu srnčí zvěří.

Lokalita byla ještě na konci 19. století využívána k extenzivní pastvě. Její lokalita dnes již neexistuje (vytěžena).

Těžba

Území dnes sousedí s lomem Kotouč. Těžba zde probíhá již od konce 19. století a postupně začala ohrožovat samotnou existenci vrchu i přilehlé části města. Největší rozmach se těžba dočkala ve 2. Pol. 20. st., kde existovaly plány na odtěžení východní části dnešní rezervace, Jurova kamene i jeskyně Šipky. Reakcí na tyto plány bylo následné vyhlášení rezervace. Nicméně i poté ještě docházelo k úpravě hranic rezervace i dalším negativním důsledkům vlivem dobývací činnosti (komunikace, prašnost...).

Kromě negativních dopadů můžeme zmínit i některé pozitivní důsledky těžby – například vedlejší „zřízení“ útočišť saproxylofágního hmyzu poškozením stromů odstřely apod.

Dnes na území fungují i pokusné štoly vedoucí v hloubce pod rezervaci a zjišťující stabilitu skalních bloků při detonacích. Negativní dopad zatím nebyl zjištěn.

Turismus

Již od 19. století je jeskyně pod nátlakem turistického ruchu. Již na počátku 20. Století zde byla vybudována základní turistická infrastruktura a další úpravy lokality. To s sebou přineslo „běžné“ poškození s tím spojené, ovšem bylo v tomto případě jediným možným efektivním nástrojem ochrany lokality.

Počátky výzkumů lokality a otevření lomu

Význam této podivuhodné lokality je znám již od konce 19. století, kdy byl, v roce 1880 otevřen v blízkosti kopce vápencový lom¹⁵⁸ bratry Gutmanny – lom se brzy stal největším v Rakousku–Uhersku, největší rozmach pak dosáhl v 50. a 60. letech 20. století. V důsledku těžby ovšem došlo k poškození lokality, odtěžení některých jeskynní, zbytků pravěkého osídlení i několika velmi cenných botanických lokalit (dokonce k úplnému vyhubení některých druhů včetně endemických¹⁵⁹).

Přelomové objevy

V podstatě souběžně s počátky těžby začala lokalitu navštěvovat i hrstka vědců – v roce 1888 zde byl K. J. Maškou¹⁶⁰ objeven známý, 30 000 let starý úlomek čelisti neandertálského dítěte (dnes existuje jen jeho odlitek, originál byl zničen při požáru zámku v Mikulově na konci II. světové války) a další významné objevy následovaly za nedlouho.¹⁶¹

Dr. A. Hrstka a jeho snahy

Tento činorodý pán vedl místní pobočku KČT, která se zasloužila o záchranu pozůstatků hradu Štramberk a celkové zvelebování štramberského okolí, podílel se na vzniku a fungování Musejní a průmyslové jednoty ve Štramberku, které daroval sbírku zkamenělin, na jeho podnět vznikla také štramberská jednota Sokol a byly pořádány různé umělecké výstavy. Hrstka také podal návrh na

¹⁵⁸ Geologickým podkladem velké části chráněného území jsou vysoce čisté částečně zkrasovělé jurské vápence, pouze severní úbočí hlavního vrcholu je tvořeno pískovci těšínsko - hradištského souvrství. Štramberské vápence jsou jedním z nejbohatších nalezišť zkamenělin v Evropě. Bylo zde nalezeno více než 600 druhů mořských živočichů (http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=NPP_sipka_cz).

¹⁵⁹ Jasoň červenooký (*Parnassius apollo subsp. strambergensis*).

¹⁶⁰ Karel Jaroslav Maška (28. srpna 1851, Blansko - 6. února 1916, Brno) byl profesor v Novém Jičíně a později ředitel reálky v Telči. Ke konci svého života po svém penzionování pořádal výstavy mnohých archeologických sbírek (včetně vlastních) v Moravském zemském muzeu v Brně. Archeologické sbírky K. J. Mašky, rodáka z Blanska, byly na Moravě zachovány až do roku 1945, než je strávil požár mikulovského zámku, kde byly uloženy před blížícími se operacemi před německo-ruskou frontou (http://cs.wikipedia.org/wiki/Karel_Jaroslav_Ma%C5%A1ka).

¹⁶¹ Při průzkumu zde bylo nalezeno i několik set kamenných nástrojů a asi 80 tisíc kostí 130 druhů živočichů včetně jeskynních medvědů, lvů, hyen, mamutů a srstnatých nosorožců (http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=NPP_sipka_cz).

ochranu Kotouče a zároveň s přáteli inicioval (patrně již v roce 1919) zřízení Národního parku a jeho úpravu do pozdější podoby (a tím zároveň alespoň částečnou ochranu území včetně jeskyně Šipky).

Zisk versus ochrana

Zmíněné počiny vlastence a vlastivědného nadšence měly upozornit obyvatele obce na hodnotu území a motivovat je, aby se vzepřeli zdánlivě nevyhnutelnému drancování přírody. Projekt to byl bohužel od počátku sporný, vzhledem k tomu, že lom zaměstnával naprostou většinu obyvatelstva širého okolí a jeho uzavření tedy nebylo ve „veřejném zájmu“. Tohoto ujištění se doktorovi dostalo rovněž od MŠANO po návštěvě lokality konzervátorem R. Maximovičem: „V projektu dra Hrstky lze sice spatřovati ocenění hodnou snahu po udržení dnešního rázu krajinného zřízením parku na Kotouči, nikoliv však projekt ceny eminentní, celonárodní, jenž zasluhoval by řešení cestou zákonitou a jemuž by slušel název národního parku...“ (Anonym 1922a: 84).

Příloha 42: Praděd

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Praděd je se svou rozlohou 2 000 ha největší v České republice. Statut ochrany má již od roku 1955 s cílem ochránit zdejší přírodní prostředí, rozkládá se v nejvyšších partiích Hrubého Jeseníku – v centrální části Pradědské hornatiny. Vznikla spojením 6 samostatných rezervací – Vrchol Praděda, Petrovy kameny, Velká kotlina, Malá kotlina, Bílá Opava a Divoký důl. K nim byly přičleněny okolní unikátní pralesovité smrčiny. Centrální část nabízí unikátní alpínská společenstva, lesní porosty pralesovitého charakteru i významné geomorfologické jevy, ledovcové kary Velká a Malá kotlina, kamenné proudy a kamenná moře, polygonální půdy, rašeliniště apod. Nachází se zde mnoho rostlinných a živočišných druhů, které jsou chráněny mezinárodními úmluvami (např. Bernská konvence o ochraně fauny a flóry, Bernská konvence o biodiverzitě). Alpínské biotopy se nachází v území nad hranicí lesa (alpínská tundra) – Vrchol Praděda (Vítek 2011).

Mezi nejvýznamnější biotopy patří alpínské vyfoukávané trávníky s ostřicí tuhou (*Carex bigelowii*), kostřavou nízkou (*Festuca supina*), sasankou narcisokvětou (*Anemonastrum narcissiflorum*) nebo zvonkem vousatým (*Campanula barbata*), což je druh, který se v České republice vyskytuje pouze v Hrubém Jeseníku a na Králickém Sněžníku. Dalším významným biotopem je skalní vegetace sudetských karů, dobře vyvinutá zejména v ledovcovém karu Velké kotliny, což je lokalita s největší rozmanitostí vyšších rostlin v člověkem neovlivňovaném prostředí v ČR s více než 400 udávanými druhy. Typickými druhy zde jsou kopyšník tmavý (*Hedysarum hedysaroides*), rozchodnice růžová (*Rhodiola rosea*), hvězdnice alpská (*Aster alpinus*) či endemit hvozdík kartouzek sudetský (*Dianthus carthusianorum ssp. sudetica*). Pro partie v okolí horní hranice lesa jsou charakteristické vysokobylinné nivy s dominantní havézí česnáčkovou (*Adenostyles alliariae*) a dalšími druhy, jako např. oměj šalamounek (*Aconitum callibotryon*), mléčivec alpský (*Cicerbita alpina*) nebo kamzičník rakouský (*Doronicum austriacum*).

Z živočichů jsou zásadní vysokohorští motýli s endemickým okáčem *Erebia sudetica* a několika dalšími reliktními druhy, např. obaleč *Sparganothis rubicundana*.

Ze savců jsou důležité zejména reliktní druhy jako myšivka horská (*Sicista betulina*), rejsek horský (*Sorex alpinus*), vzácně a spíše nahodile bývají pozorovány pobytové znaky rysa ostrovida (*Lynx lynx*). V rezervaci rovněž žije cca 150 kusů nepůvodních kamzíků horských (*Rupicapra rupicapra*) (vysazení r. 1912).

Využití území v minulosti

Lesnictví

Významné pro lesy celého Hrubého Jeseníku bylo to, že spadaly pod několik velkých panství s relativně jednotnou držbou, drobní vlastníci zde neexistovali. Až do roku 1926 zde byly lesy vesměs v nestátních rukou a patřily soukromým a církevním držitelům. Po roce 1918 byly některé majetky buď celé, nebo z části postátněny podle zákona o pozemkové reformě (záborového) č. 215/1919 Sb., to se však přímo lesů v NPR Praděd netýkalo. Ty patřily ke čtyřem, resp. pěti

velkým majetkům. Velké Losiny vlastnily od r. 1502 Žerotínové, pak Liechtensteinové až do roku 1945.

Na stavu lesů se projevoval především celkový hospodářský stav panství a jeho odbytové možnosti (dřeva). Protože zde nejsou velké splavné řeky, převažoval až do vybudování železnic místní odbyt dřeva, takže v 15. – 17. století zde byl spíše nadbytek zásob.

Průmyslové a horní podnikání dosavadní stav změnilo. S výstavbou železáren v okolí se spotřeba dřeva zvýšila a postupně začaly být využívány i do té doby nedotčené oblasti. Tak postupovala holosečná těžba i do vyšších poloh a nakonec bylo upraveno pro plavení koryto Bílé Opavy.

Pralesovité porosty se zachovaly nejdéle na panství Loučná. V polovině 19. století docházelo postupně k nejvýraznějším změnám ve složení dřevin (holosečné hospodaření, umělé obnovy). Silně se zvýšilo zastoupení jehličnanů oproti listnáčům, ubylo smíšených a přibýlo stejnorodých porostů, hlavně smrkových. Od konce 19. století se objevila snaha po zakládání smíšených porostů. V letech 1883–1907 probíhají snad vůbec největší zalesňovací práce na horských holích. Hlavní vysazovanou dřevinou se stává zejména kleč a limba. Zalesnění se nejprve považovalo za úspěšné, po roce 1920 však dochází k náhlým, lavinovitým úhynům limby a porosty tak poměrně rychle mizí. Z tohoto období zbyly dodnes jen úzké pruhy kleče pod Pradědem a Vysokou holí (Banaš, Lekeš, Treml, 2001 in Kavalcová 2005).

Pastva

Intenzivnější ovlivňování území dnešní NPR Praděd člověkem spočívalo v první fázi v zemědělském

využívání pro potřeby travení. Senoseč na hřebenech Vysokohorského hřbetu probíhala patrně již od počátku 17. století (Jeník et Hampel 1991 in Kavalcová 2005). Využívání nejvyšších partií NPR Praděd na senoseč probíhalo až do druhé poloviny 19. století, kdy bylo zakázáno. Horské hole a pod nimi porosty řídkého horského lesa s travnatým podrostem se nedlouho po nástupu travení začaly využívat pro pastvu dobytka. Co se týká rozsahu pastvy, tak nejintenzivnější byla pastva na východní straně Pradědu, na bruntálském panství, kde se ovce pásly v celém prostoru od Petrových kamenů přes Malou holí až po Velkou kotlinu nad prameny Moravice zřejmě již v 18. století.

Nejstarší stavbou na území dnešní NPR Praděd je Švýcárna, kterou nechal postavit v roce 1829 kníže Liechtenstein. Jeho záměrem tehdy bylo zavést na holích pastvu hovězího dobytka po švýcarském způsobu. První pastevec, původem Švýcar, již v první polovině 19. století začal také poskytovat nejrůznější služby prvním návštěvníkům. S tím, jak význam pastvy začal ustupovat, docházelo i ke změnám využívání podobných staveb. V případě Švýcárny (na turistickou chatu přestavěna 1887) byli pastevcí vystřídáni myslivci, později turisty (Banaš, Lekeš, Treml, 2001 in Kavalcová 2005).

Myslivost

Myslivost byla až do 18. století součástí a podstatnou funkcí lesního hospodářství. Se vzrůstající hospodářskou činností v 18. století význam myslivosti poklesl a lesnická stránka činnosti nabývala stále více na významu. Stavby zvěře značně kolísaly. V roce 1913 bylo z popudu velmistra Řádu německých rytířů arcivévodě Eugena do Hrubého Jeseníku dovezeno ze štyrského Mürzstegnu prvních 6 kamzíků, postupně pak ještě několik kamzíků dalších. Zpočátku byli kamzíci chováni v obůrce na revíru Hubertov (mimo NPR) později, v roce 1929 byli vypuštěni do volnosti. Časem se kamzičí zvěř značně rozšířila a působila škody na lesních porostech ale zejména na bylinné vegetaci na skalních teráskách, kde ohrožovala přímo existenci mnoha chráněných a ohrožených druhů.

Je jeseníckou zvláštností, že zde byla zřízena jedna ohromná obora (asi v polovině 19. století). Její výměra se udává asi 38 400 ha a zahrnovala celé území dnešní NPR Praděd (Hošek, přednáška pro dobrovolné strážce v roce 1970 in Kavalcová 2005). Obora zanikla ve II. světové válce.

Turistika

Historie rekreačního a sportovního využívání území dnešní NPR Praděd především spočívá ve třech typech volnočasových aktivit, přičemž nejpatrnější vliv na přírodní prostředí má v současnosti využití

pro sjezdové lyžování, jehož základy zde byly položeny již téměř před sto lety. Lyžařské využívání svahů pod Petrovými kameny se datuje již od počátku našeho století. Kolem roku 1910 došlo k prvním úpravám Ovčárny pro potřeby lyžařů.

Dalšími aktivitami v oblasti jsou pak zejména běžecké lyžování a letní turistika.

Další využití

Území Vysoké Hole včetně Velké kotliny a dále východního úbočí hlavního hřebene až nad Malou kotlinu sloužilo v letech 1919–1922 jako dopadová plocha pro dělostřelecká cvičení československé armády. Výsledkem těchto cvičení byla rozsáhlá devastace biologicky velmi cenného horského území. Po dopadech granátů zůstalo v území několik set až 150 cm hlubokých trychtýřů, které jsou do dnešních dnů dobře patrné (Andreska in Kavalcová 2005).

První výzkumy oblasti

Hrubý Jeseník i konkrétně okolí Pradědu bylo již v dávné minulosti velmi dobře známé především botanikům pro výskyt mnoha zajímavých a ohrožených druhů rostlin. Lokalita jimi byla navštěvována a zkoumána již na počátku 19. století. Zejména nevšední bohatost květeny Velké kotliny byla obsahem prvních odborných zpráv (Mückusch 1820, Sendtner 1840, Kolenati 1860) (Kavalcová a kol. 2005). Posledně zmíněný Dr. Bedřich Kolenatý (Kolenati), při průzkumu dokonce nešťastně zahynul roku 1864 a pod Petrovými kameny mu byla na počest vztyčena pamětní deska.

Zpřístupňování krajiny

Ke konci 19. století spolu s nástupem romantismu a rozvíjejícího se turismu začali oblast navštěvovat různé spolky, kluby i „všední“ výletníci – spolu s nimi se objevily i první pokusy o usnadnění přístupu veřejnosti. Snahy postavit rozhlednu na nejvyšší hoře Jeseníků se objevily již v r. 1881, ale o jejich realizaci bylo rozhodnuto až v roce 1897 (stavba zcela schválena až 1903). Původně se věž měla jmenovat Habsburgwarte. Na stavbu rozhledny byla vyhlášena veřejná sbírka. Pro zahájení stavby musel Moravskoslezský sudetský horský spolek nejprve žádat o souhlas vlastníky pozemků, mezi které patřila i správa panství Liechtensteinů ve Velkých Losinách a správce jmění velmistra Řádu německých rytířů. Souhlas se stavbou byl ještě navíc podmíněn zbudování značených přístupových turistických cest s výstražnými tabulemi o dodržování stanovených tras (<http://www.jeseniky.net/rozhledna-praded>).

Některé zajímavosti rezervace

Velká kotlina

Nachází se na svazích Vysoké hole a tvoří ji prudké skalnaté srázy, po kterých stéká řada bystřin tvořících malé vodopády. Je součástí národní přírodní rezervace Praděd. Velká kotlina je mohutné ledovcové karové údolí, kde se nachází horské louky, suché skály, chladná prameniště, tůň a mokřiny.

Tato lokalita patří mezi nejbohatší botanická území střední Evropy. V rezervaci se nachází kolem 480 druhů unikátních rostlin, z nichž mnohé nerostou nikde jinde v Čechách ani na Moravě. Žije tady také celá řada chráněných živočichů.

Velká kotlina patří k nejlépe prozkoumaným lokalitám v naší republice. V přírodovědeckých kruzích je

známa již od první poloviny 19. století. Patrně mezi první znalci neobvyklého druhového bohatství rostlin Velké kotliny patřili bylinkáři a kořenáři. Není proto náhodou, že první vědecké zprávy o botanických zajímavostech této lokality publikovali vratislavští lékárníci Grabowski a Wimmer. Na celoevropský význam Velké kotliny upozornil již v roce 1840 mnichovský botanik Sendtner (Bureš, Chlapek, nedatováno). Této lokality se také týkala první zákonná ochrana (1946) v době, kdy už byl její význam v odborných kruzích velmi dobře znám.

Petrovy kameny

Jsou vrcholová skalní hradba na hlavním hřbetu Hrubého Jeseníku, na rozsoše Vysoké hole, 1,5 km jižně od Pradědu, cca 300 m od hlavní hřebenové turistické cesty. Dnes jsou zajímavé především výskytem reliktních a dvou endemických druhů – zvonku a lipnice jesenícké. Dříve se ovšem věřilo, že jsou opředeny čáry a magií.

Dlouho se tradovalo, že tzv. Petrovy kameny v Jeseníkách byly místem setkávání čarodějnic, snad jedním z nejvýznamnějších ve středu Evropy. Již pouhá zmínka o Petrových kamenech naháněla lidem strach a hrůzu, protože věřili, že se na tomto místě každoročně 23. června slétají čarodějnice a ďáblové, před nimiž si prý člověk není jist životem a zdravím ani v ostatních dnech.

Před staletími se proti působení těchto sil bojovalo různými prostředky, například v roce 1682 zde byl vztyčen mučednický sloup.

Pověst se váže i k vzniku jména samotného – Petr byl kovář, který měl dát svou dceru za ženu krutému Bélovi, pánu ze Sovince. Ta se však o jeho přání dozvěděla a ze žalu skočila ze skály a zabila se. Zarmoucený otec poté Bélu zabil, a aby unikl mstě šlechty, schovával se v jeskyni v horách. Protože byl dobrý člověk, dostal jeden z Pradědových darů – kladivo, jímž poté lidem pomáhal hloubit šachty a dobývat rudu (<http://majovyhonzik.wordpress.com/> 2011).

Příloha 43: Salajka (Bumbálka)

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Salajka se nachází v okrese Frýdek–Místek, na území obce Bílá na hranicích se Slovenskem, vstup do rezervace je dnes přísně zakázán. Její celková rozloha činí 22,2474 ha. Hlavním předmětem ochrany je zde od roku 1956, kdy byla rezervace úředně vyhlášena, ojedinělý porost jedlové bučiny pralesovitého typu, který je minimálně (až na dvě malé výjimky) od roku 1937 ponechán samovolnému vývoji.

Salajka je jednou za našich nejvýznamnějších mykologických lokalit. Na padlých kmenech se nachází celá řada dnes již vzácných druhů dřevokazných hub, jako bondarceвка horská (*Bondarzewia mesenterica*), korálovec jedlový (*Hericium flagellum*) a k. bukový (*H. clathroides*), šupinovka ježatá (*Pholiota squarrosoides*). Z chráněných druhů zde roste bolinka černohnědá (*Camarops tubulina*), mozkovka rosolovitá (*Ascotremella faginea*), ušičko jedlové (*Pseudoplectania vogesiaca*) a hlíva jedlová (*Hohenbuehelia abietina*) – druh zde má typovou lokalitu. Podrobný mykologický průzkum ukázal, že zde roste více než 250 druhů makromycetů.

Pralesovité porosty jsou příznivým stanovištěm pro celou řadu bezobratlých, jako např. pro motýlka krásněnku *Buvatina stroemella*, jejíž housenky se vyvíjejí v troudu buků lesních (*Fagus sylvatica*), smrků ztepilých (*Picea abies*) a v choroších; pro obaleče *Strophedra weirana* s vývojem na buku lesním a další.

Samotné území NPR není veřejnosti přístupné.

Využití území v minulosti

Salajku provázel podobný osud jako ostatní lesy v Beskydech. První popis lesa je zachován z konce 18. století z popisu trati Malý Čistý (1794) – i tento popis odpovídá situaci v již zmiňovaných beskydských lokalitách (smíšené jedlo–bukové lesy z přirozené obnovy, dříví těžené toulavou sečí se prodávalo kupcům z Uher, pastva v lesích). Zhruba od poloviny 19. st. se skladba lesa upravovala ve prospěch hospodářsky výnosnější jedle. Ve dvacátých a ještě začátkem třicátých let 20. století byla zdejší kvalitní jedle používána pro výrobu holandských lodí.

Tlustá Tonka

Raritou této oblasti byla do roku 1942 pověstná „Tlustá Tonka“ – vzrostlá jedle bělokorá stáří téměř 500 let s obvodem kmene přes 7 metrů. Průměr jejího kmene byl 194 cm a výška 37 m. Údajně to byl nejstarší strom v Beskydech. Dodnes lze nalézt nepatrný zbytek.

V rezervaci lze ještě dnes spatřit životaschopné jedle bělokoré (*Abies alba*) o výšce přes 50 m a průměru v prsní výšce 115 cm. Současný management se v NPR soustřeďuje právě na záchranu a posílení silně ohrožené původní populace jedle bělokoré (*Abies alba*).

Příloha 44: Travný potok

Charakteristika oblasti

Je přírodní rezervací v okrese Frýdek Místek o rozloze 18, 68 ha (bez ochranného pásma). Přírodní rezervace Travný potok se rozkládá v podhřebenové části masivu Travného (1203 m) v jižní části mísovitého závěru prameniště Travného potoka. Leží v nadmořské výšce 800 – 1040 m v Lysohorské hornatině v Moravskoslezských Beskydech, asi 5 km jižně od středu obce Morávka.

V dřevinné skladbě převládá buk lesní (*Fagus sylvatica*), ke kterému se přidružuje javor klen (*Acer pseudoplatanus*), jedle bělokorá (*Abies alba*) a smrk ztepilý (*Picea abies*). V bylinném patře je hojná kostřava lesní, šťavel kyselý (*Oxalis acetosella*), svízel vonný (*Galium odoratum*), kyčelnice žláznatá (*Dentaria glandulosa*), pitulník žlutý (*Galeobdolon luteum*) aj.

Využití oblasti v minulosti

Toto pohraniční území bylo v historii s největší pravděpodobností ušetřeno negativních lidských zásahů a těžby. Až v průběhu 15. – 17. st. byly lesy v průběhu valašské kolonizace klučeny či vypalovány aby byl vytvořen prostor pro pastvu ovcí a koz. Toto se však týkalo spíše vrcholových partií, prudké svahy byly ušetřeny a probíhala na nich pouze toulavá těžba. Tento způsob hospodaření se místy udržel až do 50. let 20. st.

Pastva měla ovšem na les tak destruktivní vliv a navíc se vyskytly ještě střety zájmů s jiným využíváním území (lov), že byla v lesích Těšínské komory od roku 1813 zakázána. Palivové dřevo se však v lesích těžilo dál s tím, jak rostla poptávka v průběhu průmyslové revoluce. Tou dobou také začíná docházet k prudké přeměně lesa na smrkové monokultury. Lokalita PR Travný potok však byla pro svůj svažité terén průmyslové těžby ušetřena. Na krátkou dobu ke konci 19. století byl les v těchto partiích ve skupině „výběrný“, později bylo toto přiřazení zase zrušeno a způsob hospodaření byl ponechán na lesním hospodáři.

V roce 1938 zde byl vysázen pokusný smrkový porost pro zkoumání růstu smrku různých typů – pro opakované devastování plochy polomy byla roku 1957 jako pozorovací skupina opět vyloučena (dnes na žádost Správy CHKO Beskydy vykácena). LHP ve 40. letech dokonce uvažují o likvidaci přestárých porostů v oblasti rezervace.

Problémy v rezervaci

I přes existující status rezervace však problémy s poškozováním neustaly. V 70. letech v okolí Travného potoka zintenzivnily holoseče kvůli exhalacnímu poškození a tak bylo postupně vykáceno i původně navrhované ochranné pásmo. Opět v důsledku nepřístupnosti terénu se však zbytečky přirozených porostů horského smrku v jádru rezervace dochovaly. Oblast byla však i nadále nárazově sužována exhalacemi či vysokými stavy spárkaté zvěře.

Příloha 45: Šerák–Keprník (Koprník)

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Šerák – Keprník, nebo také Liechtensteinský prales, je nejstarší rezervací na Moravě. Území se nalézá v severním výběžku Hrubého Jeseníku v nadm. výšce 860 m.n.m – 1423 m. n. m. Zaujímá vrcholové partie horského hřebene kolem Vozky, východní a západní svahy Keprníku, východní a severní svahy Šeráku. Vrcholové partie představují pozůstatek denudační plošiny tercierního stáří. Zahrnují vrcholový hřbet a prudké svahy se stržemi, pramenisky, vrchovišti a i jednotlivými skalními výchozy a svědeckými skalkami.

Převládajícími typy porostů jsou horské klimaxové třtinové smrčiny pralesovitého charakteru, dále lokálně podmáčené smrčiny. Z přirozených porostů bikových bučin zůstaly pouhé zbytky v nižších polohách, bučiny byly většinou nahrazeny druhotnými smrčinami.

Velmi vzácná jsou společenstva alpinských holí svazů *Juncion trifidi* a *Nardo–Caricion*, která byla zčásti zničena uměle vysazeným porostem borovice kleče, společenstva holí se zachovala pouze na vrcholu Keprníku, kde dále roste jestřábník alpský, ostřice tuhá, sasanka narcisokvětá, zvonek okrouhlolistý sudetský. Na vrcholu skály se vzácně vyskytuje řeřišnice rýtolistá. Na vrcholu Vozky dominuje šicha oboupohlavná. Z nelesních společenstev jsou významná menší vrchoviště s ostřicí mokřadní, suchopýrem pochvatým, vlochyní, šichou oboupohlavnou, kyhankou sivolistou, klikvou bahenní. apod., na okrajích vrchovišť se vzácně vyskytuje bradáček srdčitý. Na západním svahu Keprníku roste kriticky ohrožený hořec tečkovaný, dále oměj šalamounek, lýkovec jedovatý.

Velmi vzácně se vyskytuje tetřev hlušec, dále byl pozorován tetřívěk, jeřábek lesní, ořešník kropenatý, linduška horská, rejsek horský, myšivka horská, uměle vysazený kamzík.

Historické narušení rezervace

Přestože je tato rezervace již velmi stará, nebylo zde od samého začátku možné hovořit o zcela bezzásahovém režimu a to především proto, že se chápání rezervací a ochrany tehdy značně lišilo od dnešního pojetí. V rezervaci se tedy již kolem doby jejího vzniku odehrávalo několik rušivých aktivit. První z nich byla výsadba kleče, která dne významně mění alpínská společenstva (reagující na holoseče), další bylo budování turistických cest přes vrchoviště, budování loveckých a turistických chat a v poslední řadě obecné narůstání turistických a sportovních aktivit. Obecně je zde také namístě zmínit hospodaření preferující smrk na úkor buku, které bylo běžné po celé republice.

Vzhled rezervace

Jednalo se o nestejnověké v podstatě 41–300–leté porosty. Rezervace zahrnovala také „Jelení skály“ a vrchovištní rašeliniště (s typickými „oky“). Tato oblast tedy nebyla (a není) pralesem v pravém slova smyslu. Vyhláška MŠO z roku 1934 změnila velikost chráněné oblasti při vyhlášení úplné rezervace Šerák a Koprník na 226, 86 ha, kdy byl prales bohužel ochuzen o nejcennější části z polesí Kolštýn a naopak získal na rozloze hřebenových partií.

Příloha 46: Novozámecký areál a Třesín

Charakteristika oblasti

Litovelské Pomoraví je CHKO rozkládající se především v údolí řeky Moravy, v Olomouckém kraji. Je tedy především mokřadním územím. Vodní a mokřadní biotopy mají v pestré paletě různých typů vegetace zásadní roli. Páteří území je řeka Morava, která se zde větví a přirozeně meandruje. Vedle řeky je limitním faktorem lužní části území hladina podzemní vody. Přirozený charakter řeky a jejího záplavového režimu, vysoká hladina podzemní vody a její kolísání jsou základními podmínkami pro existenci lužního lesa a mokřadů, jinak řečeno některých biotopů a na ně vázaných organismů. Niva řeky tvoří charakteristickou část oblasti s rozsáhlými komplexy lužních lesů. Na ni pak navazují území nízkých pahorkatin, tvořená na levém břehu Moravy tzv. Doubravou v úseku mezi Novými Zámky a Úsovem a na jejím pravém břehu vápencovým vrchem Třesín. V nivní části oblasti (záplavové) se dříve rozkládaly především louky, které byly ve 20. století z velké části přeměněny na ornou půdu či degradovány na travnatá pole. Od vzniku CHKO bylo na jejím území znovu zatravněno několik stovek hektarů bývalých luk. Většinou jsou to však dnes poměrně druhově chudá travinná společenstva, u nichž zvyšování biodiverzity probíhá i při vhodném způsobu hospodaření velmi pomalu.

Na chlumních polohách nad údolní nivou se předpokládá původní vegetace dubohabřin (*Melampyro–nemorosi–Carpinetum*), v menší míře *Tilio–Carpinetum*) a výjimečně na jižních expozicích také z jihu doznívající fragmenty teplomilných doubrav (*Sorbo torminalis–Quercetum*). Výskytem druhů, jako je kýchavice bílá Lobelova (*Veratrum album* subsp. *lobelianum*) či oměj pestrý (*Aconitum variegatum*), se ve zdejší květeně projevuje vliv nedalekých podhorských a horských poloh výše položeného povodí Moravy a jejích přítoků. Na druhou stranu jsou zde přítomny některé náročnější termofyty, jako je bělozářka větevnatá (*Anthericum ramosum*), ostřice Micheliho (*Carex michelii*), bojínek tuhý (*Phleum phleoides*), kokořík vonný (*Polygonatum odoratum*) a další.

Typickými obyvateli periodicky zvodňovaných depresí lužního lesa (zčásti i navazujících luk) jsou lupenonoží korýši (Branchiopoda), výskytem vázaní právě na dnes již tolik vzácně dochované přirozené říční nivy nižších poloh. V Litovelském Pomoraví se setkáme se dvěma z nich. Jde o žábřonožku sněžní (*Eubbranchipus grubii*) a listonoha jarního (*Lepidurus apus*); první druh se zde vyskytuje prozatím poměrně běžně, druhý je mnohem vzácnější, hojněji se vyskytuje pouze na několika lokalitách.

Předmětem ochrany EVL Litovelské Pomoraví je mj. několik druhů živočichů, konkrétně bobr evropský (*Castor fiber*), vydra říční (*Lutra lutra*), netopýr černý (*Barbastella barbastellus*), kuňka ohnivá (*Bombina bombina*), čolek velký (*Triturus cristatus*), modrásek bahenní (*Maculinea nausithous*), ohniváček černočárny (*Lycaena dispar*) a svinutec tenký (*Anisus vorticulus* – Gastropoda) (Servus, Vrbický, Dočkal 2010).

Historie využití oblasti

Oblast patří mezi nejdéle osídlené člověkem – nejstarší historické nálezy jsou staré více než 30 000 let. Soustavně osídlena je niva Moravy od mladší doby kamenné (neolitu). Archeologický výzkum neolitického a eneolitického osídlení postupně dotvářejí poznatky o vývoji údolní nivy a vlivu člověka, především prvních zemědělců, na její postupné proměně. Původní podoba nivy v neolitu, s obnaženým šterkovým povrchem, řídkým porostem měkkého luhu na spraších přecházejícího ve smíšené doubravy, byla později vystřídána luhem tvrdým s výraznějším zastoupením dubů a jilmů. Šterkový povrch údolní terasy se mnohde udržel ještě v době příchodu Slovanů. Na počátku raného středověku opět tvrdý luh ustupuje a nahrazují jej dřeviny luhu měkkého. Příčinou této změny byly silnější a pravidelnější záplavy způsobené mýcením a žďářením lesů zemědělci v horních částech povodí Moravy. Lidé na tuto situaci reagovali přesunutím svých sídlišť do vyšších poloh na pahorky sprašových říčních teras. Úzkou vazbu života lidí na řeku dokládá i historie starého královského města Litovle ležícího v centru CHKO. Nejstarší zmínka je z roku 1249, kdy zde byla tržní ves při obchodní stezce z Olomouce do Uničova (Servus, Vrbický, Dočkal 2010).

Novozámecký areál

Novozámecký areál je nepochybně jednou z nejznámějších a nejnavštěvovanějších lokalit Moravy. Rozkládá na obou březích Moravy na území Chráněné krajinné oblasti Litovelské Pomoraví mezi Mladčí, Novými Zámky a Novými Mlýny. Nachází se na Moravě, v Olomouckém kraji, přibližně 20 km severozápadně od města Olomouc a zahrnuje několik dnešních chráněných území. Do oblasti spadají zhruba tyto rezervace a památky: PR Novozámecké louky, NPR Vrapač, PP Templ, NPP Třesín, (PP Geologické varhany), PR Hejtmanka, PP U Senné cesty, částečně snad i PP Malá voda a Za mlýnem. Charakteristikou pak oblast odpovídá stavu v CHKO Litovelské Pomoraví.

Historie Novozámeckého areálu

Historie tohoto areálu je zpočátku spojená s dějinami obce Mladeč, později zejména s rodem Liechtensteinů, kteří jej vlastnili od roku 1597 (do roku 1945). Jeho dnešní podoba se začala utvářet na počátku 19. století, kdy v oblasti zahrnující vápencové bradlo Třesín, řeku Moravu s loukami a lužním lesem a okraj pahorkatinné části tzv. Doubravy proběhly krajinářské úpravy, jejichž centrem se stala velkolepá budova zámku. Kolem ní byl vytvořen rozsáhlý krajinářský areál ve stylu anglického přírodního parku se souborem drobných romantizujících staveb, citlivě zakomponovaných do okolní krajiny. Dodnes se zachoval Obelisk na břehu Moravy, chrámek Přátelství zvaný Templ, romantický Čertův most, uměle upravená jeskyně Podkova a zřícenina Rytířské síně na Třesíně. Mezi jednotlivými stavbami byly v krajině vytvořeny průhledy s využitím stromových alejí.

Význam areálu je rovněž nezanedbatelný z hlediska ochrany přírody, neboť je ukázkou romantického spojení člověka s jeho okolím s výrazným důrazem na estetickou stránku. Proto by byla škoda jej zde neuvést jako příklad spontánní ochrany přírody pro její malebnost a rozmanitost.

Citlivé krajinářské úpravy a tři desetiletí romantického opěvování přírody – počátky „ochrany“

Dokladem zájmu o přírodu jsou již výše zmíněné přírodně–krajinářské úpravy¹⁶² pocházející pravděpodobně z let 1806–1808, které spíše využívaly potenciál zdejší krajiny, než že by její přirozenost chtěly násilně potlačit. Jejich iniciátorem byl kníže Jan I. Liechtenstein (1760–1836), který rovněž nechal přestavět zámek. Úpravami vznikla jakási oplocená obora („Thiergarten“), jíž část byla využívána k chovu zvěře, zbytek pak parkově upraven. Naproti hospodářskému dvoru v blízkosti zámku byly zřízeny tři pastviny osázené solitérními dřevinami a lemované sítí tzv. anglických cest. Od okolních lesních porostů byly odděleny hustým pásem dřevin. V bezprostřední blízkosti zámku byla dále vybudována bažantnice s vodní plochou a stromovým a keřovým porostem sloužícím jako úkryt ptactva. Úpravy dále zahrnovaly zbudování slepého ramene řeky,

¹⁶² Autorem projektu úprav byl pravděpodobně Bernhard Petri (1767-1853), který se mezi roky 1800-1808 spolu s architektem Josephem Hardtmuthem (ve službách Liechtensteinů v letech 1789–1812) podílel na úpravách zahrad v majetku knížecího rodu v Lednici, Valticích, Kolodějích, Adamově a Jinde (Sagittaria 2008).

rybářský domek, vodní lázně, antický chrámek, obelisk a další drobné stavby a památníky, často s historickou tematikou. Mistrně byla při stavbě parku využita, již tak krásná, přírodní scenerie vrchu Třesína.

Celý park byl navíc protkán řadou důmyslných stezek nabízejících ty nejkrásnější pohledy. Zvláště působivá pak musela být cesta přes mosty nad rybníčkem vytvořeným na úpatí Třesína, která vedla až ke vchodu do jeskyně, kde mohl návštěvník absolvovat „baldachýnovou cestu“ do nitra skály – dnešní jeskyně Podkovy.¹⁶³ Další romantickou stavbou byl například Čertův most.

Nevelké změny čekaly okolí zámku již ve 30. letech – zejména po smrti Jana Josefa I. z Liechtensteinu, kdy byla rozbourána zeď okolo obory a ta zrušena. Od konce 19. století sloužil zámek již jen jako správní budova úsovského panství (Sagittaria 2008).

Národní přírodní památka Třesín – nejstarší ZCHÚ v oblasti

Charakteristika oblasti

Památka leží v katastrálních územích Mladeč a Měník. Rozloha NPP je cca 1 ha, Přírodní památka Třesín má asi 143 ha. Památku tvoří převážně zalesněný vrch Třesín (344,9 m n. m.) s povrchovými krasovými jevy a jeskynními systémy. Zde vyvinuté Mladečské jeskyně jsou paleontologické a archeologické naleziště evropského významu. Významnými zástupci jeskynní fauny je několik druhů zde každoročně zimujících netopýrů. V chráněném území se nacházejí fragmenty přirozených listnatých lesních porostů (bučiny), lokalita je severní hranicí výskytu některých na Moravě se vyskytujících teplomilných bylin.

Hrást'ovitý hřbet Třesína tvoří silně zkrasovělé devonské vápence, místy překryty sprašemi a v nivě kvarténními šterky.

Na Třesíně se vyskytují rostlinná společenstva řady význačných a pro CHKO méně obvyklých syntaxonů. Jsou to například černýšová dubohabřina *Melampyro nemorosi–Carpinetum*, břeková doubrava *Sorbo torminalis–Quercetum* a vápnomilná bučina *Cephalanthero–Fagetum*. Pro Třesín je charakteristický zejména výskyt kalcifilních druhů, z těch nejvzácnějších jmenujme okrotici bílou (*Cephalanthera damasonium*) či okrotici dlouholistou (*Cephalanthera longifolia*). Ze vzácnějších druhů dřevin se zde vyskytuje jeřáb břek (*Sorbus torminalis*).

Na staré listnaté porosty Třesína jsou vázáni lejsek malý (*Ficedula parva*), holub doupňák (*Columba oenas*), datel černý (*Dryocopus martius*).

Původně se ochrana vztahovala v podstatě jen na Mladečské jeskyně, později byla přehlášena do dvou kategorií (NPP a PP) a rozšířena.

Objev Mladečských jeskyní

Podle nálezů je pravděpodobné, že jeskyně pod vrchem Třesín byly známy již v dávnověku, několik tisíciletí poté se však již o jejich existenci nevědělo a to ještě v době, kdy se návštěvníci zámeckého parku kochali krásou jeskyně Podkovy. Byly objeveny až později, ve 20. letech 19. století. Údajně v roce 1826 (někdy 1828) při otevření kamenolomu (objevena asi 400 m dlouhá část nazvaná Bočkova díra).

Výzkumy

K pokračujícím výzkumům vídeňského vědce se na počátku 20. století přidali také čeští badatelé K. J. Maška (1905), J. Knies (1905), J. Smyčka (1922), J. Fůrst (1922) a J. Skutil (1938).¹⁶⁴ Jeskyně

¹⁶³ Tato jeskyně se nazývá podle svého tvaru, který vznikl umělým propojením dvou sousedních jeskyní (Sagittaria 2008).

¹⁶⁴ Bohužel většinu nálezů těchto přírodovědců však byla zničena při požáru zámku v Mikulově na konci 2. světové války. Mladečské jeskyně poskytly celkem přes 100 jednotlivých lidských kostí, náležejících mužům, ženám i dětem. Z nalezených artefaktů jsou pozoruhodné zejména protáhlé projektily oštěpů vybroušené z kostí, nazývané „hroty mladečského typu“ (největší je dlouhý 28,8 cm) a přívěsky z 22 zubů různých zvířat (řezáků a špičáků), které jsou provrtány a viditelně byly nošeny. Jsou jedním z nejstarších dokladů lidského zdobení. Velké množství zvířecích kostí dokumentuje složení tehdejší fauny během teplejších výkyvů poslední doby ledové. Z hlavních druhů to jsou pratur (*Bos primigenius*), zubr (*Bison priscus*), sob polární (*Rangifer tarandus*), jelen evropský (*Cervus elaphus*), los (*Alces palmatus*), medvěd jeskynní (*Ursus spelaeus*), liška (*Vulpes vulgaris fossilis*), kůň (*Equus caballus fossilis*), vlk (*Canis lupus*),

zmapoval v roce 1931 Ing. Čelakovský. O poslední objevy se v 50. letech minulého století zasloužil Speleologický klub Brno pod vedením P. Ryšavého.

Příloha 47: Zbrašovské aragonitové jeskyně

Charakteristika oblasti

NPP Zbrašovské aragonitové jeskyně byla vyhlášena v roce 2003 na celkové rozloze 7,74 ha. Nachází se v blízkosti Hranic na Moravě, v katastru obce Zbrašov. Předmětem ochrany je reprezentativní úsek hydrotermálního krasového území, ležící na levém břehu řeky Bečvy s jeskynním systémem jeskyň, povrchovými a podzemními krasovými jevy včetně jeskynních výplní, zdrojnicemi minerálních vod, hlubinnými vývěry oxidu uhličitého a přírodními společenstvy na povrchu i v podzemí. Povrch chráněného území je z větší části kryt lesním porostem s přírodě blízkou skladbou dřevin. Zdejší specifické prostředí vytváří vhodné podmínky pro existenci řady významných a ohrožených druhů živočichů.

Povrch chráněného území je z větší části kryt lesním porostem s přírodě blízkou skladbou dřevin. Na stanovišti lipodubových bučin a lipových javořin roste smíšený les tvořený převážně bukem lesním (*Fagus sylvatica*), dubem zimním (*Quercus petraea*), habrem obecným (*Carpinus betulus*), javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*), jasanem ztepilým (*Fraxinus excelsior*), ale i smrkem ztepilým (*Picea abies*), jedlí bělokorou (*Abies alba*) a dalším dřevinami. Celkově zde bylo zjištěno přes 220 druhů vyšších rostlin včetně řady chráněných a významných jako např. osladič přehlížený (*Polypodium interjectum*), lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*), krušík širolistý (*Epipactis helleborine*) a sveřep větevnatý (*Bromus ramosus*).

Zdejší specifické prostředí vytváří vhodné podmínky pro existenci řady významných a ohrožených druhů živočichů. ZAJ nejsou kvůli celoročně vysoké teplotě zimovištěm letounů (Chiroptera), ale příležitostně se tu vyskytuje vrápenec malý (*Rhinolophus hipposideros*), netopýr hvízdavý (*Pipistrellus pipistrellus*) nebo n. večerní (*Eptesicus serotinus*). Z dalších zvláště chráněných druhů tu žijí např. slepýš křehký (*Anguis fargilis*), ještěrka obecná (*Lacerta agilis*), plch velký (*Glis glis*), krahujec obecný (*Accipiter nisus*) či lejsek bělokrký (*Ficedula albicollis*). Z více skupin bezobratlých, které zde byly zkoumány, patří k nejzajímavějším mnohonožky (*Diplopoda*), zejména druhy *Brachychaeteuma bradae* a *Geoglomeris subteranea* jejichž výskyt byl prvně v ČR prokázán právě na této lokalitě.

Objev a zpřístupňování jeskyní

Jeskyně byly objeveny Josefem Chromým, roku 1912–1913, který se do nich spustil se svým bratrem komínovým vchodem (Starý vchod) a tak první viděl krásu jejich aragonitových stěn. Na dně také našel plynová jezírka kysličníku uhličitého (CO₂). Tito nadšenci, kteří se již dříve o krasové útvary v okolí zajímali, začali s partou kamarádů (říkali si „Sbor dobrovolných zbrašovských havířů“) pracovat na dalších objevech a postupném zpřístupňování jeskyní.

Další výzkumy znemožnila nadcházející I. světová válka, ovšem téměř ihned po jejím skončení bylo v Hranicích založeno družstvo, s cílem jeskyně zpřístupnit (vysekat vstup, upravit cesty a zavést osvětlení). Většina prací byla provedena svépomocí a z vlastních prostředků skupiny nadšenců v čele s objevitelem jeskyně (v podstatě se stále jednalo o stejné lidi). V roce 1925 byl pak založen „Spolek pro udržování zbrašovských jeskyní v Hranicích“, který jeskyně „oficiálně“ spravoval.

První návštěvníci, další objevy a konec první objevitelské éry

Návštěvníci se do jeskyní mohli poprvé podívat roku 1926.¹⁶⁵ Mezitím se jeskyně poněkud proslavily i v širší společnosti, byly několikrát vědecky i laicky popsány – nejúplněji asi J. Chromým, pro něhož se jeskyně skutečně staly „osobním projektem“, a který také sestavil jejich

liška polární (*Canis lagopus*), lev jeskynní (*Felis spelaea*), jezevec (*Meles taxus*), nosorožec (*Rhinoceros tichorhinus*), mamut (*Elephas primigenius*), bobr (*Castor fiber*), vyskytly se i kosti ptáků, z mikrofauny hojně krtek, netopýr ušatý, netopýr pestrý, rejsek vodní, křeček, myšice křovinná, i velké množství kostí hadů a ulit plžů či mamutí stolička (<http://www.jeskynecr.cz/cz/jeskyně/mladecské-jeskyně/o-jeskyních/historie/>).

¹⁶⁵ Toho samého roku svůj život z důvodů existenčních potíží v jeskyni ukončil mladší z objevitelů Čeněk Chromý v jednom z jezer oxidu uhličitého.

první plán. Postupně byly objevovány další taje jeskyň, zejména značné množství rozpuštěných chemických látek, které daly vzniknout zcela novému nerostu pojmenovanému ondřejit (komplexní uhličitan Na, Mg, Ca a podíly SiO₂).

Intenzivní průzkumy a objevy za první republiky byly oslnivé, ale práce probíhaly pomalu a ještě více je omezila léta krize a nakonec zastavila II. světová válka i smrt staršího bratra–objevitele v roce 1943.

Příloha 48: Špraněk

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Špraněk byla vyhlášena v roce 1949, nachází se v Olomouckém kraji jihozápadně od Javoříčka a její současná rozloha je 28,7 ha. Rezervaci tvoří zalesněný vrch Špraněk s útvary krasového původu a rozsáhlým systémem bohatě zdobených jeskyní a vzácnou teplomilnou květenou. Nadmořská výška se pohybuje od 388 m do 539 m n.m. (vrch Špraněk). Jedná se o území typicky vyvinutého krasu, ve kterém se vyskytují ponory, škrapy, závrtky, skalní brána, propast a rozsáhlá jeskynní soustava. Bradlo devonských vápenců vyčnívá z okolního území, které je budované nadložními kulmskými břidlicemi a drobami. Do oblasti náleží komplex Javoříčských jeskyň. Jeskynní systém je dlouhý přes 4 kilometry, z toho 800 metrů je zpřístupněno veřejnosti.

Velké množství z druhů vyšších rostlin (celkově zjištěno 300) náleží ke zvláště chráněným, vzácným a ohroženým nejen v regionu, ale i v rámci ČR. Jeskyně jsou největším zimovištěm letounů v České republice, zejména kriticky ohroženého vrápence malého (*Rhinolophus hipposideros*). Dále zde zimují Kriticky ohrožení netopýr brvitý (*Myotis emarginatus*), n. černý (*Barbastella barbastellus*), n. velký (*Myotis myotis*), silně ohrožený n. vodní (*Myotis daubentonii*), n. ušatý (*Plecotus auritus*) a další. Mezi nejzajímavější druhy měkkýšů patří bohatá populace zdobenky tečkované (*Delima ornata*), druhu z jihovýchodních Alp.

Historie lesnického využití oblasti

Oblast byla lesnický využívána již od 18. století. Hospodaření v přístupných částech probíhalo převážně holou sečí s ponecháváním výstavků. Zralosti dosáhl les kolem roku 1830 a byla započata jeho obnova kombinovaným způsobem – přirozené zmlazování buku, jedle a dubu a dosazování smrkem a modřínem. Od roku 1877 se těžba prováděla kombinací holé a clonné seče. V roce 1897 se na území dnešní rezervace nacházely převážně porosty ve věku 1–60 let, ve kterých měl největší zastoupení smrk (34 %), značné zastoupení tu ještě stále měla jedle (27 %) a buk (20 %). Z porostu postupem času mizela jedle. Od roku 1920 se opět začalo využívat přirozené zmlazování. Ve 2. polovině 20. století bylo lesnické hospodaření omezeno převážně na obnovu přirozeně zmlazených lokalit. Většina současných lesních porostů rezervace (s výjimkou nepřístupných částí) vznikla v letech 1830–1890 s využitím kombinované (přirozené i umělé) obnovy zastoupených druhů dřevin (Polášek 2011).

Historie objevování jeskynních komplexů

První písemná zmínka

Mezi nejstarší známé útvary lokality patří bezpochyby propast Zátvořice (známá již jeskynnímu lovcí) a jeskyně pod Svěcenou dírou, které znali lidé již několik staletí. První dochovaná zmínka však pochází až z roku 1873 od neznámého autora, který zážitky ze své návštěvy Moravy napsal do časopisu Světozor. Vstup do nižších pater Svěcené díry byl pravděpodobně znám již v 70. letech 19. století – tyto zmínky nepochybně v budoucnu inspirovaly činnost Viléma Švece.

30. léta Viléma Švece a jeho přátel

Jeskynní útvary velice zaujaly zdejšího revírníka Viléma Švece, který začal v roce 1936 se svými syny pracovat na odstraňování závalu v Zátvořici a současně i čistění náplav ve Svěcené díře (doufali v propojení obou míst). Práce v Zátvořici se však staly nebezpečné, a tak nadšenci pokračovali dál pouze ve Svěcené díře. K Vilému Švecovi, jeho synu Bedřichovi a Janu Vlčkovi se nově přidali Adolf Brosinger, Bohumil Švec, Jan Švec, Jan Zapletal a Josef Zapletal. Po měsíci a

půl těžké práce se jim podařilo sestoupit do středního patra, kde pokračovali v pátrání. Na jaře 1938 se jim podařilo proniknout až pod dnešní „Švecův sestup“. Po tomto náročném sestupu Vilém Švec onemocněl a v dalších pracích pokračovali jeho následovníci samotní. Ještě v téže roce byly jeskyně zpřístupněny veřejnosti.¹⁶⁶ Byl to také rok objevení podstatné části jeskyní.

Smutná 40. léta

V. Švec byl již v době otevírání vážně nemocen a v létě roku 1941 zemřel. Jeho spolupracovníci J. Vlček, K. Zapletal, L. Vlček, Adolf Brosinger a Alois Brosinger patří mezi 38 mužů zastřelených nacisty 5. května 1945 v Javoříčku. Na sklonku 40. let započali zaměstnanci jeskyní další výzkumné práce, především ve Svěcené díře. Výzkumy lokality pokračují od té doby v podstatě dodnes a přinesly již řadu objevů skrytých částí systému Javoříčských jeskyň.

Příloha 49: Rejvíz

Charakteristika oblasti

Rezervace se nachází v Olomouckém kraji severovýchodní části Hrubého Jeseníku jižně od osady Rejvíz v ploché pánvi v nadmořské výšce 731 – 804 metrů, v pramenné oblasti Černé Opavy. Rezervace byla vyhlášena v roce 1955, její současná výměra činí 329 ha, plocha vyhlášeného ochranného pásma je 69 ha.

V rezervaci se nacházejí dvě vodní plochy, Malé mechové jezírko je v pokročilejší fázi zazemňování, hloubka rašeliny zde dosahuje 6 m, Velké mechové jezírko je větší, s otevřenou vodní hladinou a hloubkou blížící se 3 m. V území převažují lesní biotopy, zejména smrčiny různého stupně přirozenosti od kulturních čistých smrkových porostů přes porosty s vtroušeným bukem po přírodě blízké podmáčené a rašelinné smrčiny; cennou formací jsou blatkové bory a fragmenty rašelinných březin. Významným antropogenním biotopem jsou slatinné louky *Caricion fuscae*¹⁶⁷ a podmáčené louky *Calthion*¹⁶⁸ s ostrůvky krátkostébelných relativně suchých smilkových trávníků. Tūně na loukách jsou místem rozmnožování obojživelníků, z nichž nejzajímavější je výskyt stabilní populace čolka karpatského (*Triturus montadoni*). Mezi významné druhy zde patří především ty, které jsou typické pro mokřadní společenstva jako je rosnatka bahenní (*Drosera rotundifolia*), klikva bahenní (*Oxycoccus palustris*) či suchopýr pochvatý (*Eriophorum vaginatum*). Na okolních loukách se vyskytují prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), kamzičník rakouský (*Doronicum austriacum*), violka bahenní (*Viola palustris*), méně často pak bazanovec kytkovitý (*Naumburgia thyrsiflora*), vrba rozmarýnolistá (*Salix rosmarinifolia*) nebo ostřice odchylná (*Carex appropinquata*), na sušších místech pak v červnu rozkvétá všivec ladní (*Pedicularis sylvatica*).

Historie využití oblasti

Jelikož se v části rezervace jedná o výrazně podmáčenou plochu, jsou v oblasti patrné snahy o odvodnění pomocí kanálů a její následné lesnické využití. Na přítomnost kanálů a hydrologické poměry je již oblast adaptována. V části rezervace se nacházejí již poměrně staré smrkové porosty (100–160 let), méně podmáčené okraje byly využívány běžným lesnickým způsobem až do nedávné doby (cca 1995). Louky byly v minulosti patrně extenzivně spásány.

Výzkum oblasti

Výzkumy oblasti byly podnikané minimálně již ve 20. letech 20. století a to především botaniky, okrajově i dalšími přírodovědci a průzkumníky (např. J. Wilschowitz, 1939). Mezi „prvními“ botaniky můžeme jmenovat průzkumy Kocho či R. Fahlého (1926) či Kliky (1934, 1944) a Šmardy (1947). Podrobně se rašeliništím věnoval především R. Fahl, který již v roce 1925–26 provedl v oblasti vrty, aby se přesvědčil o mocnosti rašeliny a jejím vzniku (postglaciální původ s neukončeným vývojem). Šmarda ve 40. letech podrobně rozebírá kvetenu a srovnává

¹⁶⁶ Podle některých zpráv to bylo až v květnu 1939 (<http://www.jeskynecr.cz/cz/jeskyne/javorickske-jeskyne/o-jeskynich/historie/>).

¹⁶⁷ Ostřicovomechová společenstva středních poloh převážně na kyselých a chudých silikátových podkladech.

¹⁶⁸ Vlhké pcháčové louky.

s předchozími výzkumy, rovněž srovnává kvalitu rašeliniště s ostatními známými rašeliništěm v zemi (Jizerské hory, Krušnohoří, Krkonoše) a shledává je o něco chudšími (podobnými s jihočeskými).

Příloha 50: Bučina pod Františkovou Myslivnou

Charakteristika oblasti

Území rezervace se nachází v Olomouckém kraji, leží centrální kře Pradědu v nadmořské výšce 960 – 1180 m v závěru údolí Divoké Desné na severovýchodním svahu pod sedlem u Františkovy myslivny. V současné době je v přirozeném porostu, který je jádrem rezervace hlavní dřevinou buk lesní, příměs tvoří smrk, javor klen, bříza a jilm horský. Porosty těchto klenových bučin jsou fytoocenologicky řazeny do vzácných subasociací, které se v Českých zemích vyskytují rudimentárně již pouze v Krkonoších. Porost vznikl po odtěžení před asi 200 lety samovolnou obnovou. V podrostu dominuje havéz česnáčková (*Adenostyles alliariae*), ze vzácnějších druhů se vyskytují lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*), lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*), žebrovice různolistá (*Blechnum spicant*) a mléčivec alpský (*Cicerbita alpina*). Rezervace je velmi zajímavá i z ornitologického hlediska. Díky přítomnosti starých doupných stromů je zde například soustředěn výskyt silně ohroženého holuba doupňáka (*Columba oenas*) (<http://old.ochranaprirody.cz/jeseniky/index.php?cmd=page&id=3169>).

Historie oblasti

Na přelomu 18 a 19 staletí se na území rezervace nacházel přestárlý porost s hlavním zastoupením buku. Jeho prořezáním byla umožněna přirozená obnova, která pokračovala i po vytěžení většiny porostu kolem roku 1800. Z původního (obnověného) rozsáhlého bukového porostu se dodnes zachovala asi 1/3, která je základem dnešního starého klenobukového lesa. Úmyslné hospodářské zásahy se na území rezervace v podstatě nekonaly, jediným větším zásahem byl výběr o rozloze 16m³, jímž se uvolnilo zmlazení.

Co se týče zvěře, která v současnosti představuje hlavní ohrožení oblasti, neboť okusem zabraňuje zmlazování, situace byla kolem roku 1800 odlišná. Jelikož byly listnaté porosty zastoupeny hojněji i v okolí, zvěř se v této lokalitě tak nekumulovala, navíc na začátku 19. století dle dochovaných záznamů stav zvěře významně poklesly, což napomohlo rychlému zmlazování lesa. Situace se pak změnila až v druhé polovině 19. století, kdy majitel oblasti (z rodu Harrachů) zřídil s okolními vlastníky v prostoru Pradědu velkou oboru (Kavalec 2005).

Příloha 51: Buky u Vysokého Chvojna

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace Buky u Vysokého Chvojna o rozloze 5 ha se nachází mezi obcemi Vysoké Chvojno v okrese Pardubice a Albrechtice nad Orlicí v okrese Rychnov nad Kněžnou. Předmětem ochrany je zde – přirozený smíšený prales s mohutnými exempláři buků. Dodnes se dá mluvit o malém pralese uprostřed hospodářsky udržovaných lesů. Původní plocha rezervace byla při vyhlášení nevhodně rozšířena o nepůvodní jehličnaté porosty na výměru 28,33 ha (<http://www.chranenauzemi-hk.cz/prirodni-rezervace/buky-u-vysokeho-chvojna>).

Pallaviciniho další aktivity – zámecké arboretum

O tom, že byl markrabě Pallavicini milovníkem přírody nebo alespoň o tom, že byl ochotný naslouchat radám svých lesníků či dalšího odborného personálu, svědčí i jeho, téměř okamžité, skoupení dalších chvojenských pozemků a zřízení zámeckého parku – dnes arboreta, v němž se dochovaly některé zvláště vzácné druhy (pazerav sbíhavý, smrk strukovitý, jalovce kanadské, jeffreyovy borovice, jeřáb prostřední, jeřáb břek, liliovník a převládající červenolisté buky). Pozemky měly být původně určeny i pro stavbu zámku, ke které ovšem nakonec nedošlo. Výsadbu stromů v anglickém slohu v letech 1886 – 1889 provedl lesmistr Adolf Laufke Sandtner (Charvát, Šimerda 2008).

Ochrana po Pallavicinim

V ochraně rezervace našťestí pokračoval i další majitel pozemků – Lesní družstvo s.r.o.,¹⁶⁹ které majetek hraběte převzalo, když byl zestátněn první pozemkovou reformou a majiteli zabaven roku 1931. Na jeho návrh bylo území následně vyhlášeno jako státní přírodní rezervace roku 1955.

V té době byla také rezervace zvětšena, čímž se do její výměry (28,33 ha) dostaly i nekvalitní, převážně smrkové porosty, které vznikly po katastrofě roku 1929.¹⁷⁰

Příloha 52: Polom

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace pralesního charakteru Polom leží jihovýchodně od obce Horní Bradlo. Byla vyhlášena v roce 1933 na ploše 18 ha. Rezervace je rozdělena na dvě samostatné části – Velký a Malý Polom, které jsou od sebe odděleny hospodářskou smrčinou. Hlavním důvodem ochrany je zachování fragmentu bukojedlového pralesa typického pro střední polohy Železných hor lemovaného na okraji prameništními a lučními olšinami. (<http://www.zeleznehory-hm.cz>)

Potenciální přirozenou vegetací je zde bučina s kyčelnicí devítilistou (*Dentario enneaphylli-Fagetum*) a biková bučina (*Luzulo-Fagetum*). Dle geobotanické mapy se jedná o společenstva květnatých bučin (*Dentario enneaphylli-Fagetum*) a bikových bučin (*Luzulo-Fagetum*).

Ze silně ohrožených druhů živočichů se zde vyskytuje čáp černý (*Ciconia nigra*) a holub doupňák (*Columba oenas*). Z ohrožených hub zde můžeme nalézt mozkovku rosolovitou (*Ascotremella faginea*).

Využití území v minulosti a historické záznamy o oblasti

Nejúplnější historické podklady z příslušného velkostatku Nasavrky pochází z roku 1823, kdy byl na jeho území ještě dostatek porostů pralesovitého charakteru s převládající jedlí, smrkem a bukem. V roce 1850 byla v oblasti Polomu (revír Střítež) zřízena srnčí obora zrušená počátkem 20. století, těžba dřeva zde byla v té době velmi pravděpodobně vyloučena. V mýtním plánu pro rok 1861 – 1870 byla dále malá část revíru Polom vyčleněna jako „dekorační les“ – „krasoles“ (Průša 1975, 1985 in Vrška, Hort 2002).

Počátkem 20. století byla z neznámého důvodu vykácena část plochy Velkého Polomu a osazena smrkem – snad z důvodu silné vichřice z roku 1903, o které mluví Bálek (Bálek 1977 in Vrška, Hort 2002).

V roce 1921 napadla oblast bekyně mniška, která způsobila obrovské škody, při nichž byly všechny napadené porosty vytěženy a zalesněny smrkem (proto je dochovaná rezervace obklopena smrkovými porosty).

Stav rezervace ve 30. letech

O několik let později je ovšem špatný stav rezervace popisován v hospodářských plánech u roku 1936. Stromy prý byly staré a duté a postupně odumírali, proto bylo navrhováno přikročit k citlivému dosazování převážně listnáčů. Za tento stav mohla pravděpodobně existence obory a tedy nepřírodně vysoký výskyt zvěře, která zamezovala přirozené obnově lesa (Vrška, Hort 2002). Zde vidíme doklad odlišného pohledu na hospodaření v rezervacích i poněkud laxní přístup k obnově původními druhy, který byl v počátcích státní ochrany běžný.

¹⁶⁹ Majetek přešel do vlastnictví obcí, ty následně k jeho obhospodařování založily Lesní družstvo s.r.o. se sídlem ve Vysokém Chvojně (Charvát, Šimerda 2008).

¹⁷⁰ Údaje hovoří až o 300 000m³ kalamitní hmoty a největší vyvrácený buk byl změřen na 30 m³ dřevní hmoty (Charvát, Šimerda 2008).

Příloha 53: Nedošínský háj

Charakteristika oblasti

Přírodní památka Nedošínský háj se nachází v Pardubickém kraji, zhruba 3 kilometry severozápadně od Litomyšle. Tato oblast byla státem jako vyhlášena za rezervaci v roce 1949 na ploše 30 ha z důvodu ochrany dubohabrového lužního lesa (kolem 300 let staré stromy), s výskytem bohaté vegetace, vzácných živočichů a hnízdišti ptáků.

Geologické podloží širšího okolí tvoří křemitovápnnité jílovce – v Nedošínském háji se jedná o opuky, v severní nejnížší části jsou hlinité náplavy.

Geobotanicky se na území PP nacházejí společenstva černýšových dubohabřin (*Melampyro–nemorosi–Carpinetum*) a v lužní části střemchových jasenin (*Pruneto–Fraxinetum*).

Využití lokality v minulosti

Využívání území PP má dlouhou historickou tradici a došlo zde k dlouhodobému ovlivnění lidskou činností.

Nejstarší zmínka o Nedošínském háji je ze 14. století, kdy zde byla obora. V 17. století byl háj obhospodařován jako pařezina. Původní panská obora Vratička byla poté počátkem 19. století upravena Valdštejn–Vartemberky (Jiřím Josefem z Valdštejna) do parkové podoby a byly v ní zbudovány různé romantické stavby. Háj se tedy časem stal oblíbeným výletním místem s lázněmi, tanečním sálem či restaurací, v němž se odehrávaly mnohé kulturní akce (studentské slavnosti Majáles, známé z Jiráskovy *Filosofské historie* konané do roku 1856).

V druhé polovině 19. století však zájem o háj poněkud ochabl, ten postupně zpustl a stavby byly rozbořeny (Chalupová 2006). Pozitivním důsledkem předchozího využívání území však bylo zachování přirozené druhové skladby.

Příloha 54: Habrov

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace Habrov se nachází v Pardubickém kraji, asi 3 km severovýchodně od města Chrudim a 0,5 km severně od místní části Topol. Její území je tvořeno mozaikou dubohabrových lesních porostů, extenzivně obhospodařovaných luk a teplomilných trávníků s rozptýlenými křovinami. Jádrem rezervace je černýšová dubohabřina se vzácnými teplomilnými druhy rostlin a živočichů. V bylinném patře lesa se vyskytují konvalinka vonná (*Convallaria majalis*), dymnivka dutá (*Corydalis cava*) či lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*). Na xerothermních trávnících lze nalézt bukvice lékařskou (*Betonica officinalis*), jehlicí trnitou (*Ononis spinosa*), ocún jesenní (*Colchicum autumnale*) a bradáček vejčitý (*Listera ovata*). Na lučních biotopech je hojný bělásek řeřichový (*Anthocharis cardamines*) a zvláště chráněný otakárek fenyklový (*Papilio machaon*). Přírodní rezervace Habrov je jedinou lokalitou v Čechách, kde se vyskytuje vzácná houba ostnateček dvoubarevný (*Steccherinum dichroum*). Dubohabřina je hnízdištěm strakapouda velkého (*Dendrocopos major*) nebo drozda zpěvného (*Turdus philomelos*). Území má velký význam i z hlediska krajinářského a tvoří cenný ekologicky stabilní prvek v okolní agrární krajině. V přírodní rezervaci bylo objeveno významné archeologické naleziště. Jedná se o jedno ze dvou nejstarších neolitických hradišť v Čechách, druhé je v Chrudimi na Pumberkách. Místní hradiště se nazývá „Na Hradě“. Přírodní rezervace je ve směru východ – západ rozdělena železniční tratí na dvě části (Koberová, Kopecký 2008).

Historie využívání oblasti

Jak dokládají archeologické nálezy, oblast je osídlená již od neolitu, je v ní tedy patrný výrazný vliv lidské činnosti a to především ovlivněním rozlohy i druhové skladby původních dubohabrových lesů. Tento vliv vedl jednak k ochuzení stanovišť, jednak k introdukci nepůvodních druhů (hlavně akátu a borovice černé) a následné eutrofizaci půdy.

V následném hospodářském využití zůstávaly xerothermní trávníky nekoseny následkem čehož docházelo k sukcesi do křovin a zalesnění části sadů. V jižní části rezervace došlo k vysazení (nyní nekontrolovatelně se šířícího) pámelníku bílého.

V části rezervace, kde bylo objeveno neolitické hradiště, bývala v 80. letech černá skládka, následně rumišť. Dnes jde o kulturní, druhově chudou louku.

V současnosti činí rezervaci největší potíže intenzivní turistický a sportovní ruch, který má za následek negativní tvorbu nových pěšin, sešlap vegetace a erozi půdy (Koberová, Kopecký 2008).

„Stoletý třešňový sad“

Zajímavostí rezervace je nepochybně i zbytek starého třešňového sadu založeného již v 19. století. První pokusy o založení sadu se objevily v roce 1880, kdy bylo na ploše dnešního lesa vysazeno 720 třešní a o 3 roky později dalších 60. Třešním však severní svah nesvědčil, proto byla na radu lesního Rudolfa ze Slavic stráň osázena lesem (v letech 1899–1901). Další zalesňování pak probíhalo ve 30. letech a to listnatými (pole u dráhy) a v menší míře i jehličnatými porosty (na Hradě).

Nový sad byl vysázen až v roce 1948 a to v podobě 70–ti vysokokmenných třešní. Mezi roky 2006 a 2009 zde probíhala obnova sadu (<http://www.topolaci.unas.cz/habrov.htm>).

Péče o rezervaci po jejím založení

Další zajímavostí rezervace je fakt, že o její údržbu se po založení starali žáci ZŠ Topol ve formě tzv. Hlídek ochrany přírody (HOP), založených dle článku v časopisu ABC. Po zrušení školy v 60. letech, bylo toto chráněné území méně navštěvováno, následně dokonce zmenšeno. Zlepšení jeho stavu i zvětšení následovalo opět až v 80. letech (Cibulka, Schwarz 2011).

Ochrana území dnes

Přes všechny výše zmíněné negativní vlivy lidských aktivit v zájmové oblasti, zde existují i protichůdné tendence. V jižní části rezervace byl udržen sad, jsou likvidovány nepůvodní dřeviny a obnovovány přirozená skladba porostů a suchých strání.

Báseň Habrov od V. Báalka:

*Nedaleko Chrudimě, poblíž selské vesnice Topole,
kudy chodí sedláci na luka i na pole,
je vonný a líbezný dubohabrový háj,
již brzy zjara nevidaný to květinový ráj.
V dvaatřicátém roce tudy šel ochranář Dr. Dušánek,
zpíval mu po cestě jarní skřivánek,
tu krásu plnými doušky pil
a o jeho ochranu se zasloužil.
Pak v čtyřicátém osmém roku
samo ministerstvo usneslo se na ochranném kroku
a celý 8 hektarů proti námitkám všem
stalo se chráněným přírodním výtvozem.
Rovněž František Horáček si zamiloval ta místa,
to už jejich záchrana byla zcela jistá.
V šestašedesátém roce se doplněním výsadby začalo,
aby to nádherné místo stále jásalo.
A i když se nádherná lilie zlatohlavá ztratila,
přece se skvostná dymnivka dožila.
Přejeme si, aby se ten liboháj v plné kráse skvěl,
zvláště, když se jím pyšní a velí mu Václav Cibulka,
jeho místopřítel.*

(Bálek in <http://www.zelenydum.estranky.cz/>)

Příloha 55: Boršov

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace Boršov patří mezi nejdéle chráněná území v Pardubickém kraji, nachází se nedaleko Litětín v části obce Dolní Roveň. Představuje fragment bezkolencové louky a výskytem ohrožených druhů organismů. V minulosti byl tento typ luk v oblasti velmi rozšířen, dnes jde o ojedinělý výskyt (maloploché fragmenty). Jedná se o jedno z nejmenších chráněných území v okrese Pardubice. Louka je dnes obhospodařována sečením, v podmáčené části, kde je tento management nemožný jsou odstraňovány náletové dřeviny. Nejedná se o slatinnou louku, jak je někdy uváděno (Faltysová 2002), ale o zamokřenou bezkolejovou louku s mocným jílovitým horizontem, kde se vyvinula glejová půda (Horák 2007).

Historie využití oblasti

Louky v oblasti byly pravděpodobně obhospodařovány jednosečným způsobem a to podle závislosti na počasí, především na srážkách. Nepatřily jednomu majiteli, takže nebyly patrně nikdy sečeny naráz, některé části nebyly v nepříznivých letech sečeny vůbec. Proto se na nich vyvinula společenstva typická pro extenzivní lidské hospodaření (šetrné k druhům).

Výzkumy v oblasti a jejich závěry

První komplexní výzkumy na lokalitě probíhaly až v 70. letech 20. století. Botanický průzkum zde provedl Procházka, geologický I. Štafl a zoologický J. Sklenář s J. Svobodou (vše 1972). Lokalitu téhož roku navštívil i Fiedler (fytocenologická analýza z důvodu malé rozlohy neprovedena).

Již v té době Procházka upozorňuje na velmi vysokou diverzitu (98 taxonů cévnatých rostlin) a výskyt vzácných druhů (26 taxonů), zároveň však varuje před značnou zranitelností stanoviště. K jejímu zachování doporučuje pravidelný monitoring a zdůrazňuje nezbytnost vhodného managementu.

Z entomologického hlediska nebyla lokalita soustavně zkoumána, existují pouze dílčí záznamy. Lokalitu navštívil v roce 1990 Dr. Petr Bílek, který zde našel vzácného modráčka hořcového, zjištěné údaje však nikdy nepublikoval. Přítomnost tohoto druhu byla nově potvrzena v roce 2000 (Zámečník 2000 in Mikeska 2004).

Návrhy na rozšíření chráněného území

Návrhy na rozšíření rezervace se začaly objevovat v 70. letech po zmíněných inventarizačních průzkumech, které potvrdily jedinečnost lokality. Lokalita však byla dál ponechána v dosavadním stavu a zájem o ní se zvýšil až na počátku nového století, a to bohužel především z důvodu úbytku chráněných druhů rostlin. Proto bylo obnoveno úsilí o rozšíření chráněného území a přehlášení z památky na rezervaci. K tomuto došlo v roce 2007.

Příloha 56: Lichnice – Kaňkovy hory

Charakteristika oblasti

Rezervace leží v malebné části zlomového hřebene na západě území CHKO Železné hory v nadmořské výšce 328 až 559 metrů. Starší část, tvořená dvěma roklemi, byla vyhlášena již v roce 1955, táhlý hřeben s bučinami pak v roce 1990. Ke spojení obou částí došlo 1. června 1992. Na rozloze 374 ha se nachází geomorfologicky pestré území a množství rostlinných společenstev, žije tu mnoho rostlinných a živočišných druhů. Nápadným útvarem jsou hluboké rokly budované v tvrdých rulách. Obě rokly prorážejí zlomový hřeben, ale jsou rozdílné. Zatímco Lovětínská rokly je více otevřená a hlubší, s převládajícími porosty buku lesního, tak rokly Hedvikovská se dělí na dvě, je uzavřenější a z lesnického hlediska i pestřejší. Vedle buku lesního (*Fagus sylvatica*) je zde dub, jedle bělokora (*Abies alba*), lípa, jilm a větší zastoupení skalních borů a sutí. Dne 27. ledna 2007 se obě rokly staly součástí bezzásahových lesů. Na hřebeni Kaňkových hor převládají v porostu kyselé bučiny. Pouze malá část bučin zde patří k bučinám květnatým, kde na jaře v bylinném podrostu dominuje kyčelnice devítilistá (*Dentaria enneaphyllos*).

Pestré území je domovem i mnoha chráněných a ohrožených druhů. Z rostlinných druhů lze na skalních výchozech nalézt rozchodník ostrý (*Sedum acre*), sleziník severní (*Asplenium septentrionale*), v lesích žindavu evropskou (*Sanicula europaea*), kokořík přeslenitý (*Polygonatum verticillatum*), vranec jedlový (*Huperzia selago*), samorostlík klasnatý (*Actaea spicata*), lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*) a u potoků mokřýš vstřícnolistý (*Chrysosplenium oppositifolium*). Ze zoologického hlediska se jedná o druhově nejbohatší území v rámci celé CHKO.

Hrad Lichnice – dominanta kraje

Využití území se odvíjelo od úrovně osídlení a momentálních potřeb jeho obyvatel, již od dávných dob bylo spojeno s děním na hradě Lichnice.

Již ve 12. století zde vzniklo hradiště Světlík, na jehož místě byl později vybudován gotický hrad. Ve 14. století byl hrad přestavěn a v roce 1410 se stal královským hradem. Ten nepovolil obléhání uherského krále Matyáše a v 15. století se dočkal ještě značného rozšíření. Na začátku následujícího století však bohužel vyhořel a následně byl dobyt Švédy. Po skončení třicetileté války byl hrad na rozkaz Ferdinanda III. pobořen. V r. 1654 je v berní rule Lichnice označena ještě jako zámek (tj. hrad), k němuž tehdy patřilo jedno městečko a čtyři vsi. V r. 1700 při dělení robmáhovských statků se uvádí jako první místo na třemošnickém panství a je označena jako zámek, který je kromě sklepů a tří pokojů pustý. Úpadek hradu pokračoval v průběhu 18. a 19. století, kdy byla hradní zřícenina zdrojem stavebního materiálu pro okolní obyvatelstvo. Nejdéle se uchovala vstupní hradní brána, která byla vážně poškozena teprve po r. 1850. Tehdy byl hrad majetkem nadace Jana Josefa Caretto – Millesima. Na počátku minulého století se podnikaly kroky k záchraně hradu, od roku 1933 se o opravy staral nový majitel – Klub českých turistů.

Žižkův dub

Pod zříceninou hradu (za bývalou hospodou) se nachází Památný strom *Žižkův dub* chráněný od roku 1990. Obvod kmene měří úctyhodných 9 m. Stav stromu se sice neustále zhoršuje, ale lidé věří, že ještě dlouhou dobu vydrží díky své nezdolnosti a síle, která dala základ jeho symbolickému pojmenování.

Na stavu dubu se negativně odrazil jak jeho věk (mezi 700–800 lety), tak různé zásahy – některé z nich, jako třeba vyzdění dutiny v kmeni kameny měly patrně dobrý úmysl, ovšem stromu neprospěly. Roku 1969 navíc strom vyhořel a roku 1987 ho roztrhla vichřice, po níž musel přijít razantní zákrok.

K dubu se váže i jedna legenda – vypráví o dobách Mikuláše Trčky z Lípy, který byl dobrý hospodář, ale zlý pán. Měl za ženu krásnou Kateřinu, kterou musel jednou nechat doma samotnou, když odjel na jednání do Uher. Vzkaz o svém odjezdu poslal po mladém rytíři, který se do Kateřiny zamiloval. Když nakonec i ona svolila ke schůzce, určila jako místo setkání starý dub v podhradí. Místo se oběma nakonec stalo osudným, neboť je zde přistihl vracející se manžel, rytíře nechal setnout a ženu zardil ve zdech hradu (<http://www.reocities.com/Paris/gallery/2832/dub.html>).

Příloha 57: Labský důl (Strmá stráň, Na svahu, Gehänge)

Charakteristika oblasti

Labský důl je divoké skalnaté údolí ledovcového původu o délce 8 km. Jeho nadmořská výška se pohybuje mezi 770 – 1.000 m. n. m. Labský důl je sevřený svahy Medvědína, Krkonoše, Pančavské louky, Vysokého kola a Pevnosti.

Labský důl je přírodní rezervací s alpskými loučkami, porosty smrků, kosodřeviny, rašeliništi i prameništi. Roste tu řada vzácných rostlin, např. samorostlík klasnatý (*Actaea spicata*), dymnivka bobová (*Corydalis fabacea*), udatna lesní (*Aruncus vulgaris*), křivatec žlutý (*Gagea lutea*), lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*) a meruzalka skalní (*Ribes petraeum*).

Využití lokality v minulosti

První zprávy z Labského dolu pocházejí z 18. století a hovoří o sklizni sena. Jinak byl důl špatně přístupná a v podstatě lidmi nedotknutá pustina, kde se nekácí stromy.

Z roku 1791 je dochován popis T. Haenkeho (člena Královské společnosti nauk) ze sestupu do Labského dolu z roku 1786: „*Na strmé stráni i uprostřed dolu je hustý letitý porost, v němž po staletí nepadl kmen, leda jej smršť povalila. Nikde, kam se podíváš, nenajdeš lidskou stopu, neboť jen několik lidí do roka sestoupí do tohoto pustého a zatraceného údolí, které bylo kdysi domovem medvědů a jiných dravých zvířat. Obraz pralesa a jeho slavnostní ticho, rušené jen šuměním vody nebo občasným křikem orla či sovy, zvyšuje divokost a tajemnost této pustiny...*“ (Vacek 1990: 64). V 19. století se sem místní obyvatelé vydávali sbírat celkem vzácný rybíz (*Ribes petraeum*), či sem chodily babky kořenářky pro léčivé byliny.

Harrachův smrk

Při vyhlášení rezervace upoutal přítomné mohutný smrk při horním okraji chráněného území, byl tedy nazván Harrachovým smrkem a hrabě byl u něj vyfotografován se dvěma úředníky c. k. místodržitelství. Tento smrk byl ve stáří zhruba 500 let a údajně dobré vitalitě pokácen v roce 1997 – zřejmě bezdůvodně (Vacek 1998).

Osoba majitele panství

Majitel pozemků (od 1860), Jan Nepomuk František hrabě Harrach (1828–1909), byl milovníkem svého panství, a také průkopníkem nových přístupů. Na svém panství zavedl české úřadování (a i jinak byl obhájcem českých zájmů), byl velkým příznivcem turistiky a stal se také prvním čestným členem KČT.

Hrabě roku 1856 odkoupil velkostatek Konárovice a začal zde uplatňovat osvětovou činnost v oblasti zemědělství, kterou zdárně rozvíjel v následujících letech, u Hradce Králové dokonce založil rolnickou školu, kde se snažil své vědomosti předávat dál. Velmi štědře finančně podporoval několik let časopis *Živa*.

Roku 1879 vybudoval první cestu Harrachovým dolem (známá jako Harrachova cesta) a významně se podílel na dalším zpřístupňování hor veřejnosti. Přes své mládí v době, kdy správu panství převzal, věnoval hrabě nebyvalou pozornost starosti o lesy a zpracování dřeva. Jeho hospodaření zůstává v mnohém dodnes inspirací a jeho zdokonalování věnoval hrabě celý život. Pro své lesní dělníky přivezl z ciziny roku 1892 lyže, aby měli snazší vstup do přírody i v zimě, čímž se stal nevědomky průkopníkem lyžování v Čechách (a údajně prvním, kdo lyže do Čech přivezl).

Příloha 58: Babiččino údolí

Charakteristika oblasti

Babiččino údolí je velice půvabné místo rozprostírající se v údolí řeky Úpy nad vesničkou Ratibořice, ležící nedaleko České Skalice.

Toto území je zařazené v kategorii národní památka hned dvakrát. Architektonické a kulturní hodnoty jako národní kulturní památka, přírodě blízké lesy a louky v nivě Úpy pak jako národní přírodní památka. Proto jsou osudy vzniku jeho ochrany z hlediska přírody neoddělitelné od jeho kulturního významu.

Úpa je zde zaříznuta zejména do usazených hornin. Pozoruhodný je čtvrtohorní travertin, který vzniká usazováním rozpuštěných sloučenin z pramenících vápnatých vod. Prudké svahy údolí jsou porostlé druhově bohatým lesem s výrazným zastoupením klenu, lípy a buku, s vtroušeným dubem, habrem a jedlí. Louky v nivě byly z velké části bohužel odvodněny, což vedlo ke ztrátě druhového bohatství, které zůstalo zachováno při jejich okrajích, na menších loučkách a ve starých sadech.

Na březích řeky hnízdí ledňáček říční (*Alcedo atthis*), je na ni vázán také skorec vodní (*Cinclus cinclus*) a cvrčilka říční (*Locustella fluviatilis*). Babiččino údolí zdobí mnoho starých soliterních stromů.

Významný je výskyt motýlů vzácných v celé Evropě – modráska bahenního (*Maculinea nausithous*) a očkovaného (*Maculinea teleius*), jejichž populace se udržela také díky nedůslednému sklizení trávy z příkopů historického zavlažovacího systému.

Využití území v minulosti

Lesnictví

Oblast byla osídlena již v dávné historii, můžeme tedy předpokládat její dlouhodobé využití a ovlivnění člověkem. Pozemky náležely postupně pod správu několika šlechtických rodů, posledním majitelem byl německý rod Schamburg – Lippe, který statky získal roku 1842 a vlastnil je do konce II. sv. války.

Již ze 17. století z tohoto území pochází výzva, aby bylo s lesy nakládáno šetrně, aby byly zachovány pro budoucnost. Zásadnější změnu v porostech tedy můžeme sledovat až v 19. století s příchodem smrkových monokultur.

Lesy NPP Babiččina údolí byly před rokem 1945 obhospodařovány dvojím způsobem – na části bylo hospodařeno výběrným, na části maloplošným hospodařením. Důvodem bylo přání majitele, aby okolí zámku bylo těžbou narušeno co nejméně. V části území se díky tomu zachovaly přírodě blízké porosty.

Zemědělství

Louky byly v oblasti chudší a kyslejší, proto byly využívány především pro sklizeň píce a snad jako pastviny. Po vybudování zavlažovacího systému a následnému obohacení vzrostly výnosy ze sklizní, nadále se kosily a pásly se na nich ovce.

Až od 70. let minulého století se začaly využívat intenzivně, byly přeorány, hnojeny a sloužily k pěstování hospodářských plodin. Tento management vedl k jejich degradaci a teprve po nastolení přísné ochrany v roce 1997 začíná docházet k jejich pomalé obnově.

Turismus

Rekreační využití území má velmi dlouhou tradici, kombinace přírodních krás, kulturních památek a odkazu slavné spisovatelky přitahovala návštěvníky již v 19. století (Vaněk a kol. 2006).

Pojmenování údolí

Údolí bylo pojmenováno podle známého díla *Babička* spisovatelky Boženy Němcové, která zde jako Barunka Panklová prožívala své dětství. Toto označení poprvé použil smiřický lékař a spisovatel Otakar Jedlička v roce 1878.

„Genius loci“ místa

Kouzlo místa i vědomí jeho historických souvislostí na návštěvníky malebného údolí působilo již dávno, jak vidíme v dochovaných historických zprávách. Například Körbrův průvodce po Čechách z roku 1922 praví: „*Jsmo v kraji naší nesmrtelné mučednice a ušlechtilost i tklivost vkrádá se v srdce naše, když procházíme svatým tím krajem a rozpomínáme se, jak vřele a vroucně milovali vlast ti, které jsme za živa trny pobodali až do krvava*“ a dále: „*A drahý kraj naší proslulé ženy a velké tvůrkyně budiž námi milován obzvláště a nade vše! ...*“ (Körbrův průvodce po Čechách 1922: 21).

Vývoj po roce 1945

V roce 1945 bylo na movité a nemovité statky majitele náhodského velkostatku Friedricha Schaumburg–Lippe uvalena na základě Benešových dekretů národní správa a po konfiskaci měl přejít jeho majetek do vlastnictví státu. V roce 1947 se zámek s celým okolím dostal do operativní správy Národní kulturní komise. V roce 1952 byla vyhlášena ochrana lokality jako státní rezervace Babiččino údolí.

Dnešní stav

Dodnes bohužel památku doprovází potíže – vzpomeňme případ s Františkem Wolfem a jeho nastrčenou společností *Podzámčí, s. r. o.*, která měla v úmyslu celý areál prodat, což nakonec naštěstí vyřešil stát uplatněním předkupního práva (více např. *Studie rozvoje šetrného cestovního ruchu a NPP a NKP Babiččino údolí 2008 – 2010* a další). Některé objekty dodnes chátrají, v České skalici existuje také *Společnost pro záchranu Babiččina údolí*, která se o Ratibořice dlouhodobě stará a vypracovala studii šetrného cestovního ruchu v Babiččině údolí. Ta má možnost získat peníze na opravy pokud jí bude umožněn dlouhodobý pronájem objektů.

Zámecký park – kulturně–přírodní památka

Za zmínku stojí nepochybně zámecký park, upravený podle anglického vzoru volných, přírodních parků, jenž byl počátkem 19. století zbudován u Ratibořického zámku Kateřinou Zaháňskou. Se

zámeckým parkem je spjato jméno, které by nemělo být zapomenuto, a to Gottlieb Bosse, který byl vrchním zahradníkem v době krátce po založení parku. Je to právě on, který vtiskl tomuto místu charakter přírodně krajinářského parku. Volně komponovaný zámecký park tvaru elipsy s osou, probíhající od jihozápadu k severovýchodu, na severním a jižním okraji plynule přechází do krajiny ratibořického údolí. Jedním ze znaků takovéhoto přírodních parků, zvaných anglických, byly krásné obrazy, uměle vytvořené seskupením stromů i jejich shluků a opírající se o přirozený ráz okolní krajiny.

Je překvapivé, že park a okolí, které byly tolikrát vděčnými inspiracemi malířů a spisovatelů, stály dlouho stranou botanického zájmu. Založením parku a jeho historickým vývojem se poprvé podrobněji zabýval Zdeněk Wirth v knize „Soupis památek historických a uměleckých v poltickém okrese náchodském“ z roku 1910. Inventarizaci dřevin provedl na území ratibořického parku K. Hieke. Výsledky své práce shrnul v souborné práci o východočeských parcích, vydané v roce 1967. F. Dobrkovský společně s K. Hiekem vydali v roce 1973 přehlednou mapu zahrad a parků Východočeského kraje, v níž kromě základních charakteristik jsou uvedeny přehledy pozoruhodných druhů dřevin, které však nejsou druhově vyčerpávající (o. s. Centrum rozvoje Česká Skalice 2008–2010).

Příloha 59: Adršpašsko–Teplické skály

Charakteristika oblasti

Adršpašsko–teplické skály jsou největším celistvým skalním městem v ČR a jsou i evropsky proslulým pojmem, který je spojován s přírodovědně velmi významným fenoménem pseudokrasového reliéfu, vytvořeného v kvádrových pískovcích s nejrozsáhlejším komplexem toho druhu i ve střední Evropě. V podobě členitých skalních plošin, hřbetů, kaňonů, soutěsek a labyrintů skalních věží, krytých rozsáhlými lesními porosty s pestrou a významnou podhorskou a horskou květenou a zvířenou, představuje celek jedinečné přírodovědné hodnoty a krásy.

Díky takto dynamickému reliéfu vykazují zdejší skalní města nejvýraznější teplotní inverzi ze všech skalních měst ČR. Vlhké a chladné mikroklima kaňonů, soutěsek a jeskyní umožňuje výskyt glaciálních reliktních. Z přirozených lesních společenstev se v území dochovala mozaika reliktních borů, fragmenty podmáčených až rašelinných smrčín v inverzních plochách a zbytky převážně acidofilních bučin. Předmětem ochrany jsou i společenstva vysokostébelných niv v inverzních polohách skalních měst, kde se ojediněle dochoval i místní ekotyp roklinového smrku. Velmi bohatá je bryoflora území. Dosud bylo na území národní přírodní rezervace nalezeno 261 druhů mechorostů, z toho 41 druhů je zařazených na Červeném seznamu mechorostů ČR. K jejich nejvýznamnějším druhům patří *Dicranodontium asperulum*, *Tetradontium repandum*, *Polytrichum alpinum*,

Ze zoologických pozoruhodností Adršpašsko–teplických skal je nutné zmínit pravidelné hnízdění sokola stěhovavého (*Falco peregrinus*), skalní kolonii kavky obecné (*Corvus monedula*) nebo tajemné glaciální relikty pseudokrasových jeskyní – např. pavouka *Batyphantès eumenis* nebo střevlíka *Trechus striatulus*, který byl zjištěn v části nově objeveného rozsáhlého systému rozsedlinových jeskyní v Teplických skalách.

Využití území v minulosti

Po poslední době ledové se v oblasti Adršpašsko–teplických skal vyvinula původní, druhově, prostorově a věkově značně různorodá lesní a skalní společenstva, odrážející místní ekologické podmínky. Převládajícími dřevinami byly smrk ztepilý ca 34 %, buk lesní ca 28 %, jedle bělokorá ca 17 %, borovice lesní ca 11 %, a ostatní dřeviny vtroušeně tvořily zbývajících ca 10 % skladby porostů.

Začátek nevýrazného přetváření přírody je spojován s neolitem, tj. s obdobím před 5 – 8 tisíci lety. V tomto období se na Teplicku předpokládají první zásahy nejstaršího zemědělství do přírodního prostředí. Tyto drobné zásahy však příroda dokázala zcela eliminovat.

K již výraznějšímu přetváření zdejší přírody dochází od počátku 13. století, v důsledku osidlování krajiny a šířícího se zemědělství a zejména pak pastevectví. Tehdy se zdokonalily nejen metody obdělávání půdy, ale i úprav vodního režimu. V tomto období se na Teplicku začíná výrazněji

upravovat hranice mezi vodou a souší, která byla přirozeně volnější. Pro rozšiřování zemědělských ploch se kromě těžby začíná využívat i žďáření (vypalování lesů). Prvním větším zásahem do přírodního prostředí byla výstavba tzv. pomezních hradů (Střmen, Adršpach, Skály) v polovině 13. století. V jejich bezprostředním okolí v důsledku odlesnění docházelo k prvnímu výraznějšímu narušení přírodního prostředí.

K markantnímu vlivu člověka na přírodu Adršpašsko–teplických skal dochází v 17. století s rozvojem hospodářských aktivit okolních obcí (Teplice nad Metují, Horní Adršpach, Skály apod.). V tomto období (na rozdíl od předchozích dvou) zde člověk již není pouhým ekologickým činitelem, se kterým by se příroda dokázala sama vyrovnat, nýbrž nositelem složitých socio–ekonomických vztahů ve svém důsledku stále výrazněji poškozujícím přírodní prostředí. V této době dochází také k rozsáhlejší těžbám a zintenzivnění pastvy.

Teprve až počátkem 18. století se vlivem osvětové činnosti benediktinů začíná vnášet určitý řád do lesního hospodářství. Postupně se omezovaly rozsáhlé exploatační těžby a používala se tzv. toulavá seč. Nové směry v lesním hospodářství se začaly uplatňovat od konce 18. století s rozvíjejícím se hospodářským životem, kdy se objevila zvýšená potřeba dříví. Tehdy bylo započato s introdukcí modřinu původem z Alp a ze Slezska. Benediktíni započali i s rozsáhlejší zpřístupněním lesů (výstavbou pískovcových cest). Docházelo k prvním hospodářským úpravám a začalo se s umělým zalesňováním holin, zejména pak smrkem. V průběhu více než 200 let trvajících obhospodařování lesů Adršpašsko–teplických skal bylo zcela přeměněno ca 90 % plochy území. Na mnohých z nich rostou již 2 nebo i 3 generace více či méně nepůvodního smrku v podobě stejnověkových monokultur. V důsledku toho byly lesy Adršpašsko–teplických skal často postihovány různými kalamitami (zaznamenány od 20. let až do ca 80. let) (Vacek 2001).

Turistika

Tyto skály byly podle dobových záznamů také hojně navštěvovány jak domácími, tak četnými zahraničními turisty. Skály začaly být turisticky využívány dokonce již od 18. století (za Benediktinů). Již v té době zde probíhaly různé veřejné akce pro zábavu návštěvníků a majitelé se i v následujícím století zasloužili o další zpřístupňování a využití turistického a ekonomického potenciálu skal.¹⁷¹

V roce 1920 je údajně navštívilo na 20 000 turistů a odhadovaný čistý zisk majitelů ze vstupného byl až 24 000,- Kč (Pejskar 1921). Není tedy divu, že Konstantin Nádherný usiloval o ponechání tohoto majetku ve svých rukou.

Příloha 60: Prachovské skály

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace Prachovské skály je jako jeden z hlavních symbolů Českého ráje nejstarším chráněným územím regionu. Nachází se ve vzdálenosti asi 5 kilometrů severozápadně od města Jičina.

Prachovské skály vznikly souhrnným působením geologických, fyzikálních, chemických a biologických procesů. Jejich podloží je tvořeno horninovými komplexy středně turonského stáří. Vlastní těleso Prachovských skal je tvořeno jemnozrnnými až hrubozrnnými kaolinickými pískovci světlešedé až žlutavé barvy. Tyto pískovce jsou velmi čisté (nízký obsah FeO), takže po jejich rozpadu a odplavení kaolínu bývají využívány jako kvalitní sklářské písky. Základním „velkým tvarem“ Prachovských skal je vlastní pískovcová plošina, která je rozdělena údolními s hloubkou až 40 metrů na další dílčí plošiny a rozvodní hřbety. Za další „velký tvar“ je možné považovat kaňon potoka Buňky, v západní části je pak výrazný kaňon Lahole a další typickou soutěskou je Císařská chodba.

¹⁷¹ Například Gotickou bránu nechal v roce 1839 postavit tehdejší majitel panství, pan Ludvík Karel Nádherný jako druhý vchod do skalního labyrintu (<http://www.skalyadrspach.cz/skalinimesto.html>).

Vlhčí místa s větším množstvím humusu jsou stanovištěm fragmentů květnatých bučin. Nejzachovalejší se nacházejí v oblasti Starého Hrádku, Javorového dolu a na Svinčici u bývalého lomu.

V bylinném patře nalezneme kyčelnici devítolistou (*Dentaria enneaphyllos*), kyčelnici cibulkatou (*Dentaria bulbifera*), samorostlík klasnatý (*Actaea spicata*), mařinku vonnou (*Galium odoratum*), ječmenku evropskou (*Hordelymus europaeus* (L.)), věsenku nachovou (*Prenanthes purpurea*), rozrazil horský (*Veronica montana*), bažanku vytrvalou (*Mercurialis perennis*), vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*) a další. Vlhčí rokly mezi skalami jsou stanovištěm fragmentů kyselých bučin, částečně jsou jejich stanoviště zalesněny smrkem. Na území se nachází ještě několik dalších typů porostů včetně významných reliktních borů a společenstev holin.

Podle provedené botanické inventarizace (1992) byl na území PR Prachovské skály zaznamenán výskyt 411 druhů vyšších rostlin, z čehož v terénu nebylo ověřeno 121 druhů. Z celkového počtu jsou podle Vyhlášky č.395/1992Sb. chráněny 4 druhy (Bledule jarní (*Leucojum vernum*), Vemeník dvoulístý (*Platanthera bifolia*), Vranec jedlový (*Huperzia selago*) a Vlákatec tajemný (*Trichomanes speciosum*)).

Podle provedené zoologické inventarizace byl na území PR Prachovské skály zaznamenán výskyt 8 druh obojživelníků, 5 druhů plazů, 57 druhů ptáků a 15 druhů savců.

V roce 2002 se nejen skály, ale i celé Prachovsko staly součástí rozšířené, v České republice nejstarší Chráněné krajinné oblasti Český ráj a v roce 2005 stejnojmenného prvního českého geoparku UNESCO.

Využití lokality v minulosti

Osídlení

Člověk osídlil Prachovské skály již v 6. tisíciletí př. n. l. To dokládají četné archeologické nálezy ze střední a mladší doby kamenné, doby železné a doby bronzové, které jsou uloženy v muzeu v Jičíně; ty nejvýznamnější v Národním muzeu v Praze. Do dnešních dob se v centru Prachovských skal nalézají zbytky starého opevnění (valů) rozsáhlé přírodní pevnosti vybudované Slovy před 1 400 lety.

Ve 14. století byl na západním okraji skal vybudován skalní hrad Pařez, spadající do panství Veliš. Po smrti Albrechta z Valdštejna se majitelem Prachovských skal v roce 1637 stal šlechtický rod Šliků (Šliků), jehož potomkům patří skály dodnes (Šoltysová 2008).

Lesnictví

Do 12. století byla oblast součástí téměř souvislého zalesnění. Porost byl narušen v období mezi 12.–14. stoletím při výstavbě hradů v okolí a zvýšenou spotřebou dřeva a zemědělské půdy. Proces odlesňování byl narušen při vpádu Husitů a další zakládání vesnic následovalo až ve století 15.

Za panství Albrechta z Valdštejna bylo lesní hospodářství přivedeno k snahám o ochranu a šetření lesů v důsledku značné těžby pro různé stavby. Lesy byly v té době rozděleny na leče a v zájmu úspěšné obnovy byly na pasekách ponechávány výstavky.

Další údaj pochází z roku 1628, kdy instrukce pro hospodaření v lesích odstraňuje toulavou seč a zavádí pasečné hospodářství s ponecháním výstavků pro přirozené zmlazení. Zakázána byla rovněž pastva a požadovalo se čištění lesa.

Šlikovská hospodářská instrukce z roku 1673 požadovala, aby se lesy nepustošily pálením dřevěného uhlí. Měly se také vykácet všechny „porostliny“, u kterých se nedalo očekávat, že z nich vyrostou řádné lesy. Roku 1682 vydal František Josef Šlik tzv. Lesní řád, v němž upřednostňoval myslivost před lesním hospodařením. Významnější hospodaření v lesích nastává až v roce 1790 za lesmistra Josefa Neumanna, který se již stará o umělou obnovu – roku 1850 se od jeho typu hospodaření bohužel ustupuje. K nápravě pak dochází opět za správce Josefa Valenty, za něhož jsou uplatňovány obdivuhodně šetrné postupy (konec 19. stol.) (EKOLES–PROJEKT s.r.o., 2008).

Myslivost

Myslivost měla pro historické využití území PR Prachovské skály velký význam. Přirozeně zalesněné území se zastoupením listnáčů, členitý reliéf terénu, lidem obtížně přístupné partie a rozsáhlé okolní polnosti skýtaly výborné podmínky pro chov zejména spárkaté zvěře.

Pro chov zvěře byl významný lesní řád Františka Josefa Šlika z roku 1862, který přikazoval například krmení zvěře nebo procházení luk před senosečí s vyznačováním hnízd, střílení zvěře jen na rozkaz lesmistra atd. (EKOLES–PROJEKT s.r.o., 2008).

Turismus

Romantická krajina a zachovalé území Prachovských skal vábila již od 19. století mnohé návštěvníky. Území je protkáno celou řadou turistických stezek, které byly v posledních desetiletích doplněny i dnes populárními cykloturistickými trasami.

Pískovcové skály v Prachovských skalách jsou kolébkou českého horolezectví, protože se zde provozuje již od roku 1907. Bohužel tato sportovně–rekreační činnost měla za následek likvidaci rostlinných společenstev na vrcholech skalních věží, na skalních stěnách i na úpatí skal (EKOLES–PROJEKT s.r.o., 2008).

Název skal

Název Prachovských skal pravděpodobně pochází z významu slova prach. V době odlesnění a suchého a větrného počasí skály asi vydatně prášily, takže vsi pod skalami se říkalo Prachov.

Jádro „nového“ Českého ráje

Původně byla českým rájem, tedy spíše „Paradies von Böhmen“ nazývána oblast Litoměřicka. Tato oblast bylo ovšem v polovině 19. století jen zřídka obydlena Čechy, kteří se v době národního obrození s těmito poměry nemohli smířit. Aby byl tedy Český ráj skutečným českým rájem, „přestěhovali“ jeho oblast, přesněji řečeno její název o zhruba 100 kilometrů dál, do prostředí malebných (a především českých) Prachovských skal.

Výrazně se o to zasloužil Václav Durych, otec známého spisovatele Jaroslava Durycha, který v regionálním časopise Slovan popisoval krásy krajiny kolem lázní Sedmihorky a poprvé právě na ni vztáhl obecně sdílenou myšlenku rajske líbeznosti české krajiny. Josef Jungmann tehdy napsal: „Ó, skromná ke vlastní škodě Čechie, snad přijde ne zadlouho čas, že i po českých krajinách výtečných zvidavý lid toulati a sháněti se bude...“ (<http://www.novinky.cz> 2011).

Jugmannovo přání se za nějaký čas skutečně vyplnilo, nové označení se ujalo a oblast začala vítat stovky návštěvníků.

Vývoj zájmu o skály

2. polovina 19. století – proslavení skal

Od konce 50. let se výzkumem skal zabýval celé čtvrtstoletí prof. Maloch (po němž je pojmenována jedna vyhlídka), který ve své době patřil k největším znalcům skal a jičínské historie. Jelikož byl v té době Jičín kulturním střediskem, roznášela se po studentech a návštěvnících pověst o Prachovských skalách do všech končin české země a později zásluhou V. Náprstka ještě více, což o několik let později, v roce 1881 (po výstavbě nové obchodní dráhy) umožnilo Akademické čtenářské jednotě pořádat velké výlety spolků (Hlahol, Umělecká beseda, Tovačovský, Merkur, Literární a řečnický spolek Slavia...).

Turistika a Šlikové

Samovolně se rozvíjející turistice (v jedné z nejproslavenějších a nejstarších turistických oblastí vůbec) se rozhodl napomoci rovněž majitel panství hrabě Ervín Šlik, který dal postavit pod Zelenou roklí „V Sklípku“ dřevěnou lesní restauraci (1886), která byla později zbourána a nahrazena chatou KČT. A i jinak se hrabě, který se stal čestným členem nově vzniklého turistického spolku Jičínského, snažil Prachovské skály zpřístupňovat a aktivity v nich podporoval. V jeho úsilí po jeho smrti pokračovali i noví majitelé panství, Jindřich a František Šlikové (Hlávka 1948).

Ocenění přírodních hodnot skal

Prachovské skály nebyly samozřejmě dlouho opomíjeny ani z přírodovědeckého hlediska, o jejich ocenění se zasloužili hlavně prof. Maloch., prof. G. Smolař, prof. A. Houba, B. Matas, V. Řehák i prof. Dr. G. Jarkovský a další, zkoumány byly botaniky i geology, historikové si rovněž přišli na své a nezměrná hodnota této skalní scenérie tedy nezůstala nepovšimnuta.

Již v Körbrově ilustrovaném průvodci z roku 1906 jsou vypočítávány hodnoty geologické, turistické, archeologické, historické (bitva u Jičina v červnu 1866) i přírodní (zvláštnosti květeny a zvířeny) a je opěvována nezměrná krása těchto míst („kde nikdo nestojí, kdo by žádal vstupného“) (Smolař 1906: 6). Zvláště opěvována je pak skutečnost jejich dosavadní nenarušené, romantické krásy a možnost poznávání tolika vzácností najednou (výzva k pozornosti a zájmu).

Polovina 20. století – Karel Hlávka s kolegy posiluje ochranu

Doktor Karel Hlávka se ve své monografii (1948) nechává slyšet, že je Český ráj jeden z nejzajímavějších a nejkrásnějších koutů naší vlasti. „*Velkolepé přírodní jevy obklopené půvabnou krajinou a rázovitými stavbami pohorského lidu a zkrášené četnými doklady našich dějin se pojdí dohromady v celek, jež jinde by prohlásili za Národní park, jemuž nesmí býti ublíženo.*“ Prachovské skály spolu s Mužským, Hruboskalskou vysočinou a Troskami přitom pokládá, za „*nejvzácnější šperky této klenotnice*“. Prachovské skály považuje za přírodní „*památník nedostižné krásy a největšího vědeckého významu*“ a vyzývá k jeho uchování v současném stavu (Hlávka 1948: 29,30).

Již zmíněná Hlávková monografie vznikla při koncepci turistické mapy Prachovských skal. Ona mapa byla údajně také příčinou ochrany některých prachovských památek, které byly konzultovány s F. Kloboučkem – dopisovatelem památkového úřadu, který spolu s konzervátorem A. Houbou určili k ochraně rovněž některé stromy.

Osoba hraběte Šlika (1852–1906)

Přestože se turista hrabě Ervín Šlik vyhlášení ochrany svého panství nedočkal, patrně by jí ani nebránil, spíše naopak. Dá se navíc předpokládat, že určitá „ochranná pravidla“ platila již za něj. Hrabě byl podle slov jeho přítele a lékaře Jana Honzáka člověk dobrého srdce, k hospodářství spíše nevšímavý, gentleman, který říkával: „*Já chci žít a chci také, aby moji lidé žili...*“ (Honžáková 1960: Web9).

Obklopoval se prý rád krásou – přírodou a ženami a toužil svým přátelům vyplňovat přání. Miloval také hony, koně a projížďky přírodou. Toto vše z něj učinilo člověka shovívavého, přátelského a nakloněného radám a přáním vzdělaných a vážených lidí – včetně přírodovědců a turistů.

Bájný Pelíšek – ochránce skal

Prachovské skály, dějiště II. jednání Novákovy „Princezny Hyacinty“, jsou rovněž bohaté na pověsti, báje a tradice. Za všechny zmíním alespoň jednu pohádkovou postavu, která je spjata mimo jiné s ochranou přírody – Pelíška Ludmily jičínské (Praha 1939).

Pelíšek je ztvárněn jako dobrosrdečný taškář, velký milovník přírody a ochránce Prachovských skal (obdobně jako Krakonoš). V jeho příbězích ožívají mnohé dávné pověsti, měnící se v čase až k 19. století. Místní lidé v něj věří jako v bájného ochránce a připisují mu všechny nevysvětlitelné, převážně dobré události. Knížka sice byla psána s ohledem na cenzuru protektorátu, ovšem konfiskaci třech stran stejně nešla – a to kvůli zmínce o saském formanovi apod.

Příloha 61: Radvanické araukarity

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace Radvanický zkamenělý les araukaritů se nacházela v okrese Trutnov, poblíž vesnice Radvanice v běžně využívaném jehličnatém lese. Byla zřízena jako rezervace částečná roku 1929 k ochraně zkamenělého dřeva vyhynulých permokarbonských jehličnatých stromů připomínajících rostlinu araukárii (<http://slovník-cizich-slov.abz.cz>).

Kvůli nezvládnutému vyplenění předmětu ochrany byla rezervace v 60. letech zrušena.

Objev araukaritu

Tato zvláštní hornina (obdivovaná například v arizonském Petrified Forest) byla poprvé zdokumentována a popsána právě na našem území již v polovině 19. století. Tehdy navštívil Jestřebí hory Heinrich Robert Goepfert, profesor vratislavské univerzity. Ve svých poznámkách z roku 1857 uvádí: „*Když jdeme z Radvanic do Pasek, při výstupu si všimneme mnoha úlomků zkamenělých, tu a tam, ve skalách ještě pevně sedících kmenů, tisíce jsou jich při výstupu z lesa v takové hojnosti, že je ani na minutu neztrácíme z očí. Některé dosahují délky i šesti metrů a šířky půldruhého metru...*“ (Goepfert 1857 in Hloušek 2006: Web10).

Původ názvu zkameněliny

Goeppert také pojmenoval zkameněliny „araukarit“ podle druhu jihoamerických araukárií, které považoval za příbuzné zkamenělých stromů. Objevenou lokalitu proto nazval "Zkamenělým lesem od Radvanic". Dodával přitom, že jde o světové unikum.

Plenění namísto ochrany

Již Goeppertovo sdělení mělo přirozeně vést k ochraně takto jedinečné, cenné oblasti, popularita ovšem přinesla v našich podmínkách začátek „lovu“ zkamenělin, v němž se předháněli sběratelé i obchodníci. "Nerozum a chamtivost lidí způsobila, že největší kusy, které doposud držimaly v mechu Jehličnatých lesů, se staly předmětem obchodu a vývozu" (Z dobových zpráv, in Hloušek 2006: Web10).

Odvážely se odtud celé vagóny zkamenělého dřeva, které bohužel končily nezřídka i jako náhrada šterku na chodnicích či jako ozdoby zahrádek (i hřbitovů) místních obyvatel, někdy byly i rozřezávány a leštěny jako šperky.

Příloha 62: Zámělský borek

Charakteristika oblasti

Tato lokalita byla jako přírodní rezervace oficiálně vyhlášena roku 1946 v katastru obce Záměl u Vamberka v okrese Rychnov nad Kněžnou na rozloze o něco málo více než 1,5 ha (dnes rozšířena). Důvodem ochrany je zde „částečná botanická rezervace a to za účelem zachování původního porostu“, novodobě specifikovaný jako ochrana jižní slínovcové (opukové) stráně s teplomilnými druhy a společenstvy. Jedná se o příkrou jižní strán nad železniční tratí s občasnými výchozy slínovce a svahovými posuvy (Mikeska 2010).

Tato lokalita je zcela charakteristická netypickou kombinací faktorů jakými je slínovcové podloží, jižní orientace („bílá strán“) a zároveň chladnější podnebné pásmo. Proto se zde vytvořily podmínky¹⁷² pro velmi rozmanitou flóru i faunu (především entomofaunu).

Z vzácných druhů rostlin se zde vyskytuje například škarda ukousnutá (*Crepis praemorsa*), lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*), či okrotice bílá (*Cephalanthera damasonium*).

Z řádu motýlů byly v roce 2010 zjištěny dva zvláště chráněné druhy – modrásek bahenní (*Maculinea nausithous*) a otakárek fenyklový (*Papilio machaon*). Z obratlovců je významný především výskyt několika chráněných druhů ptáků (kavka obecná, krahujec obecný či slavík obecný) a plazů.

Využití území v minulosti (a dnes)

Vzhledem k povaze oblasti zde v minulosti nehrály vnější vlivy významnější roli. Okus zvěře je zde v podstatě žádoucí, jelikož brání nadměrnému rozrůstání náletů. Rovněž rezervaci zvláště neškodí ani výskyt většího počtu návštěvníků v letních měsících. Jediným nežádoucím vlivem je tak výskyt černých skládek a rozdělování ohně, především pak odnos veškerého suchého dřeva z rezervace.

První výzkumy lokality

O lokalitě se jako první začínali zajímat botanikové (nebo alespoň jsou o tomto doloženy první záznamy) již v druhé polovině 19. století – 1867, 1881, 1890 (Čelakovský in Hrobař 1946). Především se však lokalitou zabýval Hrobař (1931, 1934, 1946) a posléze Procházka (1973, 1977, 1978). Botanicky zajímavá je však především část, která není ve skutečnosti pravomocně vyhlášena za ZCHÚ. Průzkumy fauny zde začaly probíhat až v 70. letech – co se týče relevantních monitorovacích průzkumů, jinak lokalitu navštěvovali i obdivovatelé fauny (J. Roubal, K. Závadský) (Mikeska a kol. 2010, Hrobař 1946 a,b).

Důvod ochrany o ohrožení lokality

¹⁷² Jde o velmi vysychavou lokalitu, což spolu s okusem zvěře znamená udržování relativně řídkých keřových porostů a výrazné zpomalování degradace stanoviště po ukončení pastvy i sečení, které byly v minulosti běžné (Mikeska 2010).

Důvodem k ochraně byl zejména geologický a botanický význam (pro který zasluhuje všestranné ochrany) i fakt, že tato lokalita bývala využívána jako zdroj školních herbářů pro studenty gymnázia v Rychnově, čímž dosti utrpěla (tomuto ničení později škola učinila přítrž, ovšem i přes to vymizel v lokalitě v roce 1932 vstavač nachový – *Orchis purpurea*).

Příloha 63: Exkurz: Krkonoše – zájem o pohoří jako celek

Charakteristika oblasti

Krkonoše jsou ve střední Evropě unikátním ostrůvkem horské přírody. Jejich poloha a nadmořská výška v nich v glaciálních dobách učinila významnou geobiografickou křižovatku, která se do dnešní podoby promítla jako unikátní síť stanovišť spojující prvky severské, alpské i středoevropské, což se odráží i ve značné a velmi specifické druhové pestrosti.

Svahy hor osídlují horské lesy a louky, horní partie plochých hřebenů porůstá borovice kleč, alpské trávníky a rašelinná společenstva. Druhově bohaté jsou také karové oblasti, vzniklé působením ledovců v minulosti.

Krkonoše totiž tvoří nejsevernější středoevropskou horskou hradbu, rozpínající se v délce těsně nad 50 ° severní šířky. Jejich svahy vyčnívají nad alpskou hranici lesa a představují tak mohutný přirozený val na okraji rozlehlých nížin Německa a Polska. Mají délku přibližně 35 km a jejich hlavní hřbety a údolí jsou uspořádány ve směru severozápad–jihovýchod. To významně ovlivňuje všechny geografické, klimatické a biologické vlastnosti těchto evropských středohor a jejich okolí. Krkonoše představují jedno z významných center geobiodiverzity střední Evropy.

Z dosavadních poznatků vyplývá, že zde roste více jak 1250 taxonů cévnatých rostlin, což je bezmála polovina veškeré původní flóry České republiky, a několikanásobně vyšší počet druhů rostlin bezcévných (výtrusných) – mechorostů, lišejníků, řas, hub, sinic, hlenek, jejichž soupis dosud není zdaleka uzavřen. V uzavřeném ostrově vysokohorské přírody se složitými genetickými pochody začaly vyvíjet nové odlišné druhy, poddruhy a variety – krkonošské endemity. Mezi ně náleží především jeřáb krkonošský (*Sorbus sudetica*), zvonek krkonošský (*Campanula bohemica*), lomikámen pižmový (*Saxifraga moschata basaltica*), bedrník skalní (*Pimpinella saxifraga rupestris*) a téměř tři desítky druhů jestřábníků rodu *Hieracium*.

Druhovou a prostorovou rozmanitost živočichů Krkonoš ovlivňuje především uspořádání zdejší krajiny do čtyř výrazných vegetačních stupňů s pestrou mozaikou vegetačního krytu a výrazným přesahem nad alpskou hranici lesa. To přispělo k dnešnímu relativně bohatému složení fauny, do něhož však významně zasáhl i člověk.

Celkový počet krkonošských druhů živočichů je obrovský. Je odtud známo nejméně 15 000 druhů bezobratlých.

Zoologové z Krkonoš uvádějí přes 400 druhů obratlovců, z čehož je 1 zástupce kruhoústých (mihule potoční), 5 původních druhů ryb, 11 druhů obojživelníků a 6 druhů plazů. Bylo tu zjištěno 280 druhů ptáků, hnízdicích, pravidelně migrujících i náhodně zatoulaných. Z Krkonoš se uvádí 76 druhů savců, z nichž sedm je však již vyhynulých (např. medvěd hnědý, vlk, kočka divoká, rys ostrovid, sysel obecný nebo křeček obecný) a 12 druhů je v Krkonoších nepůvodních. Překvapivě bohatá je fauna netopýrů (20 druhů). Řada krkonošských živočichů patří ke glaciálním reliktvům (z obratlovců například kulík hnědý nebo hraboš mokřadní, dále téměř dvě desítky bezobratlých).

Některé způsoby využití lokality v minulosti, zejména ohrožující

Krkonoše, bohužel jako řada horských oblastí, neušly masovým návštěvám sběratelů léčivých bylin, těžbě dřeva pro rostoucí průmysl ani pastvě.

Stav lesů byl proto v 18. století poměrně žalostný a řada lokalit byla vážně poškozena. Podobně jako jsme mohli pozorovat u Beskyd, i zde začal být později les obnovován, avšak nepůvodními druhy (většinou smrkem), které nebyly přivyklé místnímu klimatu. Do Krkonoš byly také introdukovány další cizí elementy, např. modřín evropský a m. sibiřský, stromovitá kleč a limba z Alp. Většina takto založených kultur však již vymizela.

Od konce 18. století se i zde začala prosazovat turistika, a tak se původní boudy určené budnímu hospodářství změnilly na celoročně obyvatelné chaty. Výroba upomínkových předmětů se tak stala další hrozbou pro zbylé kleče.

Jména spojená s ochrannými snahami

Na počátku snah o prosazení účinné ochrany celých Krkonoš formou národního parku stáli pokrokově smýšlející lesníci a přírodovědci. S historií ochrany krkonošské krajiny a přírody budou proto navždy spojena jména desítek moudrých, vzdělaných a prozíravých lidí. Jmenujme alespoň některé z nich – Bakesch, Judeich, Jahnel, Schmid, Harrach, Schustler, Buchar, Ambrož, Šourek, Pilous, Veselý, Vulterin, Zlatník, Kodym, Tykač, Wodziczko, Macko, Tołpa, Sembrat, Jahn a další. Bylo jim zřejmé, že pouhá právní ochrana flóry nebo fauny či ochrana menších území dlouhodobě nevyřeší záchranu unikátních hodnot celého pohoří. Proto začali formulovat a prosazovat představu prohlášení Krkonoš za národní park (<http://www.krnap.cz/krnap-a-jeho-historie/>).

Myšlenka velkoplošné ochrany

Svou jedinečností a krásou v Krkonoších a stejně tak Jizerských horách vyzývalo k ochraně tak velké množství stanovišť, že začala logicky vznikat myšlenka jejich „celoplošné ochrany“.

Velkolepá Krkonošská rezervace a co z ní zbylo

Již v roce 1922 byl univerzitní profesor František Schustler pověřen vypracováním návrhu na zřízení krkonošské rezervace – ten předložil roku 1923. Návrh se na tu dobu vyznačoval velmi osvětovým a pokrokovým přístupem založeným na ochraně druhů prostřednictvím ochrany celku. Národní park krkonošský měl obsáhnout celé území Krkonoš i Jizerských hor. Tento projekt však nebyl nikdy realizován. Místo něj byla v roce 1931 zřízena rezervace **Kotelské rokle** (chráněna od 1927) (Vlček 2008).

Souběžný parciální zájem ve 20. letech

Ve 20. letech také začínají vycházet odbornější články zabývající se více konkrétními charakteristikami Krkonoš, například entomologickou či obecně živočišnou význačností. Mezi těmito autory jmenujme například Dr. Obenbergera, entomologa Národního musea, který se ostře ohrazuje proti plánovanému budování dobytčí farmy (kterému se harrachovští lesníci po 40 let bránili) na Labské Louce. Doba pronájmu tehdy měla být 30 let – tedy doba, během které by patrně byla celá pronajatá oblast naprosto vydrancována.

Entomolog proto vyzývá celou veřejnost, aby zakročila proti takovému projektu. Odvolává se přitom jak na nesmyslnost celého podniku a význam horstva, tak na praxi v zahraničí (konkrétně Francii, Německo a Ameriku), kde by takováto oblast byla již dávno chráněna. Dále volá po konečném ustanovení přísných zákonů na ochranu přírody, které by dokonce měly moc „eo ipso“ renovovat či zrušit současné smlouvy „přičítací se jejich účelu a smyslu“ a učinit viníky zodpovědnými: „*Za dnešního stavu by se mohlo státi, že až bychom se odhodlali konečně k ráznému kroku na ochranu přírodních památek – že by nebylo čeho chrániti! Či jest toho právě někomu cílem?*“ (Obenberger 1925: 96).

Poválečné období

Nadcházející válka ochraně přírody nepřála, naopak s sebou přinesla její další ničení a následný odsun pohraničních obyvatel, kteří krkonošskou přírodu znali a milovali. Novým majitelům tento přirozený přístup a vztah k místu chyběl.

Poválečná vlna turismu navíc přinesla budování dalších, tentokrát však mnohem větších rekreačních zařízení. Snahy odborníků však nepolevovaly. Zvláště se o ochranu krkonošské přírody zasazovali prof. Karel Kavina, prof. Alois Zlatník, prof. Odolen Kodym a další, kteří neopustili myšlenku národního parku. A můžeme říct, že ať byla ochrana těchto hor oficiální či nikoliv, po letech úsilí byly veřejně za chráněné nebo alespoň významné národní oblasti skutečně považované (bohužel bez omezení některých aktivit).

„Návrat“ k myšlence velkoplošné ochrany

V roce 1946 žádá I. odbor přírodovědecký a lékařský Masarykovy akademie práce s Komisí pro ochranu přírody, aby byly jak Krkonoše, tak Jizerské hory „v zájmu jednak vědeckém, jednak rekreačním“, chráněny po krajinářské i vědecké stránce. Tato ochrana měla zabezpečit zachování estetických a rekreačních hodnot důležitých pro národ, jímž jsou tyto nejvyšší hory hojně navštěvovány v létě i zimě.

Turistický ruch patřil již v raných poválečných dobách k jednomu z rychle se rozvíjejících odvětví ekonomiky, proto bylo v zájmu státu zachovat ráz této charakteristické krajiny nepoškozený (což se bohužel po minulých letech nedařilo).

Požadavky přírodovědeckého odboru

Odbor tedy požaduje, aby v (budoucí) národní chráněné oblasti krkonošské a jizerské bylo na soukromých či pronajatých usedlostech, zejména rekreačních hospodařeno tak, aby nebyla okolní příroda poškozována (odpady, znečišťování pramenů, vyvěšování reklam, umístování venkovních gramofonů, střelba apod.), rovněž je zakázáno chození mimo vyznačení trasy, trhání rostlin, táboření a rozdělávání ohně (požár v Kotelních jamách roku 1924), těžba kleče a rašeliny, hospodaření v lesích má být výběrové, louky mohou být koseny a veškeré stavby mohou být umístovány jen se souhlasem odborníků – přírodovědců a krajinářů. To všem minimálně od vrstevnice 750 m. n. m.

Sít' rezervací namísto parku

Rovněž je žádáno o vytvoření sítě menších a přísně chráněných oblastí (vysokohorské pásmo západního a východního masivu – Kotel s Kotelními jámami, Labský důl a Bílé Labe, Kozí hřbety, Labská louka, Dlouhý důl, dále Studniční horu s okolím...) (Klika 1946).

Stálým opakováním stejných oblastí, již několikrát navrhovaných k ochraně vidíme jednak stvrzování jejich hodnoty, jednak patrně volání po přísnější ochraně, jelikož jejich poškozování nebylo bohužel zastaveno.

Rovněž je opakována „snadnost“ ochrany v oblasti těžko přístupné a málo obydlené, a také zdůrazňováno srovnání s Polskou stranou, která nepochybně podobné kroky podnikne také na podkladě starších německých rezervací, a za níž nemůžeme zůstat pozadu. Ochrana přírody se tedy po válce stala již věcí politickou a mezinárodní – záležitostí cti a „kulturní povinnosti“ státu (ANONYM 1920–1921).

Dílčí výsledky po téměř půl století snah

V roce 1952 bylo tedy vyhlášeno (či přehlášeno) šest úplných rezervací – zmiňované Kotelské rokly (dnes Kotelné jámy) zřízené již v roce 1927 výměrem pozemkového úřadu (postupně stvrzeny MŠANO (1929) a nakonec protokolem roku 1931), dále rezervace Pančická (dnes Pančavská) louka, Labský důl, Úpská rašelina, Obří důl,¹⁷³ Černohorská rašelina – a dvě částečné rezervace, Západokrkonoská a Východokrkonoská.

Příloha 64: Orchidejová louka pod Šerlichem

Charakteristika oblasti

Jednalo se o nevelkou podmáčenou louku (odlesněný hřeben) na jihovýchodním svahu Šerlichu (1026 m. n. m.) v Orlických horách. Na lokalitě ve výšce kolem 960 m. n. m. byla nalezena ve 40. letech řada vzácných druhů horské květeny. Mezi nimi dominují především orchideje zastoupené zde v mnoha druzích i jedincích. Z rostlin se zde nacházely například pětiprstka obecná i bělavá (*Gymnadenia conopsea* a *G. Albida*), vstavač plamatý (*Orchis maculata*) a dvě rarity i když jen v omezeném množství – vstavač hlavatý (hlavinka horská, *Orchis globosa/Traunstelneria globosa*) a Traunsteinerův (*Orchis Traunsteineri*¹⁷⁴).

¹⁷³ K této rezervaci je z roku 1946 dochován výnos Ministerstva školství a osvěty reagující na zjištění, že nejsou respektována opatření související se zřízením rezervace v „Obřím dole“. Tato rezervace byla vyhlášena MŠANO v roce 1924 a byla chráněna i v době okupace a to jak obyvateli a návštěvníky, tak i úřady. Její význam je přinejmenším celoevropský, avšak v poslední době (1946) se objevují stížnosti, že je neodpovědně poškozována. Proto se ministerstvo rozhodlo vydat nápravná opatření v podobě nařízení o zákazu vstupu do rezervace. Vědeckým dozorem byl pověřen pan Dr. Jaroslav Tykač, konzervátor ministerstva z Pece – jen on a MŠO mohl nadále rozhodnout o vydání povolení ke vstupu do rezervace (vědeckým pracovníkům). Těm, kteří by se nařízením neřídili, byla by uložena peněžní pokuta nebo vězení (Výnos MŠO ze dne 15. VIII. 1946 č. B-45 727/46-III/1).

Máme ještě jednu zprávu z toho samého roku, ovšem tentokrát z listopadu, která dokazuje snahu Dr. Tykače o přísnou ochranu tohoto území – na jeho návrh byla místní správní komisí v Peci-Krkonoších zřízena (potvrzena) přírodní rezervace v Obřím dole a také na **Studniční hoře** (Klika 1946: 94).

¹⁷⁴ Tato lokalita byla v té době druhou objevenou v Čechách s výskytem tohoto druhu. První se nacházela v SOOSu u Františkových lázní (Pulchart 1947).

Využití lokality v minulosti

Lokalita byla patrně v minulosti odlesněna, opětovnému zalesnění později zabránil její podmáčený charakter, který jednak zamezil hospodářskému využití, jednak vytvořil vhodné podmínky pro nerušenou existenci mnoha vzácných druhů horské květeny.

Objev lokality

V roce 1947 tuto zajímavou lokalitu objevil Miroslav Pulchart – odborný učitel, ochránce přírody, florista a odborný publicista, který se o její krásu rozhodl podělit s veřejností prostřednictvím časopisu Ochrana přírody (Pulchart 1947).

Příloha 65: Čertova zeď

Charakteristika oblasti

Čertova zeď je národní přírodní památka nacházející se na území obce Český dub vyhlášená roku 1948 kvůli ochraně pozůstatky skalní zdi tvořené třetihorní čedičovou žilou vypreparovanou z okolních druhohorních pískovců.

V málo kvalitních lesních porostech kolem zdi převládá borovice lesní, na živných stanovištích v nejbližším okolí pak listnaté dřeviny, zejména buk.

Ovlivnění lokality v minulosti

Čedičová žíla bývala svojí výškou a délkou tak mocná, že pro její překonání bylo nezbytné ji na řadě míst prorazit, a to i tunely (někdejší Čertova brána). Rozvoj cestního stavitelství stál na počátku faktického zániku podstatné části zdi, která byla rozebrána a rozdrčena na štěrky, celé sloupky byly užívány jako patníky. Na mnohých místech jsou dodnes patrné i hluboké příkopy v pískovci po těžebném čediči.

Pojmenování památky

Jméno Čertovy zdi se odvozuje od pověsti, podle které vznikla jako výsledek sázky mezi člověkem a čertem, že zbylého stavebního kamení byl prý navršen Bezděz. Jinou verzi vzniku zdi nabízí Václav Hájek z Libočan ve své Kronice české. Podle té dal zeď postavit přemyslovský kníže Mnata v roce 798 na ochranu kraje před nepřáteli.

Příklady dochované komunikace a článků k ochraně památky z německé strany

Níže uvádím příklad několika dochovaných článků, k nimž se váží především jména Karl von Zimmermann–Göllheim, jednatel (Schriftleiter) spolku a autor posudku, a učitel (Schulrat) Ferdinand Dressler, předseda (Obmann) spolku. V článcích jsou patrné i dobové spory a problémy:

Redakce Libereckých národních listů

Liberec, 19. března 1912¹⁷⁵

Vážené spolkové představenstvo!

Náš list upozornil vážené spolkové představenstvo na ohrožení takzvané „Čertovy zdi“. Cítíme se značně dotčeni tím, že zpráva našeho listu o úspěšných krocích (pozn.: k její ochraně) nedoznala dostatečného ocenění. Věříme, že naše následující přání není neskromné, a obracíme se na Vás s žádostí, abyste nám o této záležitosti podali zprávu obdobným způsobem, jak se to děje vůči ostatním německo–českým listům, přičemž jsme ochotni vyjít Vašemu ctěnému spolku všemožně vstříc.

Redaktor

Rosenkranz“

Opis německého textu, uveřejněného v roce 1913; autor je Karl von Zimmermann:

¹⁷⁵ Všechny citace textů a novinových úryvků v kapitole pochází ze studie Palusky a Kühna z roku 2011.

„Čertova zed“, o jejímž téměř úplném zničení – pokud se jedná o oněch několika málo zbytků čedičové zdi, vystupujících nad povrch terenu –, jsme se při pochůzce v květnu 1912 přesvědčili, dala příčinu k celé řadě zpráv a hlášení, adresovaným krajskému úřadu v Č. Lípě a Ministerstvu veřejných prací. V současné době (počátkem dubna 1913) se má celá záležitost tak, že spor o pozemkovou hranici podél důležité části zdi a o zabudování mezníků mezi podíly vlastníků z obce Kotel (okres Mimoň) a obce Smržov (okres Česká Lípa) nadále trvá. Záležitost ochrany nepokročila ještě i z jiného důvodu. Někteří vlastníci se nestaví odmítavě k odstoupení části „Čertovy zdi“, určených k ochraně, jiní však požadují roční odškodnění za dosud těžený materiál, které jeho cenu zdaleka převyšuje.

Nařízení zastavení lámání kamene na Čertově zdi

Okresní správa politická v Turnově. (Opis opisu českého originálu):

Čj. 38038

Dne 14. prosince 1921

Panu starostovi ve Smržově.

St. památkový úřad pro Čechy v Praze obrátil se na zdejší úřad se žádostí, aby zachovány byly poslední zbytky tak zv. „Čertovy zdi“, geologické to památky pro Čechy jedinečného významu, která jest ohrožena lámáním kamene. Na území zd. okresní zprávy pol. jest ohrožena tato památka na těchto parcelách: ...

Nařizují, aby lámání kamene na těchto parcelách bylo ihned zastaveno.

Dále žádám o vyšetření obratem pošty, kdo na uvedených parcelách kámen lámal, k jakému účelu kam kámen jest dodáván, a má-li dotčený podnikatel povolení k lámání kamene a jaké je to povolení.

Místodržitelský rada:

(Podpis na opisu chybí)

Ochrana Čertovy zdi mezinárodní událostí

Roku 1922 se stala ochrana dokonce mezinárodní událostí, „několikrát zasáhla německá Politická expozitura v Mimoni, Státní památkový úřad a konzervátor pro přírodní památky R. Maximovič. Přesto majitel Josef Bobek se snažil lámat čedič i nadále a podával rekurs, který Zemská politická správa v Praze zamítla...“ (Paluska, Kühn 2011: 6). MŠANO doporučovalo expozituře, aby použila k zákazu lámání čediče císařský výnos z roku 1854, neboť považovala za nutné tento geologický útvar uchovat alespoň jako fragment do vydání chystaného zákona o ochraně přírodních památek (9. 5. 1922).

Ochranářská vynalézavost

Autoři citované studie také uvádějí úsměvné důkazy ochranářské kreativity, kdy se přátelé přírody kupříkladu obrátili na armádu se žádostí o zřízení geodetického bodu (čímž by byla jakákoliv další těžební aktivita vyloučena). Dalším pokusem bylo zapojení diplomacie, při kterém se nakonec na pražské úřady obrátilo tokijské vyslanectví (na podnět vyslanectví v Pekingu).

Ochrana předmětem národnostních sporů

Tyto horlivé snahy byly bohužel v období první republiky oslabeny střety českých a sudetoněmeckých úřadů (které si i skrze tuto památku „vyřizovaly účty“). Ochrana památky tedy byla, přes své opakované „vyhlášení“ velmi chatrná, naštěstí se však, od vykoupení pozemků státem, alespoň přestalo těžit.

Příloha 66: Panská skála

Charakteristika oblasti

Geologická lokalita, na které se nacházejí kamenné varhany vzniklé sloupcovitou odlučností čediče při tuhnutí magmatu. Lávné těleso bylo odkryto těžbou v kamenolomu, která zde probíhala od 2. poloviny 19. do 1. poloviny 20. století. Chráněné jsou svislé pěti až šestiboké sloupce, které některé dosahují délky až 12 metrů (někde uváděno jen 7 m) a jsou vedle sebe uspořádány jako píšťaly u kostelních varhan. Ve vzniklé depresi se vytvořilo jezírko. Nachází se v Lužických horách u Kamenického Šenova.

Krajinná dominanta okolí Kamenického Šenova slouží k vědeckým a zejména osvětovým účelům. Místo je zatížené vysokou návštěvností. V několikaletých periodách se provádí čištění skalního útvaru od náletových dřevin a zvětralin, údržba průchozí stezky a informačních zařízení.

Příloha 67: Peklo

Charakteristika oblasti

Národní přírodní památku Peklo o rozloze 43,73 ha najdeme v Libereckém kraji, mezi obcemi Zahradky a Česká Lípa, v kaňonovitém údolí Robečského potoka. Nadmořská výška se pohybuje mezi 247 až 303 m n. m.

V údolí Robečského potoka se strmými skalními stěnami se nachází množství geomorfologických útvarů – skalní převisy, izolované bloky, úzké rokle ústící do hlavního údolí, několik menších jeskyní, železité inkrustace, voštiny, nedokonalé skalní hříby a další útvary. Jedinečné je množstvím dokonale vyvinutých žlábkových pseudoškrapů a skalními partiemi s pravoúhlými sítěmi svislých, zvětráváním a odnosem rozšířených puklin. Údolní dno je pokryto fluvialními sedimenty.

Převážnou část poměrně široké potoční nivy pokrývají společenstva s dominující olší lepkavou (*Alnus glutinosa*), s pomísně významnou příměsí jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*). Zde můžeme na jaře také spatřit bohatě kvetoucí porosty chráněné bledule jarní (*Leucojum vernum*). Další významné rostlinné druhy, které rostou na těchto stanovištích, jsou např. áron plamatý (*Arum maculatum*) nebo d'áblík bahenní (*Calla palustris*). Na svazích kaňonu převládá vegetace suťového lesa s bukem lesním (*Fagus sylvatica*), javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*) a lípou malolistou (*Tilia cordata*). Časté jsou zde však i smrčiny kulturního původu. Hrany kaňonu a horní části skal jsou porostlé reliktními bory s příměsí břízy bělokoré (*Betula pendula*), smrku ztepilého (*Picea abies*) a dubu zimního (*Quercus petraea*).

Na zdejších pískovcích roste i kapradina zařazená do seznamu kriticky ohrožených druhů – vláskatec tajemný (*Trichomanes speciosum*). Je to evropsko-makaronéský endemit, ve střední Evropě roste pouze ve formě drobného vláknitého gametofytu připomínajícího jemný mech.

Na území Národní přírodní památky Peklo byl zaznamenán výskyt 78 druhů ptáků, 18 druhů savců, 13 druhů ryb, 2 druhů obojživelníků a 2 druhů plazů. Hnízdí zde např. výr velký (*Bubo bubo*), ledňáček říční (*Alcedo atthis*) a skorec vodní (*Cinclus cinclus*). Pozorována byla vydra říční (*Lutra lutra*). Území je také významným nalezištěm plžů (Koutecký 2005, Svobodová 2008).

Využití oblasti v historii

Území nebylo v minulosti nijak intenzivně hospodářsky využíváno a to zejména z důvodu špatné dopravní dostupnosti. V dostupnějších porostech však probíhala těžba a byla tak narušena původní dřevinná skladba.

Většina současných lesních porostů v oblasti byla založena jako hospodářský les (převaha smrku). Zbytky přírodě blízkých porostů jde nalézt především na těžko dostupných místech. Přírodním prořezáváním působením vnějších vlivů se mezi stejnověkové porosty postupně vrací původní druhy (buk, klen, bříza) a mění se věková skladba. Návrat jedle touto cestou ovšem není možný (malá početnost a likvidace zvěří).

Romantické úpravy okolí Nového zámku

Peklo bylo v 19. století součástí panství Nový zámek, patřící rodu Kouniců. Hrabě Vincenc Karel z Kounic (1774–1829) nechal na začátku 19. století upravit okolí svého zámku tak, aby tvořilo

romantický celek skýtající možnosti výletů a krásných výhledů. Oblíbenou kratochvílí urozených návštěvníků se stala především plavba na Robečském potoce, který byl po celé délce splavněn.

Příloha 68: Novozámecký rybník

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Novozámecký rybník byla vyhlášena v roce 1933 (1931 jako rezervace částečná) na ploše 357,89 ha jako ornitologická rezervace, hnízdiště vodního ptactva s rákosinami a přilehlými loukami s rašelinnou květenou. Rezervace se rozkládá v mělké kotlině na soutoku Mlýnského a Bobřího potoka v nadmořské výšce 252 m n. m.

K nejcennějším vegetačním formacím patří mokřadní louky, které se dochovaly zejména na okrajích rezervace a na místech méně podmáčených. Fytocenologicky jde zejména o tři asociace (*Caricetum appropinquatae*, *Crepido–Juncetum acutiflori*, *Valeriano dioicae–Caricetum davallianae*), které patří mezi bezprostředně ohrožené a vzácné v celé České republice. Jejich součástí je řada vzácných a ohrožených druhů rostlin.

Území rezervace je z ornitologického hlediska nejvýznamnější lokalitou severních Čech. Bylo zde pozorováno více než 220 druhů ptáků, z nichž mnohé patří mezi ohrožené. Z těchto významných druhů můžeme jmenovat např. orla mořského (*Haliaeetus albicilla*), jeřába popelavého (*Grus grus*) nebo sýkořici vousatou (*Panurus biarmicus*). Dnes je Novozámecký rybník rovněž součástí Ramsarské úmluvy (od 1991).

Vznik rybníka a jeho využití v minulosti

Rybník vznikl údajně kolem roku 1416 jako součást tzv. Holanských rybníků. Ještě na konci 18. stol. jeho rozloha činila 800 ha a hladina dosahovala až k silnici Jestřebí – Provodín. Podle historických záznamů došlo koncem 18. stol. a 19. stol. ke snižování vodní hladiny a radikálnímu zmenšení plochy. Zhruba od počátku 20. stol. se na rybníce hospodařilo extenzivním způsobem; od roku 1921 nebyl prakticky čištěn a docházelo k jeho zazemňování splaveninami. K zamezení tohoto procesu nedošlo z nedostatku finančních prostředků. V roce 1995 byl rozsah vodní plochy zhruba 50 ha.

V současné době (psáno 2001, již probíhá) by měl být na základě odborných studií a posudků zpracováván návrh na celkovou revitalizaci rybníční soustavy od rybníka Břehyně přes Máchovo jezero až po Novozámecký rybník, včetně toku Robečského potoka.

Luční porosty tvořily v minulosti značnou část terestrické plochy rezervace. Od doby vyhlášení došlo absencí hospodaření k jejich značné redukci. Koncem devadesátých let se luční porosty začaly v rámci managementu ochrany přírody obnovovat, a to jednak razantním odstraňováním náletových dřevin, jednak pravidelným kosením.

Rákosové porosty se značně rozšířily do opuštěných luk, naopak v břehové linii ustoupily zvýšením hladiny rybníka v posledních desetiletích. Na větší části plochy jsou rákosiny druhově poměrně chudé s množstvím stařiny.

Výzkumy lokality

Ornitologické průzkumy v oblasti, zejména na Novozámeckém rybníku, mají více než stoletou tradici a množství zpráv umožňuje sledovat vývoj zdejší avifauny od konce 19. století do současnosti. Jeden z nejstarších spisů z ornitologického pozorování je z roku 1907 od K. Loose (*Jarní ornitologické pozorování na Novozámeckém rybníku u České Lípy*, 1907).

Výpisy Exkursionsklubu

Ještě starší jsou výpisy českého Exkursionsklubu, které částečně mapovaly počty a druhy odchycených, zastřelených či vzácně se vyskytujících ptáků v okolí rybníka na konci 19. st: „...27. května 1883 viděl jsem na loukách mezi Novozámeckým rybníkem a ST. splavy dvě stáda divokých hus, které byly splašeny dětmi, jdoucími ze školy dom. Lesní Vach z Břehyně má 4 kusy již 8 let na Břehyňském rybníku. V pozdním podzimu byly zavřeny s labutěmi. V těchto 3 letech 2 x hnízdily, ale mláďata zahynula. Je zřejmo, že se divoká husa dá ochočit...“ (Nordbömischen Exkursionsklubs 1912–1916: archiv CHKO Kokořínsko: 2) Výpisy obsahují také důležitou

poznámku, že se na Hirsenském (Novozámeckém) rybníce vyskytuje největší kolonie racka v Čechách čítající na 10 000 párů.

Příloha 69: Velký a Malý Bezděz

Charakteristika oblasti

PR Velký a Malý Bezděz se nachází na úbočích dvou stejnojmenných kopců v okrese Česká Lípa. Výraznou dominantou vrcholu Velkého Bezdězu (603 m. n. m) je hrad Bezděz, postavený Přemyslem Otakarem II. v letech 1264 až 1278.

Horninové prostředí NPR tvoří převážně vulkanický sodalitický fonolit (znělcové horniny) s nazelenale šedavou barvou. V obvodové části ZCHÚ převládají nezpevněné sedimenty hlín a kamenů a na malé části pak vulkanické horniny analcimitu a nefelinitu. Relativní staří hornin spadá do období eocénu až kvartéru (34 mil. let zpět).

Převážnou část obou vrchů pokrývají acidofilní bučiny, které zaujímají velké plochy (84 % území PR Velký a Malý Bezděz) s oligotrofní kamenitou hnědozemí. Dále jsou v rezervaci zastoupena společenstva lipových bučin s bohatým bylinným patrem, ve kterém se vyskytuje i chráněná lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*). Na jižním svahu Velkého Bezdězu se uplatňují suťové lesy (dubohabřiny) a v nejvýhřevnějších polohách jsou ve fragmentech zastoupeny subxerofilní dubohabrové háje. Z rostlinných druhů můžeme v rezervaci najít např. chráněný řeřišničník skalní (*Cardaminopsis petraea*), hvozdík sivý (*Dianthus gratianopolitanus*) a česnek tuhý (*Allium strictum*) nebo vzácné dřeviny jalovec obecný (*Juniperus communis*) a jeřáb muk (*Sorbus aria*). Nejvýznamnějším živočišným druhem a hlavním předmětem ochrany je v této rezervaci tesařík alpský (*Rosalia alpina*). Jeho larvy se zde vyvíjejí převážně v polosuchém až suchém dřevě větví a kmenů buku lesního (*Fagus sylvatica*). Imaga kladou vajíčka do zasychajícího nebo čerstvě zaschlého dřeva stojících pahýlů, zlomených stromů nebo větví. Larvy žerou ve dřevě, poslední larvální instar přezimuje a kuklí se koncem května a v červnu nehluboko pod povrchem dřeva. Vývoj larev je minimálně tříletý. Imaga žijí od začátku června až do září (s maximem v červenci) a jsou aktivní zvláště za teplého slunného počasí.

Historie využití území

Oblast byla osídlena a zemědělsky využívána již ve 12. století. V té době se jednalo především o lesní pastvu na úpatí vrchu. Podobné extenzivní využití přetrvalo až do přelomu 19. a 20. století. Je pravděpodobné, že tento způsob využití vedl k udržování bezlesých stanovišť, která po jeho ukončení začala zarůstat.

Lesy patřily dlouhou dobu velkostatku Doksy (původně královský majetek), k úplnému vymýcení esa ve sledované lokalitě patrně nikdy nedošlo, k částečnému odlesnění došlo při výstavbě hradu (13. st), vrcholy pak byly od 18. století vždy zčásti holé (i v důsledku strmosti a hornatému povrchu). Oblast byla a je nadále využívána myslivecky, negativní vliv na přirozenou obnovu lesa může mít fakt, že je součástí rozsáhlého lesního komplexu s vysokými stavy spárkaté zvěře.

V letech výstavby hradu na konci 13. Století byl na obou vrších lámán kámen pro stavební účely. V pozdějších letech zde již dobývání kamene ani jiných nerostů neprobíhalo.

Zhruba od 19. století je hlavní funkcí lokality turistické využití a to zejména pro její dominantu – hrad Bezděz.

Historie hradu Bezděz

Hrad byl vybudován v průběhu 60. let 13. století Přemyslem Otakarem II (královskou stavební hutí), který využil výhodnou pozici krajinné dominanty nad starším dvorcem. Hrad sloužil pro ochranu obchodní cesty i jako obrana proti sousedním rodům Markvarticům a Ronovcům. Po smrti Přemysla Otakara II. (1278) byl hrad už nepochybně obyvatelný. Zvláštností hradu je, že byl na rozdíl od častého postupu vystavěn naráz ve velmi krátké době, takže jeho stavební sloh není narušen pozdější dostavbou.

Hrad se stal krátce po Přemyslově smrti vězením jeho ženy Kunhuty a syna Václava (Oba je sem převezl v noci z 25. na 26. ledna r. 1279 kralevicův poručník Ota Braniborský).

Počátkem 14. století se hrad dostává do zástavy okolní šlechty a zanedlouho je na jeho úpatí Hynkem Berkem z Dubé vybudována osada nazvaná Nový Bezděz (Bělá pod Bezdězem). Pod přímou správou panovníka se hrad dostává až s nástupem Karla IV na trůn. Král zde rád pobýval a nechal zde založit i rozsáhlý rybník, později přejmenovaný na Máchovo jezero.

V husitských válkách se hrad stal nejmocnější oporou katolické církve na severu Čech. Jeho nedobytnosti bylo důvěřováno natolik, že sem byly převezeny z Prahy Zemské desky a značný církevní, a světský majetek.

Po ukončení držby rodu z Michalovic se na hradě vystřídalo několik majitelů, až jej získal Václav z Dubé a Lipé – jeden z vůdců stavovského povstání, který po bitvě na Bílé hoře uprchl s Fridrichem Falckým. Nato byl hrad zkonfiskován a následně prodán Albrechtu z Valdštejna (krátce před jeho převzetím byl poprvé dobyt a vypálen). Ten jej chtěl přebudovat na barokní sídlo, od čehož upustil a přenechal hrad Augustiniánským mnichům, kteří si z něj měli vybudovat opevněný klášter. Ti tak neučinili a proto jim byl hrad odebrán a věnován emauzskému klášteru v Praze. Před skončením třicetileté války byl hrad na čas obsazen Švédy. Po podepsání Vestfálského míru r. 1648 dlouhý čas nebylo v těchto končinách bezpečno, proto sem první kolonie mnichů přicházejí až v r. 1661, aby si opravili kapli, královský a purkrabský palác. Klášter byl nakonec zrušen roku 1785 císařem Josefem II. Jeho vybavení bylo z části převezeno do Emauz a okolních kostelů, a z části o čtyři roky později se stavebním materiálem v dražbě rozprodáno. Budovy pak rychle chátraly, o což se zasloužili hledači pokladů. Zlatokopecská horečka, která zachvátila zdejší okolní obyvatelstvo, byla inspirací k napsání Smetanovi opery Tajemství na libreto Elišky Krásnohorské.

Počátkem 19. stol. se hrad stává zříceninou. Na jeho oblíbě jako výletního místa to však spíše přidává. Nastává totiž období romantismu a podobná místa jsou velmi vyhledávaná. V této době se hrad stává inspirací našeho velkého básníka K. H. Máchy, který sem několikrát zavítal. Na hrad také míří lidé z náboženských a vlastivědných pohnutek, hrad je symbolem středověké architektury i české historie (což dokládá i jeho funkce jako Tábora lidu, který se konal pod hradem z 21. června roku 1868 a předsedal mu hrabě Rudolf Thurn Taxis). Turistická obliba vede Valdštejny (Kristiána Vincence) k několika drobným opravám hradu, až jej roku 1932 věnuje poslední majitel JUDr. Karel Arnošt z Valdštejna KČT v Praze za symbolických 2000 Kč,-. Po válce byl hrad po několika let nepřístupný z důvodu utajení budovaného vojenského letiště a probíhajícím armádním cvičením ve vojenském prostoru na dohled od Bezdězu.

V roce 1953 přebírá Bezděz Státní památková péče (<http://www.hrad-bezdez.eu/historie/>).

Karel Hynek Mácha v kraji

V 19. století byl Bezděz vyhledáván romantickými výletníky, kteří obdivovali jeho krásnou středověkou architekturu a nechávali se unést výhledy do okolní krajiny – nejslavnějším z návštěvníků hradu byl nejspíš básník Karel Hynek Mácha, který jej údajně navštívil šestkrát. Místo básníka inspirovalo k napsání několika děl (Večer na Bezdězu, Máj).

Dnes je již Mácha s tímto krajem neodmyslitelně spjat, nazval Podbezdězí „přírody slavným chrámem“ (Máj) a krajinu kolem považoval za „čarokrásnou“ (Panáček, Wágner 1990) Není tedy zcela beze smyslu, spojovat ochranu zdejšího kraje také s vlasteneckou památkou onoho velkého romantika.

Ochranařská perlička

Zajímavostí týkající se ochrany přírody u Bezdězu, daleko předstihující zakládání chráněných území, jsou zde dochované zmínky o nařízení pražského purkrabiho Hynka Berky z Dubé pocházející již ze 14. Století. Berka uložil měšťanům nového města (Bělá pod Bezdězem), že mohou v říčce protékající městem dělat vše, kromě máčení lnu a konopí a kůže se směly máčet až pod rybníkem. Tato prvotní snaha o udržení čistoty vody se prý skutečně dodržovala (Společnost pro dějiny věd a techniky 1993).

Příloha 70: Břehyně–Pecopala (Dokesko)

Charakteristika oblasti

Tato rezervace je jedním z nejvýznamnějších chráněných území na Českolipsku. Spojuje v sobě pestré škálu biotopů typických pro Dokeskou pahorkatinu, od Břežyňského rybníka s přílehlými rákosinami, rašeliniště, mokřadní louky, podmáčené smrčiny, až po pískovcové skalní město Pecopala, porostlé kyselými i květnatými bučinami a bory. Vzhledem ke své rozloze, pestrosti biotopů i georeliéfu a obtížné přístupnosti se vyznačuje velkou druhovou pestrostí a je nalezištěm řady významných druhů flóry a fauny. Dané území je významným hnízdištěm vodních ptáků. Dnes je celá oblast kolem Doks, o níž dále mluvím, součástí Ptačí oblasti Českolipsko – Dokeské pískovce a mokřady vyhlášené v roce 2004. Národní přírodní rezervace Břehyně – Pecopala byla vyhlášena v roce 1967 na ploše 903, 50 ha, jako součást většího území je chráněna od roku 1933.

Historie využití oblasti

Lesnictví

Oblast byla využívána lesnický relativně intenzivně již od 17. Století, v důsledku čehož byly výrazně pozmeněny lesní porosty. Velkoplošným zalesňováním sítí došlo ke vzniku stejnověkých monokultur (smrk, borovice, bříza) a vymizení dubu a jedle.

Značné rozdíly panují mezi severní, skalnatou částí rezervace Pecopalou a jižní nížinou s Břežyňským rybníkem. V severní části je jádrem porostu stejnověká stará bučina ve fázi rozpadu bez následného porostu, dále je v části rezervace březina vzniklá nálety na holiny vzniklé v průběhu II. sv. války. Věková i druhová skladba lesních porostů severní části rezervace je extrémně nevyrovnaná, asi jednu polovinu zde tvoří čisté staré bučiny, druhou polovinu pak mladé porosty ve věku do 80 let, ve kterých dominuje smrk, bříza a modřín. Kolem 80 % z této plochy rezervace tedy pokrývají porosty se zjednodušenou prostorovou a věkovou strukturou. V jižní části jsou porosty různověté a víceetážové, především smrkové a borové. Věková i druhová struktura je zde vyrovnaná, v lokalitě zvané Mlýnský vrch se zachovala přírodě blízká lesní společenstva, a to borová doubrava ve vrcholové části kopce, javorová bučina na jeho suťových svazích a směrem k úpatí pak začíná převládat bor.

Myslivost

Již za dob Valdštejnů existovaly v oblasti obory a chovem jelení, černé i daňčí zvěře. Po roce 1946 došlo k vytvoření Vojenského výcvikového prostoru Ralsko, jehož okrajovou součástí byla i rezervace. Hospodaření převzaly Vojenské lesy a statky. V tomto období probíhal náhodný lov zvěře vojáky a osobami, které se v tomto prostoru mohly pohybovat. Příkrmování nebylo až na výjimky prováděno vůbec nebo jen na několika místech, a to nevhodným způsobem. Dnes je v oblasti problém s přemnožením spárkaté zvěře, jejíž stavy zdaleka převyšují normy.

Rybníkářství

Břežyňský rybník byl založen v místech rozsáhlých slatinných olšin ve druhé polovině 14. století a kontinuálně využíván k chovu ryb. Vytvořená vodní plocha podminila vznik a udržení současného vodního režimu území, glejových půd a organozemí – slatin a rašelinišť, tedy z přírodovědného hlediska cenných biotopů s výskytem řady zvláště chráněných druhů rostlin a živočichů. Rybník je sycen vodou z pramenišť ve svém okolí.

Výcvikový prostor Ralsko

Vybudování výcvikového prostoru Ralsko vedlo sice na jedné straně k zamezení odborného hospodaření, především v oblasti myslivosti, na druhou stranu však zabránilo provozování případných rušivých sportovních aktivit i jiných zásahů.

Výzkumy dokeské přírody

Dokeská krajina je velmi bohatá a rozmanitá, o její hodnotě ví přírodovědci již dlouhou dobu. Proto se zde již dávno podnikaly i výzkumy zaměřené vyloženě na ochranu přírody. Například výzkum Dokeska z hlediska ochrany vodního ptactva byl iniciován minimálně o desetiletí dříve než byla vyhlášena alespoň částečná forma ochrany.

Aktivita ministerstva – výzkum z hlediska ochrany přírody

Již před rokem 1922 zde byl podniknut přírodovědný výzkum jako jeden z „projektů“ MŠANO, které samozřejmě již v této době samo aktivně podnikalo kroky k zajištění významných památek.

Vzhledem ke státní povaze tohoto případu nevíme, kdo konkrétně navrhl toto území k ochraně jako první. Nicméně víme, že na žádost MŠANO bylo ministerstvem zemědělství uloženo Státnímu výzkumnému ústavu rybníkářskému a hydrobiologickému v Praze, aby lokalitu kolem Dokeských rybníků nechal pečlivě prozkoumat a zjistil tak stav vzácného vodního ptactva a případnou potřebu jeho ochrany (pravděpodobně v souvislosti s plánovaným zábořem velkostatku). Odpovědí mu bylo oznámení, že kolem Velikého rybníka (Máchova jezera) je velké množství hnízdišť racka, dále že zde vyskytují divoké husy, kachny, čírky, poláci i lžičák a je zde také množství brodivých ptáků (sluky apod.) a to i vzácný kulík pochybný (*Charadrius dubius*). Po výčtu hnízdících i přelétavých ptáků posudek stanovuje rozsah důležitého území.

Území navržené k ochraně

Území navržené k ochraně zahrnovalo přibližně oblast Máchova jezera s jeho břehy a ostrůvky a blízkým lesíkem Kluček. Dalšími zmiňovanými lokalitami, které by bylo potřeba chránit, byly louky podél potoka (Robečský potok) na západ od Velkého rybníka, které skýtají útočiště i mnoha vzácným rostlinám (dnes pravděpodobně PP Konvalinkový vrch a PR Slunečný dvůr), oblast kolem Heidského rybníka (Břežyňský r.) a Hirnsenského rybníka (Novozámecký r.) a dále pohoří Kummer (u Hradčan) s hojností smíšených lesů skýtajících hojnost užitečných datlů, sov a dravců (i vzácných sokolů, pilichů či motáků).

Výsledky průzkumu

Průzkum odhalil vzájemnou vázanost ptactva Kummerského pohoří a okolních rybníků: „*Tvoří tedy celý tento okrsek pohoří Kummer s krajinou kol uvedených rybníků, organický celek, kde jednou avifauně při rybnících je potřeba lesů v pohoří a vice versa a je důležité při ochranných nařízeních vzít v úvahu tuto okolnost...*“ (MŠANO 1938: č.j. 100.802/36–V/1). Tato věta neznámého pisatele (pravděpodobně z MŠANO či Výzkumného ústavu) je velmi důležitá, neboť dokládá snahu o plošný výzkum (i ochranu) zabývající se vztahy mezi jednotlivými složkami prostředí a tedy odbornost a pečlivost Výzkumného úřadu.

Příloha 71: Český ráj

*Můj domov je čedič a písek,
Hladová země pod horami.*

*Řekni mi však,
Kde bělejší oblaka plynou, kde vlídněji hovoří lesy,
Kde pták krásněji zpívá svou píseň,
Kde mateřidouška sladčeji zavoní
s mezí?*

...
(Šulc 1940)

Charakteristika oblasti

Českým rájem byla v druhé polovině devatenáctého století nazvána krajina, kde jsou přírodní hodnoty umocněny historickými památkami. Člověk zdejší kraj přetváří již mnoho tisíc let, jeho působení je však v relativní rovnováze s přírodou. Oblast je tvořena především kvádrovými pískovci, které zde byly uloženy v druhohorách na okrajích tehdejšího moře. Současná podoba skalních útvarů je výsledkem dlouhotrvajícího působení sil z nitra Země a trvalé erozní činnosti. Skalní města a vrchy třetihorního vulkanického původu jsou základem jedinečnosti území. K zajímavým prvkům skalních měst patří jeskyně, pseudozávrty, skalní brány a okna. Symbolem kraje jsou tvarově unikátní Trosky se zříceninou hradu. Rostlinná a živočišná říše je zastoupena převážně druhy skalních měst a mokřadů a to i přes velkou rozmanitost přírodních stanovišť. Druhovou pestrost organismů obohacují horské i teplomilné druhy. Oblast se rozkládá na území tří krajů – Královéhradecký, Liberecký, Středočeský a byla vyhlášena jako první CHKO v naší republice v roce 1955.

Historie oblasti

Důkazy o nejstarším osídlení oblasti pocházejí z doby asi před 350 000 lety, oblast byla od té doby osídlena kontinuálně. Od 10. stol. spadá území pod nadvládu rodu Přemyslovců, který je přidělil rodu Markvarticů. Po období husitství se v oblasti rozvíjí především těžba železné rudy. Po povstání českých stavů se většina zkonfiskovaného majetku zmocnil A. z Valdštejna, který zamýšlel z oblasti, zejména pak z Jičína, učinit rozvinuté centrum vzdělanosti. Po jeho smrti je však v průběhu třicetileté války celá oblast vydrancována. Oblast Českého ráje a Podkrkonoší pak byla postižena ještě jednou přibližně o 200 let později za prusko-rakouské války, jejíž bitvy se konaly např. u Mnichova Hradiště, Kostí, Jičína a Turnova (<http://www.cesky-raj.info/cs/historie-a-pamatky/historie-oblasti.html>).

Zájem turistů o lokalitu a vznik „českého ráje“

Krása zdejší přírody oslovovala návštěvníky tohoto kraje zřejmě odedávna. Tento obdiv (a také návštěvnost) byla posílena otevřením lázní v polovině 19. století u Sedmihorek na Turnovsku. Roku 1870 jeden z četných významných hostů pronesl památná slova, znějící snad takto: "Ty skály, to je úplný ráj". Od tohoto roku se mluví a píše o Českém ráji. Původně se prý tímto rájem myslelo jen Hruboskalské skalní město, pak se však pojmenování rozšířilo pro široké okolí (www.hsceskyraj.cz).

Rozšířování ochrany

Původní „chráněnka“ byla vyhlášena na 95 čtverečních kilometrech, dnes, po rozšíření v roce 2002, se rozprostírá na dvojnásobné ploše. Český ráj byl v roce 2005 vyhlášen Geoparkem UNESCO. Stalo se tak právě díky mnoha fenoménům krajiny, kde najdete naleziště drahých kamenů a dalších výjimečných nerostů, jsou tu zaniklé sopky a podmanivá zákoutí, kde se snoubí dávná historie s naší současností (<http://www.cesky-raj.info>).

Příloha 72: Jizerské hory

Charakteristika oblastí

Jizerské hory jsou nejsevernějším českým pohořím. Jejich východní část zasahuje na polské území a dále navazuje na Krkonoše, na západě sousedí s Lužickými horami. Nejvyšší vrchol české části hor je Smrk (1124 m). Území bylo v roce 1968 vyhlášeno chráněnou krajinnou oblastí o rozloze 368 km², pod níž spadá 26 maloplošných ZCHÚ.

Jizerské hory jsou převážně lesní krajinou (lesnatost území je kolem 73 % (269 km²), což byl také jeden z důvodů jejího vyhlášení), nejrozšířenějšími lesními biotopy jsou acidofilní bučiny, dále jsou významně zastoupeny horské třtinové smrčiny, podmáčené a rašelinné smrčiny. Původní přirozené lesy byly smíšené, pouze v nejvyšších polohách převažovaly klimaxové smrčiny. Malou výměru zaujímají druhově pestré suťové lesy, potoční luhy, horské klenové bučiny a horské papratkové smrčiny. Mezi ochranně nejvyšší patří společenstva rašelinných bezlesí (zejména otevřená vrchoviště a vrchovištní šlenky). Velmi významný je i podíl nelesních přírodních stanovišť, kde se vyskytují některá vzácná společenstva i chráněné druhy rostlin. Nejzastoupenějšími nelesními společenstvy jsou mezofilní ovsíkové louky, horské trojštětové louky, podhorské až horské smilkové trávníky, poháňkové pastviny, vlhké pcháčové louky a vlhká tužebníková lada. V současné době je část lesa ponechána monitorovanému samovolnému vývoji.

Na území CHKO Jizerské hory bylo do současné doby nalezeno celkem 45 zvláště chráněných druhů rostlin, z toho 2 v kategorii kriticky ohrožených druhů, 16 silně ohrožených a 27 druhů ohrožených. Mezi nejvýznamnější patří populace blatnice bahenní (*Scheuchzeria palustris*), ostřice mokřadní (*Carex limosa*), kyhanky sivolisté (*Andromeda polifolia*) a šichy černé (*Empetrum nigrum*), které jsou významnou složkou cenných rašeliništních společenstev, dále populace vstavačovitých rostlin na květnatých loukách apod.

Z živočichů je významný výskyt ohrožených (a ubývajících) lesních kurů (*Tetrao urogallus* a *Tetrao tetrix*).

Využití oblastí v minulosti

Území bylo a v některých částech nadále je využíváno pro lesní a luční hospodaření, především pastviny. Významným negativním faktorem byly zejména zásahy do lesních společenstev.

Druhové složení a stav lesa se radikálně změnily s rozvojem průmyslu v 19. století. Původní přirozené lesy byly převážně nahrazeny druhotnými monokulturami smrku. Nestabilní smrčiny podléhaly často živelným kalamitám a hmyzím škůdcům, dramatické změny vyvrcholily v poslední třetině 20. století, kdy nabyl na významu další škodlivý činitel – masivní průmyslové imise z tepelných elektráren v nedalekém Polsku a v bývalé NDR.

Katastrofu v imisemi oslabených lesích dokončilo exploatační socialistické lesní hospodářství. Doprovodným problémem je masivní půdní eroze, jednak introskeletová (tedy proces transportu půdy uvnitř jejího profilu, na jehož konci jsou sterilní suťová pole) a především eroze rýhová v trasách těžebních mechanismů. Síť druhotných vodotečí urychluje odtok z povodí, splaveniny jsou transportovány do podhůří, kde stále častěji přicházejí ničivé povodně. Ve vrcholových partiích naopak nastává sezonní deficit vláhy a změněné mikroklima ztěžuje obnovu lesních porostů.

Koncem 80. a počátkem 90. let 20. století byla prakticky celá náhorní plošina (cca 100 km²) velkou holinou, nebo byla pokryta mladými výsadbami (především smrku pichlavého) (Hušek 2008).

Zájmové oblasti

Mezi nejcennější oblasti patřily rašeliny s typickou vzácnou květenou (*Scirpus caespitosus*, *Carex limosa*, *Scheuchzeria*, *Oxycoccus* či *Empetrum* a další) na „**Čihadlové**“ a „**Kosodřevinné**“ louce; území na „**Bukové**“ (Buchberg) s vlhkými loukami a vysokohorskou květenou, která se jinde v Jizerských horách nevyskytuje, a které je ohroženo zaváděním smrkových monokultur a také „**Malá Jizerská louka**“ s porosty kleče jalovce a rašelinnými porosty, která byla odvodňována (postupný úhyn dřevin), avšak část byla dosud uchráněná a měla by zůstat nepoškozená i nadále. Pro tyto lokality měl být vyhlášen stejný režim jako v případě Krkonoš (Klika 1920–1921).

Příloha 73: České Švýcarsko

Charakteristika oblasti

Českosaské Švýcarsko je mezinárodně uznáváno za nejvýznamnější oblast pískovcového fenoménu v Evropě. Území v České republice nejnovějšího a v pořadí čtvrtého Národního parku České Švýcarsko je součástí širší oblasti Labských pískovců, nazývané již po dvě staletí Českým a Saským Švýcarskem. Národní park byl vyhlášen k 1. 1. 2000 na celkové rozloze 79 km², z čehož více než 97 % tvoří lesy. Hlavním předmětem ochrany v Národním parku České Švýcarsko je unikátní geomorfologie skalního města a na ni vázaná rozmanitost rostlin a živočichů. Typické jsou nesčetné skalní hřbety, kaňony, pískovcové věže a stolové hory strmicí nad nedohledným mořem lesů, které doslova ohromí vnímavého návštěvníka. Krajina české křídové tabule je obohacena třetihorními vyvěřelinami, mezi nimiž kraluje nejvyšší hora Národního parku České Švýcarsko – Růžovský vrch (619 m. n. m., národní přírodní rezervace) s pralesovitými ekosystémy.

Na nedostupných skalních ostrozích se zachovaly zbytky přirozených lesů, k vzácným živočichům zde patří např. plch zahradní, sokol stěhovavý, čáp černý, rys ostrovid nebo jinde nevídané druhy hmyzu; z cévnatých rostlin jmenujme alespoň charakteristický rojovník bahenní, šichu černou, violku dvoukvětou nebo čípek objímavý. Typický je hojný výskyt kaprad'orostů, charakteristickým druhem území je žebrovice různolistá. Z bezcévných rostlin se setkáváme s četnými druhy mechorostů a s mnoha vzácnými druhy hub (<http://www.ceskesvycarsko.cz/narodni-park-ceske-svycarsko/>).

Původ názvu

Oblast je již po dvě staletí nazývána Českým a Saským Švýcarskem. Zásahu na tomto romantickém názvu krajiny mají mimo jiné i dva švýcarští malíři Adrian Zingg a Anton Graff, kteří v druhé polovině 18. století působili na Akademii v Drážďanech – od r. 1776 pracovali spolu s dalšími odborníky na rekonstrukci Drážďanské galerie. Ve volném čase podnikali výlety do okolí, především pak k sasko-české hranici. Oba tu našli zalíbení a dokonce se prý odmítli vrátit domů s odůvodněním, že své Švýcarsko našli tady. Jejich přirovnání padlo na živnou půdu, a tak se

již v r. 1785 objevují první zmínky o Saském, později i o Českém Švýcarsku (<http://www.pbrana.cz/ceske-svycarsko.php?pop=Y>).

Turistická popularita

Oblast Českého Švýcarska se stala velmi vyhledávanou již ve druhé polovině 18. století spolu s nástupem romantismu a postupným rozvojem turistiky. Turistický zájem o oblast v podstatě podnítil i rozvoj lodní a železniční dopravy v regionu.¹⁷⁶ Sami majitelé panství – Kinští a Clary–Aldringenové se na zpřístupňování svých velkostatků podíleli výstavbou turistických cest a rekreačních zařízení do nejzajímavějších míst (soutěsek Kamenice, Pravčické brány¹⁷⁷ či vyhlídek u Jetřichovic). První návštěvníci této lokality totiž pocházeli především z řad měšťanů a šlechty a lákadlo v podobě oblíbené výletní oblasti s řadou romantických výhledů bylo pro majitele panství prestižní záležitostí. Tyto turisticky příhodné podmínky spolu s krásou okolního kraje vedly také k zakládání nejstarších spolků na území ČR.¹⁷⁸ Tyto spolky se nadále snažili o zpřístupňování kraje, značení cest a výstavbu turistických objektů (restaurací, rozhleden). Roku 1864 vznikl také první tištěný průvodce po Českém Švýcarsku vytvořený F. Náhlíkem, mysliveckým adjunktem.

Následující ochranné aktivity

Ani tato oblast bohužel nezůstala nedotknutá. V kaňonu Labe bylo totiž na přelomu století mnoho přírodních skalních útvarů nenávratně zničeno těžbou pískovce a zbyly po nich jen umělé lomové stěny. Proto kolem roku 1917 Spolek na ochranu Saského Švýcarska vykoupil většinu lomů, aby zabránil dalšímu ničení krajiny. Vykupovány byly i historické památky turistickými spolky jako hrad nad městečkem Wehlen, který Horský spolek pro Saské Švýcarsko vykoupil již v roce 1882 a zřídil zde vyhlídkové místo.

Návrh na ochranu Českého Švýcarska lze nalézt i v zápise R. Maximoviče z roku 1923: „*Zájem uchování krajinných a přírodních krás zde vytčených jest zájmem veřejným. České Švýcarsko jest vhodným objektem turistického ruchu. Jde opravdu o významné objekty, neboť tato oblast má nejen v detailu, ale i jako krajinný celek nesporný charakter přírodní památky, vhodné ke zřízení parciální rezervace. Proto má ministerstvo zájem na udržení území v dochovaném stavu, oddálení všech nebezpečí, která by mu hrozila, a na vědeckém probádání a využití...*“ (Maximovič 1923 in: Web11).

Další ochranné aktivity již měly podobu skutečně vyhlášené ochrany území, v podobě výnosu z roku 1933, kterými byla na území dnešního parku zřízena tři chráněná území, jednalo se o **Edmundovu soutěsku**,¹⁷⁹ **Pravčickou bránu a Tiské stěny** – do roku 1938 jediná ZCHÚ v oblasti. Jak vidíme, ve všech případech se jedná o geologické útvary, které jsou zároveň i hlavním předmětem ochrany celé této oblasti (spolu s na ně vázanými rostlinnými i živočišnými druhy). Podle správy NP a CHKO České Švýcarsko, se však podrobné záznamy o počátcích jejich ochrany nedochovaly.

¹⁷⁶ Ve třicátých letech 19. století byl na Labi zahájen provoz parníku mezi Děčínem a Drážďany. Vedle nákladních lodí zde začaly jezdit i výletní parníky. V roce 1851 byla dokončena železnice z Drážďan do Podmokel, dnešní části Děčína. Tyto mezníky znamenaly začátek rozmachu turistiky, který s přestávkou druhé světové války pokračuje dodnes (<http://www.ceskesvycarsko.cz/historie-turistického-ruchu/>).

¹⁷⁷ Roku 1881 nechal majitel panství kníže Edmund Clary-Aldringen vystavět u Pravčické brány výletní zámeček Sokolí hnízdo. Pozval si k tomu účelu dělníky z Itálie a to z prostého důvodu – byli nejlevnější pracovní silou. Celý zámeček byl postaven během jediného roku, což je při jeho rozsáhlosti a době, ve které byl stavěn, čas téměř rekordní. O několik let později bylo na skalních vyhlídkách v bezprostředním okolí vybudováno zábradlí. Za vstup do areálu se začal brzy po vystavění restaurace platit poplatek (<http://www.pbrana.cz/historie.php>).

¹⁷⁸ Jedná se o Horský spolek pro České Švýcarsko (Gebirgsverein für die Böhmische Schweiz, založený v Děčíně roku 1878) a Horský spolek pro nejsevernější Čechy (Gebirgsverein für das nördlichste Böhmen, založený v Krásné Lípě roku 1885) (<http://www.ceskesvycarsko.cz>).

¹⁷⁹ Edmundova soutěska byla veřejnosti zpřístupněna knížetem Edmundem Clary-Aldringenem roku 1890 na vlastní náklady z podnětu Horského spolku, v roce 1898 byla takto otevřena i Divoká soutěska (<http://www.uskaly.cz>). O ochraně přírody v tomto případě ještě nemohla být řeč, šlo především o zatraktivnění oblasti pro turisty.

V roce 1953 se pak objevuje první známý návrh na velkoplošnou ochranu území, který podal RNDr. Jan Čerovský, a to v závěru své diplomové práce s názvem „Lesy v Děčínských stěnách“ a s podtitulem „Návrh na zřízení státem chráněné přírodní oblasti Děčínské stěny“.¹⁸⁰ V roce 1954 byla chráněná krajinná oblast (*Landschaftsschutzgebiet*) o rozloze 36 800 ha, přiléhající k hranici České republiky, vyhlášena v tehdejší NDR. Toho samého roku se uskutečnilo první setkání příhraničních ochranářů a oficiální spolupráce začala o deset let později (Čerovský 2008).

Příloha 74: Vrkoč

Charakteristika oblasti

Vrkoč je národní přírodní památka nacházející se v Ústí nad Labem–Vaňově, nedaleko Vaňovského vodopádu na Podlešínském potoce (nejdelší vodopád v Českém středohoří – 12 m). Chráněn je zde tvarově a strukturou charakteristický skalní útvar, vybíhající z levého svahu labského údolí nad železniční trať Praha – Ústí nad Labem a tvořící důstojný protějšek pravobřežnímu hradu Sřekov. Je určen k ochraně vynikající ukázky sloupcovité odlučnosti čediče orientované do tvaru obráceného vějíře. Název NPP zohledňuje lidové pojmenování skály podle typu úpravy vlasů.

Podloží v chráněném území je tvořeno santonskými pískovci, které byly v miocénu proraženy čedičovým magmatem. Chladnoucí hornina pak rozpukala na sloupy. Vlastní těleso Vrkoče utuhlo uvnitř souvrství pískovců v podobě mohutné žíly při postupu ochlazování a tlaků současně z několika stran – odtud vějířovité uspořádání sloupků ovlivněného čediče o průměrech 20 cm. K odkrytí neovulkanitu došlo odstraněním málo pevných sedimentů erozní činností Labe.

Objev útvaru

Čelo žíly Vrkoče bylo v polovině 19. století odtěženo v souvislosti se stavbou železniční trati, což pomohlo k odkrytí nejznámější ukázky vějířovitého uspořádání sloupcovité odlučnosti čedičové horniny – tento zásah byl vlastně impulsem pro ochránáře, přírodovědce i turisty, kterým byl nyní na odiv vystaven unikátní objev.

Využití lokality

Velmi nápadný útvar tyčící se nad městem lákal hned od svého „objevení“ k návštěvám a průzkumům. I díky blízkosti dalšího navštěvovaného místa – Vaňovského vodopádu se stal ve druhé polovině 19. století „klasickým“ výletním cílem Ústečanů.

Již roku 1916 vznikla v této oblasti stezka z Větruše na Vrkoč, zbudovaná horským spolkem za pomoci vojáků, kteří se zde cvičili na boje v I. sv. válce. Na stezce je mimo jiné k vidění mohyla věnovaná památce zakladatele zdejšího horského spolku a iniciátorovi postavení zámečku Větruše Karlu Eichlerovi. Ve vrcholové části tělesa byla také v dobách působení německého turistického spolku vybudována vyhlídka do prostoru údolí Labe a na hrad Sřekov.

Přibližně ve stejné době byly při spodním okraji památky vysazeny akáty, smrky a modřiny (zřejmě z „okrašlovacích“ důvodů). Tyto stromy, především pak akát, následně působily potíže svým šířením a zarůstáním památky. V 90. letech byly odstraněny.

Příloha 75: Ptačí rezervace u Ústí

Charakteristika oblasti

Přírodní park – čili "Natur- und Vogelschutzpark (Lumpepark)" se nacházel na území města Ústí nad Labem, v Krásném Březně na východním úpatí Mariánské skály (část dnešní ZOO). Jednalo se o uměle vytvořený park vybudovaný ve svahu se skalnatými útvary na pozemcích bývalé cihelny, kde na ploše asi 5 ha průmyslník Dr. Lumpe vybudoval parkovou zahradu tvořenou zajímavými seskupeními stromů, keřů a rostlin a doplněnou geologickými zvláštnostmi vědecké hodnoty i

¹⁸⁰ Návrh byl po letech realizován, nakonec došlo i k vyhlášení Národního parku České Švýcarsko (1999/2000), kde se Jan Čerovský stal prvním předsedou Rady národního parku (http://www.europarc.cz/download/conf2007/rndr_jan_cerovsky.pdf).

sochami či drobnými stavbami. Jejím hlavním účelem byla ochrana ptactva. Tento park se dá rovněž považovat za první „zoologickou zahradu“ v českém království.

Vznik parku

Park začal budovat v roce 1908 na vlastní náklady Dr. h.c. Heinrich Lumpe¹⁸¹ – „velký přítel a pozorovatel přírody“ (Rublič 1925: 91). Pozemky na místě bývalé cihelny odkoupil od města. Jeho cílem bylo vytvoření harmonického a esteticky zajímavého parku tvořeného jak stromy a rostlinami, tak například zajímavými kameny či sochami, sloužícího především jako útulek ptactva.

Podoba parku

Během let zde Lumpe nákladně vybudoval park „harmonicky seskupených přírodních krás a k ochraně ptactva sloužící“ (Rublič 1925: 91). Na pěti hektarech svažitéch, divokých skalnatých útvarů vytvořil jen pomocí svého „krasocitu“ a bez kopírování moderních vzorů či slohů starých zahrad veřejně přístupný park (od června do září roku 1924 jej prý navštívilo kolem 50 000 lidí).

Vchod do zahrady zakrývalo růžové loubí kryjící v délce asi 100 m schody, za nimi na mírném svahu bylo umístěné seskupení zkamenělých araukaritů. Mezi nimi upoutávala pozornost socha Krakonoše jakoby vystupujícího ze země a bránícího malého chlapce před hadem (dubovým kořenem). Po druhé straně cesty zas ležel pozoruhodně vymletý čedičový balvan. Kolem skupin ovocných stromů a keřů se vinul potůček tvořící v jednom místě rybníček s lekníny a ozdobnými rybami. Celý park je pak poset vhodně umístěnými budkami, krmítky a naučnými tabulemi vysvětlujícími zásady ochrany ptactva, na šňůrách zde byly rozvěšeny ořechy a další ptačí pochoutky. K zavlažování zde byl zřízen vodovod s hydranty, vodu přivalových dešťů odváděla kanalizace. V parku byly také zřízeny bizarní stavby „Modrá jeskyně“ a „Jindřichův hrad“. Následně k němu přibyla i srnčí obora.

Park byl pro návštěvníky otevřen od června do září (od roku 1914) za drobný poplatek ve prospěch humanitních ústavů, především pro potřeby ústeckého Spolku pro ochranu ptactva. Lumpeho park se stal základem dnešní zoologické zahrady. Některé stavby původní rezervace se dochovaly do dnešní doby.

Po II. světové válce přešel park do vlastnictví státu a postupně se změnil v zookoutek, který se později „rozrostl“ až do dnešních 30 ha, které má současná ZOO.

Příloha 76: Myslivna (u Libochovic)

Charakteristika oblasti

Myslivna¹⁸² je přírodní rezervace nacházející se v okrese Litoměřice nedaleko Libochovic na rozloze větší než 35 ha, oficiálně byla vyhlášena až v roce 1968.

Přírodní rezervace Myslivna je jedním z nejzachovalejších ploch lužního lesa dolního Poohří. Severní hranici PR tvoří tok Malé Ohře, jižní hrana terasových štěrků vlastní Ohře a návazná opuková terasa s dubohabřinami a bučinami. Podloží PR tvoří druhohorní slínové sedimenty (sedimenty cenomanu i turonu), částečně překryté čtvrtohorní štěrkopískovou terasou Ohře. PR Myslivna obsahuje i plochy s relativně vydatnými prameny limonitických pěnoveců. Vlastní vegetaci PR tvoří společenstva tůní s trvalou vodou (bahenní olšiny), lužní les s olší, vrbami a topoly, lužní les s duby, jilmy, javory a jasany, na svazích dubohabřiny a bučina.

¹⁸¹ Heinrich Lumpe se narodil 16. února 1859 v Doubici u Krásné Lípy. Po absolvování obecné školy a měšťanky se vyučil v obchodě s koloniálním zbožím svého strýce Ignaze Lumpeho v Ústí nad Labem. Jako kupecký tovaryš se učil dále v železářství Heynemann v Halle. Zanedlouho převzal strýcův železářský obchod v ústecké Dlouhé ulici a úspěšně ho vedl. V roce 1908 založil společnost pro výstavbu vodovodů, která mimo jiné postavila vodovod na Sněžku. Za zásluhy o ochranu ptactva a životního prostředí mu udělila vídeňská universita zlatý diplom a universita v Greifswaldu čestný doktorát. 21. března 1936 spáchal z neobjasněných důvodů během lázeňského pobytu v Dubí u Teplíc sebevraždu (Dr. h. c. Heinrich Lumpe, <http://www.usti-nl.cz/dejiny/1918-38/ul-6-26.htm>).

¹⁸² Název byl odvozen od blízkosti stejnojmenného ubytovacího zařízení (Jägerhaus), které v oblasti stálo v období první republiky (Hamerský, Košner 2006).

V území je zaznamenán výskyt 11 druhů rostlin silně ohrožených a ohrožených, mnoho druhů vzácné fauny. Ze zvláště chráněných druhů rostlin se zde nachází bledule jarní (*Leucojum vernum*), ladoňka dvoulistá (*Scilla vindobonensis*), lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*), kozinec rakouský (*Astragalus austriacus*), kruštík polabský (*Epipactis albensis*), růžkatec potopený (*Ceratophyllum submersum*), kapradiník bažinný (*Thelypteris palustris*), kostival český (*Symphytum bohemicum*), modravec tenkokvětý (*Leopoldia tenuiflora*), oměj vlčí mor (*Aconitum vulparia*), žebratka bahenní (*Hottonia palustris*) a další, z ornitofauny se zde vyskytují krutihlav obecný (*Jynx torquilla*), lejsěk černohlavý (*Ficedula hypoleuca*), cvrčilka zelená (*Locustella fluviatilis*), rákosník obecný (*Acrocephalus scirpaceus*), či rákosník zpěvný (*Acrocephalus palustris*). Nadmořská výška lokality činí 160 m.

Využití území v minulosti

Lesnictví

Využívání území bylo dáno jeho charakterem a odrážel se v něm zájem vlastníka (například pěstování košíkářské vrby, zavádění nepůvodních druhů). Území bylo využíváno především lesníky a to s důrazem na význam a hodnotu lesa.

Důležitým faktorem bylo vybudování spojovacího kanálu s Malou Ohří a střídavé napouštění a regulace výšky vodní hladiny v lužním lese. Pro les byla poč. 20. století vyčleněna pracovní síla pro čištění kanálů. Kanály však byly neudržováním po 2. sv. válce zaneseny a staly se nefunkčními. Prvním pokusem o "znovuzprovoznění" kanálů bylo "vystřílení" letitých usazenin trhavinou v 80. letech 20. století. Další čištění kanálů stejnou technikou bylo provedeno v roce 1999. Čištění kanálů je nutné pravidelně opakovat pro postupné, pomalé odvádění vody z prostoru. Nahromadění vody na lokalitě na delší dobu by znamenalo odumření olšových i dalších porostů.

Při okraji PR Myslivna směrem od Libochovic je situována školka okrasných a lesních dřevin. Školka je oplocena, přes intenzivní přihnojování a ochranu výpěstků nemá větší vliv na okolní přírodní rezervaci.

Myslivost

Myslivost byla v minulosti velmi významným faktorem určujícím stav lesa. Významný vliv na stavy zvěře v oblasti mělo kolísání hladiny řeky a pravidelné záplavy. Vzhledem k povaze a velikosti území lze ovšem vliv myslivosti považovat za nevýznamný.

Rekreace a turistika

Část území bylo využíváno turisticky již v minulosti (součást libochovického a budyňského rekreačního prostoru), na přelomu 19. a 20. století stále na okraji lužního lesa rozhledna s výhledem na les (Jägerhaus). V oblasti byl také v době první republiky pension, který byl častým víkendovým cílem mnoha umělců (Hamerský, Košner 2006).

Pozdější vývoj

Po tom, co byl majetek rodu zkonfiskován a také v důsledku válečného období, přestala být oblast udržována a její stav se zhoršil. Rovněž s útlumem pastvy poklesla biodiverzita luk. Zájem o lokalitu byl obnoven až v 80. letech, kdy proběhlo razantní vyčištění kanálu a louky začaly být postupně koseny (umožnění pastvy je zatím sporné z hlediska zákona).

Osoba majitele pozemků

Nový hrabě Johanna Josefa Herberstein und Proskou (1854–1944) byl podle dochovaných záznamů nejen velmi pokrokovým a zodpovědným hospodářem, ale také velkým milovníkem přírody a umění. Jedním z důkazů o výše zmíněném, může být fakt, že již v roce 1901 uvedl v Libochovicích do provozu vodní elektrárnu. Jediným projevem luxusu hraběte Johanna byly několikrát cesty do Indie, na Ceylon a do Súdánu, z nichž přivezl množství cizokrajných semen i etnografických poznatků. Jinak byl jeho život skromný, zasvěcený hudbě, archeologii, historii a okrašlovatelství. Do majetku rodu spadalo před první světovou válkou mimo jiné 6 velkostatků (rozloha panství činila 13 636 ha), 6 zámků a také 3 parky, které byly považovány za skvosty zahradní architektury a uměleckého pěstitelství. Po válce se však v důsledku pozemkové reformy

začal majetek panství značně zmenšovat a na Libochovicku zbylo majiteli jen 1 107,5 ha většinou lesních pozemků. Přestože hrabě nadále vyžadoval staré titulování a zakládal si na svém rakouském původu, na svém panství komunikoval česky a lidé ho považovali za autoritu. Podobně jako hrabě Kinský rád rozmlouval s obyčejnými lidmi a potuloval se po krajině. Není tedy divu, že se v těžké době, kdy musel řešit zachování životaschopnosti svého panství, uchýlil hrabě k možnosti udržení některých pozemků zřízením rezervace¹⁸³ (Špecinger 2003).

Příloha 77: Medník

Charakteristika oblasti

Současná národní přírodní památka Medník byla vyhlášena již v roce 1933 a nachází se asi 20 km od Prahy na levém břehu Sázavy na východním úbočí Malého Medníku, v katastru obce Hradištko pod Medníkem. Předmětem ochrany jsou habrové doubravy a bučiny s výskytem kriticky ohrožené liliovité rostliny kandíku psího zubu (*Erythronium dens-canis*) na severní hranici jeho areálu rozšíření.

Nález kandíku

O výskytu vzácné rostliny na této lokalitě se vědělo už dávno před vyhlášením státní ochrany. Kdo ovšem kandík na vrchu objevil, je trochu záhada, stejně jako jeho zdejší výskyt (na jediném místě v ČR). Dlouhou dobu se za prvního nálezce považoval L. J. Čelakovský (1834 – 1902), český botanik a překladatel, syn F. L. Čelakovského. Podle seznamu chráněných území z roku 1933 ho však již v roce 1828 předstihl Emerich Petřík, hospodářský správce Strahovského kláštera a autor několika přírodovědných publikací (MŠANO 1933, Páleníková 2010, Páleníková 2011).

Vývoj ochrany lokality

Ohrožení okolním porostem

Kromě turistů a sběračů květin začal kandík ve 20. letech 20. století ohrožovat hustý porost (hlavně smrčky ve vzdálenosti cca 1,2 – 1,5 m a stáří 5 – 13 let). Riziko bylo pro rostlinu tak vysoké, že se její ochrana stala nezbytnou. Proto byla na místo v roce 1924 vyslána Památkovým úřadem „komise“ tvořená přednostou politické expositury v Jílovém, zástupcem lesní správy, starostou obce a velitele četnické stráže, aby posoudila stav jednotlivých stanovišť.

Řešení problému a dohled

Zúčastnění shledali, že mezi malými smrčky ještě kandík roste hojně, nicméně předpokládali, že zhruba do deseti let pravděpodobně pro nedostatek světla přestane kvést. Proto komise doporučila, aby lesní správa po pár letech prodala smrčky jako vánoční stromky a plochu osadila listnatými stromy, které v době květu kandíku (březen – duben) ještě nemají listy.

Protože byla hrozba přerostlých smrků opravdu vážná, byl celý případ bedlivě sledován politickou expositurou v Jílovém, milevským velkostatkem, i kanonií Praemonstrátů na Strahově (Přednosta politické expositury v Jílovém 1924).

Zásah se nakonec podařil a kandík byl zachován do dnešních dnů, přestože v řádově nižších počtech (z milionu kolem přelomu století na několik set jedinců dnes).

Státní ochrana

Za skutečnou právní ochranu kandíku pak můžeme považovat až rok 1933 (nebo 1930 dohoda MŠANO s kanonií premonstrátů), kdy začala být chráněna celá lokalita. Nicméně víme jistě, že nápadná růžová rostlinka byla chráněna již od počátku 20. století, a to pravděpodobně zásluhou botaniků, kteří přirozeně nejdříve ocenili význam tohoto unikátu a odhadli i jeho ohrožení.

¹⁸³ Na majetek Herbersteinů byla nakonec v roce 1939 uvalena pozemkovým úřadem z nařízení nacistů nucená správa a hraběti byl zakázán přístup do Libochovic. Po válce byl veškerý Herbersteinský majetek zkonfiskován a panství jeho rod opustil (Špecinger 2003).

Příloha 78: Bílichovské údolí

Charakteristika oblasti

Území se nalézá v lesním komplexu asi 2 km jihozápadně od obce Bílichov na strmém severovýchodním svahu v údolí Zlonického potoka, 2 km jihozápadně od Malého Bílichova, v nadmořské výšce 380–420 m. Původní vyhlášení ochrany území pochází z 31. prosince 1933.

Hlavním předmětem ochrany je kriticky ohrožená kýchavice černá (*Veratrum nigrum*) v části okroticové bučiny. Optimální podmínky nachází v lesním porostu se zakmeněním kolem 80% a na světlinách v zapojených lesních porostech. Kvete v polovině léta temně nachovými květy. Květenství kýchavice černé se lidově nazývá černá královská svíce. Z dalších zajímavých druhů zde byl zjištěn výskyt silně ohrožené okrotice červené (*Cephalanthera rubra*) a ohrožené okrotice dlouholisté (*Cephalanthera longifolia*) nebo hniláku smrkového (*Hypopitys monotropa*).

Využití území v minulosti ve vztahu k předmětu ochrany

Je pravděpodobné, že současný ostrůvkovitý, místy sporadický výskyt kýchavice v širším okolí ZCHÚ (často ve smrkových monokulturách) je do značné míry způsoben pasečným hospodařením a zaváděním jehličnanů na místě porostů s vyšším zastoupením listnatých dřevin.

K negativnímu ovlivnění populace kýchavice v NPP Bílichovské údolí došlo 1970, kdy došlo k domýcení lesního porostu v porostní skupině 132A7. Po těžebním zásahu došlo k výrazné změně druhové skladby bylinného krytu, k expanzi pasečných druhů a narušení přirozené reprodukce kýchavice. Negativní vliv nevhodně provedeného zásahu přetrvává, dospělí jedinci kýchavice rostou v souvislém porostu konkurenčně silných vysokých bylin s převládající třtinou křovištní (*Calamagrostis epigaios*) a třtinou rákosovitou (*Calamagrostis arundinaceae*), sadcem konopáčem (*Eupatorium cannabinum*) a pcháčem osetem (*Cirsium arvense*). Na úpatí svahu je rozsáhlý souvislý porost zplanělé mochně židovské (*Physalis alkekengi*) (AOPK ČR 2007).

Podobnost s památkou Líška

Podobně jako u Bílichovského údolí, nechal kníže Ferdinand Kinský v roce 1930 potvrdit ochranu rezervace Líšky (Hasel) v okrese Děčín. Ta je dnes chráněna z důvodu výskytu měsíčnice (*Lunaria rediviva*). Již před rokem 1930 byla ovšem chráněna ještě další část tohoto polesí (již od roku 1906) z důvodu ochrany smíšeného porostu pralesovitého charakteru.

Dál do historie

Bílichovský velkostatek vlastnil již od roku 1721 rod Kinských. Statky držel po 200 let až do zrušení roboty, lesy a pozemky mu zůstaly ve správě až do roku 1945. V době vyhlášení rezervace statky pravděpodobně náležely otci F. O. Kinského, hraběti Ferdinandu Vincencovi (1866–1916).

Kinští vlastnili i statky v okrese Děčín (otec Ferdinand Vincenc či strýc Ferdinand Bonaventura), kde pokračovali, po vzoru svých předků ve zvelebování panství a zpřístupňování kraje (hrabě Ferdinand nechal postavit rozhlednu a turistickou chatu vedle na Studenci). Patrně Ferdinand Vincenc pak nechal zřídit rezervaci **Líška** i rezervaci **Studený vrch**, chráněný také od roku 1906 (rovněž ochrana bučiny s výskytem vzácných rostlin).

Zdá se tedy, že ochrana přírody byla v rukou rodiny Kinských „dědičnou“ záležitostí. Již tradičně se starali velmi pečlivě o svá panství, přičemž krásné lesy patřily k jeho nejdůležitějším součástem. Oldřich Ferdinand tedy patrně „jen“ pokračoval v odkazu svého otce Ferdinanda Vincence a zápisem rezervací vyjádřil souhlas s jejich ochranou.

Kontroverzní osoba knížete O. F. Kinského (1893–1938)

Dnes je tento pán spojován především s nacistickým režimem, jeho kolaborantství, za něž byl rodu nakonec zkonfiskován majetek, je však spíše domnělé. Vzhledem k tomu, že zemřel za nevysvětlitelných okolností již v roce 1938, neměl ani příležitost se podílet na nejhorších nacistických zvěrstvech.

Oldřich Ferdinand Kinský byl však mimo jiné i známý prvorepublikový sportovec a akrobatický pilot (Giormani 2006). Podle všeho byl kníže také milovníkem přírody.

Příloha 79: Žehušická obora

Charakteristika oblasti

Obora o rozloze 270 ha se nachází ve Středočeském kraji necelých 15 km východně od Kutné Hory. Je v ní chováno po více než 150 let jedno z mála stád bílé jelení zvěře na světě, původem snad z Persie či Indie, o počtu 130 kusů. Tito kopytníci oboru proslavili a jsou také součástí předmětu ochrany, chráněna je však také z důvodu společenstev lužního lesa a výskytu vzácných druhů brouků.

Tvoří ji pestrá mozaika luk a lužních hájů, ve které rostou duby staré více než pět set let a spolu s nimi o málo mladší jilmy, lípy a jasany či vzácné cizí dřeviny, například liliovníky, platany, zeravy a další.

Založení obory

Žehušická obora byla zřízena (v dnešní podobě) v roce 1830 v široké nivě řeky Doubravy na místě někdejšího rybníka Kravinec mezi obcemi Žehušice a Bojmany. Obora byla založena Matyášem Thunem z Hohensteinu a určena k chovu bílých jelenů. Původní břehové porosty byly na místě ponechány, postupně byla obora dosázena stromy po vzoru anglických parků.

Josef Osvald Thun, vnuk Matyáše, byl velký milovník stromů a zahradnictví, a proto byly později do obory doplněny vzácné druhy dubů, buků, javorů, liliovníků, platanů, stříbrných topolů, vrb a konifer.

Vývoj za první republiky

Posledním držitelem Žehušic od roku 1913 byl syn Josefa Osvalda, rovněž Josef Osvald, který je spravoval až do převratu v roce 1918, kdy byly jeho statky prodány a převedeny na drobné hospodáře. K dalším majetkovým změnám došlo ve 20. letech 20. století v souvislosti s pozemkovou reformou (záborový zákon č. 215/1919 Sb.), kdy značně zmenšené panství koupil bankovní ředitel Václav Stome a jeho žena Milada. Ti sice obohatili okolí parku o školku s množstvím konifer, peren a listnatých stromů, která si získala jméno i v cizině, ovšem na péči o oboru a park se již bohužel nehledělo tolik, jako za předchozích majitelů (kdy byla jakási podoba ochrany majetku, zejména lesa, samozřejmě a nebylo nutné ji uzákoňovat).

Bílí jeleni – rarita obory

Zvláštností obory a největším lákadlem pro turisty je chov populace bílé mutace jelena orientálního původu a unikátní hodnoty. Dnes jich v oboře můžeme spatřit kolem 130.

Jeleni byli darem od hraběte Kinského, který se je pokoušel chovat v Žehušské oboře u Chlumce, avšak jejich stáda chřadla a degenerovala, a tak posledních pár kusů hrabě daroval Matyáši Thunovi v roce 1826. Matyáš je vypustil do své obory Vedralka, kde se jeleni začali křížit s běžnou jelení zvěří, což nejspíše zastavilo degeneraci chovu a populaci zachránilo. Když se stávající obora stala příliš těsnou, nechal hrabě jelenům zbudovat oboru novou vypuštěním rybníka u toku Doubravy. V ní se stav jelení populace zvýšil až na 200 kusů.

V období 1. světové války počet bílých jelenů klesl na 30 kusů, mezi válkami se opět zvýšil, ale po 2. světové válce, během níž obora sloužila jako maďarský hřebčín, zůstalo naživu jen asi 20 bílých jelenů. Po zestátnění areálu roku 1948 došlo k další devastaci stáda. Do obory byli totiž vpuštěni mufloni a přinesli sebou řadu nemocí, jimiž se jeleni nakazili.

Nakonec musel být do obory omezen vstup turistů, kteří jeleny rušili. Kvůli velmi nízkému počtu nově rozených koloušků byla nakonec obora pro veřejnost v 70. letech uzavřena úplně. Dnes je stav stabilizován na zhruba 130 kusech a obora je opět přístupná.

A nakonec trocha tradice a pověry: „*bílého jelena spatřiti přináší prý štěstí, a pokud se vdavekchtivá slečna bílému jelenu do jeho krásných modrých očí zadívá, do roka se vdá...*“

(<http://www.tournavigator.cz/tk/bj/>).

Příloha 80: Český kras

Charakteristika oblasti

Chráněná krajinná oblast Český kras byla vyhlášena výnosem Ministerstva kultury ČSR pod č.j. 4.947/72–II/2 ze dne 12. dubna 1972. Celková rozloha CHKO činí 13 200 ha a v současnosti zaujímá část území dvou okresů (Beroun, Praha–západ) a část území obvodu Praha 5.

Český kras je především jedinečné území z hlediska světové geologie, stratigrafie siluru a devonu a výzkumu vývoje života v těchto obdobích historie Země. Je to rovněž největší vápencové území v Čechách se zachovalými rozsáhlými plochami společenstev skalních stepí, lesostepí a listnatých lesů s velmi bohatou přirozenou květenou a zvířenou. Jsou zde zastoupeny rozličné krasové jevy, jako jsou jeskyně, závrtky, škrapy i vývěry. Pestrost přírody je zde výrazně ovlivněna říčním a krasovým fenoménem. Pro mnoho druhů rostlin a bezobratlých živočichů je Český kras jediným výskytiskem v Čechách.

Přes dlouhodobé osídlení člověkem se Český kras vyznačuje i v měřítku České kotliny vysokým zastoupením přírodě blízkých ekosystémů. Nejrozšířenější vegetační jednotkou jsou dubohabřiny, dále jsou zde významné porosty suťových lesů, teplomilných doubrav a vápnomilných bučin. Ochranařsky cenná jsou rozličná společenstva skal, skalních a suchých trávníků, včetně těch, které vznikly jako náhradní společenstva odlesněním, pastvou nebo sukcesí. Nezanedbatelné je bohužel také zastoupení nepůvodních výsadeb; především borovicí černou a trnovníkem akátem bylo takto zničeno množství cenných lokalit. Významné jsou výskyt pěnovecových pramenišť.

Výzkumy oblasti

Jedněmi z těch, kteří se Českým krasem hojně zabývali, zviditelnili jej a také veřejně prosazovali jeho ochranu již na počátku 20. století, byli například Břetislav Jelínek (1843–1926), Dr. Axamit (1819–1904) a především Jaroslav Petrbok (1881–1960), český paleontolog, speleolog, archeolog, botanik, spisovatel a další.¹⁸⁴

Vývoj ochranných snah

Rozloha rezervace

Petrbok, mimo jinde uvedených, vyzdvihuje studijní hodnotu území a uvažuje o minimálním rozsahu potřebné rezervace, k jehož přesnému stanovení do budoucna vyzývá ještě archeologa, geologa a geografa, kteří by ocenili každý jiný aspekt oblasti.

Petrbokovo volání zůstalo sice ještě na dlouhou dobu nevyslyšené, nicméně jeho argumenty, průzkumy a motivace, stejně jako název oblasti, jenž razil, přežily do současnosti.

Dílčí úspěchy ve 30. letech

Skutečně, právní ochrany se některým částem dnešní CHKO Český kras dostalo v roce 1932 výnosem tehdejšího Státního pozemkového ústavu a ministerstva vnitra jako správce Tereziánské nadace (majetku Tereziánského ústavu šlechtičen na hradě Pražském) (Správa CHKO Český kras 2012).

¹⁸⁴ Jaroslav Petrbok nikdy nedosáhl vysokoškolského vzdělání, přesto byl jedním z velmi charakteristických a svérázných vědců své doby a naší přírodovědné historie vůbec. Výzkumu a cestování věnoval celý svůj život. Zaměřoval se především na období pleistocénu, které jej přivedlo k průzkumu jeskyní. K lásce k přírodě jej vedl již od mládí jeho svobodomyšlný otec. Svě objevy většinou přenechává Národnímu museu v Praze, s nímž úzce spolupracuje, zasazuje se také o používání označení Český kras jakožto období Moravského krasu. „A kolik musil Jaroslav Petrbok při tomto svém všestranném zájmu navštívit jeskyní? Nejen v cizině - jak vzpomíná s nadšením jeskyní bulharských a palestinských, ale zejména doma v „Českém krasu“ (jak razil směle sám proti všem tento termín) a jež nikdo snad tak podrobně a dobře již z předválečných let nezná jako J. Petrbok...“ (Skutil 1951).

Příloha 81: Hrabanovská černava a další Labské rezervace („Polabské kyselky“)

Charakteristika oblasti

Lokalita se nachází v kotlině nedaleko severozápadního okraje města Lysá nad Labem v nadmořské výšce 186 m. Geologické podloží tvoří druhohorní křídové sedimenty, které jsou překryty různými sedimenty pleistocenního nebo holocenního stáří (písky, náslatě, vápnité slatiny a sladkovodní křída). V jílovitých sladkovodních křídách se vyskytují rostlinné zbytky a pozůstatky bohaté fauny měkkýšů a ostrakodů. Klimaticky území náleží do oblasti teplé, mírně suché, s mírnou zimou.

Litorální porosty největší tůně jsou tvořeny kromě rákosu obecného (*Phragmites australis*) také mařicí pilovitou (*Cladium mariscus*). Ta roztroušeně roste i v dalších typech společenstev po celém území černavy a má tu jednu ze tří recentních lokalit v České republice. Jednou ze dvou stávajících lokalit v ČR je Hrabanovská černava pro třtinu přehlíženou (*Calamagrostis stricta*). Ve východní, nejsušší části NPR se vyskytují porosty šašiny rezavé (*Schoenus ferrugineus*).

Z hlediska početnosti ohrožených druhů jsou velmi významné střídavě vlhké bezkolencové louky.

Na unikátní rostlinná společenstva černavy je vázána rovněž řada vzácných živočišných druhů. V tůních byly zaznamenány ohrožené druhy obojživelníků, například čolek velký (*Triturus cristatus*), blatnice skvrnitá (*Pelobates fuscus*) a kuňka ohnivá (*Bombina bombina*).

Využití území v minulosti

Využití území bylo dáno především jeho charakterem podmáčené plochy. Co se týče lesního hospodaření v oblasti, prováděna byla vždy patrně jen výběrová těžba. Více byly využívány převažující travní plochy, které byly v závislosti na výšce vodní hladiny koseny nebo spásány. Negativní změny proběhly na území v 60. letech, kdy bylo s nárůstem výšky hladiny upuštěno od kosení a došlo ke změně rozložení i zastoupení jednotlivých společenstev, došlo i k vymizení některých vzácných druhů.

Další způsoby využívání byly pro oblast méně významné, v blízkosti byla honitba, černavy také v minulosti sousedila s bažantnicí a byla zde také těžena slatina (rozšíření velké tůně).

Labské rezervace

V údolí řeky Labe je dnes několik přírodních rezervací, které se pokoušejí chránit zbytky původních lužních porostů a typického polabského rázu. Můžeme jmenovat například přírodní rezervaci **Lipovka – Grado** vyhlášenou roku 1946 o rozloze 32,78 ha, která se nachází na pravém břehu řeky Labe v sousedství města Čelákovice v okrese Praha východ. Předmětem ochrany je zde typický krajinný ráz polabského luhu s lužním lesem, vlhkými loukami, mokřady a vodní plochou Grado. Dále se zde nalézá přírodní rezervace **Hrbáčkovy tůně** vyhlášená až v roce 1988. O něco dále se nachází **Hrabanovská černava** vyhlášená v roce 1933 na území o rozloze 27,6 ha, kde je předmětem ochrany poslední zbytek slatinných formací v Polabí s porosty šašinovými a Národní přírodní rezervace **Polabská černava** vyhlášená roku 1946 unikátní společenstvy vápnitých slatin (černav) vyhlášená v roce 1946 na rozloze 7,7 ha. Jedná se o rozsáhlé území na zbytku mohutného slatinného ložiska na západním okraji obce Mělnická Vrutice v údolní nivě Pšovky.

Charakteristický ráz je zde podmíněn nížinnou polohou a klimatem, specifickým rozsahem zátop i meandrováním koryta – díky čemuž je zde k vidění typická a ojedinělá květena i zvířena.

Jelikož byly tyto unikátní lokality s podobnými podmínkami v některých momentech navrhovány k ochraně společně, vybrala jsem si jako jejich zástupce první vyhlášenou – Hrabanovskou černavu u ostatních pak můžeme předpokládat alespoň zčásti shodný vývoj.

Ochranné snahy

Turistický nežájem, vědecká fascinace

Turisté se o tomto území nezdírkou vyjadřovali nepříliš nadšeně, s tím, že Polabí je nudné. Avšak z hlediska druhového (rostlin a především hmyzu) platí pravý opak: „*Jaké miliony a miliony brouků krajinu tuto, kde tak výhodné podmínky existence nalézají, obývají, o tom lze věru těžko lze si učiniti bližší představu...často jedná se o tak typické vzácnosti, že jednou, budou-li zničeny tyto*

přirozené lokality, nebude-li aspoň část jich zachována budoucnosti, trpce nám budou vyčítati ti, kteří po nás přijdou...“ (Obenberger 1913: 110).

Víra v osvětlené příští generace

Profesor Obenberger¹⁸⁵ si dále stěžuje na stálý boj s předsudky a neodborníky a vyjadřuje naději, že teprve u těch, kteří přijdou jako další generace, se prosadí názor, že „*stejným právem dlužno chrániti druh mechu jako druh palem, druh broučka stejným právem jako druh afrických tlustokožců: teprve po nás pronikne názor rovnocennosti druhů, hlásající stejnou naprostou oprávněnost druhů ve věčné přírodě*“ (Obenberger 1913: 111). Nepochopení tohoto základního oprávnění a přílišná praktičnost lidského pohledu vede prý k tomu, že lidstvo nemá dosud větší pochopení pro snahy ochranářské.

Jiní odborníci zas varují před hrozbou (plánovaného) vysoušení, regulací a kulturou černav (Domin 1918).

Druhý pokus – pozemková reforma – šance pro černavu

Další snahy o poskytnutí ochrany Hrabanovské černavy se odehrály ve 20. letech, kdy se v rámci I. pozemkové reformy převáděly některé pozemky náležející dvoru Lysá. Tehdy byl podán Pozemkovému úřadu přípis (7. /III. 1922 č. 366) ohledně ochrany kyselek hrabanovských (podán Památkovým úřadem na návrh české botanické společnosti) a na Hrabanov byla vyslána komise MŠANO, která vytipovala místo hodící se pro budoucí rezervaci.

Prodlely v jednání

Jednání se však protahovala až do roku 1926,¹⁸⁶ kdy na nutnost ochrany znovu upozornil J. Velenovský. Následoval posudek A. Klečky, který černavu označil za poslední zbytek přirozených slatinných formací různého typu na jedné ploše. Chystaná rezervace měla být ukázkou původního rázu krajiny.

Ohrožení lokality

Již v období před vyhlášením rezervace bylo území ohroženo melioračními projekty odůvodněnými zvýšením ekonomického zisku z pěstovaných plodin a omezením líhnišť komárů v sousedství Lysé. Již v roce 1924 proto MŠANO se zástupci Čs. Botanické společnosti žádali vodní družstvo v Lysé n. L. aby v zájmu nutnosti zachování původních porostů pro budoucí výzkumy svůj projekt upravilo. Na riziko meliorací v podobných podmínkách upozorňoval ve svém posudku i Klečka, který dával příkladem neúspěch odvodnění všetatských kyselek, které na některých místech tak přeschly, že z nich téměř zmizel porost.

Přes všechna tato varování se k myšlence odvodnění vrátil MěÚ (městském úřadě) v Lysé ještě v roce 1929. Na to se objevily podobné varovné reakce ze stran odborníků a následoval další odborný posudek A. Klečky v roce 1933. Mezitím převzalo MŠANO v březnu roku 1930 s konečnou platností pozemky pro zřízení rezervace.

Současně se v tomtéž období vynořovaly celkem ojedinělé snahy soukromé povahy o zarybnění tůní či dokonce zbudování rybníka – ty byly naštěstí celkem rychle zažehnány poukazem na vědeckou hodnotu území (došlo k přechodnému vysazení ryb do tůní).

Nakonec byla v témže roce lokalita oficiálně vyhlášena za státní rezervaci Silvestrovským výnosem. Její ochrana je deklarována sice již o tři roky dříve, úsilí o její skutečnou ochranu ovšem neskončilo ani nyní.

¹⁸⁵ Prof. Dr. Jan Obenberger, DrSc. (15. května 1892, – 3. dubna 1964), Československá socialistická republika) byl český entomolog, profesor entomologie na Karlově univerzitě v Praze. Zaobíral se zejména studiem brouků převážně z čeledi Buprestidae (Krascovití). Je autorem celé řady populárně-naučných i vědeckých knih, převážně s entomologickou tematikou. Od roku 1910 byl členem Česká společnosti entomologické (http://cs.wikipedia.org/wiki/Jan_Obenberger).

¹⁸⁶ Důvodem zdržování ochrany byl fakt, že pozemky, na nichž se černava nacházela, náležely ke dvoru Lysá, který v I. přejímacím období (pozemkové reformy) nebyl zabrán. Pozemkový úřad však úřadu památkovému přislíbil, že jakmile bude v dalším období převzat, bude brán na ochranu přírody v tomto území zřetel – ochrana pak bude provedena v součinnosti s MŠANO a české botanické společnosti. Úřad dále doplňuje, že je zároven velkostatek Lysá v této záležitosti urgován (již od roku 1921), ale stále neodpověděl – proto následně vysláni komise se zástupcem MŠANO, či zástupem Svazu okrašlovacího a ochranného, p. doc. Kliky, aby v této věci zjistili více a zřídili nápravu (ANONYM 1922b: 115).

Počátek ochranného hospodaření a jeho komplikace

Dalším problémem se ukázala regulace hladiny potoka Vlkavy pro potřeby černavy – ta se sice začala řešit instalací stavidla (po četných urgencích až na konci 30. let), to ovšem bohužel nebylo udržováno, takže koryto nad ním začalo zarůstat a snižovat průtok, a tak se toto jednoduché řešení nakonec stalo hrozbou existence celé černavy.

Tento problém odstranilo až Středisko st. památkové péče a ochr. Přírody Středočeského kraje (snad někdy ve 40. letech – spis autora nedatován) (Šebek, nedatováno: archiv CHKO Kokořínsko).

Roku 1935 byla také řešena otázka managementu území, jelikož se hned po pár letech ochrany ukázalo, že zákaz hospodaření (tedy i sečení) vede k nežádoucímu rozšiřování dominantních druhů trav a jiných rostlin (např. *Molinietum*...) – proto bylo zavedeno pravidelné sečení. Naproti tomu příležitostná orba jiných částí území s sebou přinesla polní plevele a jiná netypická společenstva, která poněkud pozměnila původní přirozené složení vegetace.

Příloha 82: Kamajka (Kamajek)

Charakteristika oblasti

Přírodní památka nacházející se nedaleko Chotusic v okrese Kutná hora byla vyhlášena MŠANO roku 1933 z důvodu ochrany naleziště zkamenělin mořských živočichů ze svrchní křídly. Jedná se o bývalý lom na dobývání zvláště kvalitní ruly ke stavebním účelům.

V období křídly byl celý kraj zaplaven mořem a na tomto místě zbyl malý vyvýšený útes, pravděpodobně vyhledávaný mořskou faunou. Během doby stala se z něj velice vyhledávaná a proslavená paleontologická lokalita chráněná nejen pro svou vědeckou hodnotu, ale také pro typický ráz, který dává okolní krajině a specifické podmínky pro rostliny a živočichy.

Jde o nejbohatší lokalitu příbojové facie české křídly, jsou odsud známi dírkovci (cf *Praeglobotruncana praelhelvetica*), živočišné houby (cf *Jerea* sp.), ostnokožci (cf *Cidaria* sp.), korýši (cf *Scalpellum* sp.), koráli (cf *Isis miranda*), mechovky (cf *Membranipora* sp.), ramenonožci, mlži, gastropodi a ryby (Němec 1976, Pospíšil 1984).

Vegetace je tvořena převážně keřovým a stromovým patrem se zastoupením ruderalních a raně sukcesních druhů dřevin.

V západní části výchozu byla nalezena aktivní nora jezevce lesního (*Meles meles*).

Využití oblasti v minulosti

Unikátní ukázka příbojové křídlové facie vznikla díky těžební činnosti. Bohužel později byly některé lomové stěny zarovnané. Nějaký čas sloužil lom jako cvičiště armády, některé stěny byly odstřeleny. Došlo také k překrytí většiny výchozů svahovými hlínami a zvětralínami. Zarovnání a zasucení stěn mělo za následek znepřístupnění výchozů a jde tedy vzhledem k předmětu ochrany o vliv negativní (Pospíšil 1984).

Výzkumy lokality

Tato paleontologická lokalita světového významu, byla proslavena již v průběhu 19. století, kdy se při lámání kamene narazilo na množství zkamenělin, které zkoumal a popsal jako první A. Frič (1870, 1872). Kamajka se tak stala učebnicovým příkladem příbojové facie české křídly a klasickou Fričovou lokalitou. Ten uvádí, že počet nalezených zkamenělých druhů přesahuje 100.

Vývoj ochrany

Odborné ocenění památky

Geologické oddělení rychle odpovědělo na dopis konzervátora Maximoviče přípisem líčícím historický a přírodovědný význam „*pamětihodného ostrůvku rulového*“, přičemž „...*musí každého přítele vlastivědných památek trpce se dotýkati, když profanní ruka tuto památku ničí, používajíc materiálu z ní k účelům, pro které se najde dostatek potřebného materiálu i jinde v okolí*...“ (Procházka 1920/1921: 85), zároveň se shodně vyjadřují i o zmiňovaném útesu u Zbyslavě. Obě tato místa prý nepochybně zasluhují ochranu jak proti sběratelům, tak proti těm, kteří kámen odvázejí a používají ke stavebním účelům. Zároveň je zdůrazněno, že materiál by se

měl odtud čerpat jen pro účely vědecké a to na požádání u okresní politické správy (Procházka 1920/1921).

Aktivita Svazu

Museum rovněž uvědomilo i spolek okrašlovací a ochranný, který měl v této věci také zájem a žádal o zakročení MŠANO. Maximovič poté zajistil celou věc jednáním s ředitelem panství, aby stanovil příslušné ochranné podmínky. Rovněž byla zaslána žádost Svazu na okresní správu v Čáslavi (zde vidíme, že Svaz nepřestával jednat ani souběžně se státní ochranou a snažil se potvrdit a upevnit ochranu památek všemi možnými prostředky).

Konečné jednání

Po konečném projednání celé záležitosti konzervátorem Maximovičem s okresní politickou správou byl vydán konzervátorem oficiální protest a zaslán obci Chotusice. Jako důvod pro odmítnutí žádosti o přidělení pozemků je (kupodivu) uvedena důležitost triangulačního bodu na vrcholu křídového útesu (diplomatická snaha o co nejracionálnější argumentaci, která nejspíše u úřadů uspěje). Nutnost takového „zastíracího manévru“ a jakousi laxnost některých veřejných složek potvrzuje i fakt, že o záchraně „Kamajku“ (jehož význam bude v následujícím oceněn) sepsal sám konzervátor referát, který poslal do Národních Listů – tento nebyl nikdy otištěn.

Následně počalo jednání mezi okresní politickou správou a ředitelstvím panství v Žehušicích, zda by souhlasilo s případným zákazem „vykořisťování křídových naplavenin“.¹⁸⁷ Ředitelství velkostatku odpovědělo dne 27. 12. 1920 kladně: „...uznávajíc důležitost zachování křídových útesů Kamajku a Zbyslavského pro geologický a paleontologický výzkum vlasti, prohlašuje tyto pozemky za chráněné oblasti a zakazuje zároveň jakékoliv poškozování těchto míst...“ (Procházka 1920/1921: 86). Zároveň byla politická správa požádána o úřední ochranu těchto míst a podání správy dotčeným obcím (později byly uvědomeny všechny správy místních škol). Tak byla i oficiálně stvrzena ochrana zmíněných útvarů pod pohrůzkou trestného stíhání jejich poškozování. Celý proces ochrany byl nakonec popsán a publikován v časopise Krása našeho domova a předložen coby „precedens“ v době, kdy ještě neexistoval ani rámcový zákon o ochraně přírody.¹⁸⁸

Háj Kamajka

Poblíž chráněného lomu se nachází na mírném svahu háj Kamajka, který je připomínán již v urbáři z roku 1643 jako les s dubovým dřívím. V 18. století však byla Kamajka holá, holina se nelíbila majiteli Nových Dvorů Janu R. Chotkovi, milovníku přírody. Proto si návrší pronajal jako honitbu a Kamajku osázel jako park, takže se v něm kromě běžných druhů nacházelo mnoho okrasných dřevin. Po roce 1848 po zániku honitby nebyl park udržován a stal se z něj znovu háj, v 19. st. na něm byly prováděny rozsáhlé krajinářské úpravy majiteli panství Nové Dvory a zámku Kačina a ve 20. století se stal vyhledávaným výletním místem.

Jeho část stala se chráněnou spolu s vyhlášením ochrany v lomu ve 20. letech. Z roku 1926 máme dochovanou zprostředkovanou poznámku od R. Maximoviče, že se na jednom místě ještě nalézá porost bramboříku (*Cyclamen europeum*),¹⁸⁹ rovněž je významným útočištěm ptactva z celého okolí. Dle B. Pospíšila, konzervátora státní ochrany přírody si celý lesík zaslouží ochranu mimo jiné jako doklad citlivého přístupu minulých generací k zachování ekologické hodnoty krajiny (Pospíšil 1984).

Háj dnes není chráněn.

Příloha 83: Kopeč

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace Kopeč se nachází v okrese Mělník nedaleko obce Úžice (mezi městy Kralupy nad Vltavou a Neratovicemi). Byla vyhlášena již v roce 1946 a patří tím k nejstarším chráněným

¹⁸⁷ Kamajka totiž byla soukromým majetkem, a proto na ní nemohlo samo vyjádření konzervátora ani doporučení odborných institucí těžbě zabránit (Procházka 1920-1921).

¹⁸⁸ „A i kdyby tento byl vydán, nepomůže tam, kde nebude nikdo, kdo by se s tak živým zájmem staral o věc, jak se stalo v tomto případě se strany konzervátora R. Maximoviče“ (Procházka 1920-1921: 87).

¹⁸⁹ Zmíněno ve článku A. Culka v Krása našeho domova 1926.

územím ve Středočeském kraji. Tvoří ji dva pahorky sopečného původu (augitit) označované jako Homolka a Dlouhý vrch.

Hlavním předmětem ochrany jsou xerothermní společenstva teplomilných trávníků a skalních výchozů s lipnicí bádenskou (*Poa badensis*), hlaváčkem jarním (*Adonis vernolis*), pryskyřníkem ilyrským (*Romunculus ilyricus*) a dalšími.

V území je významná bohatá fauna bezobratlých, např. pavouků *Pandosa bifosciata*, *Trochosa robota* a *Eresus niger* řazených mezi relikty I. řádu. Rovněž se zde vyskytují vzácní zástupci rovnokřídlého hmyzu, měkkýšů a dalších.

Využití oblasti v minulosti

Území bylo v minulosti využíváno extenzivním způsobem jako pastvina a byla zde kosena tráva. Vzhledem k povaze lokality se zde vyskytovaly občasně požáry, které dopomohly k vytvoření charakteristických stanovišť. V 70. letech zde proběhl asanační zásah arboricidem (odstranění nepůvodních dřevin). Od 90. let podobné zásahy pokračují.

Kromě lámání augitu na štěrk do roku 1926 zde žádné jiné hospodářské využití neprobíhalo.

Lokalita byla významně narušena výsadbou dřevin v roce 1956 v rámci „kultivace máloplodých půd“ – v rámci této akce byla na území založena pokusná plocha na 10 let a na ní vysázeny zajímavé odrůdy a kultivary cizích dřevin. Pokus nebyl ukončen. Tyto dřeviny ovlivňují stav stepní vegetace.

Průzkumy oblasti

Tato lokalita byla dobře známá i vědecky prozkoumaná¹⁹⁰ již na konci 19. století a to především díky ojedinělému výskytu lipnice bádenské a charakteristickému geologickému útvaru. Podrobně zmapováno bylo Státním geologickým ústavem kolem roku 1924 i okolí vrchu.

Ochranné snahy v lokalitě

Dvojí hodnota oblasti

Po pravděpodobném určení jména jednoho z nejstarších udávaných vědců bádajících v oblasti (jména mají tvar pouze příjmení)¹⁹¹ můžeme usoudit, že ochranný zájem byl geologický (což byl i argument uváděný Svazem okrašlovacích spolků iniciujícím ochranu) i botanický, jak dokládá například dopis starosty příslušné obce Kopeč z roku 1941: „*Krajina jest hornatá s vyhaslou sopkou, ale zápis o tom není žádný. Na jednom vrchu roste nějaká květina vzácná, jelikož nějaký p. asistent Václav Jirásek z Prahy chtěl koupiti kus toho vrchu od naší obce kvůli té květině...*“ (Hrčka 2007: Web12). Tento dopis dokládá nejen zájem o tuto lokalitu ale také starostův omyl, když se domníval, že o této lokalitě a jejím původu není nikde nic napsáno (viz výše). Zmíněnou vzácnou rostlinou byla velmi pravděpodobně zmiňovaná lipnice bádenská, která zde stále roste a roste i na nedalekém **Velkoveském vrchu**, který byl mimo jiné pro její ochranu vyhlášen chráněným územím roku 1950 (ovšem z důvodu pozdějšího nenalezení zájmových druhů bylo území v 70. letech opět zrušeno).

Státní ochrana

Přestože Kopeč získal jakýsi statut chráněného území (zřejmě na úrovni obecného, či spíše vědeckého povědomí a zrušení lomu), úplnou rezervaci nebyl. O její vyhlášení se začali zasazovat až kolem roku 1940 botanici, a to konkrétně V. Jirásek a jeho kolegové – Šourek a K. Domin. Ti navštívili lokalitu pro potvrzení výskytu zmíněné lipnice (z této oblasti známé již od prof. Velenovského z roku 1886).

Sám Jirásek, znalec lipnicovitých zde provánil výzkum již v letech 1933–1936. Jirásek se údajně již dříve zasazoval o vyhlášení této lokality jako ochranné, po potvrzení její hodnoty kolegy se dokonce neúspěšně pokusil část vrchu odkoupit (viz výše). Konečného úspěchu se tedy botanici dočkali až v onom roce 1946, kdy byla lokalita MŠANO vyhlášena za „botanickou rezervaci – step s lipnicí bádenskou“ (Hrčka 2006).

¹⁹⁰ Jména spojená s průzkumy jsou např. Kovář, Ondřej, Matějka, či Velenovský.

¹⁹¹ Ze jmen se podařilo určit jen jediné - jde pravděpodobně o Doc. RNDr. Aloise Matějku, DrSc. (nar. 30. 10. 1898), geologa, který údajně zmapoval největší část republiky (<http://www.geology.cz/1919/historie/reditele>).

Příloha 84: Karlické údolí

Charakteristika oblasti

Karlické údolí bylo vytvořeno Karlickým potokem ve vápencové hornině v oblasti Českého krasu. Toto údolí najdeme západním směrem od městečka Černošice a mezi obcemi Roblín a Vonoklasy. Stráně zvedající se nad údolím jsou pokryty lesy. Většinu oblasti Karlického údolí tvoří přírodní rezervace vyhlášená v roce 1972 a zaujímající plochu 214,11 hektarů. Tato rezervace poskytuje ochranu různým druhům listnatého lesa, stepním a skalním rostlinám a živočichům.

V lokalitě roste 395 druhů semenných rostlin a z toho kolem třiceti patří ke vzácným a chráněným druhům (<http://www.turistika.cz/mista/karlicke-udoli>).

Rezervace je rozdělena na dvě části samotnou nivou potoka, kterou probíhá dosti využívaná silnice a v níž bylo založeno několik dodnes prosperujících chatových osad. Místní louky jsou převážně kosené, z bylin zmiňme krásný blatouch bahenní (*Caltha palustris*), sasanku hajní (*Anemone nemorosa*), ocún jesenní (*Colchicum autumnale*), dymnivku dutou (*Corydalis cava*) v pestré barevné škále, nebo i zajímavou ostřicí trsnatou (*Carex cespitosa*). V místech, kde les sestupuje až ke korytu potoka, lze nalézt parazitický podbílek šupinatý (*Lathraea squamaria*).

Na severních svazích roste vápnomilná bučina, v podrostu zaujme velmi hojná kyčelnice devítilistá (*Dentaria enneaphylos*), roztroušeně se vyskytuje lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*). Kromě běžné dymnivky duté roste u Stydlých vod méně běžná dymnivka plná (*Corydalis solida*), dále jmenujme vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*), kopytník evropský (*Asarum europaeum*), oměj vlčí mor (*Aconitum lycoctonum*), puchýřník křehký (*Cystopteris fragilis*).

Na druhém jižním a jihozápadním břehu s šipákovými doubravami a se skalními výchozy roste mnoho velmi nápadných a proto oblíbených rostlin. Najdeme zde například časně jarní ostřice nízká (*Carex humilis*), nepřehlédnutelná třemdava bílá (*Dictamnus albus*), nádherný vstavač nachový (*Orchis purpurea*), místy roste vyloženě hojně hrachor panonský chlumní (*Lathyrus pannonicus subsp. collinus*) nebo kamejka modronachová (*Lithospermum purpureocaeruleum*) a další (Cibulka 2010).

Kriticky ohrožení druhy: včelník rakouský (*Dracocephalum austriacum*), zvonovec liliolistý (*Adenophora liliifolia*), hrachor panonský různobarevný (*Lathyrus pannonicus subsp. versicolor*).

Využití lokality v minulosti

Hlavně na úrodných půdách v údolí Berounky (severně od údolí) bylo území osídleno velmi brzy – proto se dá předpokládat vliv lidské činnosti i v této oblasti. Vlastní údolí ale zůstalo trvale zalesněno. V 16. století byly v oblasti kvalitní borové lesy patřící klášterům ve Zbraslavi a v Dobřichovicích. Těženy zde byly i duby a břízy. Za třicetileté války a v 70. letech 18. století trpěly lesy v oblasti špatným hospodařením, pastvou dobytka a shrabáváním lesní hrabanky.

Lesy zde byly kolem 18. století převážně listnaté, se statnými stromy, nacházely se zde i místa s keři a paseky. Od 80. let 18. století se zlepšuje lesní hospodaření, objevuje se snaha o zavádění lesních školek a dosazování lesních porostů, které ovšem vede k pozměnění druhově skladby (jde o smíšený les více méně v dnešní podobě).

Příloha 85: Kuchyňka (Kuchynka)

Charakteristika oblasti

Přírodní rezervace Kuchyňka slouží k ochraně jednoho z posledních zbytků přirozených lesních ekosystémů Brd s charakteristickými druhy květeny a zvířeny. Jedná se o strmý asi 1,3 km dlouhý jihovýchodní suťový svah strukturního hřbetu od vrchu Kuchyňka (635,6 m. n. m.) ke kótě Malý vrch (627,6 m. n. m.).

Hlavní typ vegetace tvoří suťové lesy s hlavními dřevinami dubem zimním (*Quercus petraea*), bukem lesním (*Fagus sylvatica*), javorem klenem (*Acer pseudoplatanus*) a lípou velkolistou (*Tilia platyphyllos*), v minulosti byla hojná i jedle bělokora (*Abies alba*) (<http://hs-os-dobris.webgarden.cz>).

V lokalitě se vyskytuje velké množství druhů hmyzu, významný je rovněž výskyt měkkýšů (např. teplomilný *Helicodonta obvoluta* či *Fruticicola unidentata*), které zde zkoumal například RNDr. Vojen Ložek (Ložek 1951).

Využití území v minulosti

Již od pradávna jsou brdské lesy výrazně ovlivněny lidskou činností především v blízkosti sídel, spolu s rozvojem průmyslu roste spotřeba dřeva i dřevěného uhlí, takže je tlak na zdejší lesy v 18. a 19. století největší. Část dřeva se vozila až do Prahy. Začínaly být odlesňovány i odlehlejší části území. V důsledku toho se objevují i první doklady snah o ochranu stromů (1708).

V té době byla odlesněna i nepřístupná Kuchyňka a vzhledem k terénu patrně nebylo suťové pole znovu uměle zalesněno (část rezervace ale dle Roubalova tvrzení zalesněna patrně byla).

V 19. století spolu se změnou druhové skladby začalo docházet k větším škodám způsobeným zvěří (HUTUR 2009).

Výzkumy lokality

V botanických pracích se uvádí jednotvárnost brdské květeny. Příkladem může být tvrzení Velenovského, který prakticky v každé práci zdůrazňuje tento fakt. Snad i z tohoto důvodu, byla zvýšená pozornost tomuto území věnována až od 50. let 20. století (Ložek, Štěpán, Skalický).

I přes tuto skutečnost ovšem není tvrzení, že by lokalita unikala pozornosti přírodovědců zcela pravdivé, jak vidíme z následujícího textu.

Vývoj ochrany lokality

Přístup majitele

Vrch Kuchynka patřil k velkostatku Hluboš, do panství bavorského knížete Öttingen–Wallersteina (koupil jej roku 1872), který si jeho přírodní hodnotu patrně nepřipouštěl a kácení podporoval.

Roubal proto žádá o okamžitou intervenci, která by mohla mnoho zachránit, avšak nemáme doklady o tom, že by sám podnikl v ochraně další kroky.

Pozemková reforma a vojenský újezd

Za 9 let Wallerstein „prodal“ 562 ha velkostatku pro účely zřízení vojenského výcvikového prostoru, slovo prodal v uvozovkách znamená, že velkostatek se dostal do záboru a byl v podstatě spíše vyvlastněn, přestože za náhradu. Již od roku 1920–1921 kníže na zámku Hluboš nesídlil (prezidentské sídlo T. G. Masaryka) a roku 1925 přešel velkostatek zcela do rukou státu. Téhož roku jej od něj koupil příbramský továrník Josef Kolařík (výroba nábytku), který jej vlastnil až do roku 1948.

Ochrana za nového majitele

Panství Hluboš se s novým majitelem vrátilo po 200 letech do českých rukou. Pan Kolařík velkostatek patrně kupoval mimo jiné právě kvůli lesům, jelikož vlastnil firmu na výrobu nábytku. Byl však velmi pečlivým a pokrokovým hospodářem. Celé panství zvelebil, upravil park, rozšířil zahrady a nechal přistavět hospodářské budovy. Sympatizoval také s organizací Sokol, pro niž nechal k hostinci přistavět velký sál (Malý 2005).

Přestože tedy iniciativa zřídit na Kuchyňce rezervaci v roce 1933 patrně nepocházela od majitele, jejímu zřízení se nebránil. Rezervace však byla pouze částečná a i jinak spíše formální, neboť se na její ploše stále kácelo a nebyly pro ni stanoveny ochranné podmínky. Kácet se sice měly hlavně jedlové souše, nicméně těžba byla tak intenzivní, že se v 70. letech uvažovalo o zrušení rezervace. Až v posledních asi třiceti letech vede snaha o zmlazení a změnu dřevinné skladby k postupné obnově „původního“ suťového lesa – tato práce však vyžaduje značné úsilí, kdy jde převážně o snahu napravit škody minulých desetiletí.

Příloha 86: Týřov

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Týřov vznikla v roce 1984 spojením rezervace Týřovské tisy (1933) a Týřovské skály. Jedná se o hluboce zaříznuté údolí Oupoře, potoka vedoucího napříč křivoklátsko–rokycanským pásmem od obce Broumy k řece Berounce s přílehlými svahy, včetně skalních výchozů a strání nad Beroučkou na obě strany od ústí potoka. Nejnižší místo rezervace leží u Beroučky v nadmořské výšce 248 m a nejvyšší naopak na vrcholu kopce Roudný v 526 m. Jde o nejzachovalejší část Křivoklátska s velmi pestrým souborem lesních i nelesních stanovišť a

výjimečně bohatou faunou a flórou, od studeného a vlhkého inverzního údolí potoka až po vrcholové skalní stepi, zvané pleše. Jméno rezervace je odvozeno od středověkého hradu Týřova, jehož zřícenina dodnes symbolicky chrání vstup do údolí od řeky Berounky.

Předmětem ochrany jsou typické přirozené lesy, lesostepi a skalní stepi (pleše) Křivoklátska. Jméno rezervace je odvozeno od zříceniny hradu Týřova ze 13. století. Do týřovské rezervace není již řadu let volný přístup.

Vegetace rezervace je velmi rozmanitá. Průzkumy zde zaznamenaly na 500 druhů cévnatých rostlin, z nichž 11 je zvláště chráněných. Druhovou pestrost zvyšuje i skutečnost, že se zde stýká flóra teplých nížin a chladnějších pahorkatin. Na dnech údolí a roklí jsou v menším rozsahu zastoupeny ptačincové olšiny (*Stellario-Alnetum glutinosae*) s některými podhorskými druhy, jako je např. krabilice chlupatá (*Chaerophyllum hirsutum*) nebo rozrazil horský (*Veronica montana*). Na prudkých svazích rostou habrové javořiny (*Aceri-Carpinetum*) s pestrou skladbou dřevin, včetně silně ohroženého tisu červeného (*Taxus baccata*), kterého je v rezervaci evidováno přes 400 jedinců. Ve stinných roklích se hojně vyskytuje měsíčnice vytrvalá (*Lunaria rediviva*). Pro bylinné patro zdejších stanovišť jsou typické druhy jako např. lilie zlatohlavá (*Lilium martagon*), vrání oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*) a kyčelnice devítilistá (*Dentaria enneaphyllos*).

Také zvířena je v rezervaci druhově velmi bohatá. Na vrcholech a prosluněných jižních svazích se vyvinula společenstva s významným zastoupením xerothermních prvků. Naopak v údolí Oupoře a na severních svazích Vosníku a při úpatích Týřovických skal se setkáme s prvky podhorskými až horskými. Na stepích a lesostepích žijí teplomilní pavouci sklípkánci *Atypus affinis* a *A. piceus*, dále zápledka *Agroecina striata*, skálovka *Haplodrassus cognatus* a další. Nalezneme zde reliktní a význačné druhy fytofágních mandelinkovitých a nosatcovitých brouků. Na jednom ze dvou míst v Čechách se tu vyskytuje kravec *Acmaeodera degener* (druhá lokalita je NPR Velká pleš).

V Oupořském potoce žije kriticky ohrožený rak kamenáč (*Austropotamobius torrentium*) a ohrožená vranka obecná (*Cottus gobio*). Výskyt obojživelníků a plazů je rovněž hojný, za zmínku stojí čolek horský (*Triturus alpestris*) či užovka hladká (*Coronella austriaca*). Velmi silná je také ptačí populace. Na Oupořském potoce hnízdí a loví skorec vodní (*Cinclus cinclus*), ledňáček říční (*Alcedo atthis*) či konipas horský (*Motacilla cinerea*) a také čáp černý (*Ciconia nigra*). Hnízdí zde i vzácný lejsek malý (*Ficedula parva*).

Využití oblasti v minulosti

První zmínky o území pocházejí již z období třináctého století. Na pravobřežním ostrohu nad ústím Oupořského potoka byl kolem roku 1230 založen Václavem I. královský hrad Týřov. Hrad se stal na několik století jedním z významných center českého království. Z tohoto důvodu se dá předpokládat, že lesy v okolí hradu byly využívány pro otopové a stavební dříví. Do doby kolem 16. století však tyto zásahy nijak významně neovlivnily stav biotopů. Postupně hrad ztrácel na významu a od poloviny 16. století chátral. Po roce 1600 byl opuštěn a připojen ke Křivoklátskému panství. Zvýšený zájem o zříceninu se projevoval v době romantismu, během 19. století.

Porosty NPR Týřov byly ovlivněny s rozmachem toulavých sečí v 17. a 18. století. Těžba byla soustředěna především na jedli jako na základní stavební materiál snadno splavný po řece Berounce.

Část vytěžených porostů byla po dlouhou dobu dále obhospodařována jako pařeziny dubu, habru, javorů a někdy také buku. Dodnes jsou místy patrné stopy po milířích. Další část po těžbě opuštěných ploch byla obsazena břizou a přechodně tak vznikaly plochy sukcesních březin. Na některých místech nahradily jedli smrk, modřín či borovice.

V části lesa se dokonce zpracovával javorový cukr, ale jeho výroba po dvou letech zanikla.

Vzhledem ke složitým terénním podmínkám území nedocházelo v porostech k rozsáhlým změnám v dřevinné skladbě zaváděním monokultur. V porostech mimo přirozená stanoviště se borovice se smrkem objevují až od konce 19. století. Rovněž kalamity způsobené jak biotickými, tak abiotickými činiteli zde nezpůsobovaly závažnější škody.

Od osmdesátých let se začalo projevovat chronické odumírání starých doubrav. Komplex projevů včetně příznaků tracheomykozního onemocnění se projevil především v přestárlých pařezinách po přísuších. Podstata lesa nebyla ohrožena a nedošlo k plošným rozpadům porostů. Jedním z nejzásadnějších vlivů byl tedy vysoký stav spárkaté zvěře, který byl ve 20. století rapidně snížen. Po roce 1929, kdy byl majetek vykoupěn Československým státem, stalo se území reprezentativní

honitbou Československých státních lesů. Honitba byla znovu zazvěřována a byla introdukována zvěř z jiných oblastí Čech a ze Slovenských Karpat. V roce 1935 byla na sousedním Zbirožském panství vysazena Colloredo Mannsfeldem mufloní zvěř. Ta se postupně rozšířila i na Týřov (Moucha a kol. 2003).

Ochranné snahy

Přirozená ochrana v jednotné držbě

Obecně se dá toto území považovat za klidné a i v historii poměrně málo narušené, proto se zde dlouho neobjevila potřeba jej oficiálně chránit, což můžeme považovat za důsledek dlouhodobé jednotné držby území a nevelké osídlení s citlivě umístěvanou zástavbou.

Od přelomu 1. tisíciletí totiž byla oblast výsadním lovištěm českých králů a knížat, kteří lesy udržovaly v dobrém stavu kvůli nerušenému životu lovné zvěře, ochrana lesů zde měla také strategický význam, neboť se jednalo o oblast plnou hrádků (Týřov, Točnick, Žebrák, Krakovec, Křivoklát a Nižbor s loveckými hrádky jako Jivno a Jinčov), které měli mimo časté „rekreační“ funkce plnit požadavek na ochranu oblasti a proto bylo výhodné udržovat kolem nich vzrostlý porost. I v období šlechtické držby se tedy na tomto území podařilo udržet relativně vysoký vliv „státních“ institucí (koruny české, císařství, zemských správních úřadů), které do spravování lesa zasahovaly. V těchto lesích tedy byla regulována těžba, ošetřeno hrabání steliva i čizba či pastva dobytka. Velmi dlouhou dobu tedy zůstalo zachováno bohatství lesních společenstev nenahrazených jehličnatými monokulturami.

Větší rozmach lesnictví nastal právě až za Fürstenberků, kteří založili několik zemědělských dvorů a v částech lesa začali těžit pro hutě v Nižboru, Roztokách a Novém Jáchymově.

Křivoklátsko ve vlastnictví státu

V roce 1929 přešlo křivoklátské panství do majetku státu a hospodaření řídila státní taxační kancelář v Brandýse nad Labem, ke které se nyní hlasy ochranářů upínaly a v roce 1933 prosadily vyhlášení rezervací **Týřovské tisy** a **Oupoř**. Ve čtyřicátých letech se k nim přidaly rezervace další, většinou geologické, jelikož velkoplošná ochrana lesa se stále nepovažovala za nutnou, zmíněné rezervace byly např. **Vraní skála**, **Zdická skalka u Kublova** a **Svatá Alžběta**. Vesměs šlo o hospodářsky obtížně využitelné drobné části Křivoklátska, které navíc skýtaly množství paleontologických nalezišť, z nichž později vzešly světově významné nálezy, které zde objevil Joachim Barrande. Ochrana lesa se zde projevovala prozatím spíše jako parciální ochrana vzácných botanických druhů.

Ochrana tisů (zejména na Plzeňsku)

Taxus baccata je již dlouhou dobu vymírajícím a vzácným jehličnatým stromem, vysazovaným dnes jen v parcích na okrasu, dříve však hojným i v lesích, což dokládají četná jména obcí od tisu odvozená. Tento pomalu rostoucí strom či keř má velmi tvrdé dřevo a dožívá se velmi vysokého stáří, i kolem 2000 let. Jehličí a semena jsou jedovatá, červená dužina plodů nikoliv.

V Čechách byly postupem času zbylé tisové lesy vyhlášeny za rezervace a příslušným způsobem chráněny, níže uvádím ochranu Týřovských tisů, jejich další porosty se nacházejí například na Plzeňsku (**Netřeb u Kanic** (1933), **Dubensko** (ofic. 1965)), kde jim byla velká pozornost věnována prof. Malochem, velkým znalcem plzeňské flóry a ochráncem zdejší přírody. Například Dubensko objevil a zkoumal již kolem roku 1907. Další lokalitu našel na „Terešovských horách“ nedaleko Radnice (dnes PR **V Horách** sousedící s CHKO Křivoklátsko, vyhlášena až 1966). Stejně jako pravděpodobně i v případech obou předchozích (určitě Dubenska), se také profesor postaral o jejich ochranu, přestože zcela oficiálního vyhlášení se dočkaly obě posledně zmíněné až v 60. letech. Maloch dále zmiňuje i lokality **Týřovských tisů** na Křivoklátsku, **Chlumské stráně**, věnuje se i tisům stojím osamoceně snad po celém plzeňském kraji Maloch 1934b).

František Maloch byl sám nadšený botanik, motivací mu tedy bylo především přírodovědné poznání a touha po uchování vzácných či zajímavých lokalit pro další zkoumání.

Příloha 87: Kokořínský důl

Charakteristika oblasti

Toto rozsáhlé území, rozkládající se na 2097 ha přibližně mezi obcemi Nebužely, Mšeno, Olešno, Dobřeň, Kokořín a Bosyně, s převážně lesními porosty v sobě zahrnuje velký počet jednotlivých význačných území, mezi které patří například Kravský důl, vodní nádrž Lhotka či Jánošíkova rokle. Oficiálně bylo vyhlášeno v listopadu roku 1953.

Kokořínský důl je tvořen zejména pískovcovými bloky a věžemi, které místy získávají charakter skalního města. Najdeme zde hluboké rokle, skalní jeskyně a převisy, v údolní nivě se nachází rozsáhlé mokřady i tůně s porosty leknínů.

Oblast je u unikátní střetem několika typů stanovišť, můžeme v ní blízko sebe nalézt společenstva xerotermní i mokřadní. Rostlin se zde nachází přes více než 700 druhů. Významné zastoupení zde mají i luční traviny a kapradiny. Vyskytuje se zde například ruducha (*Batrachospermum moniliforme*), z vyšších pak rdest alpský (*Potamogeton alpinus*), pryskyřník velký (*Ranunculus lingua*), leknín bělostný (*Nymphaea candida*), v polohách s vodou v úrovni vegetace vachta trojlístá (*Menyanthes trifoliata*), suchopýr úzkolistý (*Eriophorum angustifolium*) a na mokřících ostřicových a pcháčovských loukách prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*), všivec bahenní (*Pedicularis palustris*) či úpolín evropský (*Trollius altissimus*). Na nezalesněných místech mimo údolní dno (strán a výchozy skal) se na jižn exponovaných plochách vyskytují vzácné xerotermní druhy, jako jsou kosatec bezlistý (*Iris aphylla*), koniklec luční načernalý (*Pulsatilla pratensis subspecies bohémica*), běložárka větvitá (*Anthericum ramosum*), kavyl Ivanův (*Stipa joannis*) a jiné.

Co se zvířeny týče, nachází se v oblasti mnoho vzácných živočišných druhů a to i takových, které se na jiných místech republiky nevyskytují, a řadí se tak na seznam ohrožených druhů. Za příklad může posloužit vrkoč bažinný (*Vertigo moulinsiana*) – měkkýš, vyskytující se v mokřinách pouze na zdejších místě či četné druhy ptactva, ryb a dokonce i netopýrů, kteří zde zimují.

Jedním z charakteristických útvarů vyskytujících se v této oblasti jsou zemní pyramidy – tzv. pokličky, které jsou také největším turistickým lákadlem.

Využití území v minulosti

Porosty byly v území v minulosti výrazně ovlivňovány lidskou činností, zejména vysazováním hospodářsky výhodných monokultur a zavlečením nepůvodních druhů, které vedlo ke změně druhové skladby, a především poklesu diverzity porostů.

Ze zemědělských činností zde převládala pastva (do 19./20. století) a využití říčky Pšovky pro pohon mlýnů, fauna i flora toky byla zachována. Využívání ploch značně ochablo po II. sv. válce a s příchodem zalesňovacích akcí.

Území ovlivňovala výrazně i myslivost, zejména vysazením nepůvodní daňčí a mufloní zvěře, která začala v oblasti způsobovat četné problémy (zabránění zmlazení, likvidace druhů).

Romantická krajina Kokořínska vábila již od 19. století mnohé návštěvníky, mezi kterými byli například i četní umělci jako básník K. H. Mácha, malíři Antonín, Josef a Quido Mánesové, A. Kosárek, J. Navrátil a řada dalších (EKOLES–PROJEKT, s.r.o. 2006).

„Pokličky“

Jednou z nejvyhledávanějších atrakcí rezervace jsou zemní pyramidy, lidově nazývané „pokličky“, které jsou nejvyvinutější mezi roklemi Boudeckou a Močidelskou a nad Kokořínským dolem. Vznikají charakteristickým způsobem rozpadu větších mocností měkkých pískovců se slepencovými vrstvami na základě rozdílné tvrdosti hornin (Volek, Hlávka 1940). Tím vzniká jakási deska překrývající i několik desítek metrů vysoký pyramidový podstavec a chrání jej před působením deště (Rubín 2001).

Vývoj ochrany lokality

Pomalá jednání

Roku 1943 se na stav jednání o ochraně lokality tázal městského úřadu i Dr. Otakar John, konzervátor pro ochranu přírody v Protektorátu. Starosta města (jehož podpis je nečitelný) panu Johnovi odpovídá, že „komisionelní šetření na místě samém bylo provedeno, pokud se týče

nařízených/příp. omezených a vyloučených/úkonů; ježto výměr o chránění tohoto území zdejší úřad doposud nemá, nejsou prováděny“ (dopis starosty města Mšena: *Odpověď na dotaz čj. 4/43, 1943*). K tomu posílá v příloze literární prameny k území, základní informace a mapu.

Stav lokality

V uvedených přílohách se dovídáme, že je na území stále prováděno hospodaření holopasečné (v současnosti pokud je to možné, výběrové; schválené v hosp. plánu z roku 1937), přičemž je připuštěno, že současný způsob patrně může vzhled místní lokality poškodit – proto místní hospodář navrhuje, aby byly tyto exponované stráně „vzaty pod zpravidlo“ tj. aby v nich bylo hospodařeno jako v lesích chráněných. Části, které nespádají pod místní správu (Mšeno), budou ponechány na rozhodnutí Sedlece.

Jako poznámka na konci spisu je doporučena ke zvláštní ochraně i skála Máchova pod hradem Kokořínem, jakožto pietní odkaz nezapomenutelného básníka, který zde rád pobýval.

Vyhlášení rezervace

Ani v dalších letech se na vyhlášení rezervace nezapomnělo, jednání však byla pomalá. V roce 1946 byla MŠANO vyhlášena alespoň prozatímní ochrana. V roce 1952 se můžeme znovu dočíst o krásách údolí i nutnosti jeho ochrany: „*Návštěvník, hledající osvěžení ve volné, nezkažené přírodě, potěší se pohledem na neobyčejnou krásu krajinnou i přírodní, okřává tu v čistém vzduchu a klidu. Neboť Kokořinské údolí je jednou z nejkrásnějších perel naší vlasti, na kterou může být mělnický okres právem hrdý a kterou může s pýchou ukazovat, ale které si musí též vysoce vážit a ji velmi pečlivě chránit...*“ (John 1952: 109).

Konečně byla rezervace vyhlášena roku 1953.

Příloha 88: Hadce u Želivky (Kralovické serpentiny)

Charakteristika oblasti

Národní přírodní památka Hadce u Želivky se rozkládá na území Středočeského kraje, v katastrálních územích Bernartice u Dolních Kralovic, Borovsko a Hulice.

Chráněné území je tvořeno především rozvolněnými hadcovými bory na strmých, místy skalnatých svazích nad vodní nádrží Želivka a borem na plochem vrcholu nad nádrží. Zdejší hadcové těleso je zajímavé výskytem magnezitu a spoluvýskytem poměrně vzácného eklogitu a amfibolitu. Nachází se zde i v hojné míře olivín a tremolit (nalezen byl i opálový rohovec).

Území přírodní památky je charakteristické výskytem mnoha typů stanovišť. Vyskytují se zde strmé skály s jižní expozicí, silně osluněné a suché i zastíněné a vlhké plochy se severní expozicí nebo v údolíčkách. K rozmanitosti stanovišť přispěly i malé lomy a dokonce i stavba dálnice D1, která obnažila horninový podklad.

Předmětem ochrany národní přírodní památky jsou přírodní společenstva hadcových borů a šterbinové vegetace skal a drolin na hadcích; vzácné a ohrožené druhy rostlin a živočichů zejména populace kriticky ohrožených druhů rostlin kuřička Smejkalova (*Minuartia smejkalii*), mochna Crantzova hadcová (*Potentilla crantzii ssp. serpentini*), pomněnka úzkolistá (*Myosotis stenophylla*), vítod hořký krátkokřídý (*Polygala amara ssp. brachyptera*) a hvozdík kartouzek hadcový (*Dianthus carthusianorum ssp. capillifrons*), včetně jejich biotopů a typy přírodních stanovišť a druhů, pro které byla jiným právním předpisem vyhlášena Evropsky významná lokalita Želivka a které se nacházejí na území národní přírodní památky (Vyhláška o zřízení rezervace, 13/2011 Sb.).

Využití lokality v minulosti

Lokalita byla podle dochovaných zmínek patrně velmi intenzivně lesnický využívána (borové lesy) o to především pro potřeby rozvinutého průmyslu. Znovuzalesňování zde probíhalo v první polovině 19. století patrně opět borovicí nejprve sítí a zhruba od 60. let 20. st. výsadbou. Semeno borovice pocházelo v jednotlivých etapách z různých zdrojů, vlastních i zahraničních.

Na mnoha místech na chudých půdách a exponovaných stanovištích bylo zakládání lesa problematické a zmlazení velmi slabé.

Dnes patří velká část borových porostů do lesů zvláštního určení pásnu hygienické ochrany I. stupně) a některé stromy na území jsou výběrové – v důsledku pěstebního patření vybrané pro sběr roubov a semen (i pro sad zakládány v severních Čechách jako zdroj osiva pro celou ČR).

V minulosti byl také v oblasti těžen kámen na údržbu cest, na území NPP se nachází dva opuštěné lomy, oba dnes tvoří významná stanoviště. V provozu zůstává lom otevřený v roce 1939 mimo území NPP.

Významné hadcové partie byly zatopeny v letech 1965–1975 kdy byla budována nádrž na Želivce. Její dopady na populace druhů zatím nejsou známé.

Výzkumy lokality

Dnes národní přírodní památka vyhlášená nově roku 2011 byla již dlouhá léta známá v kruzích botanických i geologických – nejspíš již od konce 19. století, minimálně však od 20. let minulého století (např. J. Suza 1921, 1928). Tito vědci se také zasazovali o její ochranu mnohem dříve, než jí byla státem přiznána.

Lokalita byla navštěvována pro typický skalní ráz s borovými porosty, xerofyty či xerothermofyty a místy i protichůdnou dealpínskou flórou. Tento dvojí charakter daný expozicí umožňuje zde najednou vzniknout zcela rozlišným stanovištím s bohatým výskytem vzácných rostlin (zejména mechrosty či skalní květena). Nejpodobnější podmínky dle průzkumů panují na hadcích u Mohelna, ale vyskytují se zde oproti nim i zvláštnosti, které v Mohelně nenajdeme.

Další návrhy – dlouhá cesta k vyhlášení ochrany

V roce 1954 podal návrh na ochranu tehdejších okresů Ledeč nad Sázavou a Humpolec prof. Alfred Koberle. V 60. letech byla žádost o ochranu opakována v podobě dvou lokalit, avšak jednací řízení bylo přerušeno výstavbou nádrže Švihov a stavbou dálnice D1.

V 80. letech pak usilovalo o ochranu Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje, návrh se týkal obou břehů Sedlické zátoky. K vyhlášení ochrany však opět nedošlo.

V roce 2000 se územím začal zabývat ZO ČSOP Vlašim, který připravil podklady potřebné pro vyhlášení – i v tomto případě se však realizace vyhlášení neuskutečnila.

V roce 2005 byla lokalita nakonec zařazena do seznamu EVL v rámci lokality Želivka a následně byla po několika letech realizována i její samostatná ochrana (Havlíčková 2011).

Příloha 89: Žehuňský rybník, obora Kněžičky a Žehuňská obora

Charakteristika oblasti

Tři výše zmíněné lokality se nachází v těsné blízkosti a i osud co do ochrany přírody měly společný, proto jim věnuji jen jednu kapitolu. Charakteristiky budou pro jednotlivá území odděleny s ohledem na odlišnosti i na to, že Žehuňská obora dnes není zákonem chráněna.

Národní přírodní rezervace Žehuňský rybník se nachází ve Středočeském kraji, v okrese Kolín. Geologické podloží tvoří písčité slínovce a vápnité pískovce středního turonu překryté štěrkopískovými naplaveninami, na nichž se vyvinuly nivní hlíny a glejové fluvizemě. Byla vyhlášena v roce 1948. Chráněn je Žehuňský rybník, navazující litorální rákosové porosty a přilehlé hygromilní až mezofilní louky. Národní přírodní rezervace Žehuňský rybník je součástí Ptačí oblasti Žehuňský rybník–obora Kněžičky.

Vegetace volných vodních ploch je představována porosty stulíku žlutého (*Nuphar lutea*) v přítokové části rybníka a rdestů, zejména rdestu hřebenitého (*Potamogeton pectinatus*) v obtokovém kanálu, méně je zastoupen rdest kadeřavý (*Potamogeton crispus*). Poměrně hojná je šípátka střelolistá (*Sagittaria sagittifolia*), zaznamenán byl i šmel okoličnatý (*Butomus umbellatus*). Na rybník navazují litorální rákosiny, v nichž ojediněle roste pryskyřník velký (*Ranunculus lingua*).

Žehuňský rybník je bohatou lokalitou v současnosti vzácnější škeble rybníčné (*Anodonta cygnea*), která patří mezi zranitelné druhy. Díky tomu, že rybníkem protéká řeka Cidlina, vyskytuje se zde i zvláště chráněný velevrub malířský (*Unio pictorum*). Z obojživelníků byli zaznamenáni

například rosnička obecná (*Hyla arborea*), kuňka ohnivá (*Bombina bombina*) a skokan skřehotavý (*Rana ridibunda*). Litorální rákosiny jsou významným biotopem vodního ptactva.

Charakteristika oblasti (Kněžičky)

Národní přírodní rezervace Kněžičky byla zřízena v roce 2006. Větší část území byla chráněna již od roku 1948 jako přírodní rezervace Žehuňská obora a Žehuňský rybník a jako přírodní rezervace Bludy (od roku 1983).

Národní přírodní rezervace se rozkládá na hranici Středočeského a Královéhradeckého kraje, na exponovaném jižním svahu Hradčanské kuesty nad Žehuňským rybníkem. Nadmořská výška se pohybuje od 200 do 260 m. Geologickým podkladem jsou křídové vápnité pískovce, slínovce a vápnité jílovce obsahující velké množství zkamenělin. Vytvářejí tzv. bílé stráně, místy s patrnými sesuvy bez půdního pokryvu.

Národní přírodní rezervace je přibližně z jedné poloviny tvořena šípákovými doubravami, jedinečným výskytem stromové formy dubu šípáku (*Quercus pubescens*). Lesní porosty s vysokým podílem starých a rozpadajících se stromů, ležící uvnitř obory Kněžičky, jsou biotopem vzácných druhů xylofágního hmyzu kovařík rezavý (*Elater ferrugineus*), roháč obecný (*Lucanus cervus*), zlatohlávek skvostný (*Cetonischema aeruginosa*) a další.

Další významnou částí rezervace jsou xerothermní trávníky. Část trávníků, nacházejících se v oboře, byla v minulosti udržována pouze pastvou chované zvěře. Významná je mnohatisícová populace hlaváčku jarního (*Adonis vernalis*).

Přibližně polovina národní přírodní rezervace Kněžičky leží ve stejnojmenné oboře s chovem daňčí a mufloní zvěře, zřízené v roce 1611.

Historie využití Žehuňského rybníka

Žehuňský rybník byl vybudován v roce 1492. Později na něm bylo provozováno v běžné míře obhospodařování lučních porostů, které umožnilo zachování cenných lučních společenstev. Po přechodu na velkoplošné formy hospodaření přestaly být postupně nejvlhčí a nejcennější louky koseny, i když je pravděpodobné jejich další extenzivní využívání místními drobnými chovateli. Od obhospodařování cennějších podmáčených luk bylo v minulém desetiletí upuštěno.

Využíván byl také v minulosti rákos, který byl kosen a zpracováván v místních rákosárnách. To omezovalo expanzi rákosin do rybníka na jedné straně a do lučních porostů na straně druhé a zároveň byl pravděpodobně udržován rozvolněnější a členitější charakter rákosin s větším biotopovým potenciálem pro hnízdění ptactva.

Novodobě byl rybník využíván k rekreaci a sportu, především windsurfingu. V současnosti nejsou tyto aktivity povoleny. Rybník je dnes využíván k polointenzivnímu chovu ryb.

Historie využití obory Kněžičky

Obora Kněžičky byla založená již v první polovině 17. století k chovu spárkaté zvěře¹⁹² (v podstatě v části stávající Žehuňské obory?). V roce 1773–1774 ji současný majitel panství František Ferdinand Kinský výrazně rozšířil. Do 19. století byl chloubou obory i vzácný bílý jelen – z Kněžíček s největší pravděpodobností pochází bílá jelení zvěř chovaná dnes v Žehuňské oboře. Již v nejstarší minulosti tedy byly některé lesní partie tomuto účelu podřízeny a musely tedy splňovat podmínky pro myslivost, lov, klid zvěře či romantické výhledy. I proto se dochoval na stráních charakter „pastevního lesa“ či staré solitérní stromy. Na druhou stranu bylo přezvěšení příčinou narušení přirozené obnovy lesa a eutrofizace. V minulosti byla také na některých bezlesých místech prováděna extenzivní pastva skotu (vyloučena v 60. letech).

Přes legislativní ochranu po II. světové válce nebyly na větší části území (částecná rezervace) v lesním hospodářství preferovány zájmy ochrany přírody. Pokračovala obnova smrkem a byly zaváděny i cizí dřeviny jako borovice černá (*Pinus nigra*) a dub červený (*Quercus rubra*), případně

¹⁹² Návrh na její zbudování předložil již roku 1611 českému sněmu Václav Kinský. Sněm stavbu nepovolil, ale Václav Kinský ji přesto zahájil a dokončil. Zavedl chov daňčí a jelení zvěře. Obora se tak stala jednou z nejstarších u nás. Aby byl lov a s ním spojené radovánky příjemné, rozhodl se Kinský postavit na jižním svahu letohrádek v pozdně renesančním stylu, který stojí na původním místě dodnes (<http://www.bmwmotoclub.cz/forum/viewtopic.php?f=3&t=74>).

jírovec maďal (*Aesculus hippocastanum*). Postupně se projevil výraznější vliv zvěře na obnovu listnáčů a bylinné patro.

Vývoj ochranných snah

Ochrana za Radoslava Kinského

Chlumecké panství bylo již od roku 1611 majetkem rodu Kinských. Od roku 1935 panství spravoval Zdeněk Radoslav Kinský (1896–1975), který měl pro snahy přírodovědců pochopení, sám se o přírodu zajímal, především pak o ptactvo. Z toho důvodu nechal ještě před válkou zbudovat v oboře pozorovací stanici ptactva a podnikl také první kroky k ochraně celé oblasti (zápis v lesním hospodářském plánu). Ty se však bohužel nestačily naplnit, neboť se s příchodem II. světové války chlumečtí Kinští odmítli podrobit nacistům a jejich majetek byl zabrán.

Ochrana po II. sv. válce

Iniciativa Radoslava Kinského byla naplněna až nedlouho po válce, v roce 1948, kdy bylo území zahrnuto do návrhů na ochranu a následně na území obory i přilehlého rybníka vznikla přírodní rezervace (SPR Žehuňská obora a Žehuňský rybník). Ta sloužila k ochraně ptactva i vzácné květeny. Majitel pozemků, Radoslav Kinský se podpisem zavázal k plnění všech přeepsaných podmínek a hlášení vyskytnuvších se změn.

Od roku 1948 do roku 1960 byla oblast rozdělena na rezervaci úplnou (hlavně na bezlesých plochách a místech s nejstaršími stromy a dubem šípákem) a částečnou s omezenou hospodářskou činností.

Nakonec byla kategorie částečné rezervace zrušena zákonem 40/1956 a celé území spadlo pod úplnou ochranu.

Význam dubu šípáku v oblasti

V průběhu jednání o vyhlášení této rezervace se porosty dubu pýřitého – šípáku (*Quercus lanuginosa* THUILL) v okolí Žehuňské obory zabýval Dr. Miloš Deyl, který zkoumal vzácnou formu tohoto dubu (dub pýřitý vlnatý) vyskytující se jen v této oblasti – na severní hranici svého rozšíření, a která přežila jen díky „rozumnému hospodaření majitelů“ (Deyl 1947: 77). Deyl kritizuje všeobecné lesnické přesvědčení, že je tento strom lesnický nedůležitý a tudíž málo známý. Doktor považuje šípák za velmi důležitou pomocnou dřevinu, zvláště na exponovaných suchých stanovištích, nehledě na to, že má své nezastupitelné místo z hlediska rostlinné sociologie.¹⁹³ Deyl uvádí několik roztroušených stanovišť tohoto druhu dubu (obora, Kozí Hůra, Báně, Voškovrch), popisuje také výskyt vzácných druhů na těchto stanovištích a zmiňuje značné stáří některých stromů (popisuje i vzhled konkrétních stromů). Doktor se dále zamýšlí nad důležitostí ochrany takovýchto lokalit, které nám dávají možnost uchovat mizející přírodní památky a zkoumat na nich například nedocenené vlastnosti některých druhů vytlačených do nepříznivých stanovišť a mylně charakterizovaných, jak je tomu například u šípáku, jehož vzhled na hlubokých půdách se značně liší od keřových variant na skalách a stráních. Bohužel se ve 40. letech začalo na místním panství s umělým vysazováním jehličnanů (borovice a smrk) právě do dubových porostů. Původní květena se proto, zvláště ve smrkových porostech (s kyselou padankou a nízkou světlostí) začala pomalu ztrácet a došlo k značnému ochuzení druhové skladby. Deyl naproti tomu navrhuje posílení šípákových porostů a jejich hospodářskému využití – při zachování vysoké diverzity podrostu a nižších nákladů zalesnění, neboť šípák se velmi dobře uchycuje i v náročnějších podmínkách na suchých stráních. Uzavírá tím, že obora u Žehuně je „botanická evropská rarita velkého významu“,¹⁹⁴ již je záhodno udržet příštím generacím (Deyl 1947: 79).

¹⁹³ V rámci rostlinné sociologie byla po předchozím výzkumu společenstva dubu pýřitého oddělena jako samostatný řád *Quercus pubescentis*. Některé části těchto, původně jihoevropských, společenstev zasahují až do našeho pásma – cca 70 druhů dle J. Kliky. Mezi nimi je také značné množství vzácných druhů (Deyl 1947: 78).

¹⁹⁴ Nicméně většina nejcennějších porostů dubu šípáku se nachází na jihozápadním okraji území – mimo oboru (<http://old.gym-nymburk.cz>).

Příloha 90: Roztocký háj – Tiché údolí

Charakteristika oblasti

Území bylo státní přírodní rezervací vyhlášeno v roce 1951. Má rozlohu 114,23 ha a rozkládá se na území katastru Suchdol a Roztoky, které již nejsou součástí hlavního města Prahy, ale Středočeského kraje.

Geologický podklad je z většiny tvořen starohorními břidlicemi, které zde také byly těženy. V údolí Únětického potoka (dříve Slativnice¹⁹⁵) se zachovaly části lužního lesa s bohatým bylinným patrem. Vegetuje zde například orsej jarní (*Ficaria verna*, syn. *Ranunculus ficaria*), sasanka hájní (*Anemone nemorosa*), dymnivka dutá (*Corydalis cava*), lilie zlatohlávek (*Lilium martagon*) a další druhy rostlin (www.atlasceska.cz¹⁹⁶).

Z ochrannářsky významných biotopů se zde nachází úzký pás ruderalizovaného luhu v nivě potoka, Dominantním vegetačním typem jsou zde ochuzené dubohabřiny asociace *Tilio–Betuletum*. Nacházejí se především na plošinách a mírnějších svazích ve střední a východní části rezervace. Ve stromovém patře dominuje dub zimní (*Quercus petraea*) s významnou příměsí lípy srdčité (*Tilia cordata*) a habru (*Carpinus betulus*). Velmi časté jsou nepůvodní dřeviny: *Quercus rubra*, *Picea abies*, *Larix decidua* a *Robinia pseudacacia*. Zvláště dub červený místy tvoří souvislé plošky, často z juvenilních jedinců. Dále se zde nacházejí zakrslé doubravy extrémních stanovišť a suché acidofilní doubravy.

Z kriticky ochrožených živočichů (dle vyhlášky č.395/1992 Sb.) se zde vyskytuje ještěrka zelená (*Lacerta viridis*).

PR Roztocký háj – Tiché údolí představuje ze zoologického hlediska cenné refugium, kde přežívají teplomilné prvky dnes již vzácných stepních druhů, přestože některé význačné taxony (např. okáč skalní *Chazara brizeis*, sysel obecný *Spermophilus citellus*) již z území vymizely. Velká část velice vzácných stepních druhů přežívá na posledních zbytcích zachovalé stepní vegetace v západní části Krásné hory, kde se nachází nejkvalitnější fragmenty stepních stanovišť.

Využití území v minulosti

Toto, z větší části zalesněné území bylo silně antropicky ovlivněno již v prehistorické době. Na plošině se nacházelo halštatské mohylové pohřebiště. Dlouhodobě zde byl intenzivně využíván les pro sběr paliva, hrabání steliva a především lesní pastvu. Části lesa byly přeměněny na pastviny, které byly opět zalesněny až počátkem minulého století.

Nejstarší dochované doklady ovšem hovoří o rozlehlém listnatém lese pokrývajícím celé území nynějšího Suchdola. Tehdy patřily lesy Přemyslovskému rodu, než byly v roce 1045 převedeny do majetku kláštera benediktinek u sv. Jiří. Část Roztockého háje se dá tedy v podstatě považovat za původní (přirozený charakter), nebo alespoň kontinuální zalesnění uchované až do dnešní doby¹⁹⁷ (Kubínová, Malíková 1980). Dnes je území ohrožováno především vysokou návštěvností (blízkost Prahy). Probíhá tu nahodilá těžba dřeva, honitba, pastvinářství. Na území je zřízena naučná stezka (<http://envis.praha-mesto.cz>).

Archeologické průzkumy oblasti

Oblast jako archeologické naleziště je známá již dlouho. V okolí Roztok se prováděly výzkumy již v 19. století vlasteneckými nadšenci, například MUDr. Č. Rýznerem po roce 1880 (vrch Řivnáč, Levý Hradec¹⁹⁸).

Po této stránce Roztocké údolí proslavil především amatérský archeolog Rudolf Košťál (80.léta 20.st.). Jeho nálezy potvrdily průběžné osídlení místa od 6. tisíciletí před n.l. (mladší doba kamenná, tzv. neolit) do přelomu 5. a 6. stol. n.l. (doba stěhování národů).

¹⁹⁵ Původně se potok jmenoval Stativnice – od trámů neboli stativů, které zpevňovaly jeho břehy údajně již od 12. století (Lysolajský zpravodaj 2011/8: 4).

¹⁹⁶ Plné názvy rostlin a latinské názvy doplněny autorkou práce.

¹⁹⁷ Jen zhruba do 30% přirozených lesních porostů (Šefčík 1992).

¹⁹⁸ Nejznámější, v souvislosti s Levým Hradcem, jsou výzkumy Ivana Borkovského v letech 1939-1941 a 1947-1955. Od té doby je Levý Hradec sledován archeology středověkého oddělení Archeologického ústavu AV ČR a Středočeského muzea (Huk 2006).

Zajímavé poznatky pak přinesly především objevy z časně slovanského období kultury tzv. raně pražského typu (6. a 7. stol. n. l). Objevení těchto pozůstatků patří k archeologickým raritám, a to jak z důvodu sporých nálezů z této doby, tak proto, že naleziště nebylo objeveno již dříve, např. při stavbě železnice v 19. století. Nálezy prozrazují hodně i o historické podobě místa, více se jimi zde však již nebudu zabývat.¹⁹⁹

Příloha 91: Exkurz: Střední Brdy

Charakteristika oblasti

Střední Brdy, někdy též zvané *Centrální Brdy*, je prozatím neoficiální, ale již vžitě označení pro nejvyšší část Brdské vrchoviny. Ta je jediným skutečným pohořím na území Středočeského kraje. Asi 70% oblasti zabírá vojenský újezd Brdy, zbylá část je volně přístupná a náleží do Plzeňského kraje.

Střední Brdy (spolu s *Jižními Brdy*) jsou z hlediska fyto geografického jedinou oblastí oreofytika (oblast horské květeny) ve středních Čechách. Jsou považovány dokonce za jediné území v Evropě, kde se lze v této zeměpisné šířce a nadmořské výšce ještě setkat s přechodem mezi tajgou a severskou tundrou. Jsou tu zdokumentovány geomorfologické jevy, s nimiž se na českém území lze setkat pouze v Krkonoších nebo Jeseníkách. Jedná se tu po této stránce o skutečně mimořádně hodnotné území nejen v rámci ČR, ale dokonce i v evropském měřítku. Střední Brdy představují velmi zachovalý příklad relativně nedotčeného přírodního prostředí se specifickými atributy, které je řadí k nejméně civilizací ovlivněným územím v České republice – jsou také jedním z nejméně prozkoumaných území.

Ve Středních Brdech je možné se setkat např. s rysem, vydrou, orlem, čápem černým, i s obojživelníky, které se jinde nenalézají. Z ryb zde žije nejen pstruh, ale také vranka obecná (*Cottus gobio*), střevle potoční (*Phoxinus phoxinus*) a mihule potoční (*Lampetra planeri*). Brdy patří také k nejbohatším lokalitám výskytu raka kamenáče v Česku (jeho stavy však nyní decimuje populace nepůvodního norka amerického). Právě ve Středních Brdech byla teprve nedávno objevena skutečná rarita – listonoh letní (*Triops cancriformis*).

Velkým bohatstvím tohoto území jsou (a hlavně byla) četná rašeliniště a mokřady. Zřejmě i proto byly Brdy vyhlášeny Chráněnou oblastí přirozené akumulace vod (CHOPAV)

(http://cs.wikipedia.org/wiki/St%C5%99edn%C3%AD_Brdy).

Využití oblasti v minulosti

Oblast byla v minulosti patrně běžně lesnicky využívána podle preferencí majitele velkostatku. Jejich vývoj od konce 20. let je pak spjat s existencí vojenského výcvikového prostoru, jehož význam je z hlediska přírody sporný (zákaz vstupu veřejnosti X nemožnosti výzkumů a ochranných opatření).

První výzkumy oblasti

Tato oblast bývalého vojenského újezdu byla botanicky zkoumaná již ke konci 19. století, dokladem jsou monografie Karla Domina, z nichž první vyšla již v roce 1903 (další poté 1926): „*Rázem své květeny jsou Brdy typickým pohořím hercynským, dosud velmi dobře zachovalým...*“ praví Dominus (in Čáka 1998: 17), dále také říká, že Brdy jsou v jistém smyslu klíčem k pochopení vegetační pokrývky celých jižních Čech – v tomto výroku je nepochybně patrný výraz úcty k tamní přírodě.

Vývoj ochrannářských snah

Posílení zájmu o lokalitu

Ve stínu hrozby cvičiště byla náhle celá oblast viděna jako soubor nedocenených lokalit, z nichž je jedna cennější než druhá, chvály byly pěny zejména na **Padrt'ská jezera**, ale i **Tesliny**, **Okrouhlík**, **Skládanou** a **Chocholatou skálu**, hvozdy **Kočky** a další (ANONYM (*O Brdy*) 1924). Tato jména se začala objevovat v denním tisku téměř každodenně a působila přímo magicky.

¹⁹⁹ Více např. Kuna 2002.

Boj o Brdy

V novinách se proti plánované střelnici postavil jako první spisovatel Karel Kolář–Sezima hned v roce 1924 a v boji za záchranu lesa pokračoval i v následujících letech spolu s dalšími významnými osobnostmi jako byl například Viktor Dyk, který zaslal Sezimovi následující verše (Dyk in Čáka 1998: 19):

*Kdybys běhal jako chrt
od Velcí až na Padrt',
Udržal tvé plány zvrť.
Z celých Brd zbude prd,
Psáno v jedenáct a čtvrt.*

Ve stejném roce se zvedly i další protestné hlasy – například Svaz okrašlovací a ochranný vydal v časopise Krása našeho domova několik článků na toto téma a věc se stala událostí, která rozdělila veškerou veřejnost „na dva tábory“ a jejich názory byly v tomto duchu i prezentovány denním tiskem. Například městem Rokycany bylo uspořádáno memorandum určené ministerstvu národní obrany. Koncem roku 1924 se zase konala protestní schůze svolaná primátorem Baxou na Staré radnici a vedená KČT za předsednictví Gutha–Jarkovského. Toto shromáždění bylo hojně navštívené a přijalo v rezoluci několik přesvědčení o důsledcích výstavby střelnice, mezi nimi například: nezvratná zkáza brdských lesů v případě výstavby střelnice, zhoršení hygienických a zdravotních podmínek okolních oblastí v důsledku předchozího, zhoršení sociálních podmínek znemožněním vstupu do lesa a tedy přístupu k jeho plodům, zničení možné rekreační oblasti, vědeckého výzkumu a v neposlední řadě zničení oblastí, která by jinde ve světě byla považována za národní park (Národní listy in KND 1924).

Tato vlna odporu, která se zdvihla proti střelnici, byla skutečně bojem za záchranu lesa, jak lze soudit podle titulků příspěvků četných odpůrců (Vrba: „Hřích proti přírodě“, Klášterský: „Výkřik brdských lesů“ apod.).

Na nový rok 1925 bylo předloženo Slavnostní provolání českých vědců na obranu ohrožených Brd, ke kterému se brzy připojilo i provolání spisovatelů se sto padesáti podpisy zvučných jmen (E. Krásnohorská, A. Jirásek, K. V. Rais a další). Protestovaly také mnohé instituce a sdružení (ČS botanická společnost, KČT...). Téměř každý týden v roce 1925 se v novinách objevil článek proti zásahu do brdských lesů.

Ochrana přírody zatlačena do pozadí – schválení střelnice

V únoru roku 1927 byla střelnice schválena, k lednu 1928 vykoupeny potřebné pozemky. A tak se až do dnešních dnů toto nádherné území veřejnosti uzavřelo. Vyhlička, že bude v blízké budoucnosti zákonem chráněno, je však velmi reálná.²⁰⁰

Příloha 92: Přírodní park Třemšín a okolí – předběžný výsledek více než sedmdesátiletého úsilí o ochranu Brd

Charakteristika oblasti

Okresní úřad Příbram jako orgán ochrany přírody v roce 1997 zřídil Přírodní park Třemšín. Rozloha přírodního parku je 112 km² a obvod 85,014 km po hranici. V celém území parku jednotlivá katastrální území spravují obecní úřady Bezděkov, Věšín, Sedlice, Volenice, Rožmitál p. Tř., Hvožd'any, Nepomuk a Vševely.

Název přírodního parku je odvozen podle vrchu Třemšína (827 m n. m. – nejvyšší bod Jižních Brd). Území přírodního parku je geomorfologicky značně členité a geologicky různorodé – jedná se o jediný přírodní park Středočeského kraje, který má horský ráz. Převažuje krajina lesní, částečně je zastoupena lesoplní a polní. Pro přírodní park jsou typické výrazné svahy. Ráz území udávají

²⁰⁰ Dne 4. ledna 2012 vláda rozhodla o definitivním zrušení vojenského újezdu v Brdech a zmenšení dalších čtyř cvičišť. Na území Brd má vzniknout CHKO nebo síť maloplošných chráněných území, pracovníci AOPK již dostali zadání vypracovat potřebné podklady (Vláda zrušila vojenský újezd Brdy, další čtyři cvičiště se zmenší, <http://zpravy.idnes.cz>, 4. 1. 2012).

křemenné slepence a pískovce kambria. Reliéf krajiny má charakter členité vrchoviny s táhlými, obvykle jednostrannými vrchy. Západní a středozápadní části parku jsou souvisle pokryté lesy. Lesnatou krajinu zpestřují skalní výchozy a kamenná moře. Chráněny jsou krajinné, přírodní a estetické hodnoty území, které dosud zůstávají stranou hlavního rekreačního tlaku.²⁰¹

Z chráněných druhů rostlin a živočichů zde nalezneme například lýkovec jedovatý – *Daphne mezereum* (Třemešný vrch), upolín evropský (*Trollius europaeus*), kosatec sibiřský (*Iris sibirica*), či mloka skvrnitého (*Salamandra salamandra*).

Rozloha (ha): 11 200

Kategorie CHÚ: PřP

Vyhlášena: 21. 10. 1997, okresním úřadem Příbram

Další ochrana (překryv): PP Hřebenec, Třemešný vrch, PR Na Skalách, Getsemanka I. a II.

Předmět ochrany

Krajinné, přírodní a estetické hodnoty území spolu s výskytem přirozených lesních porostů a chráněných druhů rostlin i živočichů (konkrétně dle jednotlivých MZCHÚ).

Přírodní park

Termín "přírodní park" je termínem ze zákona ČNR č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, nahrazující původní název "klidová oblast". §12 zákona o ochraně přírody a krajiny jej charakterizuje jako území s významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami, které nejsou chráněny zákonem o ochraně přírody jako zvláště chráněné území, ale obecně závazným předpisem okresního úřadu.

Význam ochrany tohoto druhu území spočívá především v nadstandardní informovanosti a spolupráci s občany v území přírodního parku, v odlišném přístupu vlastníků a uživatelů nemovitostí k přírodnímu bohatství této krajiny.

Toto území, které není ve svém využívání omezeno nad rámec zákonů a není tedy zvláště chráněno omezujícími podmínkami vyhlášky (nařízení), je vzorovou oblastí okresu pro ostatní obce ve vztahu ke krajině, ochraně přírody a ve způsobu spolupráce s orgány ochrany přírody (Knížek 2002).

Posláním přírodního parku je zachovat zejména lesní porosty, dřeviny rostoucí mimo les, charakteristickou strukturu zemědělských kultur a dále vytvářet a dotvářet příznivé životní podmínky, zejména s ohledem na geomorfologii území, specifickou flóru a faunu, lesní porosty a rozptýlenou mimolesní zeleň, malé vodní toky, mokřady a louky, soustředěné zejména v zájmových územích ochrany přírody, jako jsou maloplošná zvláště chráněná území, významné krajinné prvky a další prvky územního systému ekologické stability. Některé zásahy jsou v území povolovány jen se souhlasem orgánu ochrany přírody (OŽP Příbram), jakékoliv změny stavu a využití území a stavební činnost jsou vázány před vydáním příslušného rozhodnutí orgánu státní správy na souhlas orgánu ochrany přírody (Walenka 2007).

Počátky snah o ochranu lokality

Již roku 1920 navrhuje člen Národního shromáždění Dr. Lukavský a jeho dalších 22 kolegů zřízení národního parku (rezervace) „**Třemšín, Kobylí hlava, Teslín, Padrt'ská jezera**“²⁰² a to z ohledů historických, přírodovědeckých i turistických. Výše zmiňovaní žádají, aby byl v území zřízen Národní park „v tom smyslu, jak se s ním setkáváme v cizině.“ K tomu se nechávají slyšet, že území toto oplývá přírodními krásami a z vrchu Třemšín (832 m. n. m.) jest prý „čarokrásný rozhled po českých vlastech až na Šumavu, Českomoravskou vysočinu a daleko do kraje za Plzeň a ku Praze. Třemšín je zalesněn jako celé rozsáhlé okolí a váže se k němu množství zkazek a pověstí, jež se v lidu udržely“ (Lukavský 1920). Součástí oblasti byla také zřícenina kláštera a zbytky hradní tvrze

²⁰¹

http://cs.wikipedia.org/wiki/P%C5%99%C3%ADrodn%C3%AD_park_T%C5%99em%C5%A1%C3%ADn.

²⁰² Navrhované lokality se zcela nekryjí s územním vymezením parku – část je již za hranicemi, část přísluší k vojenskému újezdu. Jde patrně o ten samý návrh, o němž se hovoří v kapitole o Středních Brdech, zde se ovšem budeme soustředit více na jednotlivé rezervace v oblasti.

(Teslín a Kobylí hlava) – rovněž uváděny jako přidaná hodnota území a důvod k ochraně (důkazy romanticky smýšlejících ochranářů).

Následný vývoj

Jednání, které bylo postoupeno Výboru kulturnímu pro pozemkovou reformu a rozpočtovému se zdrželo, později na něj snad bylo zapomenuto – navrhovaný Park ani rezervace v této podobě vyhlášeny nebyly. Podle pozdějších dokladů víme, že některé části původních porostů byly za rezervace považovány, jiné lokality „spadly“ do vojenského újezdu Brdy, o němž jsem již psala výše.

Existující rezervace v oblasti

O několik let později, v roce 1943 se dočítáme o „lesních rezervacích“ u Třemšína (jmenovitě jde o porost „V Teslínech“, rezervaci „planínskou“ a „chynínskou“, dvě rezervace „třemšínské“ a „Chýlavu“). Podle pouze popisných označení nelze určit, zda se oblasti s dnešními maloplošnými chráněnými územími kryjí, dá se však předpokládat, že alespoň zčásti ano.²⁰³ Ani označení „rezervace“ nelze brát zcela doslova, šlo často nikoliv o chráněné, ale zachovalé oblasti pokryté lesem pralesovitého typu, které byly ochranáři vytipovány, a Dr. Mikyška byl ve 40. letech požádán o jejich podrobnější popis.

Některé zmíněné „rezervace“ však již několik let jakési ochrany skutečně požívaly.²⁰⁴ Tyto oblasti patrně vznikly „samovolně“ jako dochované zbytky lesního porostu a jejich ochrana byla posílena nebo alespoň oznámena v době pozemkové reformy. Za nejcennější ve 40. letech Mikyška označuje porosty rezervace třemšínské, chynínské a prales „V Teslínech“, tvořen nejen přirozenými lesními porosty, ale i podrostem. Jako zajímavost doktor uvádí jakousi „pří“ mezi klimaxovou bučinou a kleno–jasanovým lesem, která vede k tomu, že sukcesní vývoj není dosud ukončen (dáno těžkým zvětráváním dysgeogenního materiálu podloží).

„Ztracená“ rezervace

Vůbec nejvíce je asi vychvalován prales u **Teslín**: „jedinečně zajímavý jak sociologicky, tak ochranářsky“ (Mikyška 1943: 58), který je dle výnosu MŠO z roku 1933 (Věstník MŠO, roč. XVI, str. 27), chráněn již od roku 1931 – podle informací vyzkoumaných Dr. Mikyškou v roce 1943 však v uvedeném revíru žádné rezervace nejsou.

Tento „omyl“ mohl vzniknout tím, že kníž. arcibisk. ředitelství lesů hospodařilo na tomto lese s důrazem na *zachování původního charakteru porostů*.²⁰⁵ Stejně tak byl arcibiskupským ředitelstvím lesů chráněn bukový porost na jižním úpatí Třemšína – „působí esteticky a velmi krásným dojmem“ (Mikyška 1943: 61). Tato ochrana mohla být nahlášena ministerstvu jednorázově a další záznamy o rezervaci nemusely vzniknout.

Na závěr svého průzkumu „rezervací“ Mikyška uvádí, že současný stav je ochranářsky neuspokojivý, jelikož nejkrásnější a nejhodnotnější zachovalé části pralesa nejsou dostatečně (nebo vůbec) zabezpečeny (naproti tomu v Roželovském revíru jsou chráněny i druhotné smrčiny.) Přičemž částečná ochrana (planínská a chynínská rezervace) je ze zkušenosti naprosto nevhodná pro přírodní celky, které si mají zachovat původní ráz (Mikyška 1943).

Současná ochrana

Dnes na území existuje několik MZCHÚ (zmněno výše), která požívají státní ochrany, větší území, podobné tomu navrhovanému již na Národním shromáždění v roce 1920 se pak dočkalo ochrany až o 77 let později v roce 1997 v podobě „pouhého“ Přírodního parku. Většina maloplošných území byla vyhlášena v 60. letech.

²⁰³ V okolí Třemšína, se v popisovaném území (Přírodní park Třemšín) nachází dnešní rezervace **Kokšín, Fajmanovy skály a klenky, Chynínské buky, Mišovské buky, Hřebenec, Getsemanka I a II, Na Skalách a Třemešný vrch**.

²⁰⁴ **Chynínské buky** byly chráněny již od roku 1905, **Planínské buky** od roku 1903, nevíme, jak byla jejich ochrana iniciována, pravděpodobně však měla „pouze“ podobu úpravy hospodaření jak je zmíněno v textu (Věstník MŠANO či Maximovič 1933).

²⁰⁵ Nalzáme zde také zajímavou poznámku, že charakter okrajových částí začíná být narušen pronikáním mýtinných prvků – jako expanzivní je zde zmiňován především maliník a starček Fuchsův (*Senecio ovatus*), který dnes patří mezi významné „invazivní“ druhy např. v Krkonoších.

Motivace k ochraně

Podle navrhovaného důvodu ochrany Dr. Lukovského a kolegů můžeme usuzovat na velmi komplexní (profesionální) pojetí – uváděna je jak hodnota botanická (např. subalpínská flóra), historická, či estetická, tak turistická. Návrhu této skupiny politiků velmi pravděpodobně předcházela nenalezený průzkum či vědecký posudek, na kterém své rozhodnutí stavěli, opěvujíc všechny uvedené hodnoty kraje: „*K doplnění nádherné a opravdu vzácné scenerie přírodní přistupují ještě Padříská jezera...*“ (Lukavský 1920). Jako motivaci pro ochranu zde můžeme sledovat počínající odpovědnost státní ochrany přírody spolu s pochopením celkové hodnoty místa a snahu zachovat tuto krajinu i do budoucna. I v pozdější době můžeme pozorovat jev, řekla bych typický pro pralesy a starobylé lesní porosty – snoubení přírodovědecké hodnoty s estetikou.

K úplnosti je třeba se ještě zmínit o údajně dřívější ochraně oblasti – zde je mimo jiné obsažen důležitý doklad jevu, v té době nikoliv ojedinělého – jakési „samovolné“ ochrany určitých, zejména přirozených lesních celků, u nichž existovalo povědomí o jejich starobylosti a hodnotě („ponechávání lesů jako ukázkou charakteru starých porostů“). Tento šetrnější přístup byl následně majiteli vyzvednut při pozemkové reformě jako doklad o jejich dobrém spravování pozemků a tedy toho, že jsou hodni si je ponechat.

Další zajímavostí je zmínka o expanzivních druzích a výslovné přesvědčení o důležitosti podrostu, na němž je závislý také pralesovitý charakter porostu.

Příloha 93: Barrandovské skály

Charakteristika oblasti

NPP se rozkládá na ploše 11,5 ha v nadmořské výšce 196 až 270 metrů. Leží na katastrálním území obcí Hlubočepy a Malá Chuchle. Jako NPP byla vyhlášena v roce 1982, ale jedná se o nejstarší geologickou rezervaci v České republice, jelikož byla ve skutečnosti chráněna již od roku 1884. Skály tvoří prvohorní vyvřeliny, břidlice a vápence. Dobře patrný je geologický profil od svrchního ordovíku přes silur až po nejvyšší část spodního devonu, jeden z neúplnějších profilů prvohorními horninami na světě. Korálový útes u kapličky je unikátním nalezištěm zkamenělých živočichů, kteří tu žili v teplém devonském moři asi před 400 mil. lety a dosud nebyli popsáni na žádném jiném místě na světě (<http://www.atlasceska.cz>).

NPP Barrandovské skály má kromě geologického významu také význam botanický a zoologický. Především se na otevřených skalách vyskytují teplomilné skalní trávníky, které jsou ovšem ohroženy zarůstáním akátem a keři. Otevřené skalní plochy obývají reliktní teplomilní bezobratlí – plži, brouci, z motýlů například oba druhy otakárků, ostruháček kapiniový (*Satyrium acaciae*) a modrásek rozchodníkový (*Scolitantides orion*). Z pavouků je významný výskyt stepníka rudého (*Eresus cinnaberinus*).

Historie oblasti a její využití

Jelikož území leží ve starém sídelním prostoru pražské kotliny, bylo velmi dlouhou dobu normálně hospodářsky využíváno. Největší vliv v oblasti tedy mělo odlesnění, pastva a lámání kamene, díky nimž se zde vyvinula typická stepní a teplomilná společenstva. Ke změnám dochází až ve 2. polovině 19. století, a na počátku 20. st., kdy dochází k pokusům o zalesnění oblasti,²⁰⁶ které vedlo k zániku dosavadních společenstev. Do současné doby se zachovaly pouze jejich ochuzené zlomky na extrémních stanovištích, na místech, kde bylo zalesnění neúspěšné.

K dalším významným ovlivněním dochází v důsledku budování dopravních cest a těžby v několika lomech, které odkryly jedinečné geologické profily i naleziště zkamenělin. K tomu to došlo při výstavbě silnice,²⁰⁷ později i železnice (1862). Pozdější osudy skal jsou pak již vlastně neodlučitelně spjaty s jejich zkoumáním i ochranou.

Výzkumy lokality

²⁰⁶ Podrobnosti o průběhu zalesňování viz např. Matějka 2006.

²⁰⁷ Tyto odstřely prováděli francouzští vojáci již v roce 1742 ve válce o dědictví rakouské, kdy se evropské mocnosti vzpírali možnosti nástupu Marie Terezie na trůn (<http://www.prazskestezky.cz>).

Mimo slavného J. Barrandeho byl jedním z těch, kteří Barrandovské skály nejvíce prozkoumali, patrně F. Hanuš, který se podílel na shromáždění sbírky uložené později v Národním muzeu v Praze.

Žádost o ochranu z 30. let

„...při silnici k malé Chuchli, v lomu „u kapličky“, kde nyní velká reklamní tabule okrašluje výhled na zvrásněné vápence spodnosedonské, tzv. bránické, nalézáme v pravém koutě lomu geologickou památku velikého, možno říci jedinečného, významu...Lze právem říci, že korálový útes v lomu „u kapličky“, který poskytl české paleontologii veliké obohacení, zasluhuje, aby byl jakožto klasické naleziště útesové fauny devonské označen za státem chráněnou přírodní památku a jako taková náležitě upraven (očištěn) a chráněn“ (Frantl 1931: 65–66).

Příloha 94: Klánovický les (Vidrholec)

Charakteristika oblasti

Tato přírodní rezervace na východním okraji Prahy byla vyhlášena v roce 1982 jako entomologicky významná lokalita z hlediska návaznosti na typické dřeviny (borovice lesní, duby, břiza pýřitá) či drobná vřesoviště, tak na tůně a mokřady, často zrašeliněné. Každý tento biotop obsahuje typické významné druhy.

Klánovický les je největší lesní celek na území Prahy. Z tohoto hlediska vychází ochrana zdejší přírody. Celá část Klánovického lesa, která se nachází na katastru Prahy, je začleněna do přírodního parku Klánovice – Čihadla. Klánovický les je tak řazen mezi lesy zvláštního určení, kde by měl převažovat veřejný zájem na zlepšení a ochraně životního prostředí a dále zájem na plnění mimoprodukčních funkcí lesa nad jeho produkční tj. ekonomickou funkcí.

Z chráněných brouků se zde vyskytuje krajník hnědý (*Calosoma inquisitor*). V části Blatov se vyskytují zachovalé porosty bezkolencové březové doubravy a bikové doubravy. Je zde také znám výskyt břízy pýřité (*Betula pubescent*) a kříženců s březou bělokorou (*Betula pendula*).

V části Vidrholec roste mimo bezkolencové březové doubravy i černýšová dubohabřina biková. Významný je zejména starý porost dubohabrového lesa východně od silnice Újezd – Klánovice se starými exempláři dubu letního (*Quercus robur*) a habru obecného (*Carpinus betulus*).

Téměř celá oblast lesa je chráněna jako přírodní park (Klánovice–Čihadla), jeho část pak jako rezervace Klánovický les a přírodní památka Prameniště Blatovského potoka (<http://envis.praha-mesto.cz>; naučná stezka Klánovický les).

Využití oblasti v minulosti

Oblast byla osídlena již v dávných dobách (archeologická hodnota místa). Území Újezda nad Lesy bylo osídleno již od 2. poloviny 3. tisíciletí př. n. l. Svědčí o tom archeologické nálezy při stavební činnosti v obci (keramika, kamenné nástroje, popelnice, kostrový hrob a další).

První dochované písemné zmínky o zdejším osídlení pocházejí z 1. poloviny 13. a pak poloviny 14. století, kdy jsou zmiňovány vesnice v okolí. Během 30–ti leté války však vesnice zanikají a na jejich místě vzniká souvislý les.

Později patřil les do majetku Liechtensteinského panství a působil zde známý lesník J. Wachtl. Z jeho doby pochází i zařízení lesa či rozdělovací síť, která je dodnes užívaná.

V roce 1874 odkupuje část pozemků Václav Klán, pražský podnikatel a o 4 roky později zde zakládá novou osadu (Klánovice). Ta se později stává velmi významným rekreačním centrem, kde vznikají i lázně (1924). Jejich stavitel, Rudolf Utěšitel, se podílí i na úpravě zdejšího lesa, který se stává místem procházek a výletů zdejších návštěvníků.

Reakce Památkového úřadu a odpověď pana Žižky

Stížnosti bylo Památkovým úřadem odpovězeno záporně, ve smyslu, že výstavba domků přírodní krásu kraje nenaruší.

Proti této odpovědi následně Žižka podává rozklad: „Došla mne dnes odpověď na moje upozornění o parcelaci lesa „Vidrholce“. K odpovědi podotýkám, že bytuji přes 20 let v Újezdě a poměry tamější znám... Že by dělnické domky tam postavené nepoškodily přírodní krásy, jest snad tvrzení

pravdivé, však člověka, který krásám přírodním nerozumí.“, a dále také: „Vhodných míst stavebních jest v újezdě pár tisíc a bylo by neodpustitelným hříchem dáti zastaviti místo tak význačné a přitom z hygienického stanoviska naprosto nevhodné pro stavbu. Jak vím, nikdo se doposud neodvážil tam stavět a prosil bych, aby Státní památkový úřad sám uznal, že místo to je skutečně tak pro kraj významné, že zastavěti se nemá...“ (SPÚ 1924: 69).

Pan Žižka zmiňuje také známost místa jako výletní cíl Pražanů či nepříjemnost chůze po silnici (v případě, že stezka s lesem zmizí). Státní památkový úřad nakonec bere Žižkovo vyličení místních poměrů v úvahu a doporučuje tak i pozemkovému úřadu, kterému Žižkovo odvolání předkládá, místní šetření.

Příloha 95: Divoká Šárka

Charakteristika oblasti

Národní přírodní rezervace Divoká Šárka o rozloze 25,4 ha se rozkládá podél Šáreckého potoka (mezi soutěskou Džbán a Čertovým mlýnem), který se vlivem času zaryl hluboko do skal tvořených bulizníky a břidlicemi. Tím vytvořil 2 km dlouhý průlom se dvěma hlubokými soutěskami.

Archeologické objevy dokazují osídlení oblasti paleolitickým člověkem, který zde vybudoval Šárecké hradiště na Šestákově skále. Slované hradiště poté zaniklo mezi 9. a 10. stoletím. Stepi okolo údolí postupně přecházejí do rozsáhlého lesa a vytváří jeden z nejrozsáhlejších pražských parků (<http://www.outdoor-activity.cz>).

Geomorfologická členitost podmiňuje vznik různých stanovištních podmínek, zejména strmé stěny soutěsek vytvářejí kontrastující mikroklima, které podmiňuje vznik rozdílných typů vegetace. Podél potoka jsou místy relativně dobře vyvinuté porosty střemchové jasaniny (*Pruno-Fraxinetum*). Na severních stěnách soutěsek rostou chladnomilná společenstva kaprad'orostů (*Hypno-Polypodium vulgaris*), na jižních stěnách naopak teplomilná společenstva s tařicí skalní (*Alyso saxatilis-Festucetum pallentis*). Na Kozákově skále bylo stanoviště obohaceno o živiny z dávného osídlení, proto zde rostou i druhově bohatá kostřavová společenstva s kavylem Ivanovým (*Stipa joannis*), smělkem štíhlým (*Koeleria macrantha*), modřencem tenkokvětým (*Muscari tenuiflorum*) a česnekem šerým horským (*Allium senescens*).

Na skalních stepích žije řada druhů teplomilných bezobratlých, na chladném dně údolí a u paty severních expozičních skal nalézají vhodný biotop druhy montánní. Z měkkýšů to jsou teplomilní plži *Chondrula tridens*, *Pupilla triplicata* a *Alinda biplicata bohemica*, dále citlivé *Vertigo pusilla*, západokarpatská *Plicuteria lubomirskii* a na jediné lokalitě v Praze byla nalezena (v současnosti už patrně vymřelá) *Balea perversa*. Z významných reliktních druhů stepních brouků zde byli zjištěni ze střevlíkovitých např. *Ophonus latiocollis* a *Acupalpus interstitialis* (Dostálek 2009).

Využití území v minulosti

Celá oblast Šárky se nachází ve starosídelní oblasti, kde člověk zasahoval do vývoje vegetace po sedm tisíciletí. S výjimkou skalních stepí na nepřístupných místech zde veškeré plochy nějakým způsobem dlouhodobě ovlivňovala činnost člověka – pastevectví, spotřeba dřeva i rolnictví. Lesy na přístupných plochách zmizely už dávno jednak proto, že v okolí Prahy byla velká spotřeba dřeva, a pak také proto, že je člověk přeměňoval na pole, sady, vinice a pastviny.

Šárecká oblast byla trvale osídlena od nejstaršího pravěku (osídlení paleolitickým člověkem, neolitická keramika volutová). Od neolitu je zde trvalé osídlení rolnické a pastevecké. Významnými objekty jsou hradiště na Šestákově a Kozákově skále i pozdější slované hradiště šárecké, které zabíralo značnou plochu.

Převážná část tohoto území byla původně využívána jako pastvina a chyběly zde významnější lesní porosty. Běžnou praktikou bylo na pastvinách vypalování stařiny. Rozptýlená pastva zde doznívala ještě v letech po 2. světové válce.

Teprve na počátku minulého staletí začalo postupně docházet k zalesňování oblasti – převážně introdukovanými dřevinami. Ty, spolu se zastavením extenzivního využívání území vedly k zániku či degradaci velkého množství vzácných xerothermních stanovišť (Dostálek 2009).

Ochranné úsilí

„Vyhlášení“ první rezervace a negativní činnosti v okolí

Patrně již před válkou bylo toto území za rezervaci považováno – v Kráse našeho domova z roku 1926 je otištěn krátký článkuček podepsaný iniciálami E. E., který hovoří právě o jejím vyhlášení, které je prý velmi dávným přáním místního obyvatelstva. To prý s nelibostí nese, že se například „U džbánu“ stále ještě láme kámen, takže je na okolí „ubohý pohled“. Lámání prý se navíc rozšiřuje až ke starému hradišti, které jakožto historickou památku i s pohřebišťem již brzy pohltí. Kámen se láme i u Podbabského nádraží, jehož okolí ubírá na svérázném vzhledu. Lomy má pronajaté Praha, na níž byl tedy vyvíjen tlak usilující o jejich uzavření, což se mělo podařit právě kolem roku 1926.

Poválečné úsilí

Svaz okrašlovacích spolků nicméně ve své aktivitě pokračoval dále i po válce, podobně jako například u tzv. **Kozích hřbetů** u Suchdola, které byly silně ohroženy výstavbou rekreačních chat a které mají podobný charakter. Silící turistický tlak měl bohužel kromě rostoucího zájmu o přírodu za následek i její pustošení. Svaz okrašlovacích spolků proto roku 1946 v Kráse našeho domova žádá o ochranu této památky nejen dozorčími orgány, ale i uvědomělou veřejností, aby se zabránilo „nahodilým nepřístojnostem“ a oznamuje svůj záměr v budoucnu zajistit ochranu pro všechny významné buližníkové skály v okolí Prahy (ANONYM 1946a).

Tabulkové přílohy

Tab. 1: Souhrnná tabulka zkoumaných lokalit a zjištěných informací

ČP	ZCHÚ/lokalita	Odhalené motivace	Klíčová motivace	Původní předmět o.	Současný předmět o.	Iniciátor ochrany
Karlovarský kraj						
PS	Kladské rašeliny (PS)	Zvěř, vzhled, lokální zájem–osobní	E	Rašeliny s vegetací	Rozšíření a specifikace	Jedinec, majitel
PS	Velké jeřábí jezero (PS)	Rašeliniště, přímé ohrožení (tlak), genius loci	V, PO, E	rašeliniště	–/–	spolek
1.	Komorní hůrka	Odkaz bádání, sopka, ohrožení	E, V, PO	Sopka, výzkumy	Rozšíření o vegetaci	Odborník, samospráva (město)
2.	Šemnická skála	Ochrana výra před rostoucí návštěvností (tlak), zábor? Výr	V–D, PO, P?, T	Výr velký Lokalita kvůli druhu	Znělcová skála s bylinnými společ.	Jedinec, majitel
3.	Svatošské skály	Estetika, turismus (posílení i ochrana)	E, T	Květěna a ptactvo	Žulové útvary s rostlinami a ptactvem	Odborník/ Samospráva (město)
4.	Rotava	Estetika, čedičový útvar, turistika (lákadlo)	E, T	Čedičový útvar	–/– + navrh. druhy	Majitel spontánně, stát
Plzeňský kraj						
5.	Obora v Březině	Odkaz, estetika, staré stromy, genius loci	E	Les, park	nechráněna	Majitel, lesníci spontánně, vědci dohlíželi
6.	Americká zahrada	Zvelebování, přírodovědný zájem a výzkum, romantismus, estetika, emoce, kultura	V, E	arboretum	arboretum	Majitel (odborník) (přirozeně) Ofic. až stát
7.	Zábělá	Estetika rekreace Zachování stavu (prales)	E, T, V (stav)	Reliktní bor (stanoviště) s vegetací	–/–	Prvotně majitel, později samospráva (návrh odborníka a stát)
8.	Černé a Čertovo jezero	Přírodovědná hodnota, prales, další bádání /prestiž, turistika, uznání doporučení	V, (T, E)	Prales, rostliny, geologie	+živočiškové	Přírodovědec Majitel (na doporučení)
9.	Rokytská slat' a další	Starost o panství, pozemková reforma	E (panství), P	rašeliniště	rašeliniště	majitel
10.	Chejlava	Prales, vědecké, vzácné rostliny, odkaz původních lesů, lokální zájem	V (D), E	Les, lišejníky	Rozšíření, bez lišejníků.	Odborník botanik
11.	Příšovská homolka	Zajímavost, Geologie, lokální	E, V	sopka	–/–	Spolek (na základě vědeckého zkoumání)
Jihočeský kraj						
12.	Žofínský prales	Estetika, obdiv, odkaz	E	prales	–/–	Jedinec, majitel
13.	Boubínský prales	Odkaz, výzkum	E, V	prales	Rozšíření o druhy	Jedinec, odborník (majitel na návrh lesníka)
14.	Jindřichohradecké rybníky	Mizející druh Prestižní, lokální záležitost	V (D), E	sumec	nechráněno	Odborník (správa statku)/ jedinec
15.	Krvavý rybník	Odbornost (práce), racek–ohrožení	V (D), PO	racek	rozšíření	Odborník (úředník)
16.	Chýnovská jeskyně	Jeskyně, lokální zájem (vlastník pozemku), „estetika“, vzdělání	V, E (panství),	jeskyně	Geologie druhy	Majitelé (laici)
17.	Černická obora	Starý les, zachování jako odkaz, klid zvěře	E, obora	Starý smíšený porost	–/–	majitel
18.	Rukávečská obora	Ukázka starého porostu,	E, obora	Původní	Původní porost	majitel

		obora, estetika		porost		
19.	Řezabinec	Zachování mokřadní lokality s významnými litorály – vzácné druhy rostlin i ptactva	V (+D),	Rybník s vegetací a avifaunou	Rybník s vegetací a avifaunou + zatopené pískovny (obojživ.)	Odborníci – ornitolog + botanici
20.	Velký a Malý Tisý	Zachování stavu – ptáci, i krajina, profese	V (stav+D),	Ptačí lokalita	-//-	Odborník ornitolog
Vysočina						
21.	Zaječí skok	Vegetace, zachování stavu	V (stav)	Rostlinstvo	-//-	Odborník (botanik) + spolek (odborný)
22.	Žákova hora	Prales, uchování stavu – ukázka charakteru, vzdělávání	V (stav), E	prales	-//-	Jedinec, majitel
23.	V Klučí	Prales, zachování (v okolí unikát), druhy, estetika	V (stav+D), E	Prales a bezobratlí (plži)	+ druhy obecně	Odborníci (botanik, zoolog)
24.	Mohelenská hadcová step	Specifický biotop, uchování, akutní ohrožení, odborné	V (stav), PO	Stepní společenstva na hadci	-//-	Odborníci, botanik
25.	Dářko	Starost o panství, zachování jako ukázka budoucím gen., rašeliniště, osobní vztah	E (panství), V	Rašeliniště s květenou a blatkou	Specifikace, rozšíření + živočišné	majitel
26.	U Bezděkova	Ojedinělý výskyt vzácné rostliny, malá lok., stanoviště kvůli druhu, lokální zájem (vědec)	V (D), E	Šeřfrán bělokvětý	-//-	Odborník, botanik
27.	Pernovka	Lokální zájem, charakteristický biotop (vědec), malá lok.,	E, V	Rašelinná louka s vegetací	-//-	Odborník
Jihomoravský kraj						
28.	Šibeničnick	Odborný, uchování ohroženého druhu	V (D)	květena	Společenstva druhů (i živočišných)	Odborník (botanik)
29.	Květnice	Zejména vegetace (+geologie), místní dominant, estetika Snad i zábor?	V, E, P?	Stepní vegetace	+ krasové jevy	Odborník (i majitel)
30.	Moravský kras	Kras, jedinečný soubor stanovišť, ochrana před akutním ohrožením a regulace vlivů, odkaz, další výzkum, vědecké, symbol, hist. nálezy Poz.ref.?	V, E, PO, P?	Krasové útvary a jeskyně i s okolními podmínkami, paleont. naleziště	-//-	Prvotně spolky, pak vědci i majitel (veřejný zájem)
31.	Stepní stráž u Komořan	Uchování, odkaz minulosti, turistika (vědec)	V, E, T	Botanika, paleontologie	-//-	Odborník (botanik a geolog)
32.	Bítov	Tradiční umělecký námět (sláva), nápadný vzhled Vzácný druh, lepší ochrana	E, V(D)	Borovice lesní/ Brambořík (navrhováno)	nechráněno	odborník
33.	Napoleonův dub	Symbol, historický kontext, lokální dějiny	E	Duby (předmět není důležitý)	dub	Odborník (pedagog)
Zlínský kraj						
34.	Javorina	Snaha o uchování, láska k přírodě a panství, rada odborníků	E (panství), V	prales	-//-	Jedinec (rada odborníků)
35.	Razula	Prales, pozem.ref, honitba, ukázka pralesa?	V, P, E (honitba)	prales	-//-	Majitelé?
36.	Zubří	Krás, vzácnost, hrdo	E, V	Šafrán	rozšíření	Majitelé (pěče)/

		(vlastní pozemek)		karpatský		Odborník (stát)
37.	Pod Juráškou	Jediná lokalita vzácného druhu v oblasti lokální, hrdost a péče o majetek	E, V	Květena Změna – původní PO – rosnatka, vymizela	Mokřadní ekosystémy	Odborník (stát), péče majitel
38.	Strabišov–Oulehla	Orchideje – druh, estetika, profese	V (D), E	orchideje	Rozšíření definice	odborník
Moravskoslezský kraj						
39.	Mionší	Lesník, odborné i osobní, ukázka budoucím lesníkům (vzdělání), zachování souč. stavu (i obecné poškozování)	V (stav), E, (PO)	Les (prales)	Rozšíření a specifikace	Odborník/ I jako jedinec
40.	Mazák	Turistika, estetika (výhled), les, špatná využitelnost, (zábor?) Národnostní spory	T, E, P?, NV	les	--/–	Jedinec (přání veřejnosti/spolku)
41.	Šipka	Akutní ohrožení, uchování archeologického naleziště–výzkum, lokální	PO, V, E	Archeologie, květena	specifikace	Jedinec/ Odborník / spolek
42.	Praděd	Možnost ochrany panství (i lov i cenná příroda) Dokázaný zájem o jedinečnou floru – snaha zachovat, ohrožena turismem a potenc. zalesňováním, hosp. neúčinná	V, E (panství), PO	Více na rostliny	ekosystémy	(majitel) Přírodovědci (botanici)
43.	Salajka	Prales, odborné (racionální), uchování, věda, snaha církve vyrovnat se světské správě	V (stav)	prales	--/–	Odborník (správa lesa)
44.	Travný potok	Zlatník, odborné, prales	V	les	--/–	Odborník (botanika, dendrologie)
Olomoucký kraj						
45.	Šerák–Keprník	prales, stanoviště, odborné i soukromé (posílení turistiky, prestiž) snaha o uch., láska k panství	V, E (panství), T	prales	--/–	Jedinec (majitel) Na radu botaniků (spolek)
46.	Třesín a Novozámecký areál	Estetika, přímé ohrožení, vědecká hodnota (výzkum), význačný útvar, turistika	E, PO, V, T	Jeskyně a výkopy Harmonie člověk krajina	--/–	Jedinec (majitel a spolek)
47.	Zbrašovské aragonitové jeskyně	Lokální symbol, komunitní zájem, nadšení, pozoruhodnost, zosobnění	E, (V)	Krasové útvary	specifikace	Spolek
48.	Špraněk	Estetika, kras	E (V)	Krasové jevy	Krasové jevy, paleontologie, vápencová společenstva	Samovolně, skupina jeskyňářů, pak stát
49.	Rejvíz	Stanoviště Jedinečnost Kvůli nárůstu turistiky Praktické (vodohosp. funkce) (zástěrka?)	V, T, P	rašelinistiště	--/–	Odborník (botanik)
50.	Bučina pod	Unikátní lokalita +	V, PO	Les – kleno	--/–	Odborník

	Františkovou myslivnou	počínající ohrož., výzkum (přirozené procesy), vzorová plocha (Zlatník)		bučina		(lesní botanik)
Pardubický kraj						
51.	Buky u V. Chvojna	Odkaz, láska k přírodě, estetika	E	buky	-//-	Jedinec (majitel)
52.	Polom	Prales, estetika, uchování stavu – ukázka produktivity kraje (chlouba)	E (stav, panství)	prales	Prales + druhy	Jedinec (majitel)
53.	Nedošínský háj	Příležitost (pozemková reforma–zestátnění), významný historicko–kulturní odkaz, uchování genia loci, lokální	P, E	Botanika a ptactvo	Porost a hnízdiště	Jedinec (vzdělanec), veřejnost, samospráva
54.	Habrov	Lokální zájem, estetika, květena, výchova, profese	E, V	květena	Květena, historie, živočichové	Odborník (konzervátor)
55.	Boršov	Druh – ohrožení, lokální zájem, profese	V (D), PO	květena	Květena, Modrásek (druh)	Odborník (konzervátor, botanik)
56.	Lichnice–Kaňkovy hory	Zachování krajinného rázu území se zříceninou, estetika	E (ráz), T	Porost kolem zřícenin	Hradní zříceniny v péči Klubu českých turistů	Spolky, stát
Královéhradecký kraj						
57.	Labský důl	Odkaz, zachování, estetika (+ věda), vzor (pro další ochranu)	V, E	Lesní celky	Součást NP, patrně + druhy	Jedinec/majitel
58.	Babiččino údolí	Krajinný ráz, přírodní i kulturní hodnoty, uchování odkazu Ze strany spolků a obce národnostní nesnášenlivost.	E (ráz), NV	Krajinný ráz	Krajinný ráz	Obec i spolky Majitel přístupný dohodě
59.	Adršpašsko–teplické skály	Obdiv (estetika), politicko (národnostně)–historický aspekt, turismus Vyhnutí záboru, ztráta výdělků ze vstupného (majitel)	E, NV, T, P	Jen pískovcové útvary	+ druhy (rozšíření)	Samospráva, spolky I majitel
60.	Prachovské skály	Estetika, krajinný ráz, ekosystémy, kulturní a hist. paměť, veřejný zájem, turistika	E, V, T	Ekosystémy, výchova	Ekosystémy, výchova	Všichni, turisté Dohoda majitel/stát
61.	Radvanické araukarity	Rarita, turismus, věda, přímé ohrožení	E, T, V, PO	zkameněliny	neexistuje	Samospráva (jedinec)
62.	Zámělský borek	Profese (bot., konz.), lokální zájem, ochrana před ohrožením, zachování vědecké i estetické lokality	V, E, PO	vegetace	Vegetace s prostředím	Přírodovědec/konzerv. botanik (dříve spolky)
63.	Krkonoše	Unikum, ohrožení, veřejný zájem (i srovnání se zahraničím),	PO, E, V	První rostlinstvo pak dle dílčích rezervací, i snahy o celek	Pohoří s významnými druhy, vzhled, vzdělání, turistika...	Odborníci (později spolky i stát)
64.	Vstavače pod Šerlichem	Vzácné druhy, zachování, ochrana před budoucím ohrožením, estetika, vhodná poloha	V (D), (PO), E	Rostlinné druhy	nevyhlášeno	Odborník (florista, učitel)
Liberecký kraj						

65.	Čertova zed'	Zajímavý Geol. útvar, vědecká hodnota, akutní ohrožení	E, V, PO, NV	Čedičová žíla	Čedičová žíla	Vědci, poté spolky i jednotlivci
66.	Panská skála	Dominanta (pozoruhodnost), přímé ohrožení	E, PO	Čedičové varhany	--/	Spolek
67.	Peklo	Ohrožení, pro turistiku, historie	PO, T	Geologie, olšiny, bledule	Poněkud zúžení	Jedinec/ Spolek
68.	Novozámecký rybník	Kolonie racka, jeho užitečnost	V (D)	Ptactvo – biotop pro druh (dále + rostlinstvo)	Rozšíření, specif.	Jedinec (majitel)
69.	Bezděz	Doporučení, Uchování biotopu vzácného tesaříka	V (D)	Lesy, tesařík (patrně biotop pro druh)	Rozšíření o geologii, celkové rozšíření	Jedinec, Odborník (entomolog)
70.	Břehyně–Pecopala	Panství – ptáci Stát – mapování záboru, uchovat cenná, typická místa, ptáci, vyrovnat se zahraničí	E (panství), D, P	Typický ráz Dokeska	Typický ráz Dokeska	Jedinec (majitel), ministerstvo
71.	CHKO Český ráj	Estetika, přírodověda, kultura, historie (rozmanitost)	E, V, ráz	Krajinný ráz...	--/	Jedinec/ Odborník (stát)
72.	Jizerské hory	Unikum, ohrožení, veřejný zájem (vědecký)	PO, V, E	Zpočátku zejména vegetace, mokřady	+ krajinný ráz a zástavba, důraz na obnovu, vzdělání a zdraví	Odborníci (později stát)
Ústecký kraj						
73.	České Švýcarsko	Zejména turistická atraktivita, estetika, brzy veřejný zájem, ohrožení	T, E, PO	jednodušší	Prostředí, geomorfologie, zvířena, rostliny, ráz	Spolky, poté stát
74.	Vrkoč	Pro turistiku, estetika, dominanta (pozoruhodnost)	T, E	Čedičové varhany	Rozšíření i o druhy	Spolek
75.	Ptačí rezervace u Ústí	Estetika, láska k přírodě (ptáci), vzdělání,	E, V (D)	ptáci	--/	Jedinec (odborník/majitel)
76.	Myslivna	zájem majitele o panství, estetika, pozemková reforma	E (panství), P	mokřady	+ geologie, druhy – specifikace, rozšíření	majitel
Středočeský kraj						
77.	Medník	Estetika, vzácnost, přímé ohrožení, jediný výskyt rostliny	V (D), E, PO	Kandík Lokalita pro druh	--/	Botanici, později Spolky i správa
78.	Bílichovské údolí	Přirozené porosty, estetika, ukázka lesů, péče o panství, rodový odkaz	E (panství)	Porost a vzácná rostlina	Spíše rostlina (a zbytky porostu)	Jedinec, majitel
79.	Žehušice	Pozemková reforma Snad bílí jeleni	P, D? obora	Les, ptáci, bílí jeleni	Změna ptáků za brouky, rozšíření	Jedinec (majitelé)
80.	Český kras	Geol.krasové jevy, jedinečnost, krása, studium, devastace	E, V, PO	Geologie, kras, společenstva, krajinný ráz...	--/–sumec	odborník
81.	Hrabanovská černava	Nejprve zejména druhy hmyzu a estetika i turismus–vzdělání, později krajinný ráz (typické Polabí) a	V (D), E, T (PO)	Slatinné formace, šášina	+ geologie a druhy, podrobná specifikace	Odborník (ent. později botanici)

		zachování stavu, pak ochrana před přímým ohrožením a rostliny				
82.	Kamajka	Unikátní naleziště, přímé ohrožení, věda	V, PO	zkameněliny	+ refugium druhů	Spolky a odborníci (stát–konzerv. Maximovič)
83.	Kopeč	Estetika, botanika (vzácná rostlina), geologický útvar	E, V (D)	rostlina	Teplomilná společenstva	Spolek (geologie), později botanici
84.	Karlické údolí	Ohrožená, krásná rostlina, ničení	V (D), PO	Třemdava Území pro druh	Společenstva, i živočišná	spolky
85.	Kuchyňka	snaha o zachování suť. lesa, zabránění drancování (káčení a smrk. monokult.), hmyz	V (+D), PO	Suťový les se společenstvy, hmyz	– Jen oprava že nejde o přirozený brdský les	Odborník, entomolog (prvotně)
86.	Týřov	Tis Zachování stavu (geologie, botanika)	V (D, stav)	Tisy, později geologie a porosty	specifikace	Jedinec/majitel Pak odborná věř./stát
87.	Kokořínský důl	Významná dominanta, zachování typické, malebné krajiny, geomorfol.jev, estetika, postupné ničení (i botanika)	E, V, (PO)	geologie	+stanoviště, druhy	Odborník (konzerv.a geolog.)
88.	Hadce u Želivky	Botanika – specifická stanoviště daná podložím – zachování, neohrožená, studium	V (stav)	Stanoviště s char. druhy	Rozšíření, specifikace	Botanici
89.	Žehuňský rybník a Kněžičky	Uchování, rozmanitost charakteristických významných biotopů, ukázka a výzkum, rostliny, ptáci	V (D)	Mokřadní a litorální společenstva, ptáci Šípák, lesostepní společenstva,	–/–	Jedinec (botanik, pak majitel)
90.	Roztocký háj–Tiché údolí	Estetika, rekreace (i pro i proti), naučná	E, T	Les, ráz krajiny, společenstva		Patrně stát/obec
91.	Brdy	Rostliny, Akutní ohrožení, vědecký zájem, turistika, hygiena, klid, veřejný zájem...	V (D), PO, T, P	Ještě nevyhlášeno	Ještě nevyhlášeno	Jedinci, spolky i státní činitelé, nejprve botanici
92.	Třemšín (Přírodní park)	Uchování porostů, estetika Později poz.ref. Ještě později komplexní motivace politiků (estetika, výzkum, turistiky, historie...)	E, P	kombinace	–/–	Majitel Politici, odborníci Dále odborníci – přírodovědci (výzkum pralesa)
Praha						
93.	Barrandovy skály	Vzácnost, Výzkum, turistika (estetika)	E, V, T	Geol. Útvary, naleziště zkamenělin	–/–	Odborník (geologie, paleontologie)
94.	Klánovický les	Ohrožení, rekreace, estetika, silně lokální	PO, T, E	Ochrana lesa (nechráněno)	+ mokřady, specifikace	Jedinec, ne majitel (snaha)
95.	Divoká Šárka	Veřejný zájem, estetika, rekreace, zdraví, srovnání se zahraničím	E, T, P	Geologie a společenstva	–/–	Spolky i veřejnost, pak i stát
/	Pražské okolí	Veřejný zájem, zdraví, rekreace, národní dějiny	P, T, E	Zelený pás kolem Prahy	nechráněno	Spolky (spolupráce se státem)

Legenda:

ČP – číslo přílohy

PS – případová studie

– nikdy nebyla státem vyhlášena ochrana v rozebírané podobě (rozsahu)

E – emocionálně estetická motivace

V – vědecká m.

P – praktická m.

T – turistická/rekreační m.

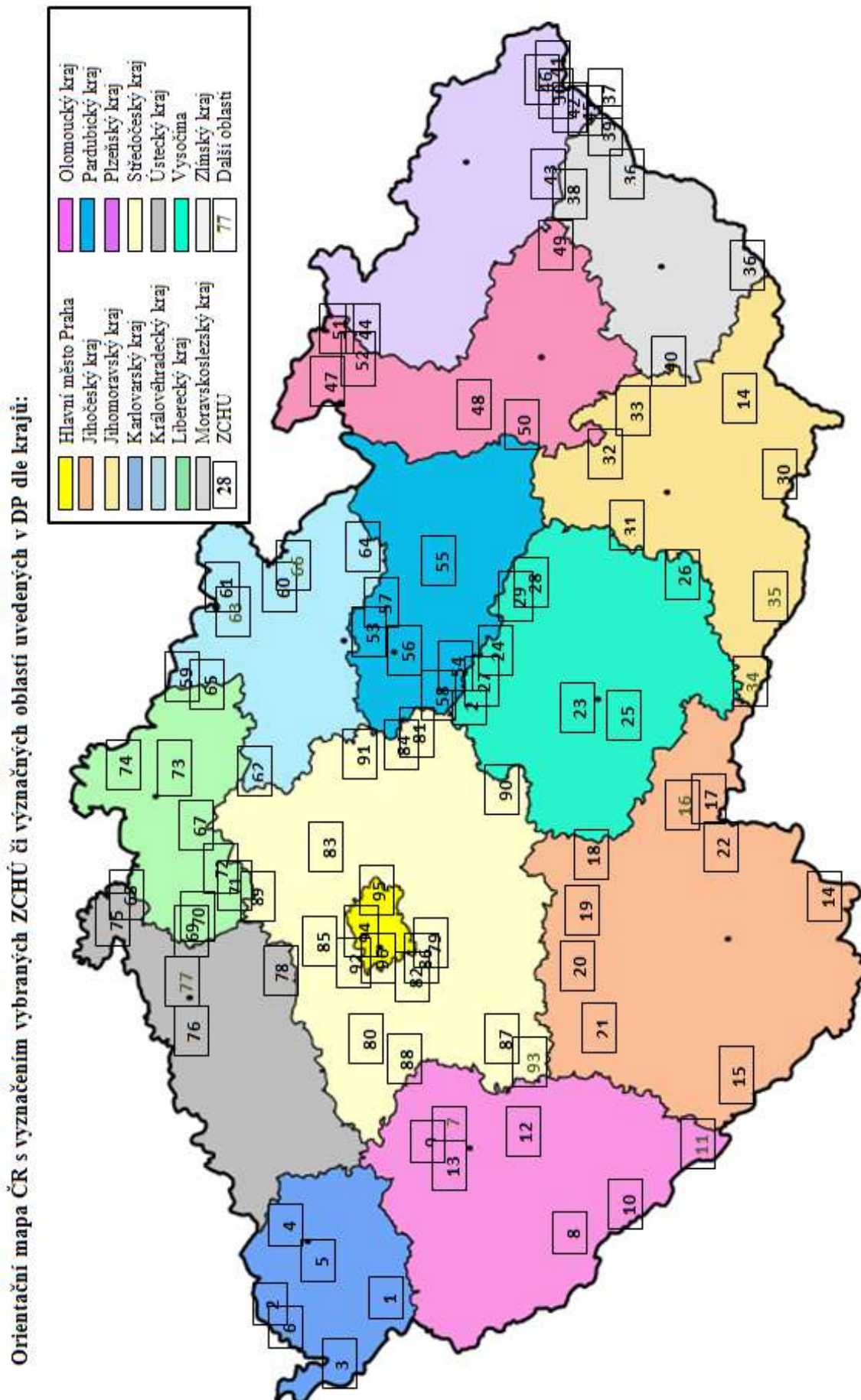
NV – národnostně vlastenecká m.

PO – přímé ohrožení

(D) – důraz na druh

Mapové přílohy

Mapa 1: Mapa ČR s přibližnou lokalizací zkoumaných území

- 1 NPR Kladské rašeliny
2 NPR Velké jeřábí jezero
3 NPP Komorní hůrka
4 PP Šemnická skála
5 NPP Svatošské skály
6 PP Rotava
7 **Obora v Březině**
8 NPP Americká zahrada
9 PP Zábělá
10 NPR Černé a Čertovo jezero
11 **Rokytská slat'** (NP Šumava)
12 NPR Chejlava
13 PP Příšovská Homolka
14 NPR Žofínský prales
15 NPR Boubínský prales
16 **Jindřichohradecké rybníky**
17 PR Krvavý a Kačležský rybník
18 NPP Chýnovská jeskyně
19 PP Černická obora
20 PP Rukávečská obora
21 NPR Řežabinec a Řežabinecké tůně
22 NPR Velký a Malý Tisý
23 PR Zaječí skok
24 NPR Žákova hora
25 PR V Klučí
26 NPR Mohelenská hadcová step
27 NPR Dářko
28 PP U Bezděkova
29 PP Pernovka
30 PR Šibeničník
31 PP Květnice
32 Moravský kras a NPR Vývěry Punkvy
33 PR Stepní stráň u Komořan
34 **Borovice u Bítova a lokalita bramboříku**
35 PS Napoleonův dub u Suchohrdel
36 NPR Javorina
37 NPR Razula
38 PP Zubří
39 PP Pod Juráškou
40 NPR Strabišov–Oulehla
41 NPR Mionší
42 NPR Mazák
43 NPP Šipka
44 NPR Praděd
45 NPR Salajka
46 PR Travný potok
47 NPR Šerák Keprník
48 NPP Třesín
49 NPP Zbrašovské aragonitové jeskyně
50 NPR Špraněk
51 NPR Rejvíz
52 PR Bučina pod Františkovou myslivnou
53 PR Buky u Vysokého Chvojna
54 PR Velký a Malý Polom
55 PP Nedošínský háj
56 PR Habrov
57 PP Boršov u Litětín
58 NPR Lichnice – Kaňkovy hory
59 Labský důl (NP Krkonoše)
60 NPP Babiččino údolí
61 NPR Adršpašskoteplické skály
62 PR Prachovské skály
63 **PR Radvanický zkamenělý les araukaritů**
64 PR Zámělský borek
65 NP Krkonoše
66 **Vstavače pod Šerlichem**
67 NPP Čertova zeď
68 NPR Panská skála
69 NPP Peklo
70 NPR Novozámecký rybník
71 PR Velký a Malý Bezděz
72 NPR Břehyně–Pecopala a okolí Doks
73 CHKO Český ráj
74 CHKO Jizerské hory
75 NP České Švýcarsko
76 NPR Vrkoč
77 **Ptačí rezervace u Ústí**
78 PR Myslivna
79 NPP Medník
80 NPP Bílichovské údolí
81 PP Žehušická obora
82 CHKO Český kras
83 NPR Hrabanovská černava (Polabské rezervace)
84 PP Kamajka
85 PR Kopeč
86 PR Karlické údolí
87 PR Kuchyňka
88 NPR Týřov
89 PR Kokořinský důl
90 NPR Hadce u Želivky
91 PP Žehuňský rybník, NPR Kněžičky a Žehuňská obora
92 PR Roztocký háj – Tiché údolí
93 **Brdy** (Kokšín, Fajmanovy skály a klenky, Chynínské buky, Mišovské buky, Hřebenec, Getsemanka I a II, Na Skalách a Třemešný vrch, Přírodní park Třemšín ...)
94 NPR Barrandovské skály
95 PR Klánovický les – Cyrilov
96 PR Divoká Šárka

Legenda:

Černě: existující ZCHÚ

Zeleně: nevyhlášené či zaniklé rezervace

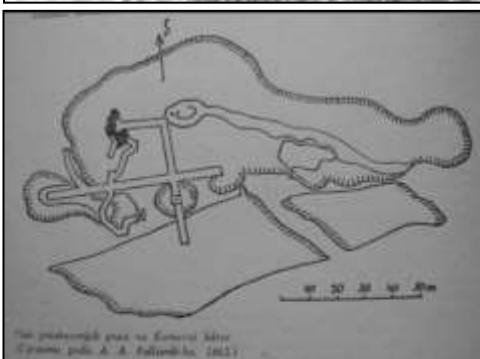
Obrazové přílohy

Obr. 1: Kladská

Kníže Sigmund v roce 1933 na zámečku Kladská u svých oblíbených bolševníků (<http://www.slavkovsky-les.cz/zajimava-mista-slavkovskeho-lesa/areal-kladska/> 4. 7. 2012, 17:24).

Obr. 2: Komorní hůrka

▲ Dobový obrázek portálu, snad z poloviny 19. st, kdy byla hůrka ještě zcela bezlesá – než byla na přelomu století osázena Františkolázeňským okrašlovacím spolkem.

◀ Plánek chodeb dle Pallardiho 1862 (Kamarád 1959).

Obr. 3: Šemnická skála

Šemnická skála a bývalá hájovna v roce 1870

(<http://www.pamatkyaprirodakarlovarska.cz/pp-olsova-vrata/> 11. 6. 2012, 17:05).

Obr. 4: Chýnovská jeskyně

Výzkumný sestup Krejčího a Friče podle Fričovy kresby v Živě r. 1863. Chýnovská jeskyně - Čertovy schody (Hlávka 1948).

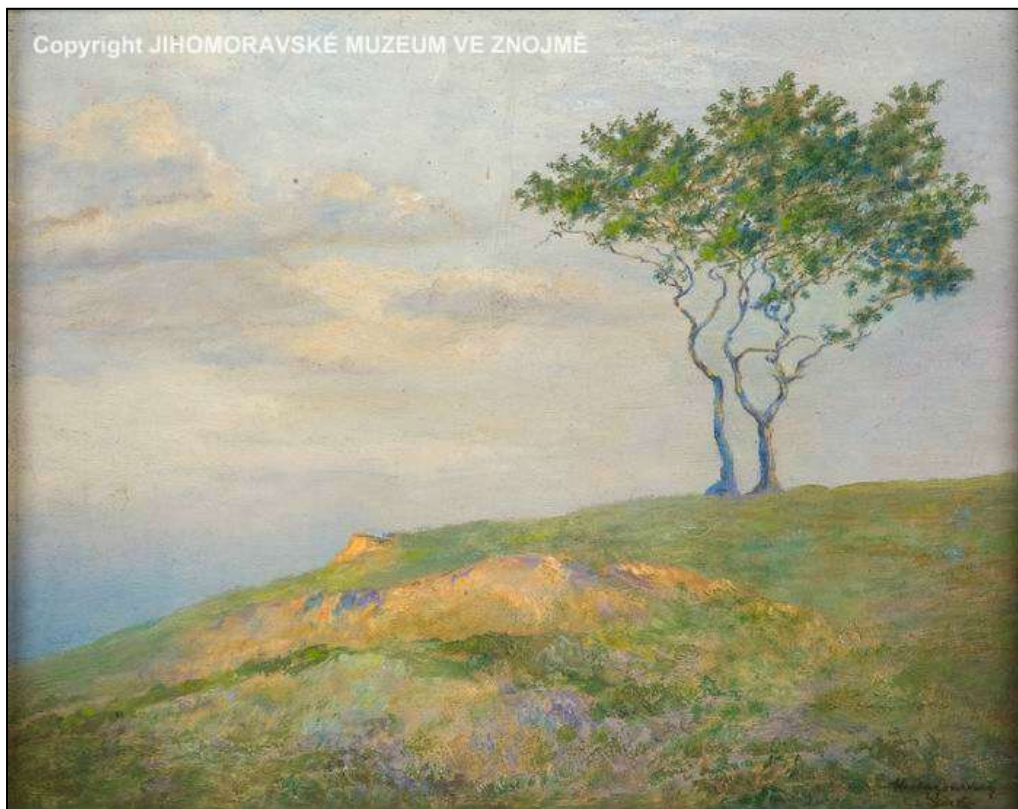
Obr. 5: Bítov

Borovice na stráni u Starého Bítova, 1907. Kresba tužkou na papíře, 480x320 mm, sign. „F. Zvěřina 22/6 07“.

(<http://www.papilio.cz/cz/archiv.php?aukce=a2&pol=6098&PHPSESSID=7b74b21de7e72ef0b6d51d70fc626093>, 4. 7. 2012, 17:45).

Obr. 6: Napoleonovy duby

Pohled na stráň s Napoleonovým dubem, od kterého Napoleon sledoval a řídil bitvu u Znojma v roce 1809. Olej, plátno, 41,5x33cm (http://www.znojmuz.cz/digitalizace/obrazy/detail.php?photo=O_251&filtrObdobi=&filtrJmeno=&start=80 4. 7. 2012, 17:53).

Obr. 7: Zubří

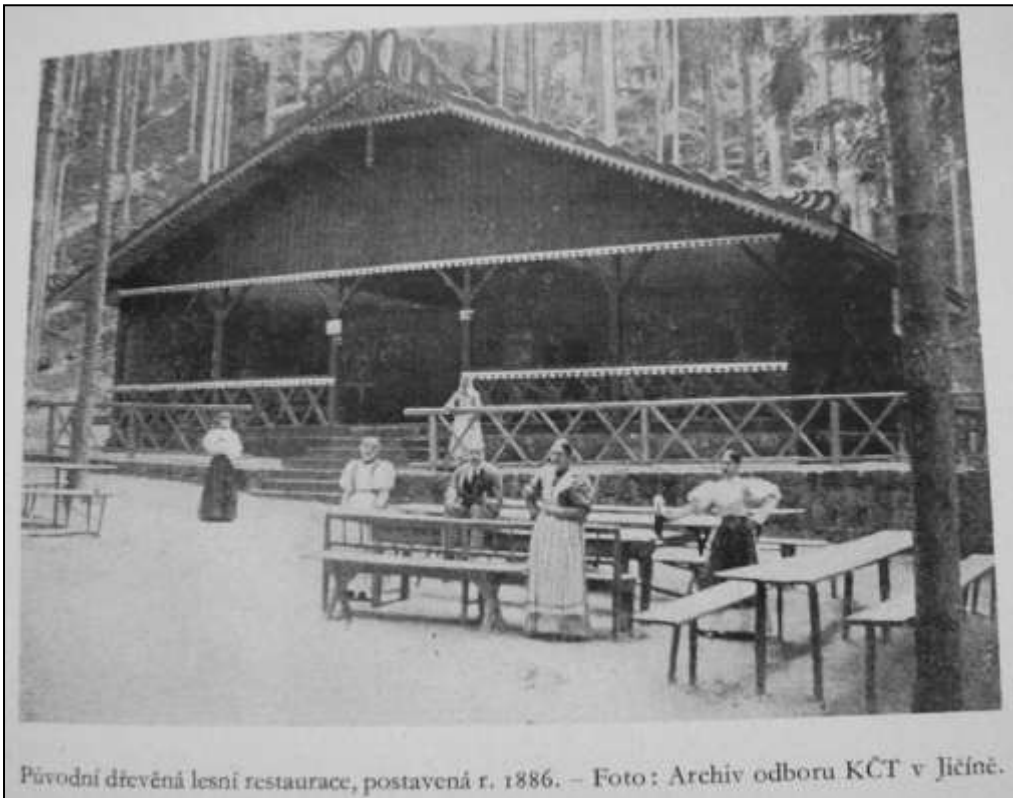
Snímek pozemku v Zubří z 19. 6. 1967. Ovocné stromy chránící půdu před vysycháním. Foto Valošek (in Chytil 2003).

Obr. 8: Mionší

Torzo jedle z Mionší (patrně ovšem nejde o Tlustou Tonku), (Sudek Josef 2008: Prales Mionší, nakladatelství KANT).

Obr. 9: Prachovské skály (restaurace)

Původní dřevěná restaurace v Prachovských skalách postavená roku 1886 (Hlávka 1948).

Obr. 10: Radvanické araukarity

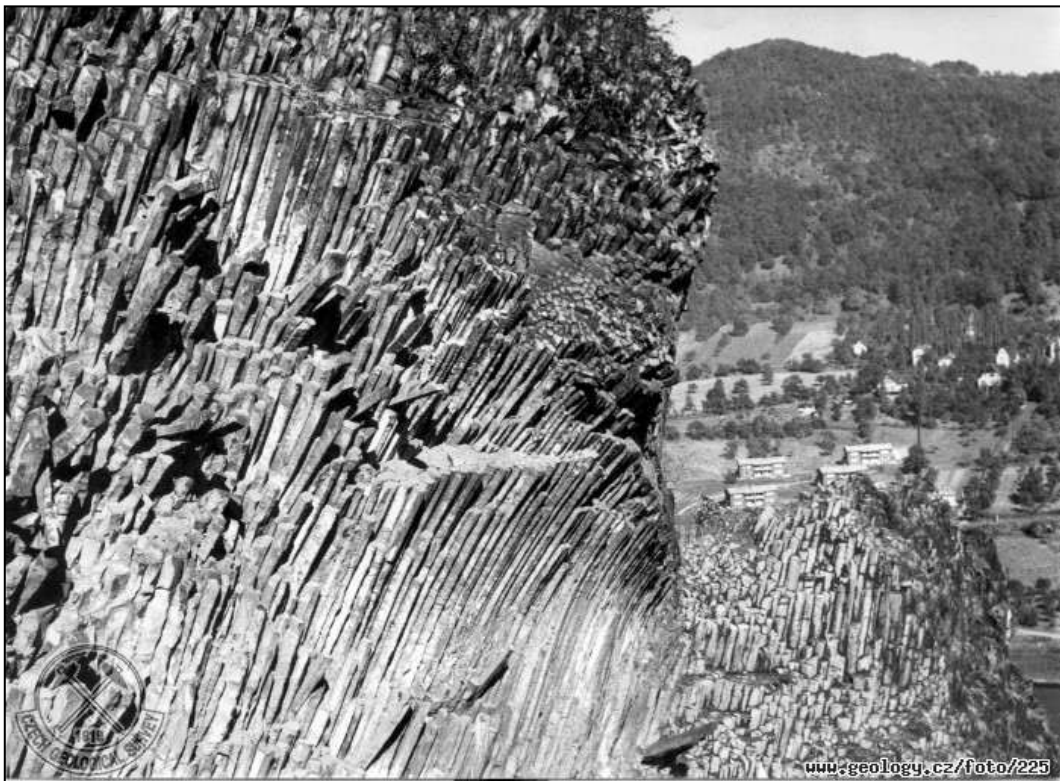
Největší a nejkrásnější exemplář araukaritu nalezený v létě roku 1930 v oblasti Třídomek ve Slavětíně (Reil 2005).

Obr. 11: Panská skála

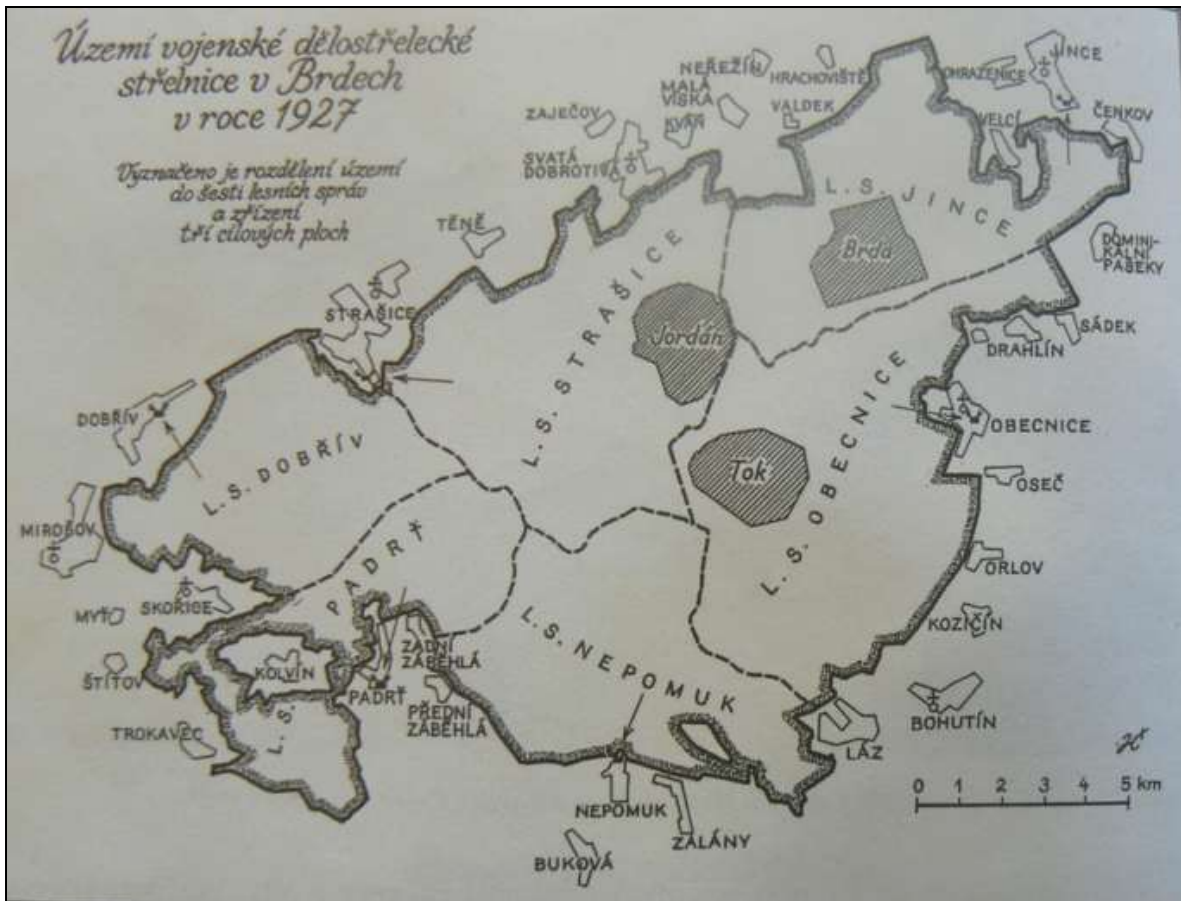
Panská skála. Pohlednice kolem roku 1920 (<http://de.wikipedia.org> 12. 7. 2012, 13:34).

Obr. 12: Vrkoč

Sloupcovitý rozpad čediče na Vrkoči jižně od Střekova (Svoboda, Josef 1961, in: Web13).

Obr. 13: Střelnice v Brdech (1927)

Schématická mapka území vojenské střelnice v Brdech v roce 1927 (Čáka, J. 1998).

Volné přílohy (vyhlašovací dokumentace, turistické časopisy)

V této příloze se nacházejí zbývající obrazové i textové dokumenty sloužící jako doplnění textu práce, jedná se o historické dokumenty (ukázkou typu dokumentů) související s předmětem výzkumu, často používané jako zdroje informací. Na tyto přílohy již v textu není odkazováno.

Čís. j. 1268-VIII/B-1938. 496 V Praze, dne 4. února 1938.
Při odpovědi budíž uvedeno toto číslo.
O každé věci pište samostatně.

Věc: Botanicko-rašelinářská rezervace (Grosse Kranichsee.) > Referent: Ing. Tesař, lesní rada.
Číslo telefonu: 6 4 7 - 4 1 .

Odpověď k čís. ze dne
Přílohy: *Přílohy, < > rezervace*

Ministerstvu školství a národní osvěty
v P r a z e .

Ministerstvo zemědělství (ústřední ředitelství státních lesů a statků) sděluje, že vyhovujíc žádosti komise pro ochranu přírody při I. odboru (přírodovědeckém) Masarykovy Akademie Práce, rozhodlo prohlásiti rašeliniště " Grosse Kranichsee " tvořící odd. 93. správy státních lesů v Kraslicích v Rudohoří, ležící v nadmořské výšce 930 m a mající rozlohu 26.90 ha za úplnou botanicko-rašelinářskou rezervaci.

Ukládáme zároveň ředitelství státních lesů a statků v Liberci, aby zakázalo jakékoliv odvodňování a těžbu rašeliny, jakož i jakoukoliv změnu a těžbu dřevin na rašeliništi.

Za ministra zemědělství:
Dr. Šiman v.r.

louhlas se schváleným návrhem.
Přednostka výpravní
V z. *Šiman*

Ministerstvo školství a národní osvěty.
Datum: 8. II. 1938
Č. j. 19076 - příl. 1938

Vyhlašovací dokumentace rezervace Velké Jeřábí jezero v Karlovarském kraji
(<http://drusop.nature.cz> 12. 3. 2012, 15:27).

344
Příšov, Homolka

O p i s

podle publikace "Ochrana přírodních památek", vydané Státním nakladatelstvím v Praze 1935 jako zvláštní otisk z "Věstníku ministerstva školství a národní osvěty", ročník XVI.(1934) sešit 2.

VÝNOS MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A NÁR.OSV.
ZE DNE 31.PROSINCE 1933, č.j. 143.547 V, O OCHRANĚ
PŘÍRODNÍCH PAMÁTEK.

Normální učebné osnovy pro obecné (lidové) školy (výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 10.července 1933, č. 53.311-I) ukládají, aby žactvo bylo vychováváno k lásce k přírodě, k chápání její zákonitosti a krásy, k probouzení lásky k domácímu kraji, k národu a k naší vlasti - Československé republice, k poučování o památkách přírodních a kulturních a k pěstování smyslu pro jejich ochranu. Podobně i podle učebných osnov pro střední školy (výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 14.července 1933, č. 4547-II) přírodopisné vyučování nesmí být v rozporu s ochranou přírody a mravními zásadami, které hlásá.

Ministerstvo školství a osvěty připomínáje tato ustanovení, uveřejňuje k informaci profesorských a učitelských sborů a za účelem prohloubení a doplnění přírodopisného a zeměpisného vyučování účelnými a se zřetelem k ochraně přírodních památek připravenými vycházkami (školními výlety) tento seznam chráněných území (rezervací), dosud zřízených buď dohodou s majiteli, po příp. na základě ustanovení § 11 zákona ze dne 16.dubna 1919, č. 215 Sb.z. a n. (zákonu záborového) a § 20 zákona ze dne 30.ledna 1920, č. 81 Sb.z. a n. (zákonu přidělového) za součinnosti Státního pozemkového úřadu.

V dalším značí: a) název rezervace, b) výměra, c) doba zložená, d) důvod ochrany, e) správa.

Polit. okres: P l z e ň

- a) P ř í š o v s k á H o m o l k a
- b) 0,4656 ha
- c) r. 1933
- d) sopka doty třetihorní, vyznívající v době diluvia; rezervace část.
- e) lesní správa Nekmít u Plzně

Ukázka opisu vyhláovací dokumentace MŠANO – originál pochází z věstníku Ministerstva školství a národní osvěty vydaného v březnu roku 1933 („Silvestrovský výnos“) (např. <http://drusop.nature.cz> 12. 3. 2012, 15:30).

Výnos ministerstva školství a nář. osv. dne 31. prosince 1933, čj. 143.547 V, o ochráně přírodních památek.

malní učebné osnovy pro obecné (řadové) školy (výnos ministerstva i a národní osvěty ze dne 10. července 1933, č. 63.311-I) ukládají, aby bylo vychovááno k lásce k přírodě, k chápání její zákonitosti a krásy, ouzení lásky k domácímu kraji, k národu a k naší vlasti — Českosloven- ublité, k poučování o památkách přírodních a kulturních a k péstování pro jejich ochranu. Podobně i podle účelových osnov pro střední školy ministerstva školství a národní osvěty ze dne 14. července 1933. -II) přírodopisné vyučování nesmí být v rozporu s ochranou přírody a mi zásadami, které hlásá.

ministerstvo školství a národní osvěty připomínají tato ustanovení, uvěřej- informací profesorských a učitelských sborů a za účelem prohloubení a ní přírodopisného i zeměpisného vyučování účelnými a se zřetelem ně přírodních památek připravenými vycházkami (školními výlety) tento i chráněných území (rezervací), dosud zřizovaných buď dle rozhodnutí s majitelů, s, na základě ustanovení § 11 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a. (kona záhorového) a § 20 zákona ze dne 30. ledna 1920, č. 81 Sb. z. a. n. a přídávového) za součinnosti Státního pozemkového úřadu.

dalším značí: a) název rezervace, b) výměra, c) doba založení, d) důvod y. e) správa.

A. Země Česká.

Polit. okres: Blatná: a) Brdý: „V Teštiněch (revír Hutě) a „Těmšín (revír lov)“; b) přejednává se; c) r. 1931; d) zbytek původních porostů (buk, asan, jilm, smrč, jedle), rezervace částečná; e) ředitelství lesů v Rožmitále. a) „Karlovy“; b) 0 56 ha; c) r. 1927; d) porost smrku s dubem a ořech 30 let, rezervace částečná; e) revírní správa v Žatecké ul. a Láň. a) rybník „Nový“; b) 34 3977 ha; c) r. 1927; d) kolonie račka czech- částečná rezervace; e) správa rybníků ve Lnětch.

Polit. okres: Mladá Boleslav: a) Debrž; b) p. p. č. k. 1077 v kat. ú. Debrž, 30 m; c) r. 1922; d) lokalita rníku tenkolistého (Helianthemum fumanum), úpná rezervace; e) správa taška v Kosmonosech. a) Hrabanovské čerňavy v Lysé n. L.; b) 27 5714 ha; c) 1930; lední; zbytek státních formací v Polabí s porosty šášinovým (Schoenus) ace úpná; e) státní majetek, informace u odhor. učít. K. Kužela v Lysé them.

Polit. okres: Brandýs nad Labem: a) „Černý Orel“; b) 880 ha; c) r. 1926; d) 140leté smíšené porosty ho- dubu zimního a lipy, rezervace částečná; e) správa státních lesů a statků idýse nad Labem. a) Velký les v Jiříně; b) 172 ha; c) r. 1926; d) částečná rezervace aně typu polabských lužních lesů (topol, jilm, dub); e) správa státních lesů ů v Brandýse nad Labem. a) Hluchov-Krasolés; b) 780 ha; c) r. 1926; d) porost dubů a lo- inundčním terénu, sadového charakteru, rezervace částečná; e) správa h lesů a statků v Brandýse nad Labem.

Polit. okres: Broumov: a) Teplické skály; b) 1276 ha; c) r. 1925; d) skální město křídového opuk a kvádrového pískovce, rezervace částečná; e) správa velkostratku licích n. Met. a) Adršpašské skály; b) cca 900 ha; c) r. 1925; d) skální město cho útvaru opuk a kvádrového pískovce, rezervace částečná; e) ředi- velkostratku v Dolním Adršpachu.

3. a) „Skály (Bischofsstein)“; b) 230 8243 ha; c) r. 1926; d) skální město křídového útvaru opuk a kvádrového pískovce se zříceninou hradu v polstí „Skály“; částečná rezervace; e) správa velkostratku Skály u Teplic nad Metlič.

V. Polit. okres: České Budějovice:

1. a) „Zlatéšovice ve Staré Oboře I“; b) 37 ha; c) chráněna více než 100 let; za rezervaci považována od r. 1869; d) luka s porosty smrku, sosny, dubu, buku a jedle od 145–165 let; e) Knížete ze Schwarzenbergu lesní správa Stará Oboř u Hluboké n. Vlt.

V. Polit. okres: Čáslav:

1. a) Kamajka u Rohozce; b) as 1 ar; c) r. 1922; d) pobřeží křídového moře se zkamenělinami; e) V. Hájek, Kamajka u Rohozce.

VII. Polit. okres: Děčín:

1. a) Edmundova a Divoká soutěska u Hřenska; b) 82 33 ha; c) 1932; d) morfologický významně skální útvary v Českém Svýcarsku s porosty smrku, borovice, buku, habru, jasanu a břzy, rezervace částečná; e) Claryho lesní úřad v Hřensku.

2. a) „Raušchloß-Rauschenberg“; b) 245 ha; c) r. 1932; d) morfo- logický významně skální útvary kvádrového pískovce v Českém Svýcarsku s porosty smrku, borovice, buku a břzy, rezervace částečná; e) Claryho lesní úřad v Hřensku.

3. a) „Höhe Schlichte-Treppengrund“; b) 448 ha; c) 1932; d) porosty borovice, smrku, břzy, jedle, buku a dubu ve skaldnaté oblasti kvá- drového pískovce Českého Svýcarska, rezervace částečná; e) Claryho lesní úřad v Hřensku.

4. a) Herrnhauß (Herrnhaußstein) u Kamenického Še- novar; b) 55 a 59 m; c) r. 1913–14; d) čedičová kupa se slonpy kolmo a šikmo postavenými, až 18 m vysokými; rezervace úpná; e) okresní výbor v České Kamenici.

5. a) „Badeliche“ u Horního Gruntu; b) 7 ha 28 a; c) r. 1932; d) deko- rační porost bukové jako rekreační místo obyvatel v Podmoklech a Děčíně; rez- ervace částečná; e) Ústřední ředitelství Thunových velkostratku v Podmoklech. 6. a) Hasel, polestí Studená (Kaltenberg); b) 5 ha; c) r. 1930; d) lokalita bučinné květeny, zvláště městčnice (Lamaria rediviva), částečná rezervace; e) správa polestí Studená (Kaltenberg) v Hasel u České Kamenice.

7. a) Hasel, polestí Studená, praleš; b) 350 ha; c) r. 1906, právně zabez- pečena r. 1930; d) porost buku, jedle, smrku, jilmu, javoru a lipy na čedičovém podkladě ve stáří do 170 let pralesového charakteru; rezervace úpná; e) správa polestí Studená (Kaltenberg) v Hasel u České Kamenice.

8. a) Tiské stěny; b) 149 ha 28 a 3 m; b) r. 1931; d) morfologický vý- znamně skální město pískovců v polestí Tisá u Děčína; e) ústřední ředitelství Thunových velkostratku v Podmoklech.

9. a) Zinkenstein; b) 112134 ha; c) r. 1932; d) čedičový vrch Zinkens- stein, geograficky a geologicky významný bod Českého Středohoří s pontickou a podhorní květenou; rezervace částečná; e) obecní úřad Příbram (Briehersdorf) u České Lipy.

VIII. Polit. okres: Dománlice:

1. a) „Herský zámeček“; b) 1077 ha; c) r. 1933; d) smíšený porost listnatý (buk, dub, lipa, jasan) přes 200 let starý, kol zříceniny hradu Herštyň, rezervace částečná; e) ředitelství velkostratku a lesní úřad v Chudčicích u Klatov.

2. a) Neteb u Kanič; b) 5 ha; c) r. 1924; d) staré lísy ve smrkovém por- ostu kol zříceniny hradu, rezervace částečná; e) správa velkostratku v Kaničch, p. Kolovč.

Ukázka dvoustrany vyhledávací dokumentace MŠANO z věstníku Ministerstva školství a národní osvěty vydaného v březnu roku 1933 („Silvestrovský výnos“) (MŠANO, č.j. 143/547 V, 22.03.1933, online např. na: <http://drusop.nature.cz> 12. 3. 2012, 15:35).

Ukázky stran z turistických časopisů vycházejících již od konce 19. st. informující turistické nadšence o plánovaných akcích či přírodních a dalších zajímavostech, značná část byla psaná německy (<http://horskypolek.eu/pages/historie/historie.html> 12. 3. 2012, 15:35).

Fakulta humanitních studií UK

katedra magisterského oboru

Sociální a kulturní ekologie

U Kříže 8/661, 158 00 Praha 5-Jinonice

Projekt diplomové práce (DP) oboru sociální a kulturní ekologie

1. Jméno studenta, tituly: Kateřina Léblová
2. Osobní číslo (UČO): 32757666
3. Rok imatrikulace na FHS (IZV) UK (bak. studium, jinak mag. studium): 2006
4. Datum zápisu na katedru sociální a kulturní ekologie FHS UK rozhodné pro datum obhajoby DP: září 2009
5. Názvy všech předchozích bakalářských (magisterských) prací, škola, obor a rok, kde a kdy byly obhájeny: *Rekultivace jako krajinnotvorný jev, analýza kontextů*. FHS UK, studium humanitní vzdělanosti, 2009, obhájeno v září 2009 na FHS UK v Praze, Jinonice, U Kříže 8, Praha
6. Předběžný název DP: Sociální motivace k ochraně přírody v ČR
7. Obecný kontext (souvislosti tématu, širší rámec [zasazení „do světa“]):

Během 19. století se ve světě začala rozvíjet ochrana přírody v podobě vzniku prvních soukromých i státních chráněných území (rezervací), které vznikaly nejdříve v USA (Arkansas 1832), po nich následovaly další, především v Evropě. Společně s nimi začaly být vydávány první oficiální nařízení a zákony na ochranu druhů (především ptactva a šelem i dalších), rovněž často doprovázené ochranou územní (hnízdíště a místa výskytu).

Tato vlna probuzeného zájmu o přírodu zasáhla také české země, spolu s příchodem romantismu, rozmachem turistiky či vznikem rozmanitých přírodovědných, vlastivědných a okrašlovacích spolků. Na našem území začaly nedlouho po světovém prvenství vznikat, snad i díky jeho příkladu, soukromé lesní rezervace. Postupně se ochrana přírody stala téměř celospolečenským tématem a započalo dlouhodobé úsilí o její zakotvení do právního řádu.

Cílem této práce není pouhé zmapování historického vývoje ochranných snah na území českých zemí, ale především se pokouší odhalit motivace, které za těmito (předzákonnými) aktivitami stály.

8. Předmět zkoumání (vlastní předmět práce [zasazení „do vědy“]):
Předmětem zkoumání jsou zejména sociální motivace k (územní) ochraně přírody v ČR, doplňkovými tématy pak jsou iniciátoři ochrany přírody a předmět ochrany.
9. Hlavní vstupní hypotéza nebo hypotézy (2–4 na výběr): pro práci 1–2, možno však formulovat výzkumné otázky, event. jen výzkumný problém:

Vzhledem ke kvalitativní povaze výzkumu je formulován spíše výzkumný problém, a to: „*Jaké byly nejčastější motivace, které vedly k následným krokům směřujícím k ochraně přírody (území) v ČR od počátků doložené ochrany po vznik zákona 40/1956 Sb. (zákon o ochraně přírody)?*“

Vedlejšími otázkami (problémy) pak jsou:

„Kdo nejčastěji inicioval ochranu přírody?“ a „Co bylo nejčastěji předmětem ochrany?“

10. Metodologický postup: metody a techniky, které budou v práci použity:

V práci bude použita zejména historická metoda analýzy dokumentů. Jako inspirativní metody mohou být využity i další pomocné metody jako například hermeneutika.

11. Cíl DP (kromě ověření hypotéz a teoretického přínosu např. praktický přínos, vypracování metodologie, základ pro řešení problémů v praxi atd.):

Cílem DP je především odhalit motivace, který měly v historii zásadní význam pro zahájení aktivit směřujících k ochraně přírody. Tato zjištění, analyzující dobu před vznikem prvního skutečného zákona na ochranu přírody – tedy období, kdy často ochranu iniciovali jedinci nepracující ve státní správě, mohou následně napomoci formulovat předpoklady (hypotézy), za jakých podmínek budou jedinci ochotni zabývat se ochranou přírody. Práce tedy může celkově napomoci pochopení ochranných schémat a zjištění by mohla být použita k lepší práci s veřejností v otázce soukromých ochranných aktivit.

Dalším cílem práce je vytvoření podkladového textu pro kapitolu vznikající publikace, která má uzavřít publikační řadu AOPK zabývající se zvláště chráněnými územími v ČR.

12. Čím budou rozšířeny dosavadní znalosti (vědecká „přidaná hodnota DP“):

Práce se snaží dosavadní znalosti o historii ochrany přírody v našich zemích rozšířit o sociální (sociálně-psychologický) pohled na ochranné aktivity. Dosavadní výzkumy byly zaměřeny spíše na deskriptivní mapování vývoje ochrany přírody, často s důrazem na vznik legislativy nebo chronologický popis. Tato práce usiluje o hlubší pohled a celkovější popis „příběhu“ vzniku ochrany u jednotlivých vybraných ZCHÚ.

13. Jaké bude (bude-li) jejich teoretické zobecnění a přínos:

DP může být základem pro další navazující výzkumy či formulaci hypotéz o ochranném chování jedinců. Následně může sloužit jako pomůcka pro přiblížení ochrany přírody laické veřejnosti.

14. Struktura DP (předběžný obsah – názvy oddílů a kapitol):

Úvod

Teoretická část

Stručná historie ochrany přírody v ČR (od počátků do roku 1956)

Charakteristika motivací

Empirická část

Metoda a metodologie

Sociální motivace k ochraně přírody (rozběr jednotlivých vybraných ZCHÚ)

Výsledky

Diskuse výsledků

Závěr

Přílohy

15. Předběžná bibliografie k tématu:

Hlavní použitou literaturou pro práci jsou odborné a tematické časopisy, dále současná literatura zabývající se ochranou přírody a její historií a další zdroje:

- Krásna našeho domova*, Svaz spolků pro okrašlování a ochranu domoviny, Praha, cca 1904–1950
Ochrana přírody, AOPK ČR, Praha, cca 1946–1956
- Buček, A. (2010): *Vývoj sítě lesních rezervací v ČR*. In: Simon J. et al.: *Strategie managementu lesních území se zvláštním statutem ochrany*. Lesnická práce, Kostelec nad Černými lesy. s. 60–66
- Čeřovský, J. (1964): *Vznik, vývoj a současný stav ochrany přírody ve světě i u nás*. Společnost národního musea v Praze, sbor ochrany přírody, Praha
- Čihař, Martin (1998): *Ochrana přírody a krajiny I. Územní ochrana přírody a krajiny v České republice*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998. 229 s. 382–200–97.
- Friedl, K., Ziegler, V. (2004): *Ochrana přírody se zřetelem k ochraně přírody a krajiny a České republice*. Univerzita Karlova, Praha. ISBN 80-7290-194-X
- Hlavinka, V. (1923): *Organisace ochrany a zachování přírodních památek*. Svaz pro ochranu přírodních památek, Brno 1923
- Kružáková, E. (2009): *Právo životního prostředí*. In Bobek, M.; Molek, P., Šimíček, V. (eds.): *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita. Brno, str. 652 – 669.
- Maršáková, M. a kol. (1984): *Vývoj ochrany přírody a její náplň*. Státní ochrana přírody v ČSR, Praha, Státní ústav památkové péče a ochrany přírody a ústřední výbor Českého svazu ochránců přírody, Praha
- Moldan, B. a kol. (1990). *Životní prostředí České republiky. Vývoj a stav do konce roku 1989*. Academia, Praha
- Pekárek, M., Průchová, I. (2003): *Pozemkové právo*, MU Brno, s. 73 an.
- Pešout, P. (2000): *Okrašlovací spolek v Miličíně (díl 1.)*, Pod Blaníkem č. 1/2000, vydal Český svaz ochránců přírody Vlašim
- Procházka, J.S. (1917): *Ochranné oblasti přírodní*. F. Topič, Praha
- Ptáček, Ladislav (2004): *Okrašlovací hnutí a Svaz okrašlovací a ochranný, Sborník materiálů konference Dobrovolná ochrana přírody v ČR*, Průhonice, 10. a 11. 12. 2004, str. 10–21, ISSN 1213-0699
- Ptáček, Ladislav /ed./ (2005): *Dobrovolná ochrana přírody v České republice - Historie, současnost a perspektivy*. 1. vyd. Praha: ČSOP, 34 s. ISBN 80-86770-08-7.
- Růžička, T., Ptáček, L., Hušková, B. (2004): *Péče o krajinu: příručka pro výměnné pobyty k péči o krajinu a pozemkové spolky*. Brno: Nadace Partnerství, s. 44
- Veselý, J. (1984): *Ochrana přírody 5. Příroda v Bratislave pre Ústredie štátnej ochrany prírody v Liptovskom Mikuláši*, Bratislava a další...

Jako hlavní internetové zdroje byly používány weby jednotlivých ZCHÚ, AOPK ČR, Ústřední seznam ochrany přírody (DRUSOP) a aplikace „Ochrana přírody a krajiny v České republice provozovaná AOPK ČR za podpory MŽP:

http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=index&site=default_cz

16. Předpokládaný vedoucí DP: PhDr. Ivan Rynda
17. Důvod volby tématu (dosavadní znalosti, zájem, praxe a zájem studenta):¹

Jinonice 9. června 2011

diplomant

vedoucí DP

vedoucí katedry SKE

¹ nepovinné